

AUSPICIA

Recenzovaný časopis pro otázky společenských věd

VYSOKÁ ŠKOLA EVROPSKÝCH A REGIONÁLNÍCH STUDIÍ
JIHOČESKÁ POBOČKA ČESKÉ SPOLEČNOSTI PRO POLITICKÉ VĚDY
ČESKÉ BUDĚJOVICE
FILOZOFICKÝ ÚSTAV AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY
2007

AUSPICIA

Recenzovaný časopis pro otázky společenských věd.
Vydává Vysoká škola evropských a regionálních studií,
České Budějovice, Česká republika
Filozofický ústav Akademie věd ČR

Garanti:

Guarantors:

prof. Ing. Gozora Vladimír, Ph.D.

Slovenská poľnohospodárska univerzita,
Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja,
Nitra

prof. Ing. Janík Ivo

Vysoká škola báňská, Technická univerzita Ostrava,
Ostrava

JUDr. Jankuv Juraj, Ph.D.

Stredoeurópska vysoká škola,
Skalica

JUDr. Kahoun Vilém, Ph.D.

Jihočeská univerzita, Zdravotně sociální fakulta,
České Budějovice

prof. ThDr. Lášek Jan B.

Karlova univerzita, Husitská teologická fakulta,
Praha

prof. PhDr. Pecka Emanuel, CSc.

Vysoká škola evropských a regionálních studií,
České Budějovice

prof. Ing. Polách Jiří, CSc.

Univerzita Tomáše Bati,
Fakulta managementu a ekonomiky,
Zlín

doc. Ing. Štouračová Judita, CSc.

Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů,
Praha

doc. Ing. Švihlová Dana, Ph.D.

Stredoeurópska vysoká škola,
Skalica

AUSPICIA

A reviewed magazine for questions of social sciences.
Published by the College of European and regional studies,
České Budějovice, Czech Republic
Filozofický ústav Akademie věd České republiky

Předseda redakční rady

Chairman of the editorial board:

prof. Dr. Josef Dolista, Th.D., Ph.D.

Odpovědný redaktor

Chief editor

Dr. Mgr. Milena Berová

Odborný redaktor

Technical editor

doc. PhDr. Karel Dvořák, CSc.

Redakční rada

Editorial council

prof. PhDr. Miroslav Bednář, CSc.

Dr. Mgr. Milena Berová

prof. Dr. Josef Dolista, Th.D., Ph.D.

doc. PhDr. Karel Dvořák, CSc.

prof. PhDr. Jaroslav Erneker, DrSc.

doc. PhDr. Vilém Herold, CSc.

doc. Ing. Darja Holátová, Ph.D.

PhDr., PaedDr. Zbyněk Holub, Ph.D.

prof. ThDr. Jan B. Lášek

Ing. Adolf Lísál

Dr. Mgr. Lubomír Pána, Ph.D.

prof. PhDr. Emanuel Pecka, CSc.

JUDr. Bohuslav Petr, Ph.D.

JUDr. Daniel Prouza, Ph.D.

Ing. Ladislav Skořepa, Ph.D.

RNDr. Markéta Slábová

doc. Ing. Dana Švihlová, Ph.D.

doc. ThLic. Martin Weis, Th.D.

Adresa redakce: Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s., Žižkova 4/6, 370 01 České Budějovice,

tel.: + 420 386 116 816, fax: + 420 386 116 824, berova@vsers.cz, předmět: auspicia, www.vsers.cz

Vychází dvakrát ročně. Objednávky telefonicky přijímá redakce. Předplatné na rok: 200 Kč. Způsob placení: fakturou (na základě objednávky). Sazba: Martin Vach, INFO EXPRES. Tisk: Tiskárna J.I.E., s.r.o.

Povoleno MK ČR pod ev. č. MK ČR E 14912. Červen 2007. ISSN 1214 - 4967. Časopis je financován VŠERS.

Editors' office address: Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s., Žižkova 4/6, 370 01 České Budějovice,

tel.: + 420 386 116 816, fax: + 420 386 116 824, berova@vsers.cz, subject: auspicia, www.vsers.cz

Issued twice a year. Orders will be taken over the phone by the editors' office. The subscription fee for the year is 200 CZK. Payment: by invoice (based on an order). Type: Martin Vach, INFO EXPRES. Print: Tiskárna J.I.E., s.r.o. Approved by MK ČR under reg. Nr.

MK ČR E 14912. Juli 2007. ISSN 1214 - 4967

OBSAH

FILOZOFIE

STŘEDOVĚKÝ ODKAZ VÍRY V BOHA PRO SOUČASNOST

Josef Dolista

7

JAZYKY

RUSKY NEBO ANGLICKY: NEOLOGIZACE V POLYFUNKČNÍ STYLICKÉ KULTUŘE

Kuprina Tamara Vladimirovna, Žuravljova Julia

10

KOGNITIVNÍ A SEMIOLOGICKÁ PODSTATA VNITŘNÍ FORMY FRAZÉMU

Nikolaj Fjodorovič Alefirenko

14

EVROPSKÁ UNIE

EVROPA PO ZAMÍTNUTÍ ÚSTAVY PRO EVROPU

Miloslav Bednář

21

CSR V KONCEPCI TRVALE UDRŽITELNÉHO ROZVOJE EU

Darja Holátová

26

SOCIÁLNÍ POLITIKA

GLOBALIZAČNÍ DOPADY NA TRH PRÁCE

Tomáš Volek

31

INVENTARIZACE METOD POUŽÍVANÝCH PŘI PRÁCI S KLIENTEM S MENTÁLNÍM POSTIŽENÍM V TRANZITNÍCH PROGRAMECH

Vladimíra Nechvátalová

33

VYBRANÉ ASPEKTY KOMUNITNÍHO PLÁNOVÁNÍ

Ladislav Skořepa, Marek Nerud, Jiří Dušek, Růžena Ferebauerová

37

POLITOLOGIE

VLIV ISLÁMU NA HODNOTY A DEMOKRATIZACI V TURECKU

Marcela Čupalová

42

STÁTNÍ INSTITUCE A VZTAHY KLIENTELISMU V UKRAJINSKÉ MIGRAČNÍ KOMUNITĚ V ČESKÉ REPUBLICCE

Milan Lupták

46

BEZPEČNOST

OBJASNĚNÍ ÚLOHY OZBROJENÝCH SIL

Pavel Vinkler

55

POLICIE A MULTIKULTURNÍ VZDĚLÁVÁNÍ

Jiří Zlámal

61

PSYCHOLOGIE

PRACOVNÍ ZÁTĚŽ A JAK JI ZVLÁDAT

Karel Paulík

68

REGION

ŘÍZENÍ MIKROREGIONŮ

Jiří Dušek, Ladislav Skořepa

72

SWOT ANALÝZA TRHU PRÁCE JIHOČESKÉHO KRAJE

Petr Řehoř

77

NÁVRH KONCEPCE POLITIKY JIHOČESKÉHO KRAJE VE VZTAHU K NÁRODNOSTNÍM MENŠINÁM

Pána Lubomír

81

ÚLOHA SÚKROMNÉHO A VEREJNÉHO SEKTORA PRI VYTŮVÁRANÍ PODMIENOK ROZVOJA CESTOVNÉHO RUCHU V NITRIANSKOM REGIÓNE

Ludmila Nagyová - Katarína Havranová

87

EKONOMIKA

KOČOVÁNÍ - JEDEN ZE ZPŮSOBŮ ROZVOJE MALÝCH A STŘEDNÍCH PODNIKŮ (MSP)

Řehoř Petr, Nováková Dagmar

92

HISTORIE

VÝUKA NÁBOŽENSTVÍ V LETECH 1948-1989 JAKO UKAZATEL VZTAHU STÁTU A ŘÍMSKOKATOLICKÉ CÍRKVE

Martin Weis

96

KOMUNIKACE

VYJEDNÁVÁNIE AKO MODERNÝ KOMUNIKAČNÝ NÁSTROJ PODNIKU

Ulrika Šabíková

103

PRÁVO

DÍTĚ - OBĚŤ A ZBRAŇ V RUKOU RODIČŮ

Prouza Daniel

107

VEŘEJNÉ DRAŽBY

Zajíčková Eva

114

ANOTACE, RECENZE

K BUDOUCNOSTI EVROPSKÉ UNIE

Dolista Josef

118

SBORNÍK KATEDRY CÍRKEVNÍCH DĚJIN TF JU

Berová Milena

119

KOMUNIKAČNÍ DOVEDNOSTI JAKO PŘEDPOKLAD ÚSPĚŠNÉHO VÝKONU PROFESE

Pána Lubomír

120

STŘEDOVĚKÝ ODKAZ VÍRY V BOHA PRO SOUČASNOST

Medieval legacy of religious faith at present

Josef Dolista

Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, ČR

Souhrn:

Filozofické zkoumání víry v Boha doznává v současnosti prvky renesance po létech, kdy tyto otázky nebyly v našich politických podmínkách předmětem zájmu. Nejde však o problematiku novou, úvahami o poznání Boha ve smyslu filozofickém se zabývalo křesťanství odnepaměti, dokonce obecnější filozofické uvažování v tomto směru je patrné i u starověkých filozofů. Tyto otázky jsou tedy nadčasové a jsou chápány ve smyslu dosažení harmonie mezi vírou a rozumem. Filozofické pojetí víry v Boha vyrůstalo z otázek po smyslu života a jeho možném pokračování. Významné v tomto smyslu je Abelardovo konstatování, že rozum nemůže být překážkou víře. V současném světě je Bůh mnohoznačný v podobách různých věr a svět je tak plný otázek. Filozofie napomáhá zvyšovat úroveň tázání i úroveň a charakter případných odpovědí. V tomto pojetí se Bůh může jevit podle T. G. Masaryka jako hypotéza pro vysvětlení současného světa.

Klíčová slova: přirozené poznání Boha, filozofické pojetí víry, božská existence, mravní konsekvence.

Abstract:

Philosophical enquiry into religious faith comes to the renaissance nowadays after lots of years that such questions were not discussed in our political conditions. However, such questions are not new, considerations about recognizing God in philosophical approach have always arisen in Christianity, such general philosophical thinking can even be observed in ancient philosophers' works. These questions are timeless and are perceived as achieving the harmony between the faith and the reason. The philosophical approach into religious faith has always arisen from the questions of the meaning of life and its possible continuation. Abelardo's enunciation is really crucial in this approach because according to it the reason cannot be a barrier to the faith. In the current world God is ambiguous in many kinds of beliefs and thus the world is full of questions. Philosophy helps improve the level of questions as well as the character of possible answers. In such an approach God according to T. G. Masaryk can seem to be a hypothesis for explaining the current world.

Key words: Natural recognition of God, philosophical approach to the faith, divine existence, ethical consequences.

1. Úvod

Začnu svou úvahu drobnou vzpomínkou do minulosti svého života. Po r. 1968 se začal projevovat význačný úbytek skromné teologické a „svobodné“ filozofické české knižní produkce. Místo této literatury se nabízela jen ta filozofická literatura, která byla blízká komunistické ideologii. Nám studentům nezbyvalo nic jiného, než se pročitat antickou a středověkou filozofií a klást si otázku po Bohu jako tehdejší generace, protože podle komunistických dogmatiků jsme se měli za víru v Boha stydět, vždyť se jednalo o nevědecký světový názor, který opouští ten, kdo získá vzdělání. Dějiny filozofie se však studovat musely a my studenti jsme čerpali nové podněty k úvahám o Bohu od antických a středověkých autorů. Kromě toho jsem osobně sledoval tu literaturu, která hájila ateismus jako dokonalý světový názor. Dočetl jsem se v českém jazyce, jak uvažoval o Bohu např. Teilhard de Chardin, K. Rahner, E. Schillebeex, P. Tillich, H. Kong a K. Barth. Pro

většinu studentů ale mluva o Bohu byla něčím nepochopitelným, tak abstraktním, že této záležitosti se nechtěli ani věnovat. Když jsem pak po r. 1992 přednášel vybrané kapitoly z filozofie na jiných fakultách než byla teologická, jakmile byli uvedeni středověcí autoři a středověká filozofie se prokázala jako věda protkaná s teologií, viděl jsem, že studenti měli zájem o pochopení věci, ale nedařilo se jim to. Jejich myšlenková schémata byla jiná, ještě v nich byla i jistá forma obav nahlas mluvit o Bohu. Filozofické diskuse o Bohu se nedařilo provokovat, protože se nezdály mladým lidem jako důležité. S postupem času od r. 1989 vnímám, že nastal zlom okolo r. 1998-1999, kdy začali studovat mladí lidé bez zkušenosti s vnucující se marxistickou filozofií a díky otevřené mluvě o islámu, tedy i o víře v Boha, se mluva o Bohu mladých lidí stávala svobodnější, otevřenější, začali i snadněji vnímat středověký odkaz víry v Boha. Výuka středověké filozofie se stala zajímavější právě diskusí o Bohu.

2. Přirozené poznání Boha

„Přirozené“ poznání Boha je termín, který se ve filozofii dlouhou dobu užíval, snad u některých autorů až dodnes. Užívaný termín „přirozené“ poznání můžeme diskutovat, zda je toto slovo vhodné. Proti-kladem tohoto slova nebyl pojem „nepřirozené“, ale „nadpřirozené“ poznání Boha, které souvisí s teologickou mluvou o „zjevení“ jako sebesdílení Boha vůči člověku. Poznání Boha prostřednictvím filozofického uvažování nebylo v žádné době křesťanstvím dosta- tečné, církev rozlišovala Boha filozofů a Boha Ježíše z Nazareta. Již v antické filozofii konstatujeme postup- ný vývoj v náboženských představách u Platona, Sokrata a Aristotela, tato jejich představa díky jejich inteligenci se objektivizuje a postupně se víra v Boha neztotožňuje s předměty. Bůh je viděn jako nejvyšší skutečnost, jako první původce všeho existujícího, ná- boženské antické mýty postupně odumírají. Filozofic- ké pojetí víry v Boha vyrůstalo z otázek po smyslu světa a vesmíru, po smyslu lidského života, po jeho možném trvání i po smrti. Tyto otázky samozřejmě jsou nad- časové a to, co se jeví jako minulé, má svou životnost dodnes. Anselmovo dílo „Monologion“ a „Proslogion“ a jeho neznámější spis „Cur deus homo“ poukazují na nutnost harmonie víry a rozumu. Tradice antického myšlení a středověká teologie vytvořila pozoruhodnou realitu: Rozum není schopen veškerou skutečnost pro- niknout, naráží na tajemství, které může být nahlíženo jen vírou. Anselm z Canterbury tvrdí, že důsledná racionalita přivede člověka k Bohu. Jeden z význa- mných podnětů středověké filozofie pro naši dobu je to, že teologie ctila filozofii a považovala její znalost za nutnou podmínku k teologické práci. Anselm byl pře- svědčen, že filozofie a teologie jsou dvě cesty, které se potkají u svého cíle, i když putování k cíli se děje jinou cestou. Je zřejmé, že Anselm tak vytváří prostor pro argumentaci božské existence. Jeho mluva či modlitba v „Proslogionu“ je analogická, protože při četbě jeho textu je nutno se zbavit reálných obrazů vyplývajících z poznání světa. Bůh je to, „nad co nic většího nelze myslet, ale jsi cosi většího, než je vůbec možné myslet“ (Proslogion, kap. XV.). Proslulá Anselmova slova, že věří, aby rozuměl (credo ut intellegam), jsou dokazo- váním jeho zájmu proniknout tajemství rozumu nedo- stupná. Tomáš Akvinský je přesvědčen, že stvoření v sobě nese stopu svého Stvořitele, myslí tím stopu jeho moci, intelligence, dobra a pravdy. Analogické poznání vede člověka k velké úctě vůči Bohu a vděčnosti za vše, co člověka obklopuje. Tomáš vnímá náboženství jako projev vztahu člověka k Bohu, člověk prostřednictvím svého poznání se má obracet na Boha jako k poslednímu a nejvyššímu cíli (S.th. II. II. ot. 81). A proč člověk také v Boha nevěří? Je to nedbalost (v poctivém myšle- ní) a hřích. Tady by se v myšlení poctiví ateisté museli cítit dotčeni, ale Tomáš také chápe víru jako milost, kterou člověk získá pokáním a vyznáním hříchů před Bohem. Abelarda netěšila neodůvodněná víra nevzdě- laných lidí a zdůrazňoval přednost vědění před slepou

vírou. Zcela moderní témata najdeme v jeho pojed- nání v díle „Dialogus inter Philosophum, Iudaeum et Christianum“ (Stuttgart 1970). Problematika víry by se neměla přizpůsobovat mínění účastníků na dialo- gu, ale pravda by se měla zkoumat cestou posuzování. Abelard posílil pojetí racionalismu ve víře a dokonce přijal víru jako domněnku (existimatio) či hypoté- zu. Abelardovo dílo „Sic et non“ je pozoruhodné tím, že posiluje význam rozumu vůči víře. Při vši možné interpretaci tohoto díla je zjevné jeho přesvědčení, že rozum nemůže být překážkou víře, překážkou je jen to, co vyrostlo na křesťanské víře ve formě tradic, kte- ré nemají nic společného s autentickým křesťanským vyznáním. I obsah slova „pochybnost“ patří ke křesťan- ské víře (filozof musí nutně pochybovat) a křesťan se má naučit s pochybností žít. V pojetí Abelardově k víře patří filozofické myšlení a filozofická řeč vztahující se k víře bude vždy jiná než úřední a věroučná mluva církve. Abelard věděl, že nelze ztotožnit křesťanskou víru s filozofií, hodná obdivu je jeho snaha zpřístupnit křesťanskou víru uvažujícímu člověku (stvoření a věč- nost světa, věčnost stvořitele, prvotní hřích a svobodná vůle člověka).

Kláster sv. Viktora poskytl nemalý příspěvek stře- dověké filozofii. Hugo od sv. Viktora položil důraz na mystiku, na vnitřní zkušenost člověka. Ačkoli velmi oceňoval vědění, přece jen ještě více ocenil mystickou zkušenost s Bohem. Nejdůležitější ze všeho je jeho kla- sifikace pravd, které vidí v souladu s rozumem, v pro- tikladu s ním a některé pravdy převyšují jeho možnosti a schopnosti. Poslední pravdy mají náboženský cha- rakter a jsou nejdůležitější. Myslitelé kláštera od sv. Viktora doplňují středověkovou argumentaci o Bohu, že Boha lze poznat prostřednictvím bohoslužby, mod- litby a lásky.

3. Člověk hledá pravdu

Člověk vždy bude klást otázky po tom, co jej obklo- puje, po poznání a po cíli i smyslu svého života (Weis, s. 9). Filozofie napomáhá zvyšovat úroveň tázání a je jen chvályhodné, pokud si i člověk současné doby kla- de otázky nejen nové, ale i ty staré, kam patří v našem českém prostředí otázka po Bohu. Naše doba je odliš- ná od středověku a jeho proměn, ale člověk je stejný, i když jeho myšlenková paradigma jsou také jiná. Pojem Bůh je mnohoznačný v množství věr ve svě- tě a také argumenty proti existenci Boha jsou silné. Můžeme si položit otázky, zda víra či nevíra v Boha jsou záležitostmi iracionálními, škodlivými, zbytečnými. Je nutno promýšlet i stav náboženské lhostejnosti, který je rozšířen. Víra je volba doprovázená mravními konsekvencemi a stylem života. Před touto volbou sto- jí i současný člověk a odpovědný člověk ví, že volba je nutnost, má-li zůstat intelektuálně poctivý. Bůh bude i v dalších etapách dějin člověka oslavován, popírán, rozmanitě vykládán a jím bude zdůvodněno jednání obdivuhodné i odsouzení hodné. Sekularizaci můžeme

chápat nikoli jako soupeření člověka s Bohem, ale jako velké možnosti volby včetně víry v Boha. Anglický matematik a filozof A. N. Whitehead tvrdí, že vesmír je věcí procesu a Bůh je cíl a suma všech příležitostí, takže všechno je obsaženo v Bohu a současně je Bůh zapojen do tohoto procesu. Charles Hartstone učil, že Bůh přesahuje svět a současně jej obsahuje. Bůh je dvoupólový, protože objímá relativní i absolutní, věčnost i čas. Téma „Bůh“ nebude nikdy u konce, pokud bude existovat člověk.

Středověká filozofie nachází argumentace pro víru v Boha a tento Bůh je totožný s křesťanským vyznáním. Filozofické dotazování po Bohu se nedělo bez účasti církve, která dbala na to, aby nedošlo ve středověku ke zlomu mezi filozofií a teologií. Oproti moderní filozofii se středověká filozofie soustředila na téma bytí, na to, co člověka přesahuje. Moderní filozofie opomíná otázky po Bohu a svébytných pravd o člověku, vyznává pluralismus, který považuje různorodé názory o člověku a Bohu za rovnocenné, pak je i pravda relativizována. Bůh se jeví člověku v některých zemích Evropy jako prázdný a mrtvý pojem. Z nedostatku metafyzických principů, o které se člověk tedy nemůže opřít, vyplývají nekonečné debaty o morálních otázkách (např. euthanasie), jejichž řešení je závislé na názorovém počtu lidí a názorech poslanců v parlamentech. Filozofie je oborem, který musí projevit svůj vliv v kultuře a výchově, protože nabízí mnoho podnětů k odpovědnosti za pravdu a způsob života lidí. Odkaz středověké filozofie může být vyjádřen slovy: „credo ut intellegam“ a „intellego ut credam“. Středověká filozofie je výzvou vůči sekularizovanému člověku Boha připomínat, podobně tak činí vůči sekularizovaným zemím země islámského náboženství. Poznávání argumentací ve prospěch existence Boha není ukončeno a nikdy nebude. Současní teologové poukazují, pokud se má mluvit o Bohu, na nutnost mystiky a transcendence, ale tato cesta nepatří do filozofického bádání. Bůh se může dnešnímu filozofovi (podobně tomu bylo u T. G. Masaryka) jevit jako hypotéza pro vysvětlení poznaného světa. Bůh jako hypotéza pro vysvětlení smyslu celku se jeví jako přijatelná. I to je odkaz středověké filozofie.

Podle ní je člověk odrazem Božího intelektu a k věčnosti a má v sobě zabudované vztahy k Bohu, k pravdě a k dobru. Lidské bytí je vázáno na smysl a trvalé očekává život v lepší formě. V člověku se odehrává zápas s hledáním a poznáním Boha, jak to dosvědčují texty a životní osud našeho českého filozofa M. Machovce. Jeho dílo nabízí další úvahy o souběžnosti ateismu a křesťanství, jak to výstižně popsal O. H. Pesch v knize „Existuje? Poznání Boha dnes“. Zakončím svůj referát citací z této knihy: „Taková svoboda, která chápe Boha teoreticky i prakticky jako svůj zdroj, rozhodně nikdy nebude lidskou důstojnost pošlapávat tak, jak to dokázal „autonomní“ člověk obou posledních staletí“ (Pesch, s. 66).

Literatura

- Anselm z Caneterbury, *Fides quaerens intellectum*, Kalich, Praha 1990.
Demjančuk, N.: *Věda v antice a středověku*, Filozofická fakulta Plzeň, Plzeň, 2006.
Habáň, M.: *Filozofická antropologie*, KA, Řím 1981, s. 154-156.
Heinzmann, R.: *Středověká filozofie*, nakl. Olomouc, Olomouc 2000, 140-179; 192-193.
Jaspers, K.: *Filozofická víra*, Oikoymenh, Praha 1994, 148-155.
Machovec, M.: *Filozofie tváří v tvář zámku*, Akropolis, Praha 2006.
Ondok, J. P.: *Důkaz nebo hypotéza Boha?*, Trinitas, 1998.
Pesch, O. H.: *„Existuje? Poznání Boha dnes“*, Vyšehrad, Praha 1998.
Weis, M.: *Historie učitelka života?* Sursum, Tišnov 2004.

Address:

prof. Dr. Josef Dolista, ThD., PhD.
Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s.
Žižkova 4/6, 370 01 České Budějovice
e-mail. dolista@vsers.cz

РУССКИЙ ИЛИ АНГЛИЙСКИЙ: НЕОЛОГИЗАЦИЯ В ПОЛИСТИЛИСТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЕ

RUSSIAN OR ENGLISH: THE WORD COINAGES IN THE POLYSTYLISTIC CULTURE

Тамара Куприна, Юлия Журавлева

Rusky nebo anglicky: neologizace v polyfunkční stylistické kultuře

Kuprina Tamara Vladimirovna, Žuravljova Julia

Fakulta ekonomiky a řízení, Katedra cizích jazyků, Jekatěrinburg, Rusko

Souhrn:

Článek se zabývá problémem adaptace anglo-amerických neologismů do ruského polystylistického kontextu. Tento problém se jeví jako naléhavý zejména u rodilých mluvčích. Každé takové nové anglické slovo nejprve existovalo převážně v oblasti řízení a výpočetní techniky. Nyní se nová slova používají v oblasti odborného jazyka a také v každodenním životě. Ústředním motivem celé řady prací věnovaných tomuto tématu je úzkost ze ztráty národní kulturní identity a osobitosti ruské kultury za okolností absolutní otevřenosti vlivu západního světa. Autoři uvádějí a analyzují různé příklady tohoto typu navzájem si odporujícího užití.

Klíčová slova: Kulturní spolupráce, jazyková adaptace, multikulturní společnost, neologismus, polystylistická kultura, slang, sociální oblasti, stylistický vliv, nová slova.

Abstract:

The article deals with the problem of the adaptation of Anglo-American neologisms to the Russian polystylistic context. However the problem is rather urgent for the native society. At first the English word coinages mainly existed in managerial and computerized spheres. Nowadays they are more and more used both in professional spheres and situations of everyday life. The leitmotiv of many works devoted to the theme is the anxiety about the loss of the national cultural identity and peculiarities of Russian culture in the circumstances of the absolute openness to the western influence. The authors present and analyze different examples of this kind of contradict usage.

Key words: cultural cooperation, language adaptation, multicultural society, neologisms, polystylistic culture, slang, social spheres, stylistic effect, word coinages.

Лексическая система любого языка особенно чувствительна к изменениям в жизни языкового сообщества, словарный состав никогда не остается постоянным. Появление новых слов в основном связано с необходимостью обозначения новых концептов, возникающих при развитии науки, и необходимостью выражения нюансов значений, вызванных более глубоким пониманием природы данного явления. Это может быть также результат поиска более экономичной, краткой, компактной формы высказывания, которая делает процесс коммуникации более экспрессивным. Один раз удачно использованное слово может повторяться другими и, таким образом, оставаться в языке приемнике.

Академик В.В.Виноградов отмечает, что поворотным пунктом семантической истории многих слов является новое, живое, выразительное, переносное специфическое использование, что предопределяет его семантическое развитие.

Роль, которую играют заимствования в словарном составе языка, зависит от его истории,

прямых лингвистических контактов, а также политических, экономических и культурных взаимодействий с другими народами и языками [1].

В настоящее время в русском языке современная ситуация трактуется как переход к полистилистической культуре, включающей все многообразие взаимодействующих культур.

Однако, лейтмотивом многих работ, посвященных современной социокультурной ситуации, является обеспокоенность утратой национальной культурной идентичности, потерей своеобразия русской культуры в условиях абсолютной открытости западному влиянию.

Результаты проведенного нами социологического исследования (возраст респондентов от 19 до 55 лет) свидетельствует о значительной вестернизации российского общества. Так, на вопрос «Считаете ли Вы, что западная культура оказывает влияние на русскую?» утвердительно ответили 37%; скорее да, чем нет 48%; только 5% ответили – нет и 3% -

затруднились ответить. На вопрос «Доминирует ли в России западная культура?» утвердительно ответили 50%; затруднились ответить 17%; нет - ответили 33% [2].

Как следствие возникает интересная и очень значимая **проблема** влияния англо-американских неологизмов и нового образа жизни на русскоязычный культурный контекст.

Целью нашей работы является представление сфер социального контекста, наиболее подверженных неологизации.

Материал и методы – анализ теоретических материалов, анкетирование, анализ неологизмов в различных социокультурных контекстах.

Во многих случаях неологизмы довольно трудно воспринимаются лингвистическим сообществом из-за некоторого консервативного отношения к инновациям. Большинству пользователей языка очередное новое слово кажется «странным пришельцем», следовательно, более низкой стилистической ценности. Поэтому судьбонеологизмов трудно предсказать, некоторые из них существуют недолго, другие принимаются и могут служить основой для дальнейшего словообразования.

В связи с этим можно выделить ряд направлений процесса заимствования: слова не полностью ассимилированные в русском языке и воспринимаемые как нечто чуждое в обыденной речи; слова, исполняющие терминологическую функцию (особенно в экономической сфере) и определяющие концепты, которые отражают объективную реальность, не знакомую русскоязычному сообществу. Для них нет наименований в русском языке и их необходимо объяснять.

В частности авторы словаря – справочника «1000 терминов, которые должен знать каждый: экономический катехизис» предлагают либо описательную характеристику указанного количества терминов, либо в английском варианте, как не подлежащие переводу (сложно переводимые) на русский язык. Причем сам термин «катехизис» трактуется как «начальное и основное учение какой-либо науки», цель которого помочь специалистам сориентироваться в современной экономической лексике (применяемой сейчас во многих сферах) и составить более полное представление о реальном применении конкретных понятий [4].

Можно выделить и основные направления, на которых наиболее активно проявляется влияние этого процесса: массовая культура, экономическая сфера или «сфера бизнеса», политика, информатика, что оказывает значительное влияние на восприятие окружающего пространства в целом.

А.А. Леонтьев выделяет три возможных способа психолингвистического воздействия:

1. Введение новых значений, на основе которых реципиент изменяет свое поведение или отношение к действительности; 2. Изменение структуры значения без введения новых значений с помощью сообщения новой информации об уже известных вещах; 3. Изменение смыслового поля в целом для изменения отношения к окружающей действительности реципиента [6].

Особенно широкое пополнение наблюдается за счет экономической сферы, представляющей совершенно новое направление в российском обществе, что объясняется внедрением новых систем управления, обеспечивающих эффективность реализации новых экономических проектов и развитие нового типа управления – менеджмента. Таким образом, как и любое новое направление менеджмент привносит новую терминологию: аудитор, бартер, брокер, дилер, инвестиции, конверсия, спонсор, траст, холдинг, мониторинг, коучинг, мерчендайзинг, акторы и многое другое.

Причем как специалисты в области экономики, так и студенты-менеджеры считают данные заимствования естественными и вполне оправданными. Их использование целесообразно и лаконично, так как в русском языке отсутствуют точные емкие эквиваленты данной терминологии, а описательный перевод не всегда удобен для использования в повседневной речи.

Однако следует отметить, что в данном направлении появляется свой профессиональный сленг менеджмента, т.е. калькирование англо-американских заимствований в повседневной жизни. Причем пользуются им не только менеджеры, хотя введение англоязычных заимствований в русский язык иногда мешает пониманию и при постоянном использовании может вызывать раздражение.

По проведенному нами анкетированию с просьбой определить ряд англоязычных понятий, которые уже выходят за пределы экономической сферы, наиболее высокое понимание показали студенты и специалисты так, или иначе связанные с экономической или переводческой деятельностью, хотя и у них не было 100% понимания. Наибольшие сложности с пониманием возникают у респондентов старше 35 лет.

Следовательно, можно согласиться с А.Петриковой (Словакия), которая отмечает: «Быстрота языковой адаптации индивидуальна, так как зависит от способности переключаться и от навыков речевого слуха, вероятностного прогнозирования и самоконтроля в исходном и в переводном языках» [5].

Англоязычные слова и выражения могут использоваться для усиления выражения идеи. Причем слова, которые не совсем понимаются и являются чуждыми текстуре языка, всегда

привлекают внимание и имеют особый шарм. Это магическое качество слов, которое нелегко уловить, наблюдается давно и используется в различных высказываниях, выполняя некоторую стилистическую функцию. Иногда умелого использования 1-2 иностранных слов достаточно, чтобы создать впечатление, что высказывание на английском языке.

В качестве примера можно представить следующий диалог: «Давненько стоял в нашей адженте (повестке дня) один солидный проект – да как-то все кейса (случая) подходящего не представлялось». Или говоря о тренинге можно узнать, что там будут учить таким полезным вещам как «тайм плэнинг» - планирование времени, «тим билдинг» - построение команды или «проджект баджетинг» - составление бюджета к проекту. Причем проектом можно назвать все что угодно: любую поп-группу или даже будущего президента России: «Путин пристально следит за проектом «Преемник -2008» [7].

Кроме того, заимствования из английского языка часто смешиваются с русскими понятиями и изобретаются новые слова и выражения различной структуры на основе искажения русских слов или русской грамматики. Таким образом, морфологический аспект искажения несет сходство с морфологией английского языка: 1. Замена буквы или слога - коNтакт, пельMAN, 2. Транслитерация – заголовок статьи «Консюмеризм набирает обороты» или объявление - «требуется хостесс на ресепшн», 3. Прямое использование английского слова – заголовок статьи «Sale, или зимнее безумие». Ср.: разговор между композитором Р.Щедриным и ведущим С.Белза об опере «Очарованный странник». С.Белза: «Это, как говорят на западе, masterpiece, challenge». –Р.Щедрин: «Да, это большой challenge.» (программа «В вашем доме», 28.05.05). Или фраза министра образования и науки А. Фурсенко: «Мы должны искать winning strategy.» (программа «Времена» 29.05.05).

Данное явление часто используется и для придания юмористического эффекта речи героев художественных произведений. Ср.: «Вы кто? – Супервайзер. – А по-русски? – Выдающийся руководитель менеджеров среднего звена.» (к/ф «Кто приходит в зимний вечер?» 6.01.06). Несмотря на юмор, здесь также можно оценить ситуацию трудности перевода специфической терминологии ранее не существовавшей в русском языке.

Или надпись на открытке – «Будь COOLтурней и люди к тебе потянутся».

Оправдано ли такое употребление английского слова «cool»?

Неожиданное использование англоязычных слов, особенно в рекламе, является естественным средством коммуникативных технологий, которые ищут сенсации, т.к. корень или аффикс используется не так, как ожидается. Автор заставляет кон-

центрировать внимание на новом слове, прежде всего за счет его новизны и необходимого анализа с целью расшифровки сообщения. Ср.: реклама чая: «Дело спорится быстрее – пьешь «ЧайОК» и все О'Кей». Или реклама страхового агентства о приглашении на работу, которому среди прочих специалистов требовались «парт-таймеры» (part-time), т.е. агенты на неполный рабочий день.

Стилистический эффект таких сообщений достигается за счет способности сознания постигать новизну за счет знакомого. Чем острее контраст, тем очевиднее эффект.

Экспансия англоязычной лексики заняла ведущие позиции в политической жизни страны, привыкающей к таким понятиям как парламент, инаугурация, спикер, импичмент, электорат, консенсус и т.д.

Что касается информационной сферы нашего общества, то широкое распространение англо-американских терминов наблюдается в сфере публикаций в области информатики и вычислительной техники. Особенно сильно это проявляется в области программного обеспечения.

Параллельно с заимствованием преимущественно англоязычных слов с помощью калькирования и аффиксации (кликнуть, хакнуть, коннектится, FTP –сервер и т.д.) развиваются новые значения и у исконно русских слов: страница книги и страница в Интернете или интернет-сайт – адрес и место хранения информации в Интернете.

К ярким явлениям можно отнести активное использование аббревиатур и акронимов: BBL – be back later (вернусь позже); BRB – be right back (скоро вернусь); AFK away from keyboard (отошел от клавиатуры); b4 – before (прежде, до) [3].

В таком полистилистическом контексте правомерно говорить о проблеме билингвизма, которая является актуальной и для других стран. Как указывает А.Петрикова (Словакия): «Мы живем в мультикультурном обществе и поэтому межкультурные контакты становятся явлением повседневной жизни. Это неудивительно, ведь расширяются и углубляются международные связи в областях политики, науки, производства, искусства, культуры, спорта, туризма и других видов общественной деятельности. Все происходящее вне лингвистики в конечном итоге влияет на язык, зачастую и на явления массового двуязычия и многоязычия. Центром нашего интереса является билингвизм. Это многоаспектное явление, которое заслуживает внимание физиологов, социологов, психологов, историков, философов, этнографов, лингвистов, педагогов и представителей многих других областей знания» [5].

В целом ситуация с заимствованиями остается очень неустойчивой: от крайнего их неприятия до позиции выжидания и принятия

даже самых экзотических новшеств в надежде, что новая языковая сфера с течением времени сама себя оптимизирует. Следует учитывать, что неологизация не должна являться самоцелью, а должна обслуживать действительную потребность подбора лексических средств для выражения содержания, не выраженного иными способами.

Литература

1. Гальперин И.Р. Стилистика.- М.: «Высшая школа»- 1987.
2. Коробейникова А.В., Куприна Т.В. Влияние англо-американских заимствований на русскую национальную культуру. – Русский язык в языковом и культурном пространстве Европы и мира: Человек. Сознание. Коммуникация. Интернет./ II Международная научная конференция Института русистики Варшавского университета. Варшава, 2004.
3. Коробейникова А.В., Куприна Т.В. Стратификация русского языка и русской национальной культуры под влиянием англо-американских заимствований.- Вестник УГТУ-

УПИ: Филология. Екатеринбург: ГОУ ВПО УГТУ-УПИ, 2005.

4. Паршин С.А., Паршина Е.А. 1000 терминов, которые должен знать каждый: экономический катехизис. Словарь-справочник.-Екатеринбург: Правовед-2001, 2005.
5. Петрикова А. Морфологическая интерференция возвратного глагола в словацкой аудитории.- Иностранные языки и литература в современном международном образовательном пространстве./ II Международная научно-практическая конференция. Екатеринбург: ГОУ ВПО УГТУ-УПИ, 2007.
6. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации.- М.: «Рефл-бук», К.: «Ваклер» - 2001.
7. Золотые слова топ-менеджера.- Польское обозрение Европа.ru. –N04(30) май 2006.

Address:

*Kuprina Tamara Vladimirovna. Jekatěrinburg, Uralská státní technická univerzita, Rusko
docentka katedry cizích jazyků fakulty ekonomiky a řízení, kandidátka pedagogických věd,
e-mail: tvkuprina@mail.ru,
Spoluautorka: Žuravljova Julija. Jekatěrinburg. Rusko,
Uralská státní technická univerzita,
studentka 5. ročníku oboru Překladařství.*

КОГНИТИВНО-СЕМИОЛОГИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ ВНУТРЕННЕЙ ФОРМЫ ФРАЗЕМЫ

KOGNITIVNÍ A SEMIOLOGICKÁ PODSTATA VNITŘNÍ FORMY FRAZÉMU

Cognitive and Semiological Nature of the Inner Form of the Phraseological Unit.

Н.Ф. Алефиренко

Белгородский государственный университет, г. Белгород, Россия

Nikolaj Fjodorovič Alefirenko

Bělgorodská státní univerzita, Bělgorod, Rusko

Souhrn:

Navrhujeme uplatnění kognitivního a sémiologického přístupu při studiu vnitřního uspořádání frazeologických jednotek. Tento přístup odkazuje na vztah dvou kognitivních typů tvoření frazeologismů, dvojí odkazování (dva typy nepřímě odvozeného strukturování poznatků): primární – sémiologický objektivismus a sekundární – sémantický objektivismus. Primární objektivismus je spojen s tvořením vnitřního uspořádání – první fáze odvozování frazeologismu a nepřímě odvozeného strukturování poznatků – s poslední fází tvoření významu frazeologismu. Vnitřní uspořádání frazeologismu je kvalifikováno jako kognitivní a sémiologická kategorie obsahující součinnost dominantních charakteristických rysů v lingvistickém povědomí v určité situaci.

Klíčová slova: Frazeologická jednotka, vnitřní uspořádání, povědomí, význam frazeologismu, kognitivní frazeologie, sémiologie.

Abstract:

We suggest applying cognitive and semiological approach while studying inner form of the phraseological unit. This approach addresses to the interaction of two cognitive types of the formation of phraseological units, double reference (double indirectly-derived representation of knowledge): primary – semiological and secondary – semantic objectivism. Primary objectivism is connected with the formation of the inner form – the initial point of the derivation of the phraseological unit and indirectly-derived representation of knowledge – with the final point of the formation of phraseological meaning. The inner form of the phraseological unit is qualified as cognitive and semiological category containing the synergy of the nominated situation's dominant characteristics in linguistic consciousness.

Key words: phraseological unit, inner form, consciousness, phraseological meaning, cognitive phraseology, semiology.

1. Введение

Объединение кognitivных и семиологических схем исследования внутренней формы (ВФ) фраземы призвано раскрыть глубинные механизмы представления именуемых стереотипных ситуаций в языковом и речевом сознании человека. Кognitivно-семиологический принцип предполагает исследование «глубинных процессов» идиоматического порождения мысли с «внешними» непосредственно наблюдаемыми фактами. Более того, он обращен к взаимодействию двух кognitivных типов фразеомобразования: двукратной косвенно-производной репрезентации знаний (двукратной референции): первичной – семиологической и вторичной

– семантической объективации. Первичная объективация начинается с возникновения ВФ и служит исходной точкой деривации фраземы, а вторичная – ее конечным пунктом формирования семантической структуры фраземы.

Новым в кognitivно-семиологической теории ВФ фраземы является введение понятия «виртуальных» и «актуальных» семиотических структур лингвокреативного мышления. Актуализация первых обуславливается лингвокognitivной спецификой (см. Коростенски 2006) человеческого процесса познания, объективируемого многоуровневыми механизмами взаимодействия системы языка и системы мышления. Выделенные уровни имеют глубокий смысл. *Первая фаза* познания «вещь — деятельность — фразеоло-

гический прототип» соответствует акту снятия предметного, чувственного, этапу образования первичных представлений и обыденных понятий. Вторая фаза познавательного цикла — «фразама — деятельность — вещь» соответствует в лингвокреативной деятельности акту конкретизации обобщенного значения виртуального знака, его семантическому развертыванию в синтагматическом ряду. Ср. новые фраземы в чешском языке: *být v plusu, politická korektnost, čas ukáže* (Корћивová 2005). Фразама, согласно такой логики, является основным лингво-когнитивным знаком, который фиксирует, преобразует и хранит в скрытом виде результаты апперцепции — формы «перехода» старого опыта (знания) в новый. В результате фразама выступает вторичным, или еще точнее, косвенно-производным средством асимметричной объективации отраженной в языковом сознании синергетики человеческого познания.

При таком понимании вторичной лингвокогнитивной деятельности перспективным является выявление и описание промежуточного, переходного звена — той обширной языковой сферы между виртуальными знаками в системе языка и их семиологической актуализацией в конкретных актах речи. Эту промежуточную языковую сферу как раз и составляют единицы переносной и косвенной номинации. Потебня идет от наивной внутренней формы к повседневному употреблению языкового знака. Он естественно замечает, что мы уже не слышим *резания* во фраземе *волк в овечьей шкуре* или во фраземе *попадать как кур во щи* звукоподражательного корня *кур-* (инд-европ. *káu-, *keu-, *kū-) — ‘кричать, реветь, выть’ и *соты* (медовые) (др.-инд. suta- сок растения Soma, инд-европ. *seu-, sū-, ст.-сл. съть — ‘питательный напиток’ (шти > штши > шчи > щи), произнося их с детства.

Действительно, языковая репрезентация мыслительных структур несводима к лексическим средствам вербализации действительности. На эту особенность языковой репрезентации мира указывал еще В. Гумбольдт. По его мнению, каким бы богатым ни был словарный состав того или иного языка, он не в состоянии представить во всей полноте его концептосферу, поскольку большинство концептов вербализуется в процессе семантического преобразования нескольких слов в синкретические структуры идиоматического характера (Mlacek J., 2006: 222; Зимин В.И., 2006: 143). Исходным механизмом такого преобразования служит неразгаданная до конца внутренняя форма фраземы, хотя о ВФ слова со времен В. Гумбольдта и А. А. Потебни и накопилась огромная литература.

2. Внутренняя форма фраземы как когнитивно-семиологическая категория

1. Когнитивно-семиологическое осмысление сущности внутренней формы (ВФ) фразем предполагает исследование глубинных механизмов представления познаваемых и номинируемых объектов в языковом и речевом сознании человека. При таком подходе основное внимание сосредотачивается на взаимодействии двух типов семиозиса: двукратной репрезентации знаний языковыми единицами (двукратной референции языковых единиц): первичной (семиологической) и вторичной (семантической). Первичная объективация служит исходной точкой семиозиса фразем, а вторичная — конечным этапом фразеобразования, формирующим на основе первичного семиозиса культурно значимые единицы косвенно-производной номинации. Так, исходной точкой семиозиса русской фраземы *садиться не в свои сани*, укр. *сідати в (на) чужі сани* можно считать древнюю и.-е. культурно-смысловую оппозицию «свой / чужой (не свой)», лежащую в основе пословицы *не в свои сани не садись*. Известно, что «свое», символизирующее *покой, порядок, защищенность*, противопоставлялось «чужому», с которым было связано все враждебное, опасное, незащищенное. Поэтому сесть *не в свои (чужие)* сани — значит оказаться в опасной, невыгодной или даже враждебной ситуации. Уже на первичном (паремийном) этапе семиозиса этой фраземы важное место занимает этнический компонент русского самосознания. Почему речь идет о *саниях*, а не, скажем, о *телеге, карете* или *дилижансе*? Видимо потому, что в русском языковом сознании среди всех других средств передвижения особую значимость имели сани, которые зимой в России были незаменимым средством передвижения. К тому же были они главным образом у людей состоятельных: для всех остальных — желанным предметом, указывающим на их социальный статус. Об этом красноречиво говорят русские поговорки, записанные еще В.И. Далем: *Не садись в боярские сани; Каковы сами, таковы и сани; Будут сани — поедем и сами*. Кстати, в других славянских языках этой поговорке соответствуют выражения, не содержащие в своем составе лексемы *сани*. Ср. польск.: *Nie podejmij się, szemi nie możesz sprostać; Jak (jeśli, skoro) nie potrafiś, nie pchaj się na afisz*. На следующем этапе семиозиса данной фраземы первичный смысл ее деривационной базы значительно абстрагируется. В современном русском языковом сознании фразама *садиться не в свои сани* объективирует отвлеченное от первичного денотата значение — ‘браться не за свое дело, заниматься тем, на что не способен, на что нет достаточных знаний, нужной подготовки и т.п.’. Это еще раз подтверждает актуальность размышлений Гумилева о необходимости

различать культурные и этнические традиции. «В отличие от культурной традиции, традиция этническая – это не преемственность м е р т в ы х форм, созданных человеком, а единство поведения ж и в ы х людей, поддерживаемое их пассионарностью» (Гумилев Л.Н., 1992: 296). Автор отмечает также, что стереотипы «поведения людей в Киевской Руси и в Московском государстве ... отличаются весьма существенно» (с. 296), что не могло не отразиться на этнокультурном своеобразии некоторой части русской и украинской фраземики. Ср.: *Емеля, твоя неделя // говорил Мирон рябї кобили сон, молоть вздор (ерунду, чепуху, чушь), разводить турусы на колесах // теревені правити, (розводити, точити, плести), теревені-вені правити (розводити, точити), на бедного Макара все шишки валяться, все шишки валяться на кого // на бідного Макара всі шишки летять, бідному все вітер в очі, на похиле дерево й кози скачуть, пішого сокола і ворони б'ють, бідному Савці нема долі ні на печі, ні на лавці [на печі печуть, а на лавці січуть]*.

Когнитивно-семиологическое проецирование идей о внутренней форме языка (у В. фон Гумбольдта) или языкового знака (А.А. Потебни) осложняется художественным и поэтическим мышлением ученых XIX века – поэтов, мифологов и психологов, относящихся к жизни, воспринимающих жизнь во всем ее богатстве и многообразии чувственных красок. Однако в этом есть и положительная сторона, поскольку традиционное понимание ВФ фраземы всегда было поэтическим, никогда не сводилось к чистым логическим схемам. Пожалуй, единственным инородным «телом» в поэтизации ВФ остается категория «от н о ш е н и я». Как совместить «живое» и эмоционально заряженное к о н к р е т н о е чувство с «холодным» и а б с т р а к т н ы м отношением, таким бесцветным и сухим? Это тем более сложно преодолеть, что и для Гумбольдта, и для Потебни было характерно ономато-поэтическое понимание лингвогенеза¹.

Для них поэтический смысл знака, явно, дороже и ценнее языковых реалий, схематизированных сложной логикой человеческого мышления. Поэтому, по мнению В. фон Гумбольдта, «внутренняя форма выступает с тем большей чистотой, чем проще форма внешняя» (Гумбольдт В., фон, 1985: 255). Для понимания когнитивно-семиологической роли внутренней формы в процессе образования фраземы особенно ценным является суждение Гумбольдта о том, что здесь «кроме собственно творческого языкового сознания, большую роль играет также **сила воображения**, которая направлена на перенесение в язык того, что ее **живо волнует**. Здесь языковое сознание уже не является единовластно господствующим принципом, хотя оно и должно было бы быть таковым; стремление к совершенству строения предписывает языкам

неотвратимый закон, согласно которому все, что вовлекается в это строение, отбросив свою первоначальную форму, должно облекаться в форму языковую. Только так осуществляется языковая объективация мира (Гумбольдт В., фон, 1885: 401). Синкретизм объективно познаваемого, номинируемого и воображаемого делает само понятие «внутренняя фраземы», пожалуй, наиболее парадоксальным лингвокогнитивным феноменом. ВФ бесспорно – активно употребляемое во фразеологии понятие, хотя его суть нередко скрыто в глубинных анналах нашего языкового сознания. Обычные носители русского языка, усвоив с детства родную илиоматику, конечно же, уже «не слышат» *резания* во фраземе *волк в овечьей шкуре* или во фраземе *попадать как кур* во *щи* звукоподражательного корня *кур-* (инд-европ. *káu-, *keu-, *kū-) – ‘кричать, реветь, выть’ и *соты (медовые)* (др.-инд. suta- сок растения *Soma*, инд-европ. *sei-, sū-, ст.-сл. съть – ‘питательный напиток’ (шти > штши > шчи > щи). И несмотря на это чаще всего ВФ отождествляют с этимоном, со свободносинтаксическим прототипом или образом, лежащим в основе фразеомообразования. Между тем, еще А.А. Потебня обратил внимание на более гибкие ориентиры поиска ВФ. Правда, в его работах идет речь о ВФ слова. Но для когнитивной фразеологии его размышления ценны тем, что обращены к истокам взаимосвязи языка и мысли. Ученый сформулировал базовое определение искомой категории: «Внутренняя форма <...> есть отношение содержания мысли к сознанию; она показывает, как представляется человеку его собственная мысль» (Потебня А.А.: 1989: 98). Однако использование данной лингвофилософской дефиниции с целью определения ВФ фраземы не столько закрывает традиционно существующие вопросы, сколько порождает новые. 1. Можно ли считать ВФ фраземы тот признак, при помощи которого в этносознании закрепляется образ отраженного предмета фразеомообозначения?

2. Входит ли ВФ в семантическую структуру фраземы? На первый вопрос обычно отвечают утвердительно, поскольку в столь интимном таинстве «зачатия и рождения» фраземы, кажется, может пригодиться все, что бросается в глаза познающему субъекту речемыслительной деятельности. Чаще всего так и объясняют выбор признака фразеологической номинации (Мелерович А.М., 1983: 80; Spaginska-Pruszk A., 2003: 47). А коль так, ВФ фраземы не является ее содержанием, поскольку может быть какой угодно, первым бросившимся в глаза признаком номинируемой ситуации. Содержание принципиально иное, поскольку не может быть каким угодно. Оно хотя и конвенционально, все же должно быть стабильным и единым для всех лингвокультур. Наоборот, ВФ фраземы, как правило, обладает этноязыковой спецификой. Ср.: рус. *Лучше синица в руке, чем журавль в небе;*

укр. *Ліпше синиця у жмені, ніж журавель у небі (ніж голуб у стpісі)*; словац. *Lepši vrabec v hrsti ako holub na streche*. Для ВФ фраземы содержание не существенно; так как она является, прежде всего, **формой** и **отношением**.

3. От доминанты сознания к внутренней форме фраземы

Тайну ВФ фраземы (отношение содержания мысли к сознанию) не открывает нам и другое замечание А.А. Потебни: внутренняя форма включает в себе «*только один признак*». Какова природа этого признака? Как он выделяется сознанием из всего множества признаков наивного образа мира? Приблизиться к этой разгадке может помочь, разработанная А.А. Ухтомским теория **доминанты языкового сознания**, существующего в форме системы значений и культурных смыслов языковых единиц. Если следовать учению Л.С. Выготского, языковое сознание можно назвать структурной надсистемой образа мира. Благодаря ее механизмам аккомодации и ассимиляции, в языковом сознании завершается переработка чувственного восприятия действительности в когнитивно-прагматическую доминанту сознания. Согласно нейропсихическому учению А.А. Ухтомского, в нашем организме при отражении того или иного фрагмента действительности активизируется господствующий очаг возбуждения, который подчиняет себе всю систему текущих реакций организма. Принцип доминанты, по А.А. Ухтомскому, служит психофизиологической основой не только внимания, но и предметного мышления. Поэтому всякая когнитивная структура (культурный концепт, представление или понятие) есть след от некогда пережитой доминанты, сущность которой заключается в выделении *важного, существенного* для данного момента и торможением всего того, что для данного момента является второстепенным или и вовсе индифферентным. Такого рода доминанты, находясь между этнокультурным сознанием и миром, проецируют специфику ВФ фразем даже близкородственных языков, которая, в свою очередь, обуславливает своеобразие их этноязыкового компонента. Ср.: рус. *оставаться (сидеть) на бобах; оказаться (остаться) при пиковом интересе*; укр. *лишатися (залишатися, zostаватися, сидіти) на бобах; піймати (з'їсти, ухопити, дістати, скуштувати) облизня; ухопити шилом потоки*, Ср. казалось бы одинаковых по лексическому составу фразеологизмов: рус. *смазывать (подмазывать) пятки <салом>*; укр. *намазувати (намащувати) п'яти (п'ятки) салом* – ‘обращаться в бегство, удирать, быстро убежать’ (последний компонент в русском языке факультативен, а в украинском – обязателен) и совершенно разные по компонентному со-

ставу и внутренним формам фраземы, выражающие одно и то же значение – ‘поссорились’: рус. *черная кошка пробежала (проскочила) между кем; укр. глек (горщик, макітру) розбили*.

Так, «образ разбитого горшка [имеется в виду представление конкретной ситуации в украинском этнокультурном сознании] может иметь много признаков, но ВФ фраземы *глек (горщик, макітру) розбили* сводится только к одному признаку. Это развалившийся на осколки глиняный сосуд. Следовательно, данная фразема представляет два содержания: одно, которое мы выше называли объективным – символ ссоры, и то, которое А.А. Потебня называл ближайшим этимологическим значением. Последнее содержание всегда включает в себе только один признак – «развалившийся на осколки». Это достаточно известное положение А.А. Потебни. Однако с ним вступают в противоречие многочисленные современные толкования ВФ фраземы. Ср. у В.П. Жукова (1986): (а) «внутренняя форма <...> формируется на базе слов конкретного первично-номинативного значения» (с. 104); (б) «фразеологическое значение может возникнуть в результате метафорического переосмысления **словосочетания, образующего внутреннюю форму фразеологизма**» (с. 110). Далее, анализируя фразему *всадить нож в спину*, автор пишет: (в) «все три знаменательных слова в данном примере <...> выступают в составе внутренней формы...» фраземы (с. 163). Их суть сводится к тому, что «всякое предшествующее может быть названо внутренней формой последующего». Начнем с того, что внутренняя форма есть **ф о р м а**, или **о т н о ш е н и е**, термы которого множественны, а это объективно вступает в противоречие с положением А.А. Потебни, согласно которому внутренняя форма включает в себе «*только один признак*». Сам признак «развалившийся на осколки» как внутренняя форма ФЕ *глек (горщик, макітру) розбили*, не убеждает нас в том, что эта фразема не может иметь несколько признаков.

Второй проблемный вопрос: является ли внутренняя форма фраземы действительно чем-то **объективным**. Ведь нередко она спрятана в глубинах нашего подсознания. Поэтому она и в конкретной речи не существует, а если и присутствует, то уже не как **объективный**, а вполне **субъективный** признак. Следовательно, ВФ фраземы конкретна, и как всякое конкретное должна иметь много признаков.

А.А. Потебня, видимо, понимал столь противоречиво его суждение о ВФ как **единственном** признаке. Поэтому в более поздних работах у него появляется иная интерпретация искомого понятия. Оно несколько туманно, хотя и привлекает своей мифической неуловимостью. Находясь во власти поэтического мышления, ученый скорее исполняет восторженный гимн

слову, чем формулирует научное определение его внутренней формы.

В чем же разгадка столь загадочного феномена? В поисках истины лучше всего идти за А.А. Потебней. Ученый опирается на три положения. В первом из них внутренняя форма знака интерпретируется как форма упрощения мысли, без которого сложно нашему сознанию ее «схватить» и эксплицировать. А.А. Потебня писал: «Понимание, упрощение мысли, переложение ее, если можно так выразиться, на другой язык, проявление ее вовне начинается, стало быть, с обозначения [!] ее тем, что само невыразимо, хотя и ближе всего к человеку» (Потебня 1989: 118). Здесь следовало бы поразмышлять над тем, что значит «упрощение мысли». Надо полагать, это ее *вхождение в язык*, превращение когнитивного образования в словесный знак, или, как говорит сам Потебня, проявление мысли вовне. Чтобы понять, как осуществляется такое превращение мысли, акцентируем внимание на том, что А.А. Потебня определяет **знак через <...> знак**. Отметим также, что непосредственное, первое, живое *чувство* – ощущение предмета знакообозначения ученый называет уже *мыслью*, поскольку при переходе в слово она перестает быть уже только чувством. Обусловление мысли (переход ее в знак) совершается через «обозначение» ее чем-то невыразимым, потому что слишком близким к человеку, не оставляющим места для еще большей близости. Превращение когнитивного акта в знак происходит именно посредством использования этого первичного знака, для которого знака-предшественника уже нет. Ведь знак есть то, что обозначено *idem per idem* в самом чистом и наивном проявлении. В нем фиксируется опытное, хотя может быть и не вполне осознанное знание. Принять это положение – значит сделать исходным следующий постулат когнитивной семиологии: **раньше знака ничего знать нельзя, первое знание начинается со знака или знак – это первое знание**. Знак – то, что позволяет человеку знать, знание – всегда означено, знак есть то изначально данное, глубже чего заглянуть невозможно. Однако, приняв это положение, попадаем в замкнутый круг. Оказывается внутренняя форма и есть знак!? Так ли это? Не растворяется ли внутренняя форма в знаке?

4. Когнитивная синергетика внутренней формы фраземы

В поисках истины будем исходить из того, что язык вообще возникает тогда, когда появляется знак. А знак, как известно, необходим там, где что-либо становится *значимым*. Поэтому было бы справедливым признать, что раньше знака ни содержание, ни форма появиться не могут. Тем

самым приоткрывается тайна сформулированного ранее: *внутренняя форма языкового знака есть о т н о ш е н и е содержания мысли к сознанию*. Отношение — это другое имя знака, а сам знак и есть отношение, точнее отсылание, связывание. Поэтому если понимать под ВФ знака своеобразное отсылание, то она (ВФ), вполне логично, и является особым рода знаком. Наиболее показательными в этом плане являются знаки вторичной и косвенно-производной номинации, и, прежде всего, фраземы – по природе своей являющиеся двуликим Янусом. С одной стороны, изначально, фразема – знак, отношение, связь, отсылание, «стрелка», которую можно поворачивать в ту или иную сторону, обозначая тем самым всё, кроме ее самой. Не случайно, видимо, древние шумеры использовали в качестве идеограммы имени — стрелку. С другой стороны, и уже затем, фразема – обозначение некоего объекта «чувственной мысли». Так фразема *марать (начкать) руки* (об кого, обо что), сначала означает «связываться с кем-либо; быть причастным к чему-либо нестоящему», а затем уже – «ввязываться в предвзятую историю, унижающую достоинство нравственного человека».

«Чувственная мысль» (здесь она понимается широко: как [пафос], как состояние, и как опыт), вступившая в отношение к самому себе, – это отраженное, рефлексированное психическое образование, в результате которого она трансформируется в знак самой себя. Попробуем, вслед за Потебней, определить базовую категориальную сущность вторичного языкового знака – фраземы. Она в своеобразном удвоении, если даже это удвоение одного и того же. Его сущность, как уже отмечалось, состоит в выражении отношения, если даже это отношение чего-то к самому себе. Каков психо-физиологический смысл такого удвоения «чувственной мысли»?

Уже сама идея удвоения настраивает на структуральное понимание знака в духе семиотики Чарльза Пирса. Нет ли в столь неожиданном суждении «ереси» или просто надуманного предположения? Действительно непривычно идеи А.А. Потебни соотносить (пусть даже локально!) с отдельными фрагментами структуральной доктрины. И все же, если отвлечься от прежних методологических табу, такие аналогии напрашиваются в связи с использованием категории «отношение». Как уже отмечалось ранее, внутренняя форма языкового знака – не что иное, как «чистое отношение». Причем такое отношение, которое не требует для себя никакого материального закрепления, поскольку и в идеальной ипостаси оно может относиться к самому себе – *удваиваться*.

Внутренняя форма языкового знака как чистое отношение и не нуждается в материальной

объективации. Для ее возникновения достаточно и того, чтобы чувство (содержание, опыт, настроение, восприятие) «вторично участвовало» в своей «судьбе». Надо только, чтобы что-то вступило в «отношение», и сначала к себе самому. Вступить же в «отношение» с самим собой может только то, что о с о з н а е т с я человеком или хотя бы попадает в светлую зону нашего сознания.

И все-таки здесь не все так просто. Некоторые вопросы остаются открытыми: (1) почему для формирования внутренней формы фраземы так важен синергетический тандем? (2) почему у Потебни речь идет о «вторичном участии»? (3) откуда удвоение чувств, не достаточно ли одного? Ведь там, где есть *одно*, там само собой предполагается и другое. Кажется, что можно обойтись и без мифического размытого и текучего чувства-опыта, достаточно одного, схваченного в единстве целого. А оно уж само собой спроецирует о т н о ш е н и я. Однако у нас имеется еще один важный критерий ВФ языкового знака. Вспомним, что ВФ в учении Потебни «всегда заключает в себе только один признак» Для фраземы это важнейший конструктивный элемент. Наличие большего количества признаков конкретизировало бы объект номинации и тем самым сужало референцию фраземы, тогда как один признак позволяет ей обозначать известное множество реалий в рамках определенной денотативной ситуации. При этом признак, выраженный фраземой, становится доминантным, потому что воспроизводится при всяком новом ее употреблении, даже явно не присутствуя во фразеологическом значении. Так, именно благодаря обобщенному признаку ВФ («проникать в самое сокровенное») фраземы *влезать* (*залезать*, *лезть*) в *душу* (кого, чью, кому, к кому) можно обозначить самые разные аспекты известной денотативной ситуации. В результате такой контекстуальной конкретизации у фраземы развиваются фразеосемантические варианты:

1) 'узнавать внутренний мир другого человека: его чувства, мысли, намерения и т.п.' – *Я точно провинился... Но если так, то надо влезть в душу виноватому и простить его* (Л. Толстой. Письмо А.А. Бибикову).

2) 'выведывать, узнавать что-либо касающееся личной жизни кого-либо; вмешиваться в сугубо личную жизнь кого-либо' – *Выслушав все материнские доводы, наша Тася стала подбираться ко мне. Ее особый подход заключался в разговорах по душам. То есть она умела влезать в душу и растревлять ее* (И. Петкевич. Свободное падение);

3) 'любими средствами приобретать доверие, добываться расположения кого-либо для достижения каких-либо целей (чаще всего – неблагоприятных, корыстных)'. Ср.: 1. *Приказчик, постепенно, втихомолку от родителей потакал дурным*

наклонностям хозяйского сына: этим способом он совершенно овладел молодым человеком; он влез к нему в душу и, как хотел, так и вертел им (в прямом смысле неблагоприятные, корыстные цели) (Григорович. В ожидании паромы); 2. *Рано понял я, что глупость – Слава, честь, любовь. Что весь свет похож на лужу, Что друзья – обман, И затем лишь лезут в душу, Чтоб залезть в карман* (Н.А. Некрасов. Ростовщик). Сознание 'с целью обмануть кого-либо' уточняется здесь фраземой *залезать в карман* (кто чей, к кому) – тайно, украдкой присваивать себе чье-л. добро (говорится с осуждением);

4) *прост.* 'вызывать чувство сильной привязанности, уважения, любви' – *Работящая Наталья влезла свекрам в душу* (М. Шолохов. Тихий Дон). Данная фразема в силу однопризнаковости своей ВФ может быть вообще многореферентной: способной выражать и первое, и второе, и третье значения. Ср.: Я не люблю, когда мне *лезут в душу*, тем более, когда в нее плюют. (В. Высоцкий). Такого рода отношение может быть применимо к разным ситуациям: (а) при нежелании открывать кому-либо свой внутренний мир; (б) в ситуации, когда кто-либо пытается проникнуть в сугубо личную жизнь; (в) при намерении кого-либо добиться «моего» расположения для достижения каких-либо неблагоприятных, корыстных целей или (г) при нежелании допустить сильной привязанности и, тем более, любви к кому-либо.

Разумеется, вариативное (конситуативное) множество признаков ВФ фраземы не безгранично. Их должно быть столько и они должны быть настолько близкими, чтобы нашему сознанию можно было «схватить» обозначаемую денотативную ситуацию как некий гештальт. Причем не единство восприятия обеспечивается ВФ фраземы, а ВФ оказывается одной из возможных граней воспринимаемого гештальта. Собственно, ничего иного, кроме как схватывания любого содержания, опыта, чувства в единстве, и не требуется. ВФ, словно огранена камнем-монокристаллом, благодаря которому наше сознание (точнее, подсознание) «схватывает» познаваемый предмет в его целостности и единстве, о т н о с я щ е м с я к конкретному (отдельному) признаку. Отношение же к другому в чистом и формальном виде, как утверждается в структуральной семиотике, есть з н а к. Природа и сущность фраземного знака определяется его билатеральным единством «чувственной мысли» и звука. Иными словами, ВФ фраземы в своей первичной ипостаси есть не что иное, как чувство (в широком понимании, разумеется). Однако не любое чувство, а только такое, которое «вторично участвует» в самом себе, т. е. дает перекрыть себя отношению к себе самому, образуя тем самым необходимое для знакообразования билатеральное единство.

Заклучение

Внутренняя форма, будучи «объективированным» содержанием (непосредственно объективированным в языковой форме), является знаком, символом другого, субъективного по отношению к ней содержания. ВФ – это та форма, в которой, по Потебне, нашему сознанию представляется содержание мысли. Этим, собственно, ВФ фраземы отличается от ее значения: фразеологическое значение – содержание мысли, а ВФ – лишь его символ, формализованный семантический элемент. Поэтому ВФ фраземы не сводится ни к ее этимологии, ни к ее актуальному значению. Она своего рода след, отметина в долговременной языковой памяти человека. Поэтому можно предположить, что фраземы хранятся в нашей памяти не в виде некоего сложного звукового образа, а в виде ВФ, благодаря которым устанавливается связь между человеком и конкретной речемыслительной ситуацией. ВФ – средство экспликации образа, служащего способом соотнесения предмета мысли и значения фраземы.

Литература

Алефиренко Н.Ф. Этноэйдемический концепт и внутренняя форма языкового знака [in:] Вопросы когнитивной лингвистики / Ин-т языкознания РАН; Тамбовский ун-т. Вып. 1. Москва–Тамбов, 2004. С. 70–81.
Воронкова О.А. Внутренняя форма фразеологизма в стилистическом аспекте [in:] Журналистика и медиаобразование в XXI веке. Белгород, 2006. С. 290–295.
Гумбольдт В. фон. Язык и философия культуры. М.: Прогресс, 1985. 450 с.
Гумилев Л.Н. От Руси к России: Очерки этнической истории. М.: Экспресс, 1992. 382 с.

Kopřivová Marie. Vznikají v češtině nové frazémy? [in:] Frayeologické stúdie IV. Milada Jankovičova, Jozef Mlacek, Jana Skladaná editori. Bratislava: Veda. Vyd-vo Slovenskej akademie vied, 2005. S. 157–163.
Коростенски Йиржи. *Новое в лингвистике. Предпосылки «оборота»*. OPERA SLAVICA XVI, 2006, 4, s. 24 – 37.
Мелерович А.М. Образная основа и внутренняя форма фразеологических единиц // Лексические и грамматические компоненты в семантике языкового знака. Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1983. С. 80–86.
Mlacek Joyef. Princip sznkretizmu vo frayologii [in:] “Славянские языки в свете культуры”. М.: «А Темп», 2006. С. 222–228.
Потебня А. А.. Мысль и язык [in:] Потебня А. А. Слово и миф. М.: Правда, 1989.
Spaginska-Pruszk Agnieszka. Intelkt we frazeologii polskiej, rosyjskiej i chorwatskiej (z problemow jezykowego obrazu swiata). Gdansk: Wyd-wo uniwersitetu Gdanskiego, 2003. 303 s.
Čermák František. Jazyková nominace povaha a souvislosti některých univerzálií v sémantice a morfolodii /polsémie, derivace a kompozice), [in:] „Slovo a slovesnost“, 61, 2000/4, s. 249–256.

- 1 Им, например, важно было слышать звуки и ощущать их смысловую энергетику. Они пытались понять, почему звук [a], например, выражает равномерное, тихое, ясное чувство, а звук [y] — идею удаления предмета, чувство противодействия, страха и т. д.

Address:

Алефиренко Николай Федорович
доктор филологических наук, профессор.
Белгородский государственный университет
профессор кафедры русского языка и методики преподавания.
Ул. Победы, 85-А, кв. 30.
г. Белгород,
Россия, 308015.
e-mail: alefirenko@bsu.edu.ru
n-alefirenko@rambler.ru

EVROPA PO ZAMÍTNUTÍ ÚSTAVY PRO EVROPU

Europe after rejection of Constitutional Treaty for Europe

Miloslav Bednář

Filozofický ústav Akademie věd, Praha, ČR

Souhrn:

Evropské dějiny probíhají v napětí mezi pohybem k centralizaci a autonomizaci. Základní politickou podstatou Evropy je její rozčlenění do jednotlivých státních útvarů. Pluralitní podstata evropanství je neslučitelná se snahou potlačit různorodost státních tradic ve prospěch centrálně řízeného celoevropského státoprávního útvaru. Smlouva zřizující ústavu pro Evropu je tak z mnoha důvodů přirozeně neúspěšným pokusem státně centralizovat Evropu. Je nejvyšší čas, aby členské státy EU začaly uskutečňovat původní, perspektivní a s politickou podstatou identický projekt demokratické evropské jednoty. Podnětným zde může být návrh prezidenta ČR Václava Klause na vytvoření Organizace evropských států, který vychází z myšlenek Masarykových a Churchillových a spočívá na spravedlivém principu rovnosti malých a velkých demokratických Evropy.

Klíčová slova: pluralitní podstata, státní centralismus, právní subjektivita, státní suverenita, demokratická Evropská jednota.

Abstract:

European history has been in tension of the movement to the centralization and autonomization recently. The basic political principle of Europe lies in its segmentation to the particular countries. The principle of plural Europeanism cannot be compatible with the effort of suppressing the diversity of traditions of countries on behalf of centrally governed all-European state law system. Therefore the treaty constituting the Constitutional Treaty for Europe is an unsuccessful attempt to constitute Europe as one, united country. It is high time for the EU countries to start realizing the general, prospective and, with the political principle, identical project of democratic European unity. The suggestion of the President of the Czech Republic Vaclav Klaus can be challenging in this point because his idea is to establish the United European Nations and it stems out from Masaryk's and Churchill's ideas. It concerns the principle of equality between small and large democratic countries in Europe.

Key words: The principle of pluralism, state centralism, legal personality, state sovereignty, democratic European unity.

Evropské dějiny jsou sledem událostí, jenž probíhá v trvalém napětí mezi pohybem k centralizaci a autonomizaci. Tato základní dějinná a politická skutečnost vytváří podstatu Evropy a hlavní osu jejích dějin. Zároveň výslovně formuluje hlavní myšlenky rozhodujícího proudu moderní české tradice filozoficky založených úvah a z nich vycházejících politických koncepcí evropské jednoty na demokratickém civilizačním základě.

Rozporuplný záměr proměnit politickou mapu Evropy v jediný státní útvar není v evropských dějinách nový. Jeho prvním, Evropskou unií charakteristicky opomíjeným případem byla starověká Římská říše a její dodnes poučný dějinný osud. Římské západní císařství usilovalo o své rozšíření na tak rozsáhlou, zejména evropskou územní a kulturní oblast, která se již nedala politicky zcentralizovat, takto zvládnout a věrohodně státně začlenit. Jediným možným řešením již neudržitelného stavu byla autonomizace, tedy výrazné osamostatnění jednotlivých soudržných celků různorodých území čím dál zřetelněji pouze formálně spadajících pod centrální státní pravomoc Říma. Přiro-

zeným výsledkem téměř celoevropské římské státnosti tedy bylo, a to včetně následného, rovněž neúspěšného úsilí francké říše Karla Velikého, politické rozčlenění do jednotlivých státních útvarů, jež tehdy započaly dodnes pokračující vývojovou cestu samostatné státní existence při vědomí vzájemné spojitosti, vytvářené římským, přesněji ale řecko-římsko-křesťanským kulturním dědictvím. Tento rozhodující státoprávní post-římský vývoj Evropy, k němuž se v časových měřítcích evropských dějin poměrně záhy bez závažnějších problémů přidaly další vznikající státy Evropy, jakým byl například český stát, vytvořil **trvalou základní politickou podstatu Evropy**.

To přesvědčivě dokládá povaha středověké Svaté říše římské a rovněž evropských států, jež se rozvíjely mimo její formální svazek. Středověká římská říše neměla státně federativní, nýbrž výrazně konfederativní uspořádání. Jeho hlavním rysem bylo skloubení politické samostatnosti evropských států s uznáním podvojně autority centrální světské, tj. císařské, a duchovní, tj. papežsko-církevní křesťanské moci. Zde byl rozho-

dující náboženský křesťanský princip převahy moci duchovní nad mocí světsko-politickou a zároveň jejich souběžná autonomie. Tímto podvojným rámcovým principem se členské státy středověké římské říše řídily vždy podle svého tradičního, individuálně autonomního prostředí ve svém vlastním státoprávním politickém rámci. Evropské státy za hranicemi středověké římské říše vytvářely spolu s ní jediný evropský celek nazývaný křesťanstvo a do vzniku reformace uznávaly autoritu jediného evropského duchovně mocenského centra. Reformace tuto zatím jedinou centrální evropskou duchovní instituci omezila jen na katolické státy. Společné uznání autority křesťanských náboženských zásad ale na druhé straně reformace obohatila oživujícím důrazem na *nezastupitelnost individualit náboženského křesťanského svědomí a na ní posléze založené evropské, později euro-americké demokratické civilizace*.

Po tisíciletí ukotvená, prohlubovaná, třibená a rozvíjená pluralitní podstata evropanství je neslučitelná s každou snahou potlačit evropskou různorodost politických, nyní demokratických státních tradic ve prospěch centrálně řízeného celoevropského státoprávního útvaru. Prvním post-římským případem této slepé evropské vývojové cesty bylo Napoleonovo celoevropské dobytčácké úsilí na počátku devatenáctého století. Napoleonovo válečné a politické tažení Evropou sice napomohlo postupné demokratizaci a rozvolnění absolutisticky ovládaných státoprávních částí Evropy zejména od Německa na Východ, Jih a Jihovýchod. Na druhé straně muselo nutně selhat v konfrontaci s *tradiční kulturně založenou různorodostí evropských politických národů, již nelze podříditi jedné právní a administrativní soustavě*.

Po Napoleonovi následovalo jako pozdní odvěta německé, tentokrát již výslovně a jednoznačně protidemokraticky zacílené válečné úsilí o podmanění Evropy a světa v Německem připravované a inspirované první světové válce. Rovněž tento zatím první německý projekt na ovládnutí Evropy logicky ztroskotat na *základní pluralitní kulturně politické podstatě Evropy* v podobě odporu politicko-národních evropských individualit proti německé centralizaci. Na straně demokraticky orientovaných evropských států a národů se do první světové války zapojily z *nejlepších evropských tradic* vzniklé Spojené státy americké, aby válku rozhodly ve prospěch *evropské demokratické civilizace založené na projektu úzké poválečné součinnosti samostatných demokratických států Evropy*. Tehdy se začalo uskutečňovat Masarykovo, Františkem Palackým inspirované a dodnes nanejvýš aktuální pojetí volné evropské federace jako *skloubení principů centralizace a autonomizace na charakteristicky evropském, pluralitně demokratickém základě rovnoprávnosti malých demokratických států s velkými*. Jeho zřejmým pokračováním bylo na půdě Společnosti národů úsilí o vznik Spojených států evropských z r. 1929 a 1930 vedené francouzským ministrem zahraničí Aristidem Briandem.

Druhý, tentokrát již totalitní válečný pokus Německa tomuto nadějněmu demokratickému vývoji Evropy a světa jednou provždy zabránit a místo toho z Evropy učinit jediný totalitní celek řízený Německem opět ztroskotat na odporu spojených demokratických národů. Vzápětí po této druhé, Německem tentokrát již přímo zhájené světové válce se Evropa stala rozpolceným územím střetu globálních dobytčáckých plánů totalitního komunistického Ruska, ovládnutějšího její východní polovinu, s demokratickým *svobodným světem*, vedeným Spojenými státy americkými.

Spojené státy americké jako rozhodující demokratický stát světa během studené války jednoznačně podporovaly realizaci všech záměrů *sjednotit a v zápase s komunistickým totalitním ohrožením demokratické civilizace posílit demokratickou část Evropy*. Prvním nositelem poválečného projektu Spojených států evropských se stal v r. 1946 Winston Churchill. V zásadě navazoval na masarykovsko-wilsonovskou, resp. briandovskou tradici, a měl naprostou podporu Spojených států. Jeho aktivity nicméně zastínil *pluralitní demokratické podstatě Evropy značně protichůdný plán evropské federace Jeana Monneta a Roberta Schumana z r. 1950*. Jejich projekt spočíval v záměru postupně vytvořit z Evropy prostřednictvím nadstátně centrálně řízené ekonomické součinnosti *de facto* státně centralizovaný útvar, jenž by zároveň vyloučil opakování *německo-francouzské politicko-vojenské rivality, jež stála na počátku dvou evropských a světových válek*.

Souběžným, teprve od počátku šedesátých let zpochybněným, jen opatrně vyslovovaným *strategickým* záměrem takto pojatého centralizačního pojetí evropského federalismu se stala *politická velmocenská konkurence pod francouzsko-německým vedením etaticky se integrující, demokraticky výrazně deficitní Evropy se Spojenými státy americkými*. V době studené války ale tyto významné skutečnosti překrýval střet demokratického světa s komunistickým totalitarismem a z něj vyplývající nezbytnost *rychle* stabilizovat a upevnit poválečnou demokratickou Evropu. Proto byla americká podpora svou povahou nedemokratickému Schumanovu a Monnetovu pojetí evropské integrace, jež svými hlavními rysy dodnes určuje cestu od *Evropských společenství k Evropské unii*, opět jednoznačná. Obdobně jako když nedávno předtím Spojené státy neméně jednoznačně podporovaly *Churchillův zásadně odlišný, neboť pluralitní podstatě Evropy a evropské demokracie nesrovnatelně bližší projekt*.

Demokratické politické různorodosti Evropy protichůdný vývoj evropské integrace vedl od Schumanem a Monnetem vytvořené, výrazně nadstátní koncepce *Evropského společenství uhlí a oceli, Euratomu a Evropského hospodářského společenství*, přes *Evropský jednotný akt* k maastrichtskému ustavení *Evropské unie*, následující amsterodamské a krátce nato dosud platné nicejské smlouvě k nynějšímu, členskými vládami EU podepsanému, ale jejich státy převážně neratifikovanému textu *Smlouvy zřizující ústavu pro Evropu*. Tento nápadně překotný postup od smlouvy ke smlouvě,

a dnes již smlouvě výslovně zřizující ústavu Evropské unie, se vyznačuje stále zjevnějším vůdčím rysem tohoto značně atypického období evropských dějin.

Je jím úsilí *krok za krokem odstraňovat státní ústavní svrchovanost evropských demokracií ve prospěch tzv. evropského federalismu*. Tento pojem znamená *postupné nepřímé i přímé faktické zřizování unitárně nadřazené nad demokratickou ústavní svrchovaností členských států*. Text *Smlouvy zřizující ústavu pro Evropu* tuto skutečnost formuluje klíčovým článkem I-6 charakteristicky nazvaným *Právo unie*. Jeho stručné a jasné znění je následující: „Ústava a právo přijaté institucemi Unie má ve výkonu na ni převedených kompetencí přednost před právem členských států.“ Zde je nezbytné dodat, že zákonodárství Evropské unie se ve srovnání s tradičně evropským, tedy římským pojetím zákona jako meze svobody jednání, jež nestanovuje, co občan má dělat, ale co dělat nesmí, kloní k opačnému, francouzsko-německému právnímu pólu. Jinými slovy, v tzv. evropském právu zřetelně převažují normy, jež výslovně nařizují, co mají občané dělat.

Zákony Evropské unie jako převážně takto vytvářené normy stojí nad ústavou a zákony demokratických členských států EU. Jinými slovy, *evropské demokratické státy začleněné do Evropské unie předávají svou právní svrchovanost právu unijních institucí. Přijetím Smlouvy zřizující ústavu pro Evropu přestávají zejména malé státy jako je Česká republika v právním smyslu fakticky existovat jako svrchované samostatné státy*.

Této základní skutečnosti logicky odpovídá zmíněné mezinárodně právní postavení Evropské unie, jež výslovně stanovuje následující článek I-7 *Smlouvy zřizující ústavu pro Evropu*, nazvaný *Právní subjektivita*. Jeho lapidární znění stanovuje, že „Unie má právní subjektivitu.“ Od r. 1958, kdy vstoupila v platnost smlouva ustavující *Evropské hospodářské společenství*, již právní subjektivitu měla tehdejší evropská společenství. To znamená, že jejich členské státy se již při uzavírání obchodních a jiných ekonomických smluv s jinými státy nemohly na mezinárodní scéně rozhodovat jako samostatné právní subjekty. Ratifikací *Smlouvy zřizující ústavu pro Evropu* ale ztráta jejich mezinárodně právní svrchovanosti zahrnuje i zbývající oblasti, kde dosud existovala, tedy oblast soudní a policejní, zahraniční politiku a obranu.

Sféra obrany dosud zahrnuje výjimku v podobě výslovného uznání existujících suverénních závazků, jež vyplývají ze souběžného členství některých, ve skutečnosti ale většiny, členských států EU v NATO jako „základu jejich kolektivní obrany a fóra jejího uskutečňování“ (čl. I-41-7). Tato formulace do textu *Smlouvy zřizující ústavu pro Evropu* začleňuje podmínku, kterou si do *amsterodamské Smlouvy o Evropské unii* z r. 1997 prosadila jediná Velká Británie jako výhradu, jež umožnila její souhlas se *Společnou bezpečnostní a obrannou politikou* Evropské unie.

V případě *Společné zahraniční a bezpečnostní politiky EU*, jak ji formuluje *Smlouva zřizující ústavu*

pro Evropu, se lze často setkat s námitkou, jež popírá ztrátu zahraničně-politické svrchovanosti členských států poukazem na *jednomyslný způsob* rozhodování *Evropské rady* o této unijní politice, uvedený v Hlavě I textu smlouvy. Ale konkrétní pravidla jednomyslného rozhodování *Evropské rady* o zahraniční politice, jak je vysvětluje Hlava III. *Smlouvy zřizující ústavu pro Evropu*, takovou námitku neopodstatňují. Existenci jednomyslného rozhodování o společné unijní zahraniční politice již v zásadě znemožňuje první část článku 300 evropské ústavy. Údajně jednomyslné rozhodování *Evropské rady* o přijetí tzv. evropského rozhodnutí probíhá totiž tak, že každý člen Rady, tedy vrcholný zástupce členského státu ve funkci ministra zahraničí, může prohlásit, že se *zdržuje* hlasování. To v první řadě znamená, že *nesmí* hlasovat proti, a tak návrh vetovat. Označení takto stanoveného způsobu hlasování za jednomyslné vůbec není na místě, neboť takové hlasování vylučuje možnost dané návrhy zamítnout nesouhlasem jednoho členského státu, nebo i více takových států, pokud jejich počet nedosáhne jedné třetiny počtu členských států a zároveň jedné třetiny počtu obyvatel EU.

Nesouhlasící členský stát ale navíc nesmí jednat samostatně. Ostatní členské státy totiž budou respektovat *pouze* jeho následnou, těmito státy určenou zahraničně politickou pasivitu. To znamená, že *Smlouva zřizující ústavu pro Evropu* v zahraniční politice fakticky znemožňuje skutečné jednomyslné hlasování, následné suverénní rozhodování a svobodné jednání nesouhlasícího státu, nebo i více takových států. Tuto skutečnost podtrhuje následující paragraf uvedeného článku 300, jenž s výjimkou vojenských a obranných záležitostí stanovuje v oblasti společné zahraniční politiky rozhodování Rady kvalifikovanou většinou, tedy již nikoli ono údajně jednomyslné hlasování.

Jednomyslné hlasování *Evropské rady* po nesouhlasu členského státu s *většinovým hlasováním* je v evropské ústavě podle čl. 300 podmíněno předchozím většinovým souhlasem Rady ministrů po neúspěšných konzultacích unijního ministra zahraničí s tímto státem. To znamená, že bez předchozího většinového souhlasu se jednomyslně nehlasuje.

Rozhodování kvalifikovanou většinou je v Evropské unii, a to zejména ve *Smlouvě zřizující ústavu pro Evropu*, nejrozšířenějším předepsaným způsobem přijímání rozhodnutí. Rovnoprávnost malých členských států s velkými se tak zásadně popírá. Děje se tak v souladu s dosavadním, evropské realitě protichůdným trendem rozšiřovat tento způsob hlasování na stále větší počet tzv. evropských politik. Tato skutečnost vyplývá ze srovnání textů po sobě následujících evropských integračních smluv. Ve *Smlouvě zřizující ústavu pro Evropu* již ale u tohoto typu hlasování fakticky výrazně převládá populační princip, tedy nesrovnatelně vyšší váha hlasu velkých členských států EU. Oproti platné smlouvě z Nice se např. váha hlasu České republiky snižuje téměř o polovinu, zatímco váha hlasu Německa je v porovnání s nicejskou smlouvou

dvojnásobná. To znamená, že *nadstátní povaha evropskou ústavou nově zřizované Evropské unie v první řadě usnadňuje faktickou nadvládu evropských velmocí nad menšími členskými státy.*

V Evropské unii se ale přesto většinou nehlasuje, neboť v ní ve skutečnosti převládá metoda tzv. evropského konsenzu, kdy se potenciální odpor proti rozhodnutí velkých států a jimi do značné míry fakticky ovládaných unijních institucí likviduje rozmanitými typy kompromisů, jež bývají výsledkem faktického nátlaku především evropských velmocí zpravidla finanční povahy.

Faktické odstranění ústavní svrchovanosti členských států Evropské unie *Smlouva zřizující ústavu pro Evropu* dále umožňuje v čl. I-14 rozsáhlým výčtem tzv. sdílených resortních pravomocí, jež Evropská unie může členským státům přenechat jedině pokud se nerozhodne je vykonávat sama.

Evropskou a vůbec západní právní kulturu v evropské ústavě odstraňuje metoda jakéhosi právního biano šeku. Tu do evropské ústavy začleňuje například doložka o flexibilitě (čl. I-18), jež umožňuje, aby si Rada ministrů mohla jednomyslným hlasováním libovolně rozšiřovat své pravomoci. Sem rovněž patří čl. IV-444, umožňující Evropské radě jednomyslně zmocnit Radu ministrů rozhodovat kvalifikovanou většinou tam, kde se dosud rozhodovalo jednomyslně. Sem fakticky patří i mnohá další, nápadně vágně formulovaná ustanovení evropské ústavy, např. v partiích o posílené spolupráci členských států, omezení základních lidských práv (čl. II-112), přenášení blíže neurčených legislativních pravomocí na Evropskou komisi (čl. I-36) a rovněž ustanovení o možnosti měnit většinovým hlasováním Rady ministrů některé články evropské ústavy o hospodářské politice (čl. III-187). To vše ale znamená, že *evropská ústava neuznává klíčové pravidlo evropské právní civilizace, podle něž se platné ústavy mohou měnit pouze a výlučně demokratickým zákonodárným postupem stejné váhy, jímž byly přijaty a vstoupily v platnost. Uvedené případy popření evropské a západní právní kultury evropskou ústavou mají zřejmě umožnit její nadále již demokraticky nekontrolovanou přeměnu do tentokrát již zcela výslovné právní podoby evropského státního útvaru.*

Proti skutečnostem, jež prokazují, že evropská ústava odstraňuje státní ústavní svrchovanost členských států, se někdy namítá v evropské ústavě zavedenou pravomocí parlamentů jednotlivých členských států. Příslušné protokoly evropské ústavy ale takovou námitku vůbec neopodstatňují. Podle nich mají být parlamenty demokratických členských států EU včas informovány o chystaných návrzích unijních zákonů, a do šesti týdnů mohou seznámit příslušné unijní instituce se svým odmítavým stanoviskem. Instituce EU ale mají vzít odmítavá stanoviska v úvahu pouze tehdy, odmítne-li daný návrh nejméně jedna třetina hlasů přidělených parlamentům členských států (pro oblasti součinnosti v soudnictví a policii stačí jedna čtvrtina). Po takovém přezkoumání se příslušná unijní instituce

může rozhodnout návrh zákona neměnit, doplnit, či stáhnout, a udat důvody takového kroku. To ale znamená, že nesouhlas třetiny, ve výjimečných případech čtvrtiny hlasů parlamentů členských států s návrhem unijního zákona vůbec nemusí znamenat jeho zamítnutí. Stručně řečeno, parlamenty členských států nemohou zamítnout zákony Evropské unie, s nimiž nesouhlasí. Je tomu tak proto, že podle klíčového článku I-6 evropské ústavy o přednosti práva EU před právem členských států *parlamenty členských států nejsou při tvorbě a přijímání unijního práva suverénním zákonodárným sborem.*

O tzv. evropské ústavě lze souhrnně konstatovat, že ty její pasáže, jež členským státům formálně umožňují obranu proti ztrátě jejich samostatnosti, a tak věrohodné státnosti, ve skutečnosti takovou pojistku za stanovených podmínek a v souvislosti s jinými partiemi textu ústavy zpravidla vylučují. Ze všech uváděných důvodů je zřejmé, že *Smlouva zřizující ústavu pro Evropu zakládá po právně ústavní stránce via facti téměř naprosto novou státní suverenitu v demokratickém a právním ohledu výrazně deficitního státu Evropská unie. Nová suverenita Evropské unie odstraňuje v demokratickém ústavním smyslu legitimní a reálnou ústavní svrchovanost evropských demokratických států. Česká republika je nyní objektem v evropských dějinách teprve sedmého, logicky pokaždé přirozeně neúspěšného pokusu státně zcentralizovat Evropu. Jeho určitá pochopitelnost v době studené války do jejího konce v r. 1989 překrývala, a dosud setrvačně zakrývá jeho evropsky nerealistickou podstatu.*

Poměrně nedávno se nejprve na zcela očividné nemožnosti dodržovat tzv. pakt stability a růstu, jenž stanovuje podmínky existence společné měny dvanácti členských států EU, velmi názorně v malém prokázala skutečnost, jež platí neméně ve velkém pro postupné postátňování Evropy, jak k němu dochází od Monnetova a Schumanova projektu Společenství uhlí a oceli do dnešních dnů. Výsledné poučení zní: *Tento způsob jak uskutečnit politickou evropskou jednotu je neslučitelný s pluralitní podstatou politiky a demokracie Evropy, a proto nemůže být úspěšný.*

Je tedy nejvyšší čas, aby místo něj evropské demokracie, zejména ale členské státy Evropské unie, začaly uskutečňovat v tradiční transatlantické součinnosti s USA *původní, skutečně perspektivní, neboť s politickou podstatou Evropy identický projekt demokratické evropské jednoty. Smlouva zřizující ústavu pro Evropu tomuto zjevně nezbytnému jednání zodpovědných evropských demokratů a jejich států zásadním způsobem protiřečí.*

Značná část Evropy se tak stala a i po nedávném francouzském a nizozemském zamítnutí euroústavy dosud stále je objektem v evropských dějinách teprve sedmého, logicky pokaždé přirozeně neúspěšného pokusu státně zcentralizovat Evropu. Jeho určitá pochopitelnost a racionální zdůvodnitelnost v době studené války do jejího konce v r. 1989 dosud setrvačně zakrývá jeho nerealistickou povahu.

Ta se v r. 2005 přesvědčivě ukázala nejen na zmíněné neschopnosti EU dodržovat pakt stability a růstu, umožňující existenci eura, ale v nemenší míře na květnovém francouzském a červnovém nizozemském zamítnutí tzv. evropské ústavy referendem. Do téže souvislosti rovněž významně patří patový zářijový výsledek německých parlamentních voleb. Německo se zejména po zářijových parlamentních volbách stalo spolu s Francií z někdejšího relativně stabilního, v evropské politice ale nepříliš demokraticky orientovaného velmocenského jádra centralizujícího experimentování se značnou částí Evropy hlavní, chronicky destabilizující překážkou nezbytných zásadních reforem politicky a ekonomicky stále archaičtějšího útvaru Evropské unie.

Je nejvyšší čas, aby evropské demokracie, zejména ale členské státy Evropské unie namísto dosavadní pětadesátileté historické epizody politicky a ekonomicky evidentně bezvýhodného modelu evropské integrace začaly v tradiční transatlantické součinnosti s USA uskutečňovat *původní, skutečně perspektivní, s politickou podstatou Evropy identický projekt demokratické evropské jednoty*.

Podnětný návrh v daném směru předložil prezident České republiky Václav Klaus: Vytvořme novou, tentokrát evropské realitě různorodých suverénních demokracií odpovídající „unii“ jako *Organizaci evropských států*. Taková organizace suverénních evropských demokracií by, jak jsem přesvědčen, evropské politické realitě odpovídala jen tehdy, pokud by se jejím vůdčím principem namísto neevropské postátňovací integrace do jakéhosi evropského superstátu, jež Evropě vnucují evropskou realitu soustavně ignorující zastánci evropského federalismu, stala zásada kooperace suverénních evropských demokracií v oblastech, v nichž některé z nich, a pokud si to skutečně přejí i všechny, chtějí postupovat společně. Princip kooperace zname-

ná, že by se nadstátní federalistické instituce Evropské unie, tedy zejména Evropské komise, Evropský soudní dvůr a Evropský parlament staly nadbytečnými. Pro fungování nové organizace evropských demokracií by zcela postačovala na principu jednomyslného rozhodování založená Evropská rada, a následně příslušné Rady ministrů, pokaždé v takové sestavě kooperujících států, jež by si společný postup v dané oblasti aktuálně přály. Takto pružně proměnlivá sestava Evropských rad, resp. rad ministrů evropských demokracií by vytvořila rozšířenou, a tímto způsobem reformovanou institucionální strukturu NATO a společného Evropského ekonomického prostoru, a to se všemi státy *Evropského sdružení volného obchodu*. Takto přirozeným institucionálním propojením by se narozdíl od nynější, transatlanticky značně nespolehlivé Evropské unie stala nezbytná silná transatlantická vazba evropských demokracií na USA *institucionální strategickou páteří Organizace evropských států*.

Neživotaschopnou Evropskou unii nahrazující, neboť evropské realitě nesrovnatelně přiměřenější *Organizace evropských států* by se narozdíl od EU nevyznačovala nyní již zjevně bezvýhodným a destabilizujícím vůdcovstvím evropských velmocí, tedy zejména Německa s Francií. Namísto německo-francouzské, evropsky neúnosné koncepce staré Evropy by Organizace evropských států spočívala na evropsky ověřitelně spravedlivém principu rovnoprávnosti malých evropských demokracií s velkými, jak si to v průkopnické práci *Nová Evropa* představoval Tomáš G. Masaryk a po druhé světové válce ve slavné curyšské rozhlasové řeči Winston Churchill.

Address:

prof. PhDr. Miloslav Bednář, CSc.,
Filozofický ústav Akademie věd, Praha
e-mail: mbednar@lorien.site.cas.cz

CSR V KONCEPCI TRVALE UDRŽITELNÉHO ROZVOJE EU CSR in EU Conception of the Sustainable Development

Darja Holátová

Ekonomická fakulta, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, ČR

Souhrn:

Se společenskou odpovědností firem (CSR) jsme denně konfrontováni, aniž bychom si ji všimli. Je všude přítomná. Je to o budoucnosti podnikání, je o všem. Společenská odpovědnost firem je strategií podnikání. Ve světě, kde značka a reputace jsou stále více chápány jako největší aktiva. CSR pomáhá budovat loajalitu a důvěru a ta přináší jednoznačně trvale udržitelný rozvoj a budoucnost. Zapojením CSR do podnikání jako základní hodnoty, je nejen vytvářen signifikantní příspěvek k zlepšování společnosti, ale co je důležité, podnikatelské subjekty se zviditeľují a tvoří si image. Společenská odpovědnost firem může a měla by řídit a propojit všechna aspekty podnikatelského života. Je to integrace okruhů pracovního prostředí, lidských práv, společenství a trhu jako jádro podnikatelských strategií. Zisky, jak pro podnikatelské subjekty tak i pro celou společnost, jsou velké.

Klíčová slova: společenská odpovědnost firem (CSR), trvale udržitelný rozvoj, podnikatelské subjekty, společnost.

Abstract:

You're confronted with corporate social responsibility (CSR) every day, even without noticing it. It's everywhere. It's what the future of business is all about. Corporate Social Responsibility is a business strategy. In a world where brand value and reputation are increasingly seen as a company's most valuable assets, CSR can build the loyalty and trust that ensure a bright the sustainable development and future. By integrating CSR into your business as core value, you are not only making a significant contribution to a better society, but just as importantly you are recognized for doing so. Corporate Social Responsibility can and should govern every aspect of business life. It is about integrating the issues of the workplace, human rights, the community and the marketplace into core business strategies. The rewards, both for the corporation and society at large, are enormous.

Key words: Corporate Social Responsibility (CSR), sustainable development, corporation, society.

Úvod

Společenská odpovědnost firem (Corporate Social Responsibility) je nový pohled na fungování firmy, jehož hlavní myšlenkou je dobrovolná integrace etických, sociálních a ekologicky šetrných principů do každodenního života firmy.

Pro Corporate Social Responsibility je v České republice na rozdíl od zahraničí používán pojem Společenská odpovědnost firem. Tento pojem je částečně zavádějící a spočívá v něm i značné riziko záměny a ne zcela vystihující obsah. Ke společenské, resp. sociální odpovědnosti se v současné době celosvětově hlásí jak významné firmy (v ČR zatím především se zahraničním kapitálem), odborové svazy (sdružení zaměstnanců) i nevládní a neziskové organizace, tak už i státních úřadů a organizací např. Policie České republiky. Každé této skupiny se společenská odpovědnost týká, ale každá z těchto skupin k ní přistupuje z pohledu vlastních zájmů.

Corporate social responsibility je vnímána jako společenská a sociální zodpovědnost jednak k zaměstnancům po stránce sociálních podmínek práce, jednak k životnímu prostředí v rámci regionu, ve kterém

firma či organizace působí a jednak k rozvoji a udržování dialogu s úředními představiteli tohoto regionu, k nevládním organizacím v něm působícím a dalším partnerům.

Ačkoliv koncept společenské odpovědnosti se vyvíjí již od 70. let dvacátého století neexistuje žádná jednotná definice. To je dáno skutečností, že společenská odpovědnost fakticky nemá žádné konkrétní vymezující hranice a je založena na faktu dobrovolnosti. Proto uváděné definice jsou záměrně málo konkrétní tak, aby dávaly prostor firmám a organizacím k co nejširšímu uplatnění, což je pravděpodobně i cílem těchto organizací, od nichž pocházejí.

Z řady definic CSR lze zmínit alespoň ty nejznámější:

CSR je dobrovolné integrování sociálních a ekologických hledisek do každodenních firemních operací a interakcí s stakeholders (Evropská unie, Zelená kniha 2001);

CSR je způsob podnikání, odpovídá či jde nad rámec etických, zákonných, komerčních a společenských očekávání (Nevládní organizace Business for Social Responsibility);

CSR je kontinuální závazek podniků chovat se eticky, přispívat k ekonomickému růstu a zároveň se zasazovat o zlepšování kvality života zaměstnanců a jejich rodin, stejně jako lokální komunity a společnosti jako celku (World Business Council for Sustainable Development, 1997).

CSR jako filozofie

CSR je idea, filozofie a koncepce na základě které firmy dobrovolně integrují sociální a environmentální problematiku do vlastní činnosti (podnikání), ale i do vztahů s jejich dalšími hlavními účastníky. Společensky odpovědné firmy se chovají tak, aby zohlednily potřeby svého vnitřního i vnějšího prostředí, aby přispívaly k udržitelnému rozvoji, byly transparentní a obecně napomáhaly celkovému zlepšování stavu společnosti v rámci i nad rámec svého komerčního působení. Je trendem, který apeluje na změnu orientace firem z krátkodobých cílů na dlouhodobé, z maximálního zisku na zisk optimální, protože stále více firem a organizací si uvědomuje, že orientovat se pouze na okamžité zisky a krátkodobé, ryze komerční cíle není v současné době nadále udržitelná politika. Od firem je požadováno dodržování pravidel, šetrnost k životnímu prostředí, dobrý vztah k zaměstnancům, zájem o dění v jejich okolí. Odpovídat na tyto požadavky veřejnosti se stalo součástí korporátní strategie množství nadnárodních i lokálních firem, které pochopily, že společensky odpovědná politika se jim dlouhodobě vyplácí.

CSR se promítá do oblasti rozvoje lidských zdrojů a péči o ně v rámci firmy, ale i do oblasti životního prostředí a regionu, ve kterém firma vyvíjí své podnikatelské aktivity či do principů řízení a správy firem. CSR nemůže nahrazovat a přejímat povinnosti státu v oblasti zákonů či právních regulací. CSR ale může přispívat ke zvýšení konkurenční schopnosti firmy, má přímý dopad na produktivitu práce a významně se může podílet na udržitelném rozvoji v rámci regionu, ve kterém firma působí. Navíc má vliv na celkové hodnocení firmy (rating).

CSR je zastřešujícím pojmem pro celou řadu aktivit sahajících od ekologie a komunitní práce přes zaměstnanecká práva, etiku podnikání až po boj proti diskriminaci. Jejich společným jmenovatelem je obecná společenská prospěšnost a fakt, že jejich iniciátorem a realizátorem jsou komerční firmy.

Společensky odpovědné firmy se chovají tak, aby zohlednily potřeby svého vnitřního i vnějšího prostředí, přispívaly k udržitelnému rozvoji, byly transparentní a obecně napomáhaly celkovému zlepšování stavu společnosti. Společensky odpovědné firmy jsou charakteristické svou proaktivní, nikoliv pouze reaktivní politikou. Jejich vedení anticipuje a aktivně vytváří nové, pozitivní trendy.

Společenská a sociální odpovědnost v sobě zahrnuje tři kategorie:

Sociální odpovědnost jako **sociální povinnost firmy**

- představuje chování v souladu s platnými zákony a předpisy;
- povinnost společnosti vytvářet zisk event.nadhodnotu.

Sociální odpovědnost firmy jako **sociální odezva**

- představuje chování, které odráží převažující sociální normy, hodnoty a očekávání;
- představuje chování, které odráží zvažování vlivu podnikových aktivit na společnost;
- představuje ochotu nést odpovědnost za ekologické a sociální náklady, vyvolané jejich aktivitami;
- představuje další příspěvky k řešení problémů celé společnosti bez ohledu na to, zda byly nebo nebyly vyvolány její činností;
- sociálně odpovědné firmy dobrovolným chováním, sociálně zaměřenými aktivitami překračují povinnosti dané zákonem.

Sociální odpovědnost firmy jako **sociální citlivost**

- představuje sociálně zodpovědné chování, které má výrazný anticipační a preventivní charakter;
- představuje schopnost vztahovat své operace a taktiku k sociálnímu prostředí takovým způsobem, který je vzájemně prospěšný pro podnik i společnost;
- představuje aktivity, které jdou nad rámec, jsou zaměřené na zabezpečování budoucích potřeb společnosti, aktivně vyhledávají možnosti řešení sociálních problémů např. veřejně prospěšné aktivity, charita, aktivity;
- představuje i aktivity zaměřené na ovlivňování vlády tak, aby pro tyto aktivity vytvářela vhodné legislativní podmínky s ohledem na existující a společensky žádanou legislativu;
- představuje aktivity, které jdou nad rámec sociální povinnosti a sociální odezvy, sociální citlivost v sobě zahrnuje aktivitu a to „**jak**“ podnik reaguje.

Ackerman jako první v roce 1974 rozlišil společenskou a sociální zodpovědnost a sociální citlivost. Společenská a sociální odpovědnost firem (Corporate social responsiveness: a theory of social responsibility) charakterizuje jako teorii společenské odpovědnosti, která se soustřeďuje na to, jak společnosti reagují na záležitosti spíše, než aby se pokusily určovat konečnou odpovědnost. V modelu sociální citlivosti je problémům předcházeno. Sociální citlivost tedy představuje nejširší pojetí sociální zodpovědnosti a sociální citlivost, ne sociální odpovědnost by měla být cílem snah společností a firem. Manažeři by měli být odpovědní a řešit problémy co nejdříve, aby si udrželi co nejvíce manažerské dobré pověsti.

Výhody, které přináší chování v souladu s principy společenské odpovědnosti firem:

- větší přitažlivost pro investory
- větší průhlednost, posílení důvěryhodnosti
- dlouhodobá udržitelnost firmy
- zvýšená loajalita a produktivita zaměstnanců, snížené riziko bojkotů a stávek
- možnost přilákat a udržet si kvalitní zaměstnance

- budování reputace a z ní vyplývající silné pozice na trhu
- odlišení od konkurence, větší potenciál rozlišení značky spotřebitelem
- vytváření zázemí k bezproblémovému a úspěšnému komerčnímu fungování
- zmenšení nákladů na risk management
- budování politického kapitálu (zlepšování pozice pro současná a budoucí jednání)
- dialog a budování vztahů důvěry s okolím a z toho vyplývající vzájemné pochopení
- přímé finanční úspory spojené s ekologickou prací.

Argumenty zvažování zapojení podnikatelských firem do sociálně odpovědných aktivit:

- sociální angažovanost by mohla snižovat ekonomickou efektivnost, vzhledem k tomu, že primárním úkolem podnikatelských subjektů je maximalizace zisku;
- konečným výsledkem sociálního zapojení je také fakt, že za něj musí společnosti zaplatit v podobě vyšších cen. Sociální zapojení by mohlo vyvolat přílišné zvýšení nákladů u společností, které nemají dostatečné zdroje pro sociální aktivity;
- snížení konkurenční schopnosti na zahraničních trzích, oproti firmám, které nemusí tyto náklady vydávat vzhledem k tomu, že náklady sociálních programů se promítají do zvýšených cen výrobků;
- některé podnikatelské subjekty mají dostatečnou sílu a postavení na trhu, zdá se jim, že nepotřebují, aby jejich vliv byl dále zvyšován sociálním zapojením;
- podnikatelé a manažeři postrádají dovednosti potřebné pro řešení sociálních problémů společností, přesto, že mají odpovídající ekonomické znalosti a dovednosti;
- existuje nedostatečná odpovědnost podnikatelských subjektů za společnost, jestliže tuto odpovědnost nelze zavést, pak nelze očekávat, že bude dobrovolně zavedena;
- neexistuje komplexní podpora pro zapojení do sociálních akcí (jak legislativní cesta, tak i různé názory jednotlivých skupin na sociální zapojení).

Chování v souladu s principy CSR přináší jak hmatatelné, tak především nehmatatelné zisky. Stejně jako jsou pro firmu důležitá hmotná aktiva (tangible assets) ve formě nemovitostí, zásob či finančního majetku, jsou pro ni klíčová i aktiva nehmotná (intangible assets) jako je lidský kapitál, kapitál obsažený v přírodních zdrojích, hodnota značky, reputace či vztahy důvěry a partnerství. Zapojením společenské odpovědnosti firem do podnikání jsou nejen vytvářeny zřetelné příspěvky k lepší společnosti, ale co je důležité, firma se zviditelňuje a tvoří si image. A to je jasná výhoda pro firmu. Společenská odpovědnost firem může a měla by řídit a propojit všechny aspekty podnikatelského života, zisky z toho má jak firma tak i pro společnost.

Historický vývoj vztahů mezi organizacemi a společností

Mnoho let manažeři, společnost i vědci hovoří o odpovědnosti organizací ke společnosti. Ve světovém kontextu kořeny úvah o sociální odpovědnosti firem byly vyprovokovány po roce 1870 v USA, kdy vznikem velkých společností (železnice, ocelářské, cukrovarnické důlní, tabákové a naftářské společnosti pod vedením Rockefellera, Morgana, Carnegieho a dalších) došlo ke koncentraci moci a síly oproti malým podnikům. Obavy ze zneužívání výsadního postavení na trhu, uplatňování diskriminačních cen, neregulérní najímání pracovníků, nespravedlivé propouštění vedly k silicím veřejným požadavkům na uplatnění zákona, které vyústily v roce 1890 schválením Shermanova zákona.

V roce 1899 Andrew Carnegie (zakladatel konsorcia U.S.Steel corporation) publikoval knihu *The Gospel of Wealth* - Pravda o bohatství, která je základem klasického výkladu CSR.

Carnegie viděl roli podnikání ve zvětšování bohatství společnosti jejím vlastním růstem, prostřednictvím prozíravého investováním vlastních prostředků. Jeho pohled k CSR byl založen na dvou principech, které byly otevřeně paternalistické. Vidí vlastníky - podnikatele v roli rodiče a v dětské roli zaměstnance a zákazníky, kteří nemají kapacitu jednat nejlépe ve svém vlastním zájmu:

- **Princip charity** vyžaduje, aby členové společnosti, kteří mají více štěstí (příznivý osud) podporovali členy společnosti, kteří mají méně štěstí včetně nezaměstnaných, handicapovaných, nemocných a stárnoucích. Carnegie sám ho praktikoval, dával miliony dolarů na charitu a občanské účely.
- **Princip hospodářství**, který je odvozený z Bible, požaduje, aby na podnikatelské aktivity a bohaté jednotlivce bylo pohlíženo jako na hospodáře nebo správce svěřeného majetku pro prospěch celé společnosti. Carnegieho myšlenka byla, že bohatí mohou svoje peníze v trustu využít pro zbytek společnosti a mohou ho využít pro záměry, které společnost považuje za legitimní.

Nejvíce manažerských závazků k sociální péči bylo odezvou na právní požadavky nebo tlak dělnického hnutí. Ve Velké hospodářské krizi sílil názor, že za krizi mohou velké podnikatelské organizace, vláda USA se proto začala zabývat podnikatelskými praktikami. Výsledkem byla řada zákonných opatření, které ukládaly podnikatelským organizacím zodpovědnost za čestné jednání se zákazníky, zaměstnanci, akcionáři, dodavateli a dalšími skupinami společnosti, které měly s organizacemi přímý vztah. Po roce 1930 společnost dala najevo své očekávání, že podnikatelské organizace se začnou více chovat ve smyslu sociální odezvy. V této době také mnoho členů vedení společností začalo mít zájem o sociální dopad podnikání.

Koncept společenské odpovědnosti firem (Corporate Social Responsibility - CSR) se vyvíjí až od 70. let minulého století. Objevují se nové myšlenky jako péče

o životní prostředí, ekologické aktivity, feminismu, které se odráží v nových požadavcích kladených na podniky a které přesahují rámec sociální povinnosti definované zákonem. Sílí myšlenka, že by se organizace měly více angažovat při řešení sociálních problémů.

Do Evropy tyto směry pronikaly pomaleji. **Tomáš Baťa** - nejznámější podnikatel je výjimkou, protože již v době První republiky plně a v pravém slova smyslu realizoval CSR.

Evropská unie od počátku devadesátých let začala výrazně propagovat partnerskou mezisektorovou spolupráci a otevřený trh, v jehož rámci se mají všechny skupiny společnosti šanci uplatnit. Již před rokem 1993 Jacques Delors, tehdejší předseda Evropské komise jako jeden z prvních apeloval na evropské podnikatelské kruhy, aby se zapojily do boje proti sociálnímu vyloučení, což mělo za následek výraznou mobilizaci a součinnost podnikatelů v tomto směru. V roce 1996 pak inicioval vznik organizace s názvem CSR Europe, která je neziskovou organizací a evropskou expertní centrálou na problematiku CSR. Jejím cílem je zajišťovat celoevropsky propagaci CSR, nabízet vzdělání a poradenství v této oblasti, také fungovat jako referenční bod pro CSR po celé Evropě, shromažďovat poznatky a příklady a formulovat konkrétní výstupy demonstrující přínos CSR.

Globální úroveň - OSN

Závěrem devadesátých let se začala na mezinárodní úrovni široce rozvíjet debata o CSR v souvislosti se stále intenzivnějším sociálním dialogem týkajícím se globalizace včetně jejích sociálních souvislostí a udržitelném rozvoji, a to v souvislosti s úlohou korporací a firem v těchto procesech. V roce 2000 zahájil generální tajemník OSN Kofi Annan globální iniciativu Jde o mezinárodní síť sdružující agentury OSN, nevládní organizace, zástupce více než tisícovky firem a zástupce dalších mezinárodních organizací (International Labor Organization, World Business Council on Sustainable Development). IOE - představitel zaměstnavatelských organizací se zapojil aktivně do dialogu a vyhlásil několik dobrovolných iniciativ např.:

- Kodex chování zaměstnavatele (Codes of Conduct)
- Globální dohoda (Global Compact)

Global Compact navazuje na existující mezinárodní deklarace a má za cíl společně prosadit dodržování devíti základních principů podnikání souvisejících se sociálními aspekty globalizace ze strany zaměstnavatelů při jejich podnikání a to v oblastech - lidská práva, pracovní standardy a životní prostředí. Je dohodou o dodržování 9 základních principů:

Lidská práva

- Princip č. 1 - Firmy by měly podporovat a respektovat ochranu základních lidských práv;
- Princip č. 2 - zajistit, že se žádným způsobem nepodílí na jejich porušování.

Pracovní standardy

- Princip č. 3 - Firmy by měly respektovat svobodu sdružování a uznat právo na kolektivní vyjednávání;
- Princip č. 4 - eliminovat jakékoliv formy nucené práce;
- Princip č. 5 - nedovolit dětskou práci;
- Princip č. 6 - eliminovat diskriminaci v zaměstnání.

Životní prostředí

- Princip č. 7 - Firmy by měly podporovat ochranu životního prostředí;
- Princip č. 8 - podněcovat iniciativy propagující odpovědný přístup k životnímu prostředí;
- Princip č. 9 - podporovat vývoj a šíření technologií ohleduplných k životnímu prostředí.

CSR - zodpovědnost korporací za věci veřejné je výsledkem diskusí o narůstajícím vlivu velkých korporací, které mají velkou svobodu, zatímco zodpovědnost za dopady jejich činností přebírají obvykle státy, občané i příroda sama.

Řada velkých korporací přehodnocuje své obchodní strategie a reaguje na očekávání veřejnosti, na požadavky svých klientů, na tlak okolí v případech, kdy se jejich jednání neslučuje se všeobecně vnímanými principy a představou sociální odpovědnosti. Nedílnou součástí image moderních korporací se stává zpracovaná komunikovaná a naplňovaná strategie odpovědného chování směrem k veřejnosti a životnímu prostředí.

Celoevropská strategie v oblasti CSR

Podpora EU je společenská odpovědnost firem přímo navázána na závěry **Lisabonského summitu** z března 2000. Čelní představitelé členských států stanovili strategický cíl: „Vytvořit z Evropy nejkonkurenceschopnější a nejdynamičtější se rozvíjející ekonomický prostor na světě založený na podmínkách trvale udržitelného rozvoje, maximalizaci kvalitních pracovních míst a sociální soudržnosti“. V této souvislosti byl poprvé diskutován přínos podniků ke splnění tohoto cíle.

Vrcholní představitelé Evropské unie poprvé přímo „apelovali na firemní smysl pro společenskou odpovědnost“, na smysl podnikatelů pro sociální spoluzodpovědnost a to zejména týkající se výměny zkušeností a dobrých příkladů v oblasti celoživotního vzdělávání, organizace práce, rovných příležitostí, znovu začlenění do společnosti a udržitelného rozvoje. Shodli se na nutnosti strategické podpory rozvoje společenské odpovědnosti firem po celé Evropě.

Závěry jednání vyústily do materiálu, ve kterém se problematikou CSR Evropská Komise poprvé komplexněji zabývá. „Zelená kniha“ - Green Paper “Promotion a European Framework for Corporate Social Responsibility“, kterou vydala EK v roce 2001 v souvislosti s celosvětovou aktivitou Mezinárodní organizace práce (International Labor Organization, ILO) zahájila širokou diskusi o tom, jak by mohla Evropská unie podpořit celosvětovou odpovědnost jak na evropské, jak i na národních úrovních v oblasti monitorování

již existujících zkušeností, a podpory inovačních snah s cílem docílit větší transparentnosti, důvěryhodnosti a legality.

Dokument EK navrhuje nový přístup založený na partnerství, ve kterém všichni mají účastníci nezastupitelnou úlohu a shrnuje v ní základní principy, nástroje a přístupy k problematice CSR.

Hlavní faktory ovlivňující tento trend jsou například:

- nové oblasti zájmů a požadavků občanů, spotřebitelů, veřejné správy, investorů v souladu s postupující globalizací a s ní souvisejícími průmyslovými uměnami;
- sociální kritéria, která stále výrazněji ovlivňují rozhodování o investici, a to jak se týká spotřebitelů, tak i investorů;
- vzrůstající obavy, které se týkají poškození životního prostředí v důsledku ekonomických aktivit;
- větší transparentnost podnikatelských aktivit, kterou sebou přináší média a nové informační a komunikační technologie.

Koncept společenské odpovědnosti firem je výrazně podporován ze strany nadnárodních a mezinárodních organizací. Na půdě Evropské unie a OSN vzniklo několik konkrétních iniciativ, které si kladou za cíl podpořit rozšíření společenské odpovědnosti firem jako podnikatelského standardu na národní i globální úrovni. Lze jmenovat např.:

Multi-stakeholder Forum (Fórum zájmových skupin), které vzniklo v roce 2002 z iniciativy EK. Základní principy, nástroje a přístupy k problematice CSR, jsou v současné době hlavním jejich. Hlavním důvodem pro vznik fóra byly snahy některých zájmových skupin svázat CSR do pevných regulí a jiných zájmových skupin na tyto regule rozhodně nepřistoupit. Cílem fóra, v němž jsou zastoupeny významné firmy (zaměstnavatelé) a zaměstnanci jako sociální partneři a nevládní a neziskové organizace, je zaujmout společné stanovisko k problematice regulací CSR. Vzniklý materiál by tedy měl být dosavadním nejširším konsensem zemí EU především o tom, zda a jak bude CSR regulováno.

CSR Europe – evropská expertní centrála jejímž cílem je zajišťovat celoevropsky propagaci CSR, nabízet vzdělání a poradenství v této oblasti, fungovat jako referenční bod pro CSR po celé Evropě, shromažďovat poznatky a příklady a formulovat konkrétní výstupy demonstrující přínos CSR.

World Business Council on Sustainable Development (WBCSD) – mezinárodní asociace firem jejíž cílem je prosadit užší spolupráci mezi firmami, vládou a dalšími relevantními organizacemi na poli udržitelného rozvoje.

International Business Leaders Forum – mezinárodní nevládní organizace založená v roce 1990, jejíž cílem je propagovat odpovědné chování firem a napomáhat dosažení udržitelného rozvoje v sociální, environmentální a ekonomické oblasti, a to zejména u nových či rozvíjejících se tržních ekonomikách.

Business Leaders Forum v České republice – jako partnerská organizace International Business Leaders Forum.

Závěr

Stále více evropských podniků uznává svoji sociální spoluzodpovědnost a stále více ji chápou jako součást svoji identity.

Doporučení Evropské unie a směr, kterým je vedena další diskuze doporučeními jak pro podnikatelské tak i nepodnikatelské subjekty a jsou zahrnuty do následujících oblastí:

- podnikatelské tak i nepodnikatelské subjekty by se měly stále více zapojovat ztotožňovat s filozofií CSR, integrovat ji do své strategie a aplikovat
- podnikatelské tak i nepodnikatelské subjekty by měly deklarovat aktivity v CSR, které provádějí, a měly by deklarovat i politiku CSR – pokud ji mají.

Evropská unie sama se podílí na tvorbě nástrojů pro CSR a podporu v informování o nich, prosazuje sociální a environmentální kritéria CSR při sjednávání obchodních podmínek se třetími zeměmi a má snahu integrovat pravidla CSR do společně prováděných politik, zejména tam, kde má nástroje k jejich prosazování díky dotačním a podpůrným programům.

Literatura

- [1] Stoner, J. A., F., Freeman, R. E., Gilbert, D.R., jr. *Management*. 6th.ed. Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1995. ISBN 0-13-149444-9
- [2] Donnelly, jr., J. H., Gibson, J. L., Ivancevich, J. M. *Management*. 1.vyd. Praha: Grada Publishing. 1997. ISBN 80-7169-422-3
- [3] *Green Paper*. 1th.ed. Luxembourg: European Commission, 2001. ISBN 92-894-1478-2
- [4] Corporate social responsibility. *A business contribution to sustainable development*. Luxembourg: European Commission, 2002. ISBN 92-894-3824-X
- [5] Corporate social responsibility. National public policies in the European Union. Luxembourg: European Commission, 2004. ISBN 92-894-5940-9
- [6] *Společenská odpovědnost firem*. Dostupné na <http://www.odpovedny-business.cz>. (ze 30.6.2006)
- [7] *Spoločensky zodpovedené podnikanie*. Bratislava: Nadácia integra, 2005. Dostupné na <http://www.blf.sk> (ze dne 10.1.2006)
- [8] Kol. *Napříč společenskou odpovědností firem*. AISIS, 2003. ISBN 80-239-6111-X. Dostupné na <http://www.sof.cz> (ze dne 10.1.2006)

Address:

doc. Ing. Darja Holátová, Ph.D.

Ekonomická fakulta

katedra řízení

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

e-mail: holatova@ef.jcu.cz

GLOBALIZAČNÍ DOPADY NA TRH PRÁCE

Impact of Globalization in Labour Market

Tomáš Volek

Katedra ekonomiky, Zemědělská fakulta JU v Českých Budějovicích, ČR

Souhrn:

Trh práce a to i na regionální úrovni je formován globalizačními procesy, které mají různé efekty. V Jihočeském kraji se jedná zejména o oslabování postavení primárního sektoru v oblasti zaměstnanosti a příjmů ve srovnání s ostatními sektory národního hospodářství, dále pak o tlak na zvyšování kvality lidského kapitálu a zlepšování jeho technologického vybavení. Neopomenutelným efektem globalizačních procesů je také zvyšování přílivu zahraničních pracovníků na trh práce v tomto regionu.

Klíčová slova: trh práce; jižní Čechy; globalizace; liberalizace;

Abstract:

Labour market is influenced and formed by globalisation processes having various effects. In the region of South Bohemia, it is above all the effect of the weakening of the ratio of primary sector in the field of employment and income in comparison with other sectors of the national economy and also the pressure on the increase of labour quality and the improvement of its technological equipment. Another significant effect of the globalisation processes is the increase of labour coming from abroad to the region of South Bohemia.

Key words: labour market; South Bohemia; globalisation, liberalization;

Úvod

Na další vývoj České ekonomiky nemá vliv pouze realizace dalších ekonomických reforem, ale i globalizační a integrační procesy. Efekty těchto procesů lze sledovat nejen na národní úrovni, ale i na úrovni regionální či místní. Důsledky globalizačních procesů lze najít jak na jednotlivých trzích výrobních faktorů např. na trh práce, tak i v konkrétních regionech v našem případě na trhu práce v Jihočeském kraji.

Literární přehled

Pojem globalizace je lze shrnout pod definici, že jde o soudobé transformační etapy v dlouhodobém vývojovém procesu světové civilizace, ve kterém dochází v závislosti na technickém rozvoji k dynamickému překonávání lokálně vázaných a relativně izolovaných lidských idejí a aktivit ve směru univerzalizace některých z nich (Cihelková 2002). Globalizaci nemůžeme odstranit, ani se jí vyhnout, musíme v ní žít a vyrovnat se s jejími důsledky (Kadeřábková, 2006) a to na všech úrovních tedy i na trhu práce.

Dle Mičůcha (2006) globalizační projevy dnes ovlivňují podmínky a situaci na trhu práce. I když principy poptávky a nabídky pracovní síly zůstávají nezměněny, globalizace přináší nové nároky na subjekty trhu práce, tak aby jejich schopnosti byly kompatibilní s postupujícími trendy ve vytváření statků.

Důležitým faktorem, který ovlivňuje situaci na trhu práce je výstup vědy a výzkumu.

Jeníček (2003) dodává, že globalizace vede ke změně odvětvové struktury na trhu práce, kdy primární sektor, tedy zejména zemědělství ztrácí na významu a naopak sektor služeb či průmysl na významu nabývá.

Z jiného pohledu na globalizovaný trh práce nahlíží Rieger a Leibfried (2004), kteří uvádí že trh práce determinován především rozhodnutími ohledně polohy o umístění svých investic velkými mezinárodními investory a strukturou investic. Transformace pracovní síly pak vychází primárně z požadavků, které jsou kladeny na firmy a jejich produkty. Z hlediska požadavků na znalosti pracovníků je zřejmá tendence k vysoké specializaci, protože informací o každém oboru činnosti je obrovské množství a zvládnout perfektně i jednu vymezenou specifickou část problematiky je velmi náročné.

Z uvedeného je zřetelné, že na projevy globalizace mají ať již přímý či nepřímý vliv na trh práce a tedy i požadavky na pracovní sílu.

Materiál a metodika

Cílem příspěvku je zobrazit dopady globalizace na trhu práce ve vybraném regionu. Zaměření článku je na Jihočeský kraj. Hlavními zdroji dat byly on-line publikace Českého statistického úřadu. Článek vznikl

v rámci řešení grantu GAČR 402/06/0903 - Hospodářský růst regionů (se zaměřením na Jihočeský kraj)

Výsledky a diskuse

Situace na trhu práce v Jihočeském kraji je charakteristická uvedenými hlavními třemi globalizačními projevy.

1. Prvním hlavním projevem je změna vymezení pozice jednotlivých odvětví v ekonomice a ve zvyšujících se disparitách (nerovnostech) mezi jednotlivými sektory národního hospodářství. Tento jev můžeme sledovat právě na trhu práce v Jihočeském kraji ve dvou oblastech v zaměstnanosti a v příjmech.

V oblasti zaměstnanosti ve srovnání s ostatními odvětvími je zřetelné oslabování postavení primárního sektoru, zejména zemědělství, kdy se podíl zemědělství na zaměstnanosti v posledních letech snížil na úroveň cca 4,3 % z 6,5 % roku 2001. Počet zaměstnanců pracujících v zemědělství klesl během pěti let z 19 tis z roku 2001 na současných 12 tis. U ostatních částí primárního sektoru tento znatelný pokles nebyl zaznamenán. Hlavní zdroje poklesu lze hledat právě v transformačních, integračních a globalizačních procesech, kdy na jedné straně dochází k růstu produktivity práce a na druhé straně ke každoročním strukturálním změnám v návaznosti na uplatňovanou dotační politiku a působení Světové obchodní organizace (WTO). Na druhé straně dochází k posilování sekundárního a terciálního sektoru, kdy se posiluje pozice zpracovatelského průmyslu v důsledku realizace přímých zahraničních investic.

V oblasti příjmů dochází ke zvyšování se rozdílů mezi průměrnou mzdou zaměstnanců pracujících v primárním sektoru a průměrnou mzdou v Jižních Čechách. V současné době se průměrná mzda v primárním sektoru dostává až pod hranici 80 % průměru jižních Čech.

2. Dalším významným projevem globalizace je zvyšování *dostupnosti a využití moderních technologií při práci* a *růst se poptávky po vysoce kvalifikovaných zaměstnancích*.

S rozvojem vědy a techniky podniky využívají čím dál více nové technologie při produkci výrobků a služeb, pro zajištění dlouhodobé konkurenceschopnosti. Tento jev lze doložit dlouhodobě rostoucí produktivitou práce a zvyšující se vybaveností práce kapitálem.

Na druhé straně dochází k růstu poptávky po zaměstnancích přinášejících vyšší přidanou hodnotu a naopak klesá po zaměstnancích s nižší kvalifikací, což souvisí s technologickým pokrokem, kdy na obsluhu nových moderních technologií podniky potřebují kvalifikovanější zaměstnance.

3. Neopomenutelným projevem globalizace je zvyšování přílivu zahraničních pracovníků na trh práce

v tomto regionu, kdy v posledních letech došlo v Jihočeském kraji k neustálému nárůstu počtu cizinců na trhu práce o 6-10 %. Jde zejména o pracovníky využívané na práce, kde buď domácí zaměstnanci o daný druh práce nemají zájem nebo při dané výši mzdy ji nejsou ochotni vykonávat. Hlavní příčinou jejich zaměstnávání jsou, kromě nižší nákladů práce i mnoha případech i vyšší kvalita odvedené práce.

Závěr

Z uvedeného je patrné, že dopady globalizačních procesů na trh práce v jižních Čechách se jedná zejména o oslabování postavení primárního sektoru v oblasti zaměstnanosti a příjmů ve srovnání s ostatními sektory národního hospodářství, dále pak o tlak na zvyšování kvality lidského kapitálu a zlepšování jeho technologického vybavení. Neopomenutelným efektem globalizačních procesů je také zvyšování přílivu zahraničních pracovníků na trh práce v tomto regionu.

Byly zde uvedeny tři hlavní zřetelné dopady globalizačních procesů na trh práce v regionu Jižních Čech. Z uvedeného literárního přehledu je ovšem zřetelné, že důsledků globalizace na daném trhu práce je výrazně více a je nebytné se jimi i nadále zabývat.

Seznam použité literatury

1. Stiglitz, J. E.: *Globalization and Its Discontents*, W.W. Norton Company, New York, 2002
2. Jeníček, V.: *Globalizace světového hospodářství*. C. H. Beck, Praha 2002
3. CIHELKOVÁ, E. et al.: *Světová ekonomika*. Grada, Praha 2002.
4. Český statistický úřad: Publikace [on-line], [cit. 15.3.2007] Dostupné z WWW <http://www.czso.cz/>
5. RIEGER, E., LEIBFREID, S.: *Limits to Globalization*
6. KADEŘÁBKOVÁ, B.: *Dělbá práce v globalizovaném světě. Dopady globalizace na trhy práce*, VŠE 2006
7. MIČŮCH, M.: *Projevy globalizačních trendů v podmínkách české ekonomiky s důrazem na technologickou výkonnost a změny na trhu práce. Dopady globalizace na trhy práce*, VŠE 2006

Address:

Ing. Tomáš Volek, Ph.D.

Katedra ekonomiky

Zemědělská fakulta JU v Českých Budějovicích

Studentská 13, 370 05 České Budějovice

e-mail: volek@efl.jcu.cz

INVENTARIZACE METOD POUŽÍVANÝCH PŘI PRÁCI S KLIENTEM S MENTÁLNÍM POSTIŽENÍM V TRANZITNÍCH PROGRAMECH

Inventory of methods of work with clients with mental disabilities in the transition programs

Vladimíra Nechvátalová

Zdravotně sociální fakulta, Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR

Souhrn:

Klientům s mentálním postižením nabízí agentury pro podporované zaměstnávání komplex sociálních služeb zaměřených na podporu žáka se speciálními potřebami při přechodu ze školního do pracovního prostředí. Rozsah a typy metod používaných sociálními pracovníky nejsou známy. Proto je cílem následující práce inventarizovat metody sociální práce s klientem a zmapovat rozsah služeb nabízených žákům se speciálními vzdělávacími potřebami. Pomocí telefonického rozhovoru byli osloveni všichni poskytovatelé podporovaného zaměstnávání v České republice a bylo zjišťováno, zda poskytují sociální služby žákům se speciálními vzdělávacími potřebami ještě v době jejich školní docházky, tedy v době profesní přípravy. Ze 43 poskytovatelů z řad agentur pro podporované zaměstnávání jich pouze 12 nabízí nebo nabízelo klientům tranzitní programy. S těmi byl veden polostrukturovaný rozhovor na téma tranzitní programy. Informace získané v rozhovorech byly doplněny sekundární analýzou dat, získaných z materiálů organizací. Výzkumem bylo zjištěno, že sociální pracovníci nejsou ve své práci vázáni žádnou konkrétní metodikou pro realizaci tranzitních programů. Pojem tranzitní program zahrnuje široké spektrum aktivit – jak práci se samotným žákem, tak i práci s jeho potencionálním zaměstnavatelem, rodiči, spolupráci se školským zařízením. Aktivita a metody používané v tranzitním programu vychází pouze ze znalostí a předchozích zkušeností sociálního pracovníka. Mezi nejčastěji používané metody práce patří rozhovor a skupinové poradenství. Jejich realizace, frekvence a kvalita se liší nejen regionálně, ale i případ od případu.

Klíčová slova: klient s mentálním postižením - tranzitní program - metody sociální práce

Abstract:

Agencies for supported employment offer to clients with mental disabilities a package of social services aimed at the support of a pupil with special educational needs during the transition from school to employment. The extent and types of the methods used by social workers are not known. Therefore the aim of the following work is to make an inventory of methods of social work with a client and to survey the extent of services offered to pupils with special educational needs. All the providers of supported employment in the Czech Republic were addressed via telephone interview and an investigation was made, if they offer social services to pupils with special educational needs even in the time of their school attendance, that means in the time of preparation for their future profession. Only 12 from 43 agencies for providing supported employment have been offering transitiv programmes to their clients. With these agencies a half-structured interview with the topic of transition programmes was made. Information gained from these interviews was completed with secondary analysis of data acquired from materials of these organizations. The research showed that social workers are not bound by any particular methodics concerning putting transition programs into practice. The term „transition programme“ embodies a wide range of activities - dealing with pupils themselves as well as with their potential employers, parents and schools. The activities and methods used in transition programme are based only on the social worker's knowledge and previous experience. The most frequent methods are interview and group counselling. The frequency of these varies in regions as well as case to case.

Keywords: clients with mental disabilities - transition programme – methods of social work

Úvod

Pro klienty s mentálním postižením nabízí agentury pro podporované zaměstnávání komplex sociálních služeb, který je nazýván tranzitním programem. Cílem tohoto programu je poskytnout klientům potřebnou

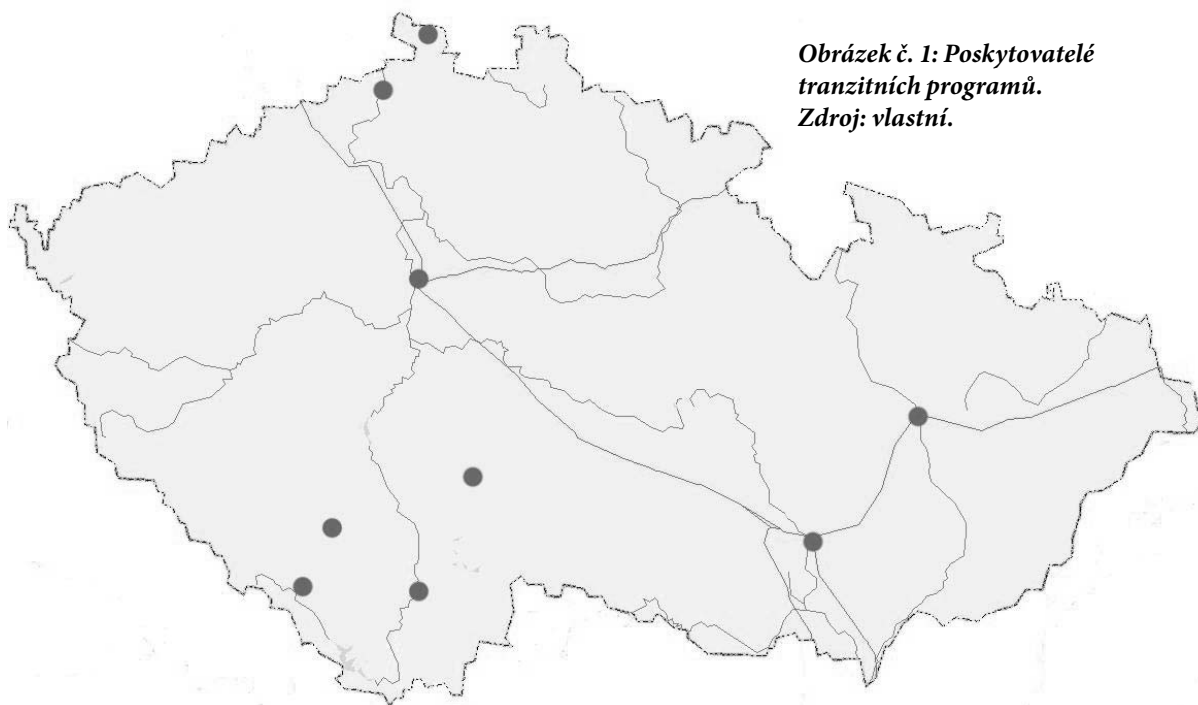
podporu tak, aby ještě během studia našli nejprve optimální místo pro svou praxi s možným výhledem na pozdější získání zaměstnání.

Tranzitní program ze školy do práce se ukázal jako velmi účinná pomoc pro studenty s postižením v obdo-

bí přechodu ze speciálních škol do práce, ale i do jiných životních oblastí. (Stupková, 2005)

Cílovou skupinou tranzitního programu jsou budoucí absolventi speciálních škol – u těchto je předpoklad, že budou po ukončení studia potřebovat indi-

Sb., o sociálních službách, ze dne 14. března 2006, který definuje sociální poradenství a sociální rehabilitaci. Termín tranzitní program není v zákoně uveden, přesto je však v praxi běžně používán a ustálený. Proto je používán i v tomto článku.

Obrázek č. 1: Poskytovatelé tranzitních programů.
Zdroj: vlastní.

viduální podporu v tom, aby si našli a udrželi zaměstnání na otevřeném trhu práce. Kriteriem vstupu do programu jsou u většiny poskytovatelů splněné následující podmínky: žáci jsou v posledních dvou letech školní docházky (někteří poskytovatelé zkracují tuto podmínku na jeden rok), žáci mají zájem pracovat na otevřeném trhu práce, žáci potřebují v práci podporu. (Křivánková, 2005)

Tranzitní program je většinou bezplatný. Podstatou programu jsou individuální praxe na běžných pracovištích. Tak si žáci mohou vyzkoušet různé typy práce v běžném pracovním prostředí a najít zaměstnavatele, který je po ukončení školní docházky přijme do zaměstnání. Nepodaří-li se v tranzitním programu najít pracovní místo a absolvent nemůže být zaměstnán na místě praxe, nebo potřebuje-li další podporu, má možnost vstoupit do navazujícího programu (komplexu sociálních služeb) podporované zaměstnávání. (Agentura Osmý den, 2006)

Tranzitní program je vyvrcholením školní práce žáka, který by v něm měl zhodnotit vše, co se během školní docházky naučil. Nejen své znalosti a praktické dovednosti, ale též prokázat i určitou míru samostatnosti, schopnost sebeobsluhy a další sociální návyky. Ty by měly být maximalizovány právě během posledního roku studia.

Tranzitní program je ustálený termín používaný pro komplex sociálních služeb. Realizace těchto služeb se opírá o zákonné úpravy právního řádu České republiky, zejména o § 35 a § 70 zákona č. 108/2006

V současné době není v České republice vypracována žádná metoda či doporučený postup, jakým způsobem s klientem v tranzitním programu pracovat. Způsoby a metody práce závisí čistě na rozhodnutí sociálního pracovníka. Přehled používaných metod sociální práce s klientem v tranzitním programu není znám.

Cíle, metodika

Cílem této práce je tedy inventarizovat metody sociální práce s klientem a zmapovat rozsah služeb nabízených žákům se speciálními vzdělávacími potřebami. Kvalitativní výzkum byl prováděn se všemi 43 poskytovateli v České republice, hlavně v agenturách pro podporované zaměstnávání. Pomocí telefonického rozhovoru byli osloveni všichni poskytovatelé podporovaného zaměstnávání a bylo zjišťováno, zda poskytují sociální služby žákům se speciálními vzdělávacími potřebami ještě v době jejich školní docházky, tedy v době profesní přípravy.

Ze 43 poskytovatelů z řad agentur pro podporované zaměstnávání jich pouze 12 nabízí nebo nabízelo klientům tranzitní programy (obrázek č.1). S těmi byl veden polostrukturovaný rozhovor na téma tranzitní program. Informace získané v rozhovorech byly doplněny sekundární analýzou dat, rozbořením materiálů ve vzorové složce klienta agentury pro podporované zaměstnávání.

Z dat získaných v rozhovorech byl vytvořen tzv. verbatim neboli doslovný přepis. Záznamy byly označeny pod číselným kódem dle pořadí, v kterém byly uskutečněny. Získaná data byla analyzována na menší počet jednotek a ty byly seskupeny do souvisejících kategorií.

Validita výzkumu je zajištěna pomocí techniky triangulace metod (Čermák, I. et al., 1998, s.50 – 62). Triangulace metod je technika, při níž jsou data získávána různými postupy - rozhovor, sekundární analýza dat. Kontrola efektu výzkumníka bude současně ošetřena informováním respondentů o záměrech badatele. (Čermák, I. et al., 1998, s.50 – 62) Tak bude minimalizován vliv autora tohoto výzkumu na data. Vliv dat na osobu provádějící výzkum, který se může projevit jejím nekritickým přijetím vysvětlení, které nabízejí respondenti, bude omezen pomocí triangulace.

Výsledky

Během rozhovorů byl sledován počáteční kontakt s uživatelem služby, průběh služby, průběh spolupráce s uživatelem a jeho rodiči, způsob zjišťování představ o práci a hledání vhodného místa pro vykonávání praxe, postup spolupráce se zaměstnavatelem a rodiči, smluvní závazky vyplývající ze vztahu klient - sociální pracovník - rodič - škola, financování tranzitního programu.

Počáteční kontakt s klientem probíhá většinou prostřednictvím školy. Agentura vytvoří informační materiály, které dá k dispozici učitelům. Ti pak vytipují žáky, o kterých si myslí, že by jim tranzitní program mohl být prospěšný. Učitelé předají materiály rodičům a rodiče pokud mají zájem, kontaktují poskytovatele služby. Jiní poskytovatelé služby nabízí sociální službu rodičům prostřednictvím školy ještě před nástupem žáka do školy. Škola automaticky počítá s tím, že všichni žáci se budou tranzitního programu účastnit. V případě, že někdo z rodičů nemá o nabízené možnosti zájem, pracuje žák v rámci školního provozu a školních individuálních praxí se neúčastní. To se děje zejména u žáků, kteří si nepřejí hledat po ukončení studia zaměstnání na otevřeném trhu práce. V tomto případě se tedy první kontakt uskuteční na informační schůzce s rodiči. Schůzky se účastní třídní učitelka, případně ředitelka školy. Rodiče jsou informováni, že individuální praxe v rámci studia praktické školy probíhá v tzv. tranzitním programu, který škola realizuje ve spolupráci s poskytovatelem sociální služby. Rodičům i žákům jsou na této schůzce rozdány dotazníky zaměřené na dovednosti a především zájmy budoucího účastníka tranzitního programu. Rodiče jsou dotazováni na to, na jakém pracovišti by si přáli, aby jejich dítě vykonávalo praxi, zda by si přáli, aby po skončení školy pracovalo. Žáci jsou dotazováni na to, co dělají rádi a co jim jde a co je baví. Tato informační schůzka probíhá před letními prázdninami, po kterých by měl nový žák do školy nastoupit. Sociální pracovník tak

má dostatek času podle zjištěných informací (preferencí, dovedností, zájmů žáka a přání rodičů) najít vhodné místo na vykonávání individuální praxe od nového školního roku pro každého z žáků.

Představy o práci tedy zjišťují někteří sociální pracovníci pouze technikou rozhovoru, někteří používají různé jimi vytvořené dotazníky. Někteří poskytovatelé organizují pro lepší utvoření představy o práci pro uživatele tzv. zkušební pracovní pokusy. Během nich žák navštíví během krátké doby několik reálných pracovišť, kde si zkusí vykonávat konkrétní pracovní činnosti. Tak může sám zjistit, jaká práce mu vyhovuje a odpovídá jeho představám a možnostem a jaká nikoliv.

Poskytovatelé sociálních služeb zjišťují, jaké jsou možnosti žáků v kontextu s požadavky na trhu práce. Na základě těchto zjištění se pak snaží vyhledávat praxi. Hledání vhodné praxe je možné v případě potřeby konzultovat jak se školou, tak s rodiči či samotnými žáky. Cílem je zvolit takovou praxi, která by žákovi vyhovovala a mohl v ní rozvíjet své dovednosti, naučit se novým dovednostem. Zároveň by pracovní místo mělo být takové, aby existovala šance, že by tam mohl žák pracovat i po skončení školy pracovat (v případě, že má on i rodina zájem).

Kontaktování potencionálních zaměstnavatelů pak probíhá většinou dvojím způsobem. První prioritní způsob je takový, že podle představ o práci a možnostech žáka sociální pracovník vytipuje vhodné zaměstnavatele, které pak osloví bez ohledu na to, zda inzerují volná pracovní místa. Po dohodě se zaměstnavatelem se pak snaží vyhledat vhodné pracovní činnosti, které by mohl žák vykonávat. Druhou možností je sledovat nabízená volná pracovní místa a ty pak nabízet žákům. Tento druhý způsob však není tak účinný, protože veřejně nabízená pracovní místa zřídka odpovídají představám žáků o práci.

Se zaměstnavatelem většinou pracuje poskytovatel na počátku, ještě před zahájením praxe.

Zaměstnavatelé dostávají základní informace o programu, o tom, jaká je naše role poskytovatele sociální služby. Dále je vyjednáán čas, v jakém bude praxe probíhat, požadavky zaměstnavatele, stálá přítomnost pracovního asistenta na pracovišti, pojištění proti způsobené škodě praktikantovi a praktikantem, pojištění proti úrazu. Někteří sociální pracovníci také mluví o člověku, který má na praxi nastoupit, o tom, jakou práci je schopný vykonávat, nesdělují však žádná osobní data. Jiní o praktikantovi neposkytují žádné konkrétní informace, mluví pouze o osobě s postižením obecně. Někteří sociální pracovníci vytipují místo vhodné pro praxi, kontaktují zaměstnavatele, poskytnou mu prvotní informace o programu, ale pak už zaměstnavatel začíná jednat se školou, která uzavírá se zaměstnavatelem dohodu o poskytnutí individuální praxe.

Spolupráce s rodiči probíhá velmi individuálně. Někteří rodiče spolupracují se sociálním pracovníkem pouze ve fázi hledání vhodného místa pro vykonávání

praxe a pak pouze dostávají informace o průběhu praxe prostřednictvím souhrnných zpráv s periodicitou jednou za čtvrt nebo půl roku. Jiní rodiče se aktivněji zapojují do celého procesu podpory a realizace programu.

Spolupráce se školou probíhá v různých regionech odlišně. V některých případech škola pouze uvolní žáka z výuky a výuka předmětu praktická cvičení pak probíhá na místě individuální praxe. Jiné školy se aktivněji zapojují do realizace programu. Třídní učitel se pak stává koordinátorem programu a kontaktní osobou pro zaměstnavatele, sociálního pracovníka, žáka a jeho rodiče. Škola se podílí i na financování programu. V prvním případě je kontaktní osobou pro všechny zúčastněné sociální pracovník. Sociální službu pak plně financuje agentura pro podporované zaměstnávání prostřednictvím peněz získaných ze státního rozpočtu a Evropské Unie. Učitel není koordinátorem, ale aktivně se podílí na plánování služby, pomáhá vytvářet představu o pracovišti, o pracovní náplni, o zaměření praktikanta. Dostává všechny informace, které se týkají praxe. Má k dispozici veškeré kontakty na pracovního asistenta, sociálního pracovníka, zaměstnavatele.

Někteří sociální pracovníci pracují se žákem na počátku programu, dále intenzita a frekvence kontaktu klesá. Zintenzivnění spolupráce opět nastává před ukončením školní docházky. Některé z poskytovatelů organizují kromě individuálních schůzek s klientem, kde řeší individuální problémy, změny, zlepšení a nové možnosti, i schůzky skupinové. Náplň je navazována na praktické zkušenosti z místa individuální praxe. Formou her si praktikanti upevňují informace a znalosti z pracoviště, sdílí své problémy s ostatními. Učí se další potřebné sociální dovednosti a to především takové, které souvisí s prací. Ve většině případů neprobírají pracovní-právní pojmy jako je pracovní doba, smlouva, pracovní úvazek, platnou legislativu apod. Konkrétní metodika práce s klientem v tranzitním programu v České republice neexistuje, nebo není sociálním pracovníkům známa.

Jedním z největších problémů poskytování služby je její financování. Největší a nejproblematictější položkou rozpočtu je mzda pracovních asistentů. Ta je hrazena většinou z peněz získaných z fondů Evropské unie. Velmi ojediněle se na ní podílí i samotný uživatel služby, který platí vstupní poplatek do programu. Pra-

covní asistenty ve většině případů zaměstnává agentura, která službu poskytuje nebo škola, která se na realizaci programů podílí.

Závěr

Tranzitní program zahrnuje rozsáhlý soubor aktivit sociálního pracovníka ve spolupráci se žákem se speciálními potřebami, školou a zaměstnavatelem. Soubor aktivit je zaměřen na získání a realizování individuálních praxí ještě během studia žáka s výhledem získání zaměstnání po ukončení profesní přípravy. Sociální pracovníci nejsou ve své práci vázáni žádnou konkrétní metodikou pro realizaci tranzitních programů. Aktivit a metody používané v tranzitním programu vychází pouze ze znalostí a předchozích zkušeností sociálního pracovníka. Mezi nejčastěji používané metody práce patří rozhovor a skupinové poradenství. Jejich realizace, frekvence a kvalita se liší nejen regionálně, ale i případ od případu. Můžeme se tedy jen domnívat, že právě z těchto důvodů nabízí tranzitní programy velmi málo poskytovatelů služeb zaměřených na řešení a prevenci nezaměstnanosti u absolventů.

Literatura:

- Agentura Osmý den. Tranzitní program ZE ŠKOLY DO PRÁCE. [cit. 2006-03-26]. Dostupný z WWW: http://osmyden.jurta.cz/cs/index.php?action=projazemce_tranzitni-program
- Čermák, I. Štěpaníková, I.: Kontrola validity dat v psychologickém výzkumu. Československá psychologie, 1998, č. 1, s. 50 - 62. ISSN 0009-062X
- Křiváňková, T.: Tranzitní programy. Písek, Mesada 2005. 5 s.
- Stupková, V.: Podporované zaměstnávání. In Krejčířová, O. Problematika zaměstnávání občanů se zdravotním postižením. Praha, Rytmus 2005. s. 15 – 37. ISBN 80-903598-1-7

Address:

Mgr. Vladimíra Nechvátalová, studentka
Zdravotně sociální fakulta, Jihočeská univerzita
Staroměstská 16, 370 04 České Budějovice
e-mail: vladimira@nechvatalovi.com

VYBRANÉ ASPEKTY KOMUNITNÍHO PLÁNOVÁNÍ

The chosen aspect of community planning

Ladislav Skořepa, Marek Nerud, Jiří Dušek, Růžena Ferebauerová

Souhrn:

Komunitní plánování je proces, který vyvolává ve společnosti řadu otázek. Autoři příspěvku si stanovili cíl analyzovat přístup ke tvorbě „Střednědobého plánu rozvoje sociálních služeb Jihočeského kraje“ z pohledu principů komunitního plánování. Je zde dále uvedena metodika a dílčí výsledky dotazníkového šetření mezi uživateli sociálních služeb Jihočeského kraje.

Klíčová slova: komunitní plánován, výsledky šetření.

Abstract:

The community planning is a process, which can evoke a lot of questions in community. The authors of contribution set the target to analyze approaches to creation of Medium-term plan of social services development in the South Bohemian Region in view of principles of community planning. In the contribution are showed results of research among the social service users in the South Bohemian Region and methodology of the project.

Key words: community planning, results of research.

Úvod

Proces komunitního plánování je často spojován s metodami plánování centrálního nebo rozpočtového. Vlastní komunitní plánování je konsenzus v rámci komunity o potřebných sociálních službách, spočívá v překonání právě těchto plánovacích mechanismů. Komunitní plánování je metoda, která může řešit složité společenské, mravní a ekonomické vztahy vyjednáváním o budoucích krocích a spolupráci při jejich uskutečňování. Může být použita pro nejrůznější oblasti včetně plánování sociálních služeb.

Komunitní plánování sociálních služeb je konsenzuální metodou, která je nejúčinnější v prostředí, kde existuje trh sociálních služeb, na kterém participují tři základní zúčastněné strany:

- **zadavatelé**, to jsou subjekty, které služby platí, zřizují, zadávají, organizují a dělají na ně výběrová řízení (např. úřady státní správy, úřady samosprávy a volbami pověřeni zastupitelé, nadace či grantové agentury, sponzoři apod.).
- **poskytovatelé**, to jsou subjekty, které služby poskytují, prodávají, uskutečňují, dodávají, poskytují, ať jako subjekty státní nebo nestátní (např. rozpočtové a příspěvkové organizace, OPS, občanská sdružení, fyzické osoby, aj.).
- **uživatelé**, kteří jsou nejpočetnější skupinou, služby přijímají, nakupují, spotřebovávají (fyzické osoby, občanská sdružení, apod.). Uživatelé vycházejí z těch svých potřeb a přání, k jejichž naplnění potřebují pomoc sociálních služeb.

Tyto strany v procesu komunitního plánování společně vyjednávají a spolupracují na řešení sociální situ-

ace komunity. Tyto tři skupiny, které můžeme nazvat „komunitním trian-glem“, utvářejí instituce, které jsou tvůrčí v procesu komunitního plánování sociálních služeb.

Analýzy, rozbor, statistická data, expertní posouzení, výzkumy, atd., jsou v komunitním plánu potřebné jen do té míry, v jaké je potřebuje některá ze zúčastněných stran k prosazování svých zájmů, čili k argumentaci. Bez zasazení do tohoto účelového kontextu ztrácí analýzy a rozbor samy o sobě pro komunitní plánování smysl.

Úspěšné samosprávy se v rámci komunitního plánování vyznačují následujícími rysy:

- důrazem na procesy a metody plánování (jednání komunitního triangu) mu dávají vyšší důležitost než konečné podobě plánu
- důrazem na místní podmínky a konkrétní přání zúčastněných stran, kterým dávají vyšší prioritu než osvědčeným metodologiím
- soustavným a aktivním informováním veřejnosti o procesech probíhajících v komunitním plánování.¹

Komunitní plán sociálních služeb vychází z dnes již rozpoznávaných principů a paradigmat. Nejvýznamnějším principem je skutečnost, že uživatelé sociálních služeb jsou ze všeho nejvíce hendikepováni právě tím, že svou sociální službu přijímají a užívají. Podcenění této skutečnosti brání uživatelům v zapojení se do průběhu komunitního plánování. Přitom komunitní plánování sociálních služeb v jeho průběhu, přípravě a naplňování nejsou zapojeni uživatelé, může být plánováním, může být užitečné, ale není to komunitní plánování. Naopak zůstává ve starém myšlenkovém modelu centrálního a rozpočtového plánování.

Nejvýznamnějším předpokladem komunitních plánů, je delegování kompetencí. Má-li komunita plánovat musí se k tomu cítit zplnomocněná. Pokud se necítí být plnomocná sama svým sebeuvědoměním, a to je spíše výjimkou, pak se musí řešit otázka jak přenést kompetence rozhodovat a řešit sociální služby z úrovně úřadu a samosprávy na občany. Je to jen tradice a zvyk, že to vypadá, jakoby jedinými kompetentními byly správní orgány státu a samospráv. Z hlediska institucí samosprávy je třeba připustit, že lidé nezačnou být aktivní, dokud nebudou vidět, že to má smysl, tj., že jejich aktivita přináší změny. Z hlediska občana, instituce samosprávy nezačnou podporovat občanskou společnost, dokud si ji nezačnou občané vytvářet sami.

To souvisí s principem zapojením komunity do rozhodování o sociálních službách, jejich fungování, financování, řízení, rozvoji, či útlumu. To, že veřejnost není informována o sociálních službách, že se o ně nezajímá není chyba veřejnosti, ale těch, kdo informace mají a neumí je zveřejnit tak, aby byly zajímavé a nezapojují veřejnosti do rozhodování².

Komunitní plánování můžeme z hlediska obce pojmut jako souhrnný název pro aktivní úsilí obce o dlouhodobé a průběžné zapojování veřejnosti do řízení záležitostí komunity, rozhodování o nich a jejich plánování. Spojení pojmů obec a komunita je však mnohdy zdrojem nedorozumění. Potíž je v tom, že komunita není pojmem správním ani legislativním. Je to pojem, který se váže především na aspekty sociálně psychologické, resp. sociologické. Na rozdíl od územně správního členění, na rozdíl od krajů, okresů, měst a obcí, které jsou legislativně definovány v hierarchii odshora dolů vymezením hranic, majetků, finančních toků, vyjmenovanými odpovědnými funkcemi, případně přenesenými zodpovědnostmi atd., komunita je definována mimo tyto hierarchie, zdola. Je definována individuálním přihlášením se, „přináležitostí“ k určitému regionu a jeho spoluobytelům.³ Na krajské úrovni (ve smyslu, kdy zadavatel je kraj) bylo prvotním záměrem též přímo realizovat proces komunitního plánování sociálních služeb. Časem a zejména po zkušenostech s různými aktivitami (například pokus o sestavení funkčních pracovních skupin) dospěli představitelé kraje k přesvědčení, že na úrovni kraje nelze proces komunitního plánování jako takový realizovat. Kraj není v žádném slova smyslu komunita, o kterou jde v procesu komunitního plánování. Přesto se kraj k procesu komunitního plánování jasně hlásí a snaží se proces, skrze jednotlivé obce 3. typu, na území kraje prosazovat a nejrůznějšími způsoby podporovat. Z hlediska krajské úrovně je chápán proces komunitního plánování sociálních služeb jako strategický plán rozvoje sítě sociálních služeb při dodržování principů zapojování veřejnosti. Role kraje v procesu je a vždy bude jiná než role obcí.

Obecně se dá říci, že neefektivnější způsob kontaktování partnerů je osobní kontakt, ideálně několi-krát zopakovaný. Přináší největší efekt při motivování

dotyčných k jejich účasti na komunitním plánování a zároveň umožňuje získat velké množství informací a dat. V Královéhradeckém kraji mají zkušenost, že zejména na počátku procesu by mělo být realizováno osobní informování, osobní kontakty a osobní jednání. A to i mimo pracovní dobu, tedy setkávat se i mimo úřední půdu. Efektivnost osobního kontaktu se může podpořit ještě tím, že se setkání s partnery uskuteční v jejich prostředí a tam je budete informovat a seznamovat s komunitním plánováním. V Týně nad Vltavou byly při oslovování a motivování úspěšné e-maily doplněné osobním kontaktem, ve Vsetíně to byly opět osobní kontakty a osobní jednání doplněné osobními pozvánkami na akce. V Karlových Varech, kde realizátoři procesu pracují s jednotlivci a ne společně v pracovních skupinách, mají zkušenost, že při osobním kontaktu si posluchač utvoří nějakou svoji zkušenost, kterou pak předává dál. Pokud je ta zkušenost dobrá, tak se nabaluje řetěz lidí, majících zájem o proces komunitního plánování sociálních služeb. V současné době je v České republice, dá se říci, metoda komunitního plánování sociálních služeb v ČR velmi rozšířenou a používanou metodou strategického plánování na místní úrovni.⁴

Metoda tvorby střednědobého plánu na úrovni kraje čili vyšší územně správní jednotky zpracovaná ani vyzkoušená není, nový zákon o sociálních službách přinesl úkol, ale návod či metodika je stále v nedohlednu. Realita je asi taková, že pro období 2008 – 2010 každý kraj bude nucen tvořit krajské plány a po jejich dokončení se vyhodnotí nejen priority, které v nich byly definovány, ale i postupy a metody, které byly pro jejich zpracování použity, bude možné dostat se na úroveň, ve které se nyní nachází plánování komunitní. Budou k dispozici případy dobré praxe, bude jasné, kudy cesta nevede a naopak, které postupy jsou žádoucí, rozběhnou se práce na přípravě metodik a doporučených postupů, objeví se řada odborníků vyzbrojených nejen teoretickými axiomy, ale i praktickými zkušenostmi. Je nepochybné, že některé metody a postupy, využívané v KPSS, bude možné využít ať už přímo, nebo s drobnými úpravami, ale jsou zde patrné rozdíly, z nichž některé jsou naprosto zásadní povahy. Ten největší je patrný již v samé podstatě a definici KPSS, tj. že sociální služby plánují v komunitě. I při velmi volné interpretaci definice komunity, na území kraje tento pojem vztáhnout nelze. V případě Jihočeského kraje cca 630.000 obyvatel, žijících na rozloze 10.057 km² komunita se svými základními principy a funkcemi vzniknout nemůže⁵.

Metodika

V rámci projektu se pro potřeby tvorby „Střednědobého plánu rozvoje sociálních služeb Jihočeského kraje“ (dále jen SPRSS) realizovala tři dotazníková šetření. Jedním z nich bylo šetření zaměřené na zjištění názorů uživatelů sociálních služeb v Jihočeském kraji.

Při tvorbě dotazníku pro uživatele, bylo velmi důležitým úkolem pracovních skupin co nejpřesněji definovat své cílové skupiny, popsat je jednak slovně, jednak se je pokusit kvantifikovat, případně určit další dopřesňující. Identifikovat případné přesahy do jiných cílových skupin (typickým příkladem je zdravotně postižený senior či dítě), s těmi pracovními skupinami, jichž se to týká, v tomto komunikovat a případně se dohodnout na způsobu práce s těmito cílovými skupinami. Dotazník byl distribuován prostřednictvím VŠERS, o.p.s. Č.Budějovice uživatelům služeb v konkrétních zařízeních sociálních služeb prostřednictvím jejich poskytovatelů. Zároveň byl tento dotazník vyvěšen na webu projektu (www.sprss.vsers.cz). Sběr dotazníků byl ukončen 27.4.2007. Celkem se podařilo získat 1108 zpracovatelných dotazníků. Z toho poskytnutých prostřednictvím poskytovatelů služeb bylo 1005. Data byla zpracována a výsledky předloženy pracovním skupinám.

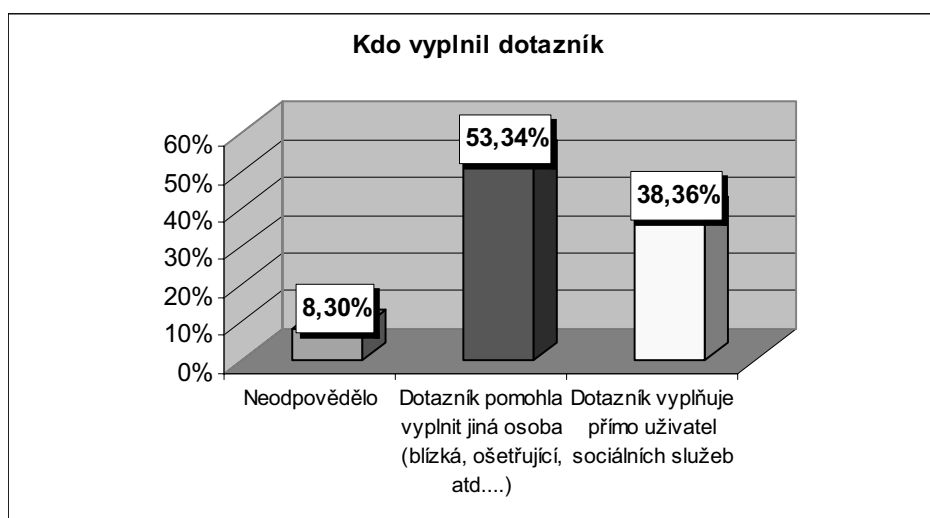
Výsledky

SPRSS je v systému sociální péče v České republice nový pojem, zavedený zákonem č.108/2006 Sb., o sociálních službách. Jedním z jeho úkolů by mělo být, alespoň podle v současné době převažujících názorů MPSV a odborníků na tuto oblast, shrnovat komunitní plány sociálních služeb (dále KPSS), vzniklé na území příslušného kraje na úrovni obcí či mikroregionů. Vztah obou těchto typů strategických dokumentů ale prozatím není přesně určen ani definován, rozhodně nikoli ve zmíněném zákoně. Úroveň jednotlivých KPSS je různá, a jejich skladebnost je z hlediska tvorby SPRSS velmi problematická. Přesto je několik oblastí, kde by se při tvorbě krajského plánu měli již existující či vznikající KPSS respektovat a jedním z nich jsou i průzkumy mezi uživateli, zjišťování jejich přání, názorů a potřeb. V této oblasti existují velmi dobře zpracované metodiky a právě v této oblasti je místní pohled nezastupitelný. Proto není žádoucí na krajské úrovni suplovat procesy komunitního plánování z metodologických i ekonomických důvodů. Navíc i v těchto činnostech by měla platit osvědčená zásada subsidiarity, tedy že pokud lze něco dělat efektivně na nižší úrovni, nemá smysl se tím zabývat výše. I tady platí, že procesy SPRSS by neměly suplovat kompetence někoho jiného. Přesto se tvůrci SPRSS rozhodli uskutečnit rozsáhlejší sondu do názorů uživatelů z důvodů potřeby jednotného a aktuálního náhledu na potřeby a požadavky uživatelů v Jihočeském kraji. Dalším důvodem znalosti potřeb uživatelů je skutečnost, že od 1.1.2007 část z nich disponuje nemalou ekonomickou silou v rámci systému (příspěvek na péči). V těchto souvislostech je efektivní, aby byl sběr tohoto typu údajů dobře zajištěn ze všech možných zdrojů.

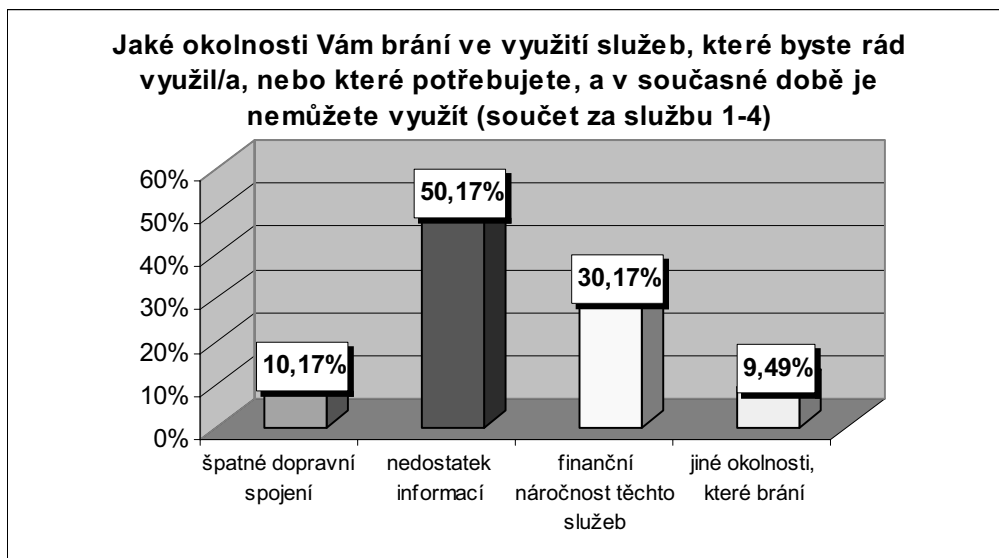
Z výsledků dotazníkového šetření autoři vybrali zjištění, která mohou přispět ke zlepšení procesů komunitního plánování.

Ve většině případů musela při vyplňování dotazníku asistovat blízká osoba (53% - graf č. 1). Pro další sběr dat je to podstatná informace, nelze spoléhat na schopnosti uživatelů. V případě citlivých otázek na kvalitu a okolnosti poskytování sociálních služeb, je nutné sběr dat zajišťovat vyškolenými tazateli. Bude zajímavé blíže specifikovat skupinu uživatelů, která vyžadovala asistenci.

Graf č. 1 : Kdo vyplnil dotazník?

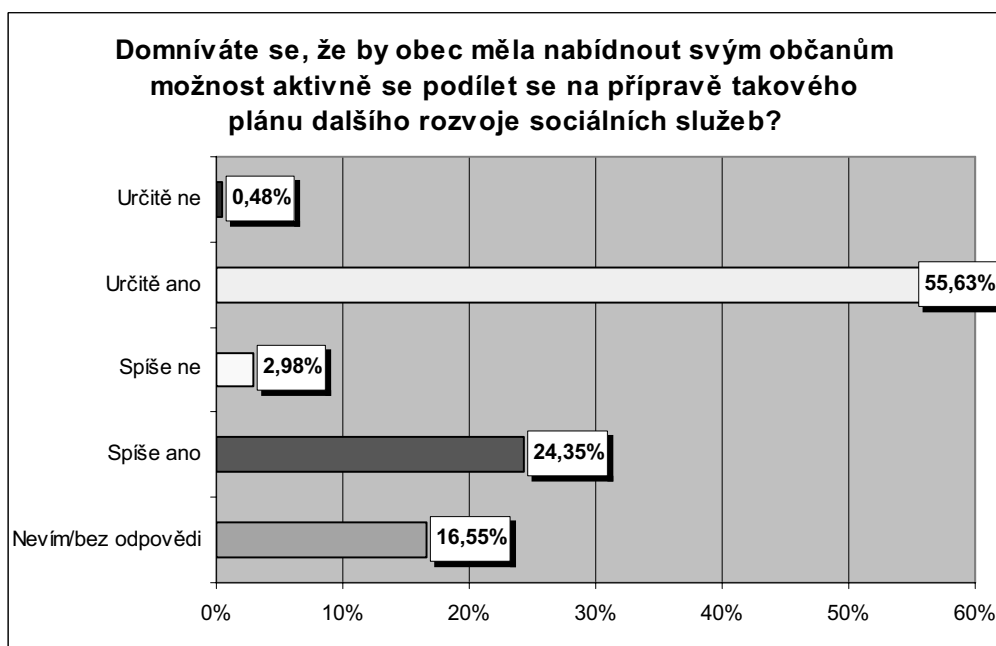

Graf č. 2: Jaké okolnosti Vám brání ve využití služeb, které byste rád využil/a, nebo které potřebujete, a v současné době je nemůžete využít

Nedostatek informací brání respondentům využívání dalších služeb v největší míře, následují finanční důvody. Promyšlená informační strategie by měla být hlavní součástí nejen úspěšné realizace SPRSS, ale i nezbytnou součástí všech dalších aktivit v sociální oblasti jak ze strany poskytovatelů, tak obcí. Bude ovšem ještě nutné zjistit potřebnou strukturu požadovaných a využitelných informací, zda se jedná o obecnou informovanost o možnostech využití jednotlivých služeb, co vlastně obnášejí nebo o konkrétní informace o konkrétních poskytovatelích (kontakty, cena služby, podmínky poskytnutí služby). Nezanedbatelný je i podíl finanční náročnosti těchto služeb, které se týká zvláště (osobní asistence, domovy pro osoby se zdravotním postižením, průvodcovské a předčitatelské služby, pečovatelská služba, domovy pro seniory).

Graf č. 3: Domníváte se, že by obec měla nabídnout svým občanům možnost aktivně se podílet se na přípravě takového plánu dalšího rozvoje sociálních služeb

Uživatelé sociálních služeb projeví ochotu účastnit se procesu komunitního plánování.

Závěr

„Střednědobý plán rozvoje sociálních služeb Jihočeského kraje“ je dokument na krajské úrovni, který řeší problematiku sociálního rozvoje, má určit finanční náročnost celé této oblasti s respektováním dalších změn. SPRS však není a nemůže být komunitním plánem Jihočeského kraje. V ideálním případě by měl být součtem komunitních plánů obcí a mikroregionů na území kraje.

Proces komunitního plánování předpokládá širokou participaci veřejnosti na jeho tvorbě a realizaci. Zapojení veřejnosti nemůže být jednostraný a jednorázový akt ze strany veřejné správy. Jedná se o dlouhodobý proces zvyšování kompetencí účastníků komunitního plánování. Ve vztahu k uživatelům by měl začít efektivní osobní komunikací o významu komunitního plánování a poskytnutím široké nabídky relevantních informací. Nedostatek informací o sociálních službách je zmiňován respondenty i v uskutečněném dotazníkovém šetření.

Uživatelé si jsou vědomi své šance ovlivňovat dění v obci prostřednictvím komunitního plánování. Z hlediska připravenosti vstoupit do procesu komunitního plánování jsou v etapě získávání informací. Etapy vzniku pozitivního postoje a emotivní důvěry, které umožní trvalé zapojení uživatelů do komunitního plánování jsou u většiny z nich přáním a výzvou pro pracovníky veřejné správy.

Literatura

Komunitní plánování jako součást reformy sociálních služeb.[cit. 2007-04-22] Dostupné z WWW: <http://www.kpss.cz/>
Úlehla, I.: Úskalí komunitního plánování. [cit. 2007-05-12] Dostupné z WWW: <http://www.kpss.cz>
Úlehla, I.: Sociálně psychologické aspekty komunitního plánování obcí. [cit. 2007-05-12] Dostupné z WWW: <http://www.kpss.cz>

Eberlová, T., Skříčková, Z.: Informační materiál o zjištěných příkladech dobré praxe. [cit. 2007-05-12] Dostupné z WWW: <http://www.kpss.cz/>
Nerud, M.: Střednědobý plán rozvoje sociálních služeb Jihočeského kraje. Pracovní materiál analytické skupiny.

Poznámky:

- 1 Komunitní plánování jako součást reformy sociálních služeb <http://www.kpss.cz/>
- 2 Úlehla, I.: Úskalí komunitního plánování. <http://www.kpss.cz>
- 3 Úlehla, I.: Sociálně psychologické aspekty komunitního plánování obcí. <http://www.kpss.cz>
- 4 Eberlová, T., Skříčková, Z.: Informační materiál o zjištěných příkladech dobré praxe <http://www.kpss.cz/>
- 5 Nerud, M.: Střednědobý plán rozvoje sociálních služeb Jihočeského kraje

Address:

Ing. Ladislav Skořepa Ph.D.
Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s.
Žižkova 6
370 01 České Budějovice
Tel.: +420 386 116 824
e-mail: skorepa@zsf.jcu.cz

Mgr. Marek Nerud
Odbor sociálních věcí a zdravotnictví-oddělení prevence a humanitních činností
Krajský úřad Jihočeského kraje
nerud@kraj-jihocesky.cz

Ing. Jiří Dušek
Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s.
Žižkova 6, 370 01 České Budějovice
tel.: 386 116 834
e-mail: dusek@vsers.cz

RNDr. Růžena Ferebauerová
manažer projektu a vedoucí CCV
Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s.
Žižkova 4
370 01 České Budějovice
ferebauerova@vsers.cz

VLIV ISLÁMU NA HODNOTY A DEMOKRATIZACI V TURECKU

Impact of islam on values and demokratization in Turkey

Marcela Cupalová

Vysoká škola ekonomická, Praha, ČR

Souhrn:

Článek se zaměřuje na specifika tureckého islámu, která významně ovlivňují hodnoty lidí v Turecku. Výsledky průzkumů veřejného mínění prováděných v Turecku totiž opakovaně vykazují hodnoty, které jsou odlišné od většiny muslimských zemí. Článek tyto hodnoty srovnává a vysvětluje odlišnosti na pozadí historického vývoje. Dochází k závěru, do jaké míry je turecký islám kompatibilní s demokratickými hodnotami a jaké jsou vyhlídky jeho demokratizace.

Klíčová slova: Islám, veřejné mínění, sufismus, kemalismus, reformy.

Abstract:

The focus of this article are specifics of Turkish islam which influence the values of Turkish people significantly. According to public opinion polls conducted in Turkey these values differ from most other muslim states. Article compares these values and explain differences on historical background. It comes to conclusion about compatibility of turkish islam with democratic values and prospects of its democratization.

Key Words: Islam, public opinion, sufism, kemalism, reforms.

Případné turecké členství v EU se stalo poslední dobou aktuálním, zároveň ale také velmi kontroverzním tématem, protože vedle pozitiv s sebou přinese i mnohé výzvy. Evropská unie často zdůrazňuje především nutnost demokratizace Turecka. Politická kritéria EU pro přistupující státy (tzv. Kodaňská kritéria) zahrnují vedle institucionální stability existenci právního státu a dodržování lidských práv a práv menšin. Demokratizaci ovšem nelze vnutit. Studie zabývající se udržitelností demokracie¹ obvykle zdůrazňují nutnost široce rozšířené víry v legitimitu demokracie a demokratických institucí mezi obyvatelstvem. Lidé musí vyznávat hodnoty, které demokratizaci umožňují a podporují. Jednou z nejdůležitějších tradic, která historicky formovala hodnoty lidí v Turecku, je islám. Článek se proto snaží objasnit, zda je islám kompatibilní se zmíněnými demokratickými hodnotami a jaké jsou vyhlídky jeho demokratizace. Vychází přitom především z průzkumů veřejného mínění a dostupné literatury a využívá komparativní, historickou metodu a systémový přístup. Náboženství v Turecku je totiž možno vnímat jako specifický systém, složený z různých tradic, které byly vždy v interakci. Islám v Turecku byl také ovlivňován vnějšími vlivy (zvláště politickým systémem a armádou), na druhou stranu měl ovšem také významný vliv na politiku, protože podstatným způsobem formoval hodnoty lidí.

Islám je obvykle považován za náboženství, které vyžaduje a posiluje intelektuální konformitu a nekritické přijetí autority a je tak spíše nepřístupné demokratickým principům jako je otevřenost, transparent-

nost, konkurenční prostředí, pluralismus a tolerance rozdílů. Politická dimenze sunitského islámu, která je v Turecku dominantní, má zřejmě své nejsystematičtější vyjádření v teorii Mawardiho. V této teorii je suverenita svěřena Bohu, který je jediným zdrojem politické autority, přičemž všechny zákony komunity musí být v souladu s božím zákonem. Vládce je správcem Boha na zemi (jeho povinností je chránit islámskou komunitu před nevěřícími, bránit ji před kacířstvem a rozkošem, zachovávat pořádek a jednotu a dohlížet nad dodržováním božského zákona ve všech sférách života), a proto je vůči němu vyžadována absolutní poslušnost. Podle Mawardiho je i špatná vláda lepší než anarchie. Politická autorita je vzhledem k přirozené lidské nedokonalosti a nezdokonalitě nutností pro zachování pořádku a spravedlnosti ve společnosti. Tato koncepce zajisté nemá mnoho společného s demokratickými ideály. Mnozí současní autoři² ovšem argumentují, že takové vnímání islámu je jednostranné a že islám zahrnuje hodnoty jako otevřenost, toleranci a progresivní inovaci. Pluralita teorií a rozdílnost forem islámu, které existují v jednotlivých muslimských zemích, naznačují, že verze islámu, která se prosadí v dané zemi, závisí především na místních podmínkách a tradicích. Zvláště patrné je to u specifické tradice tureckého islámu, která se významně promítá do hodnot lidí. Podle CIA The World Factbook³ je sice islám v Turecku zcela dominantním náboženstvím (hlásí se k němu 99.8 % obyvatelstva), průzkumy veřejného mínění provedené organizací International Strategic Research Institution (ISRO), Turkish Eco-

nomic and Social Studies Foundation (TESEV) a Pew Research Center ovšem pravidelně vykazují hodnoty odlišné od ostatních muslimských zemí, co se týká role islámu v politice a právu i podpory násilných aktů ve jménu islámu.

Zatímco 88 % respondentů v Indonésii, 93 % v Maroku, 94 % v Pakistánu a 97 % v Jordánsku uvítalo podle Pew Global Attitudes Project zvyšování role islámu v politice, tento trend hodnotilo jako dobrý jen 39 % dotázaných v Turecku, 50 % ho označilo za špatný.⁴ Postavení islámu v Turecku je navíc podstatně odlišné. Role islámu byla značně omezena politikou agresivního tureckého laicismu dvacátých a třicátých let minulého století, která zahrnovala intervence a kontrolu náboženství. Role islámu začala opět sílit po druhé světové válce v souvislosti s postupnou politikou liberalizací, kdy periferie (tj. konzervativnější anatolské skupiny ovlivněné islámem) přijaly v podstatě liberalizační agendu, bojovaly za uvolnění nedemokratického kemalistického systému, rozšíření svých svobod a odstranění privilegií sekulární elity. Cíle skupin podporující vyšší roli islámu jsou tedy většinou jiné než zavedení islámského státu v pravém slova smyslu. Podle průzkumů TESEV se pro stát založený na islámském právu vyslovilo 21,2 % dotazovaných. Jen 10 % přitom souhlasilo s nahrazením sekulárních zákonů islámskými v oblasti sňatků, rozvodů a dědictví a pouze 1,4 % si přálo trestat nevěru v souladu s islámským právem. Celých 60,6 % dotazovaných prohlásilo, že nechtějí islamistické politické strany.⁵ Pro Turecko jako muslimskou zemi je také zajímavé, že relativně významná část společnosti upřednostňuje vědu před Koránem - 23 % dotazovaných považuje výsledky vědeckého pokroku za přesvědčivější než Korán (8,6 % bylo nerozhodnuto) a 34,8 % dotazovaných bylo přesvědčeno, že Korán by měl být interpretován v souladu s modernitou (8,7 % bylo nerozhodnuto, 6,7 % nevědělo).

Co se týká podpory násilných aktů, podle průzkumu Pew Global Attitudes Project podporuje pouze 7 % obyvatel Turecka Osamu bin Ladena v porovnání s 26 % obyvatel Maroka, 35 % obyvatel Indonésie 51 % Pákistánců a 60 % Jordánců. Podobné rozdíly jsou také v hodnocení útoků proti USA a spojencům v Iráku.⁶ Podle průzkumů ISRO označuje 91 % turecké populace Usámu bin Ladena za teroristu, 86 % odsuzuje útoky z 11. září a 75 % je přesvědčeno, že Al-Qaeda vůbec nereprezentuje muslimy. Na otázku „Proč Al-Qaeda napadla Istanbul?“ byla nejčastější odpověď „Protože Turecko je nejlepší alternativou proti Al-Qaedě“ a „Protože Turecko je spojenec Západu“.⁷ Zatímco v ostatních muslimských zemích je příčina terorismu spatřována většinou v politice a vlivu USA nebo v chudobě, v Turecku byla jako příčina nejčastěji uváděna nedostatek vzdělání.⁸ Kromě negativního hodnocení terorismu vykazuje Turecko také vysokou míru tolerance v náboženských záležitostech. Podle průzkumu organizace TESEV z roku 2002, bylo 90 % dotázaných přesvědčeno, že dobří lidé jsou také mezi příslušníky jiných náboženství a 50 % věřilo, že „dobří lidé jsou

také mezi nevěřícími“.⁹ Průzkumy z roku 2003 přinesly téměř identické výsledky. 80 % dotázaných navíc prohlásilo, že lidé, kteří se nemodlí a nepostí v Ramadán, mohou být označováni za muslimy. Přestože 59 % dotazovaných uvedlo, že každá muslimská dívka by měla nosit šátek, 85 % bylo ochotno akceptovat ženu bez šátku jako muslimku.¹⁰

Z předchozího vyplývá, že turečtí občané vykazují vysokou míru tolerance vůči jiným náboženstvím a dokonce i vůči ateistům. Inklinují spíše k vnitřnímu vnímání náboženství, vnější projevy (modlitba, půst, zahalování) pro ně nejsou tak podstatné. Silně odsuzují teroristické útoky a jiné násilné činy ve jménu náboženství. Tyto zajímavé výsledky lze vysvětlit dědictvím umírněného tureckého islámu, který historicky formoval hodnoty lidí. Islám v Turecku byl totiž vždy poněkud zvláštního druhu. Islamizace zde probíhala prostřednictvím řádů silně ovlivněných súfismem, tj. lidovou, mystickou formou islámu, která zahrnuje hinduistické, perské tradice i gnosticismus. Panteismus súfismu totiž umožňoval absorbovat značně různorodé ideje a činil tak kompromisy s existujícími náboženskými a kulturními tradicemi. Súfismus vznikl jako učení o sebezdokonalení a hledání cesty přiblížení Bohu. Súfisté odmítají koncepci vzdáleného transcendentálního boha a věří, že mohou Boha lépe poznat nebo s ním dokonce dosáhnout mystické jednoty prostřednictvím různých praktik. Snaží se překonat hranici mezi božským a fyzickým světem, přičemž tento proces zahrnuje lidskou aktivitu. Člověk se musí lépe poznat, očistit a zdokonalit svou duši – nejdůležitější je zde tedy vnitřní dimenze náboženství. Súfisté na rozdíl od Mawardiho nevnímají člověka jako nutně špatného a nepolepšitelného, odmítají fatalismus ve prospěch lidské aktivity a připisují člověku velký význam. Vytvořili tak dialektickou antitezi teologické interpretaci náboženského formalismu, kde je lidská existence mnohem méně důležitá v porovnání s Bohem. Člověk se stává prodloužením božské reality a lásky, všechny bytosti mají v sobě část Boha. V súfismu proto není místo pro diskriminaci, tolerance je jedním z hlavních principů súfismu. Súfijský přístup k náboženství je při porovnání s ortodoxním islámem více humánní, vnitřní, mírumilovný, tolerantní a podporuje lidskou aktivitu a přímou osobní zkušenost.¹¹ Súfijské řády byly díky uctívání svých „svatých“ – šejchů také v rozporu s islámským monoteismem. Šejchové byli navíc nebezpečnou opozicí vůči vládci. Jejich vliv na masy byl totiž mnohem vyšší než vliv ulamů, kteří lpěli na tradičních islámských pravidlech,¹² byli loajální a ve službách státu a přebírali negativní rysy vládnoucí třídy (korupce, nepotismus, intriky). Ulamá si sice udržovali vliv ve státním školství, soudnictví a administrativě. V každodenním životě ovšem dominovaly řády, které snáze absorbovaly místní tradice, přinesly formu islámu založenou více na emocích a přístupnější širokým vrstvám obyvatel.

Kromě těchto specifických rysů tureckého islámu lze říci, že náboženství bylo již v Osmanské říši v pod-

statě pod kontrolou státu. Vládcí totiž museli reagovat flexibilně a pragmaticky na rozdílné situace, aby udrželi multinárodnostní a multietnickou říši pohromadě. Vládcí měli pravomoc přijímat zákony bez ohledu na islámské právo, což opět protřečí Mawardího teorii. Na rozdíl od Arabů, Turci vždy kultivovali tradici práva vytvářeného člověkem. V právní argumentaci byl přitom vždy dáván podstatný prostor analogii a volbě přijatelnější alternativy. Právo tak bylo otevřenější společenské praxi a zdůrazňovalo politickou stabilitu.¹³ Pro Osmanskou říši byla také celkem charakteristická náboženská tolerance (minimálně do doby než byly neturecké národy zmobilizované moderním nacionalismem). Postavení islámu bylo dále omezeno sekularizačními reformami. Již koncem osmnáctého století byla omezena platnost islámského práva pouze na rodinné a vlastnické vztahy, zatímco veřejné a trestní právo se řídilo sultánskými dekrety. V devatenáctém století pak byly implementovány změny na více praktické úrovni. Školy a soudnictví se dostaly do značné míry pod kontrolu ministerstev. Hlavní sekularizační reformy jsou ovšem spojeny až s raně republikánským obdobím (20. a 30. léta 20. století). V rámci těchto reforem zrušili kemalisté kalifát, oddělili církve od státu a snížili vliv islámských klerikálů v turecké společnosti. Turecko bylo prohlášeno za sekulární stát. Náboženství bylo nadále považováno za věc svědomí. Islámské právo v rodinných a dědických záležitostech bylo nahrazeno sekulárním, byly zrušeny islámské soudy. Laicizace v Turecku měla ovšem širší ambice než si s tímto pojmem obvykle spojujeme. Turecká laicizace se inspirovala Comtovým pozitivismem, který neprosazuje oddělení státu od náboženství, ale spíše odklon od teologie a její nahrazení novou sekulární vědou (sociologií). Náboženství je totiž vnímáno jako hlavní zdroj zaostalosti. Laicizace měla zároveň napomoci reformě islámu. Pro dosažení těchto dalekosáhlých cílů nestačilo ovšem oddělit stát od církve, nutné byly také intervence státu do náboženských záležitostí, jejich kontrola a zásahy do životního stylu lidí. Součástí westernizace životního stylu byl například zákaz nošení fezů, vnímaného jako náboženský symbol, a stanovení klobouku jako „oficiální pokrývky hlavy“.¹⁴ Mezi nejvýznamnější intervence státu do náboženství patřilo zrušení vysokých muslimských škol, zabavení mnohých náboženských nadací a zákaz náboženských bratrstev. Korán byl přeložen do turečtiny, aby sloužil účelu budování národa (ačkoli to znamenalo popření islámské doktríny o jedinečnosti a nenapodobitelnosti Koránu)¹⁵ Kontrola nad náboženstvím byla svěřena nově zřízenému náboženskému direktorátu Diyanetu. Stát kontroloval i páteční kázání. V letech 1934 – 1947 byla dokonce zakázána pouť do Mekky a náboženské rozhlasové vysílání. Tvrdá opatření vůči náboženství byla sice v druhé polovině dvacátého století zmírňována, dědictví radikálních sekularizačních reforem se ovšem dodnes odráží ve vysoké preferenci sekulárních zákonů a v negativním vnímání vlivu náboženství v politice, včetně politiky islamistických stran. Počet

lidí, přesvědčených, že výsledky vědeckého pokroku jsou přesvědčivější než Korán a že Korán by měl být interpretován v souladu s modernitou, je na muslimskou zemi také vysoký a reflektuje vliv modernizačních reforem inspirovaných pozitivismem. Dodnes je také obvyklé kemalistické spojování náboženství se zaostalostí, které se odráží v přičítání náboženského extremismu nižšímu vzdělání.

Závěrem lze konstatovat, že turecký islám má vzhledem k přetrvávajícím tradicím, tj. zdůrazňování vnitřní dimenze náboženství, tolerance a lidské aktivity, chápání islámu jako náboženství míru a vzhledem k dlouhé tradici práva vytvářeného člověkem relativně dobrý potenciál pro demokratizaci. Současné snahy umírněně islámské vládní strany o demokratizaci mají tedy naději na úspěch. Otázkou ovšem je, zda nejsou jen taktikou, jak prosadit islamistickou agendu. Islámské strany byly také v Turecku vždy výrazně limitovány negativním vnímáním role islámu v politice a obránci sekularismu z řad armády a státního establishmentu. Strana je proto při prosazování reforem stále značně omezována současným nedemokratickým systémem, jehož obránci ji podezřívají ze snahy o realizaci islamistické agendy. Vyhledky demokratizace jsou tak zatím nejisté.

Tento článek vznikl v rámci Výzkumného záměru FMV VŠE v Praze „Governance v kontextu globalizované ekonomiky a společnosti“ MSM 6138439909

Poznámky:

- 1 Mainwaring, S.: Democratic Survivability in Latin America. Democracy and its Limits: Lesson from Asia, Latin America and the Middle East. Notre Dame, IL, University of Notre Dame Press 1999. 45 s. Linz, J. J., Stepan, A.: Toward Consolidated Democracies. Journal of Democracy 1996. Vol. 7, No. 2, s. 16. Przeworski, A.: Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America. Cambridge, Cambridge University Press, 1991, s. 26. Kubicek, P.: The European Union and Grassroots Democratization in Turkey. Turkish Studies 2005, Vol. 6, No. 3, s. 401 – 420.
- 2 Esposito, J., Voll, J.: Islam and Democracy. Oxford, Oxford University Press, 1996. Mernissi, F.: Islam and Democracy: Fear of the Modern World. Reading, MA: Addison-Wesley 1992.
- 3 CIA: The World Factbook. <https://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/tu.html>
- 4 Pew Research Center: Pew Global Attitudes Project, 2005, III. How Muslims See Themselves and Islam's Role, <http://pewglobal.org/reports/display.php?PageID=813>
- 5 Çarkoğlu, A., Toprak, B.: Türkiye'de Din, Toplum ve Siyaset. Istanbul, TESEV Publications 2000 in: Toprak, B.: Islam and Democracy in Turkey. Turkish Studies 2005, Vol. 6, No. 2, s. 170 – 171
- 6 Pew Research Center: Pew Global Attitudes Project, 2005, IV. How Muslims View Relations with the World, <http://pewglobal.org/reports/display.php?PageID=81>
- 7 ISRO: Turkey Terrorism Perception Survey 2005. http://www.turkishweekly.net/pdf/USAK_ORG_UK-Terrorism-PerceptionSurvey.pdf
- 8 Pew Research Center: Pew Global Attitudes Project, 2005, III. How Muslims See Themselves and Islam's Role, <http://pewglobal.org/reports/display.php?PageID=813>
- 9 Sahin, A.: Is Secularism Declining in Turkey? Zaman, 11.2.2005, <http://www.zaman.com/?bl=columists&alt=&trh=20051102&hn=25776>

- 10 Çarkoğlu, A., Toprak, B.: Türkiye’de Din, Toplum ve Siyaset. Istanbul, TESEV Publications 2000 in: Toprak, B.: Islam and Democracy in Turkey. Turkish Studies 2005, Vol. 6, No. 2, s. 175 - 177
- 11 Massignon, L. : Essai sur les origines du lexique technique de la mystique musulmane. Paris, Vrin 1954, 104 s.
- 12 Muzikář, J.: Zápas o novodobý stát v islámském světě. Praha, Academia Praha 1989.
- 13 Pirický, G.: Islám v Turecku, Trnava 2004.
- 14 Mango, A: *Ataturk: The Biography of the Founder of Modern Turkey.* John Murray 2004. 142 s.
- 15 Pirický, G.: Islám v Turecku, Trnava 2004.

Address:

Ing. Marcela Cupalová,
Vysoká škola ekonomická, Praha
Vřesová 680, Praha 8, tel.: 606 518 127,
e-mail: marcelacu@seznam.cz

STÁTNÍ INSTITUTE A VZTAHY KLIENTELISMU V UKRAJINSKÉ MIGRAČNÍ KOMUNITĚ V ČESKÉ REPUBLICE

States Institutions and „Client Relations“ in Community of Ukrainian Labour Migrants in the
Czech Republic.

Milan Lupták

Katedra politologie, FMV VŠE v Praze, ČR

Souhrn:

V rámci společenství ukrajinských přistěhovalců, kteří přišli do naší republiky za prací, se hromadí důležitý společenský kapitál v systému klientských vztahů. Vztahy v rámci tohoto klientského systému jsou typické pro ukrajinské podnikatele a jejich zaměstnané krajany. Legální i ilegální přistěhovalci jsou zainteresováni v síti klientských vztahů.

Klientské vztahy jsou nazývány jednoduše v otázkách vznášených v České republice: jsou považovány za pozůstatky sovětského systému, za moderní otroctví nebo kvazifeudalismus. Ze strany státních institucí jde o snahu eliminovat ukrajinské klienty prostřednictvím agentur, které najímají přistěhovalce na práci a které fungují legálně na českém trhu a jsou pod státní kontrolou. Tyto agentury se však nemohou srovnávat s organizacemi zabývajícími se klientelismem. Tak to alespoň tvrdí ukrajinské ministerstvo práce a sociálních věcí. Řešení problémů spojených se vztahy klientelismu u Ukrajinců by měli společně se státními institucemi předložit sociologové, demografové a etnopsychologové. Současná sociologie pracuje s ucelenou sociologickou teorií klientského systému (viz studie J. Kellera). Odpovědné státní instituce neberou nicméně tyto poznatky v úvahu.

Vztahy klientelismu vznikly v tradičních společnostech, avšak díky své efektivitě a adaptabilitě tyto vztahy nevyumizely ani z moderní a postmoderní společnosti. Klientské vztahy jsou mnohvrstevnaté, plné pozitivních i negativních aspektů, protože jsou často spojeny s nedodržováním lidských a občanských práv ukrajinských přistěhovalců.

Klasický systém klientelismu je spojen s určitým druhem ethosu, který pramení z náboženského povědomí ve společnosti. Jeho pozůstatky můžeme vidět ještě dnes. Rozhodujícími trendy jsou však dnes sekularizace vztahů klientelismu a jejich zaměření se výhradně na vyhledávání známých a vlivných přátel. V tradičních společnostech má klientský systém souvztažný charakter – „patron“ je přímo obklopen svými klienty. V současnosti je tento vztah komplikovanější. Důležitou roli tu hrají tzv. „brokeři“, kteří zprostředkovávají důležité informace a kontakty na státní sektor.

V současném světě probíhá mnoho procesů, které podporují rozvoj systému klientelismu. Například rozpad Sovětského svazu nebo dlouhotrvající dvojládí v první polovině devadesátých let na Ukrajině; nárůst systému klientelismu doprovází rozpad celé řady impérií. Posun od klasického typu společnosti (s hierarchickou strukturou) k složitě propojené ekonomické struktuře, jež je nyní považována za mnohem flexibilnější, se také podílí na nárůstu systému klientelismu.

Český legislativní systém jako takový nemůže vyřešit problémy systému klientelismu mezi ukrajinskými přistěhovalci, pokud funguje samostatná organizace ukrajinských přistěhovalců a v jejím rámci vytváření odpovídajících struktur občanské společnosti, jež reprezentuje jejich zájmy ve vztahu k České republice, ba dokonce i k Ukrajině. Komunita ukrajinských přistěhovalců (legálních i těch nelegálních) je pravděpodobně nejpočetnějším etnikem v České republice. Nicméně její iniciativa ve vytváření vlastních organizací a společností je mnohem menší ve srovnání s romskou komunitou. Ukrajínští přistěhovalci u nás, ale i například v Rusku dávají přednost před stabilní a pevnou organizovaností neformálním a náhodným setkáním s krajany. Využívání takovýchto kontaktů například při hledání práce je pro přistěhovalce riskantnější než využití vlastního pobytu v naší zemi.

Klíčová slova: pracovní migrace, zprostředkovatelská agentura, migrační komunita.

Abstract:

Within a community of Ukrainian labour migrants in the Czech Republic an important social capital is accumulated in a client system. Relations within the client system are typical of Ukrainian entrepreneurs and their employed compatriots. Both legal and illegal migrants are caught in client networks.

Client relations are in discussions of this issue in the Czech Republic called simply: relicts of a Soviet system, a modern slavery or a quasifeudalism. From the state side, there is a dear attempt to eliminate Ukrainian clients by recruitment agencies that operate on the Czech market and are under state control. Such agencies, however, cannot offset client networks. This has been proven also by the Ukrainian Ministry of Labour and Social Policy.

Solution of problems tied to Ukrainian client system by the state must reflect knowledge of sociologists, demographers and ethno-psychologists. The current sociology works with a coherent sociological theory of the client system (see e.g. J. Keller's papers). The state relevant bodies do not take, to a large extent, such knowledge into account.

The client relations originated in traditional societies, however, due to their effectiveness and adaptability these relations did not disappear in modern and post-modern societies. The client relations are multistratified, full of positive and negative aspects, since they are often linked to challenging human and civic rights of Ukrainian labour migrants.

A classical clients system is tied to a sort of ethos that springs from a religious climate in society. Its remnants can be found even today. Decisive trends of this current era is, however, secularization of client relations and their concentration only upon searching for acquaintances and influential friends. In traditional societies the client system has a two-tier character – „a patron“ is directly surrounded by his clients. Currently, this relation is more complicated. An important role is played by so called „brokers“, that mediate important pieces of information and contacts to a state sector.

There are many processes in the current World that support a development of a client system. For example, a breakdown of the Soviet Union and for a long-term applied „two-governments“ model in the first half of the 1990s in Ukraine; an increase of the clients system accompanies breakdown of all empires. A shift from a classical type of company (with a hierarchical structure) to a network economy structure that is considered much flexible now, contributes to an increase of a client system too.

The Czech legislative system as such cannot solve problems of the Ukrainian client system as long as there is a self-organization of Ukrainian labour migrants and their creation of relevant structures of civic society that represent their interests in relation to the Czech, possibly, to the Ukrainian state.

The Ukrainian migration community (legal along with illegal immigrants) is probably the most numerous ethnic community in the Czech Republic. Nevertheless, their interest in establishing their own organizations and associations is, however, much smaller as compared to Romas in the Czech Republic. Ukrainians-migrants in the Czech Republic and also, for example, Ukrainians in Russia prefer, instead of stable organizations, not stable, not formalized contacts with accidental compatriots. Making use of these networks, for example, while searching for a job, is more risky for a migrant than making use of their own diaspora.

Key words: labour migration, mediate agency, migration community.

Procesy mezinárodní pracovní migrace kromě ekonomických faktorů stimulují také jiné faktory, například „sociální sítě“, které ulehčují a posilují proudy mezinárodní migrace¹. Teorie sociálního kapitálu v procesech mezinárodní pracovní migrace má za cíl popsat výhody materiálního i nemateriálního charakteru, které získávají migranti v důsledku existence sociálních kontaktů jenž umožňují jejich migrační mobilitu a integraci do prostředí hostitelské země.

V rámci komunity ukrajinských pracovních migrantů v České republice je důležitý sociální kapitál akumulován ve vztazích klientelismu jenž vznikají mezi ukrajinskými podnikateli a jejich krajany, které zaměstnávají. V síti klientských vztahů se ocitají současní legální a nelegální ukrajinští migranti v ČR. Klienti – ukrajinští podnikatelé – zabezpečují pracovní místa, získávají potřebná povolení k legalizaci pobytu svých ukrajinských pracovníků, častokrát jim pomáhají zabezpečit ubytování, půjčují peníze do první výplaty, či konají jiné důležité sociální činnosti v jejich prospěch² a za prokázané služby si z výdělků svých pracovníků „odečítají“ určitý finanční obnos. Zmíněné vztahy však charakterizuje také psychologický, fyzický

nátlak vydírání a podvody ze strany klientů vůči svým pracovníkům, jejich okrádání, zadržování výdělků, odebírání dokumentů osobní totožnosti, nebo jiné projevy omezování lidských a občanských práv ukrajinských pracovníků v ČR a právě kvůli těmto negativním aspektům jsou klientelistické vztahy pod značným vlivem domácí žurnalistiky, která formuje jejich obraz ve společenském mínění, zjednodušeně označovány jako relikty sovětského systému, soudobé otroctví, nebo kvazi feudalismu³.

V zajištění podobného zjednodušeného přístupu k problematice klientelismu je však i nová právní úprava „Zákonu o zaměstnávání“ (zákon č. 435/2004 Sb.) v souladu s níž mohou v příštím období dnešní ukrajinští klienti operovat na českém trhu práce na základě licence MPSV ČR výlučně jako zprostředkovatelé. Zprostředkovatelská agentura však nemůže být zaměstnavatelem a pracovní právní vztah může vzniknout jenom přímo mezi ukrajinským pracovníkem a českým podnikatelským subjektem. Instituce ukrajinského klienta je z tohoto vztahu vyňata. Platby za své služby (výběr a nábor pracovníků) si může ukra-

jinská zprostředkovatelská agentura nárokovat jediné ve vztahu k českému podnikatelskému subjektu.⁴

Přijatá pracovní úprava⁵ si klade za jeden ze svých cílů paralyzovat systém klientelismu v pracovních vztazích na českém trhu práce. Dnešní situace je taková, že instituce „ukrajinských klientů“, kterou čeští zaměstnavatel využívají k nalezení cizí pracovní síly, mnohdy má takovou podobu, že ji lze považovat za jednotku organizovaného zločinu, kontrolující určité segmenty pracovního trhu, a proto je pro nově přicházející cizince takřka nemožné ji nevyužít.

Skutečnost nakolik iluzorní jsou pokusy eliminovat instituci klientelismu skrze udělování státních licencí na zprostředkovatelskou činnost v oblasti zaměstnávání občanů v zahraničí, potvrzují také ukrajinské zkušenosti. Podle údajů ke konci roku 2004 Ministerstvo práce a sociální politiky Ukrajiny udělilo 393 licencí na tuto zprostředkovatelskou činnost. Služeb zprostředkování práce využilo jenom 1-2% Ukrajinců, kteří pracují v zahraničí. Například v roce 2000 to bylo 20 tisíc občanů Ukrajiny, v roce 2001 36 tisíc občanů, v roce 2002 40 tisíc občanů a v roce 2003 38 tisíc občanů Ukrajiny, přičemž každoročně vyjíždí za hranice Ukrajiny za výdělečnou činností 5-8 milionů jejich občanů.⁶

Absolutní většina občanů Ukrajiny si proto nachází práci v zahraničí samostatně nebo s pomocí klientských sítí.⁷

Analogické právní úpravy zákonů jenž se snaží eliminovat instituci klientelismu na trhu práce prostřednictvím podpory zprostředkovatelských agentur v oblasti zaměstnávání občanů svědčí o nedostatečném povědomí autorů zákonů v sociologických otázkách problematiky klientelismu (sociologická kategorie klientelismu je v těchto zákonech fetišizována a zastíňuje tak reálné společenské procesy místo toho, aby byla pojata jako určitá podoba mezilidských, sociálních vztahů). Alespoň krátký následný sociologický nástin podstaty základních atributů, vývojových tendencí vztahů klientelismu a procesů, která je stimulují a doprovázejí (a to s ohledem na prostředí ukrajinské pracovní migrace) nám dává možnost pochopit, proč lidé tyto vztahy provozují i když je alespoň v moderní společnosti veřejně neschvalují.

V síti klientských vztahů má svůj původ převážná většina závažných problémových situací do kterých se dostávají ukrajinští pracovní migranti v ČR, což vyvolává potřebu konceptuálního studia těchto vztahů společným úsilím sociální demografie, sociologie politiky a etnopsychologie – prozatím taková relevantní společenská objednávka však nebyla jednoznačně formulována.⁸

Podstatou každého klientelismu vznikajícího ještě v sociálním systému tradičních společností je nerovný avšak reciproční vztah mezi patronem a jeho klienty. Patron jako vlivná osoba uděluje svým klientům žádané statky a poskytuje určité služby. Klienti jsou naopak povinni oddaností svému patronovi a v rámci svých možností podporovat jeho zájmy. Klientské vztahy se

pravidelně vyskytují v nejrůznějších zemích a v historických obdobích – v souladu s dominující místní kulturou však nabývají specifické podoby. Instituce klientelismu se vyznačují následujícími atributy: 1. vztah mezi partnerem a jeho klienty je po mocenské stránce výrazně asymetrický. Tato mocenská nerovnost přitom přináší zisk oběma stranám. Čím mocnějšího patrona klienti naleznou, tím vyšší je jejich satisfakce z existujícího vztahu. Nerovnost patrona a klienta je zároveň natolik zřejmá, že nemůže vzniknout otázka symetrického zisku a také proto žádná ze stran netrvá na okamžité odplatě za svou službu. 2. Klientský vztah není právně ani smluvně podchycen, mnohdy má charakter pololegální či zcela nelegální – pro obě strany je však dobrovolný a do značné míry závazný, protože je založen na emocionálních vazbách.⁹ Tento vztah ve své klasické podobě však není ani čistým vztahem mocenské nadřízenosti a podřízenosti – dominující partner si totiž nemůže vynutit žádané služby i bez náhrady. 3. Klientelismus nefunguje tržně, protože se rozvíjí v oblastech v nichž zákonitosti trhu nepůsobí – netržním způsobem zůstávají organizovány především oblasti systému bezpečnosti a ochrany a to v jakékoliv podobě, ale také část zdravotnictví, vzdělávání, kultury, vědy, sociální péče a celá politika a státní správa. V těchto oblastech existují žádané statky a služby, nejsou však na prodej, nelze je koupit, jejich cena není vůbec stanovena. Patron disponuje dostatkem moci k tomu, aby poskytoval ochranu pokud za ním stojí početná klientela, která svou vahou jeho vliv zvyšuje, v takovém případě se mu otevírá také přístup k žádaným statkům a službám, ke kterým klienti sami osobě nemají přístup. Klient, i když je patronem vykořisťován, je v lepší situaci než ostatní kteří jsou z tohoto vztahu vyloučeni. Klientelismus tedy představuje soukromou svépomocnou instituci, která se ustanovila v různých kulturách, ve snaze zajistit mocným jejich pozici, a méně mocným bezpečí a ochranu při neexistenci organizace specializované na tyto cíle.¹⁰ 4. Se vznikem v XVII. století v Evropě absolutistických monarchií, ztrácejí stále vyšší a vyšší patroni možnost vydržovat si svou vlastní klientelu. Z patrona se stávají pouze zprostředkovatelé, neboť rozhodující slovo v distribuci zadaných statků a služeb si vyhrazuje panovník. Do této kategorie zprostředkovatelů se zařazují i nejvyšší ministři, jejichž moc je založena na tom, že znají ještě někoho vlivnějšího. Později roli panovníka přejímá nadosobní subjekt, stát, jehož podstat je vyjádřena v ideologii „státní rezony“, což ovšem neznamená, že pod neosobní slupkou oficiální moci, definitivně zmizely soukromé sítě donedávna fungujících klientských vztahů.¹¹ (tuto závažnou skutečnost v kontextu transformačních procesů české společnosti v poslední dekádě minulého století reflektovala mediálně sice frekventovaná, nýbrž hlouběji teoreticky neanalyzovaná sociologická kategorie „staré struktury“, jenž byla zjednodušeně interpretována v intencích filozofie strukturalismu a funkcionalismu a účelově využívána v krátkodobých politických kampaních). 5. Klasic-

ký klientelismus je spojený vždy s určitým ethosem, který vyrůstá z religiozity tradiční společnosti a jeho „recidiva“ jsou možné také v moderní a postmoderní společnosti. Rozhodující tendencí dnešní doby je však zesvětštění klientských vztahů (mluví se o pseudoklientelismu) a soustředění se jenom na hledání konexí a známostí, které představují velmi účinnou strategii v opakujících se situacích zjevné nerovnosti mezi občanem a organizací.

V tradiční společnosti má klientela dvoustupňový charakter – patron se obklopuje přímo svými klienty. V dnešní společnosti je tento vztah složitější, důležitou roli v něm sehrávají tzv. zprostředkovatelé („brokers“), kteří patronovi například zprostředkují informace a kontakty z oblasti státní správy.

V sociologii, tzv. malých skupin se stalo již axiomatickým tvrzení, že počet vzájemných lidských vztahů uvnitř skupiny narůstá geometrickou posloupností při současném nárůstu členů malé skupiny v intencích aritmetické posloupnosti.

Ve skupině, která se skládá ze tří lidí, vznikají jenom čtyři mezilidské vztahy, ve skupině mající čtyři příslušníky vzniká již jedenáct mezilidských vztahů a ve skupině složené ze sedmi lidí je možných celkově až sto dvacet různých mezilidských relací.¹²

Odhaduje se, že více než 40 % ukrajinských migrantů působících na českém trhu práce získává zaměstnání prostřednictvím svého ukrajinského klienta, přičemž pracují převážně v pěti až sedmičlenných skupinách na zakázkách malých a středních českých firem. Tyto české firmy však nedisponují specialisty, například v oblasti personalistiky a početným managementem a tak veškerá tíha mezilidských relací a řešení krizových situací do kterých „vstupují“ pracovní migranti, zůstává prerogativem „ukrajinského klienta“.¹³

V soudobých společnostech je množství procesů, které stimulují rozvoj klientelismu. Pokud by se lidé z nějakého důvodu rozhodli vrátit k systému osobních klientel a přemístili svoji loajalitu zpět vůči konkrétním osobám, celá fiktivní konstrukce státu se zhroutí.

Podobný vývoj se odehrál v souvislosti s rozpadem Římské říše. Katastrofický vývoj tímto směrem není vyloučen ani v moderní společnosti, pokud národní stát nedokáže uspokojivě řešit její základní problémy. Potvrzuje to rozpad SSSR a následné dlouhé mocenské dvojvládní v první polovině 90. let minulého století, například na Ukrajině, která jako poslední z post-sovětských republik schválila novou ústavu až 28. června 1996. Do té doby byla v platnosti stará ústava Ukrajinské sovětské socialistické republiky z roku 1978, která vycházela z celosvazové ústavy z roku 1977. V letech 1992-1995 byla tato ústava neustále doplňována a měněna (celkově bylo provedeno 200 změn ústavního textu), což mělo za následek nepřehlednost z hlediska kompetencí a téměř permanentní konflikt mezi zákonodárnou a výkonnou mocí.

Negativní jevy doprovázející vývoj samostatné Ukrajiny od prosince 1991 v tomto období již přesahují míru sociální a politické únosnosti. Pokles průmyslové

výroby jenom za devět měsíců roku 1993 ve srovnání s rokem 1992 představoval 21 %. Ve stejném období ceny vzrostly o 1605 % a množství peněžního oběhu se zvýšila o 1152 %. Ukázalo se, že Ukrajina je téměř z 80 % závislá na dovozu ropy a plynu a z 70 % finální průmyslové produkce je závislá ze subdodávek polotovárů z republik bývalého SSSR.¹⁴

Ukrajina od dosažení nezávislosti v prosinci 1991 se ocitla ve stavu permanentní konfrontace s Ruskem, což přivedlo ve druhé polovině roku 1992 k vyloučení Ukrajiny ze skupiny postsovětských republik, které měly právo k finančním operacím používat měnovou jednotku ruských republik a také k faktické ekonomické blokádě Ukrajiny. Rusko současně úspěšně realizovalo politiku mezinárodní izolace Ukrajiny. Napomohl tomu odmítavý postoj ukrajinského parlamentu ratifikovat smlouvu Start I. podle tzv. Lisabonského protokolu z roku 1992, který situoval Ruskou federaci do postavení právního nástupce a garanta smluv o jaderném odzbrojení, které podepsaly USA se Sovětským svazem.

Ukrajinské politické elity – strana moci – jenž se převážně rekrutuje ze staré komunistické nomenklatury, tzv. vnitřní strany, jako ji výstižně pojmenoval anglický spisovatel J. Orwel ve svém antiutopickém románu „1984“, a která ještě v období gorbačovské přestavby přistoupila k likvidaci „vnější strany“¹⁵, tj. mnohomilionové a všeobecné dekorativní strany dělníků, rolníků a všeho sovětského lidu, projevila značnou nejednotnost – část této strany moci podporovalo instituci ukrajinského prezidenta a další její část ukrajinský parlament, ale též zbytky sovětského politického systému – tzv. sověty lidových poslanců. Vzniká inflace zákonů a dekretů prezidenta a nařízení vlády, které si zpravidla protiřečí a tuto chaotickou situaci bez ohledu na to, že zákon o privatizaci nebyl schválen, využívá státní administrativa, která se sama „stylizovala“ do pozice vlastníka státního majetku. První dva roky nezávislosti Ukrajiny byly proto doprovázeny doslova výprodejem státního majetku a nelegálně získané prostředky končily povětšinou na účtech v zahraničních bankách (odhaduje se od pěti do dvaceti miliard USD) Šoková liberalizace cen a nekoncepční daňová politika „zatlačují“ podnikatelské aktivity do oblasti stínové ekonomiky. Podle odborných analýz Ukrajinského fondu na podporu reform, stínový segment „zahrnoval“ v polovině roku 1994 až 60 % ukrajinské ekonomiky a „obíhalo“ v něm až 40 % veškerých finančních prostředků v zemi.¹⁶

Ve společnosti ale také vzniká téměř nevládnutelná kriminogenní situace se silným organizovaným zločinem, který paralyzoval bezpečnostní složky státu. Napjatou kriminogenní situaci na Ukrajině například již v prvním roce nezávislosti ilustruje několik následujících údajů – v porovnání s rokem 1991 počet násilně motivovaných vražd vzrostl o 24,7 %, loupeží o 42,1 %, případů zhářství o 20,8 %, falšování peněz a cenných papírů o 27,7 % apod.¹⁷ Chaotické jednání a slabost ústřední moci vyvolaly nárůst odstředivých regi-

onálních tendencí. Vypracované byly vlastní programy regionálního rozvoje, čímž se začal proces destrukce ukrajinské státnosti. Nejvýrazněji se to projevilo na Krymu, v Zakarpatsku a ve východních a jižních oblastech Ukrajiny (Doněcka, Luganska, Záporožska, Oděska).¹⁸

Průměrná životní úroveň Ukrajinců v porovnání s obyvateli Ruska se za období let 1992-1993 snížila 4-5krát, přičemž v rámci bývalého SSSR Ukrajina patřila k nejméně rozvinutým sovětským republikám.

Rapidní zhoršování životní úrovně Ukrajinců potvrzovaly i aktuální sociologické výzkumy – jenom 2,1 % obyvatel uvádělo, že si nemusí nic odříkat, 21,4% konstatovalo, že jsou jejich stávající příjmy celkově dostačující, 57,3 % obyvatel odpovědělo, že se jim neustále nedostává peněz a 18,4 % obyvatel přiznalo, že se musí permanentně omezovat v jídle a někdy také hladověti.¹⁹

Nejmasovější reakcí na zhoršování životní úrovně, nárůst míry nezaměstnanosti jenž oficiální ukrajinské statistiky dlouhodobě uměle snižují, byla rozsáhlá stávková vlna protestů v létě 1993, které se zúčastnilo asi dva milióny zaměstnanců. Eskalace napětí ve společnosti se však nestalo rozhodující strategií nespokojených ukrajinských občanů (na rozdíl od tehdejší Ruské federace, kde analogická situace – konflikt mezi zákonodárnou a výkonnou mocí a nespokojenost široké veřejnosti se „scénářem“ šokové liberalizace cen a ekonomickými reformami byla „vyřešena“ rozkazem ruského prezidenta rozstřílet budovu vlastního parlamentu a následnými represemi protijelcinovské opozice na podzim roku 1993), nýbrž se jí také stává nárůst migračních aspirací domácího obyvatelstva.²⁰

Na konci 20. století v podmínkách rodící se tržní ekonomiky a rozvoje demokracie tak vzniká na Ukrajině již v pořadí čtvrtá vlna pracovní migrace domácího obyvatelstva do zahraničí²¹ o čemž přesvědčivě vypovídají následující údaje Ministerstva vnitra Ukrajiny - v roce 1987 soukromou cestu do zahraničí vykonalo 85 tisíc občanů Ukrajiny a v roce 1992 to bylo již 2 milióny Ukrajinců – téměř všichni vycestovali za prací do zahraničí.

V současné době základními příčinami pracovní migrace Ukrajinců do zahraničí je chudoba, nezaměstnanost, nízká mzda a potřeba seberealizace pro tvořivé pracovníky. Na počátku 90. let minulého století k těmto příčinám patřily také – dlouhodobé výpadky a zastavování výroby v podnicích, několika měsíční zpoždování ve výplatě mezd, časté vyplácení mezd v naturální formě, například finální produkci podniku, špatná ekologická situace na Ukrajině²².

Podle údaje OSN v roce 2000, který byl prvním rokem stabilizace ukrajinské ekonomiky po uplynulém desetiletí jejího úpadku dosahovala HDP v přepočtu na jednoho obyvatele Ukrajiny 3816 USD, což bylo 102. místo ve světě spolu s Guatemalou a Surinamem a současně 8. místo mezi nástupnickými státy bývalého Sovětského svazu.²³

Odhaduje se, že všichni ukrajinští migranti dohromady vydělávají v zahraničí každý měsíc v průměru 400 miliónů USD, přičemž se do jejich mateřské země ročně vrací minimálně 5,5 mld. USD – mluví se však o sumě i 2–3krát větší (ukrajinští pracovní migranti jsou tak největšími zahraničními investory na Ukrajině²⁴ „Migrační dolary“ slouží převážně na nákup nemovitostí na Ukrajině, získání vysokoškolského vzdělání pro děti migrantů a podporu místního podnikání – odhaduje se, že po dobu pobytu v zahraničí, každý ukrajinský pracovní migrant posílá na Ukrajinu v průměru 200-230 USD měsíčně.²⁵

Obyvatelé Ukrajiny vyjíždějící za prací do zahraničí nepředstavují sociální kategorii nejchudších lidí v zemi, protože nejhůře se daří právě těm obyvatelům, kteří nepředpokládají hledat práci v zahraničí. Ukrajinští gastarbeitři se také vyznačují nejvyšší úrovní zaměstnanosti ve své mateřské zemi (více než 60 % mělo na Ukrajině stabilní zaměstnání před svým výjezdem za prací do zahraničí) a též vysokou vzdělanostní úroveň (absolutní většina ukrajinských migrantů má ukončené středoškolské nebo vysokoškolské vzdělání – jinými slovy pracovní migranti u Ukrajiny reprezentují sociálně nejaktivnější a nejpodnikavější segment obyvatel své země jenž se podle mnohých svých charakteristik shoduje se střední třídou v Západní Evropě.²⁶

Rozvoj klientelismu však nepodporuje jenom rozpad státních útvarů a komplikovaný proces etablování nástupnických států (příklad současné Ukrajiny je v tomto smyslu doslova učebnicový), nýbrž také probíhající změny v organizaci podniků a firem a s nimi související nástup společností sítí²⁷ jenž registrujeme od 80. let minulého století v demokraciích západního typu, ale již také i v dnešní České republice. Klasická podoba podniku a firmy s hierarchickou strukturou ve tvaru pyramidy 1) šéf, 2) vedoucí, 3) zaměstnanci, je v současnosti nahrazovaná operativnější strukturou práce v sítích. Každý je samostatným právním subjektem, sám se řídí a rozhoduje o množství, potřebách a zaměření podnikání, přičemž značnou část ekonomických aktivit ve sféře výroby a služeb si objednává u jiných samostatných ekonomických subjektů. Síťová struktura podniku a firmy představuje celou sérii vzájemných převážně horizontálních vztahů, které se vytvářejí například mezi 1) zprostředkovatelským obchodním podnikem (fyzická osoba nebo společnost s ručením omezeným), 2) účetním, 3) právníkem, 4) výrobcem, 5) speditérem, 6) dopravcem, 7) celním deklarantem. Klíčovým aspektem fungování síťové struktury firmy je skutečnost, že odpadá nutnost vydržovat dohlížecí a řídicí aparát střední úrovně neboť subdodavatelé výrobků a služeb si vzájemnou konkurencí sami nad sebou vykonávají dohled. Firemním organizacím umožňují tyto strukturální proměny nejenom prudce snížit počet svých zaměstnanců včetně manažerů střední úrovně, ale také se zbavit výrobních, dopravních, skladovacích a dalších kapacit o niž musely podobně jako o své kmenové zaměstnance předtím trvale pečovat. Přechod na síťové uspořádání

umožňuje nahrazovat plnohodnotné pracovní kontakty neplnohodnotnými formami práce jako je pracovní poměr na dobu určitou či částečný pracovní úvazek a pro mnoho lidí dnes se tak práce stává permanentně dočasnou a jejich pracovní síla flexibilní.²⁸ Současné jsou firmy zbavovány povinností podílet se na krytí sociálních rizik pracovníků, garantovat jim kariéru, tolerovat na pracovišti přítomnost odborů atd., v důsledku čehož vztahy mezi vedením firmy a pracovníkem přecházejí ze vztahů řízených zákoníkem práce na vztahy řízené obchodním zákoníkem.

Tyto ekonomické a sociální imperativy nastupující na vlně neoliberalismu společnosti sítí, jsou však komplementární a v symbióze s mechanismy fungování klientských vztahů (i když dobu jejich vzniku paradoxně, historicky odděluje propast tisíciletí) v ukrajinské migrační komunitě v České republice a proto například tuzemské stavební firmy preferují smluvní vztahy, zpravidla s krátkou dobou trvání jenž uzavírají v rámci realizace svých zakázek s formálně nezávislými, externími dodavateli a subdodavateli stavebních prací, tzv. ukrajinskými klienty. Externalizace maximálního počtu funkcí na autonomní subdodavatele vede k postupnému nahrazování hierarchické byrokratické kontroly sebekontrolou tržního typu. Alternativou soustavné sebekontroly je opuštění sítí (sociální exkluze) a s ní spojená ztráta šance uplatnit se na trhu práce. Součástí sebekontroly vynucené strachem ze sociální exkluze se tak stává ochota vzdát se místních kořenů a měnit podle potřeby své působišť, připravenost obětovat práci čas jenž by byl jinak využit pro rodinu, investovat vlastní finanční prostředky do programu své rekvalifikace, který nejsou schopny zabezpečit státní instituce²⁹ apod.

I skupinu těchto imperativů, které vyvolává v oblasti fungování politicko – mocenských vztahů nástup společnosti sítí je instituce ukrajinských klientů kompetentních spolehlivě zvládat, což dlouhodobě potvrzuje svým úspěšným působením na českém trhu práce.³⁰

Pro ukrajinskou migrační komunitu, která se formuje od počátku 90. let minulého století na našem území je příznačná minimální snaha zakládat vlastní organizace jakéhokoliv typu nebo významu.³¹ Mimo pozornost této migrační komunity zůstává také ukrajinská diaspora³², tj. část ukrajinského etnika, která po několik generací žije v Čechách – první mohutná vlna ukrajinské migrace dorazila do nezávislého Československa na počátku dvacátých let 20. století, jakmile skončil neúspěchem ukrajinský boj za nezávislost se sovětským Ruskem, první ukrajinský spolek v Čechách však vznikl již na sklonku 19. století, založili ho ukrajinští vysokoškoláci, kteří přišli studovat na vysokou školu báňskou v Příbrami.

Právní mechanismy a praxe v České republice působí (podobně jako v Německu či v Rakousku) ve směru odřazení a znemožnění přístupu cizinců z nečlenských zemí EU do mnohých sfér společenského života (což ve svém důsledku cizince socioekonomicky znevýhodnu-

je) a proto se ze strany českých státních orgánů odpovědných za regulaci procesů mezinárodní pracovní migrace nepředpokládá, že by ukrajinští pracovní migranti převzali řešení některých problémů své migrační komunity do své kompetence.³³ Zmíněná pozice státní sféry však opomíjí, že základním atributem demokracie je akceptace a institutizace participace občanů a sdružených občanů na rozhodovacích procesech. Součástí tohoto procesu je také demokratizace chápání prevence a řešení konfliktů zajmovou odlišných aktérů velkých organizovaných skupin obyvatelstva přes občanská sdružení. Tato přebírají na sebe komunikaci mezi státní administrativou a skupinami, kterých se dotýkají její opatření a proto plní důležitou politickou roli.

Státní administrativa jim současně přenechává určité rozhodovací pravomoci. Vzniklé relace přináší výhody jak státní administrativě, protože získává lepší informace a pomoc při prosazování společenských zájmů, ale také občanským sdružením, které mají možnost účinně medializovat vlastní zájmy.³⁴ Ukrajinští pracovní migranti na území ČR, z důvodů svého minimálního zájmu vytvářet vlastní občanské sdružení se stávají výlučně objektem ze strany kompetentních za migrační politiku státních institucí, zároveň však masivní a různorodá občanská angažovanost, kterou vykazovali ukrajinští gastarbeitři v období tzv. Oranžové revoluce na Ukrajině (jenž doprovázela ostrou politickou konfrontaci v posledních tamějších prezidentských volbách mezi „prozápádním“ kandidátem V. Juščenkem a jeho „proruským“ oponentem V. Janukovyčem na přelomu roků 2004-2005) a to také u nás, přesvědčivě dokumentují jejich skutečný občanský a politický potenciál.³⁵

Literatura:

1. Drbohlav, D., Lupták, M., Jánská, E., Bohuslavova, J. Ruská komunita v České republice. Výzkumná zpráva grantu MV ČR, čj. U-2115/99. Praha, PF UK.
2. Drbohlav, D., Lupták, M., Jánská, E., Šelepová, P. Ukrajinská komunita v České republice. Výzkumná zpráva grantu MV ČR čj. U2116/99. Praha, PF UK
3. Keller, J. Dějiny klasické sociologie. Praha 2004, s. 391-447
4. Keller, J. Dvanáct omylů sociologie. Praha 1995.
5. Kovtun, V. Istorija Narodnovo ruchu Ukrajiny. Kijiv 1999.
6. Kremeň, V., Tabačnik, D., Tkačenko, V. Ukrajina: Alternativy postupu. Kritika istoričnovo dosvitu. Kijiv 1996.
7. Lupták, M., Drbohlav, D. Labor migration and Democratic Institutions in the Czech Republic (ont the Example of the Ukrainian workers). Zpráva výzkumného programu Democratic Institutions Fellowship (NATO) 1999
8. Massey, S., Douglas, D. Ethnosurvey in Theory and Practice // International Migration Review 21 (4), 1987.

9. Menšiny a migranti v České republice. (ed. T. Šišková) Praha 2001.

10. Trudovaja migracija v SNG: socialnyje a ekonomičeskyje efekty. Moskva 2003.

11. Vše čo potribno znaty... Dovidky. Adresy. Kontakty. Praha, RUTA 2006.

12. World Migration 2003. Managing Migration Challenges and Responses for People for Mowe-IOM 2003.

Poznámky:

- 1 Massey, S., Douglas, D.; (1987). The Ethosurvey in Theory and Practice International Migration Review, 21 (4) pp. 1498-1522.
- 2 V prostředí migrační komunity Mexičanů v USA se vytvořila tradice považována za součást tzv. klanového efektu (clique effect). V rámci migračních sítí dřívější migranti, kteří se již etablovali v hostitelské zemi z vlastních zdrojů bez nároků na finanční kompenzaci podporují své krajany – nové migranty. Později se analogicky solidárně dnešní migrační nováčkové chovají k dalším novým migrantům ze své vlasti (Srovnaj FLORES, N. (2006) – „Efekt klana“ Gorodskije nelegalnije migracionnije seti meksikancov v ŠŠA. // Tendenciji v meždunarodnoj migracii. Moskva. s. 72-85. V ukrajinské migrační komunitě v ČR se sice stejný model solidárního chování nestal nepsanou vnitřní komunitní normou (míra solidarity mexických migrantů v USA možná souvisí s podstatným faktem – vysokou cenou života v tomto prostředí – mnozí nelegální migranti z Mexika se dostávají na území USA doslova s nasazením vlastního života – při nelegálním přechodu hranic se topí v řekách, hynou v pouštích, jsou blokováni v kamionech apod. Naproti tomu příští ukrajinští gastbeitři při přechodu hranice České republiky nejsou nuceni podobným způsobem riskovat; avšak část ukrajinských klientů i tak dlouhodobě prokazuje ve vztahu ke svým krajanům – migrantům pozoruhodný altruismus, jenž si nenárokují být ekonomicky kompenzováni.
- 3 Zjednodušené interpretace klientelismu však „infiltrují“ některé výzkumné zprávy věnované problematice ukrajinské pracovní migraci, viz např. Po robotu do Čechii (2005). Porogi No2, s. 24-25. V rovině praktické pak část státní decizní sféry apriorně kriminalizuje ukrajinské klienty, jiná část se nad nimi morálně pohoršuje a vnímá je jako nutné zlo (zcela opomíjí ideu klasika německého idealismu G. W. Hegela, že je nositelem pokroku) a intenzivně hledá na místo ukrajinských klientů jejich organizační náhražky – a to všechno proto, že z hlediska teorie a praxe je ukrajinský klientelismus mnohovrstevnatý a nejednoznačný fenomén.
- 4 Viz „Klient“ je povinen máti licenci na posrednictvo (2005). Porogi No5, s. 24.
- 5 Licence MPSV ČR na zprostředkování zaměstnání se vydává na období tří let do roku 2007-2008 a seznam držitelů těchto licencí je na webových stránkách http://portal.mpsv.cz/sz/zamest/zpr_prace nebo <http://praceprocizince.cz>.
- 6 Srovnaj. Stan a problémy pravovo i sociálnovo statusu súčasnoj ukrajinskoj migraciji. Parlamentny slušanija. Informacijno – dovidkovy material (2004). Kijiv. s. 52-53.
- 7 V celosvětovém kontextu převládá poptávka po levné a nekvalifikované pracovní síle, která se koncentruje především do sektorů zemědělství, potravinářství, stavebnictví, lehkého průmyslu a veřejného stravování. Práce v těchto odvětvích ekonomiky jsou jinými slovy „práce špinavé, nebezpečné a ponižující“ lidskou důstojnost (postindustriální společnosti však nekalkulují s nahrazováním vykonavatelů těchto prací novými technologickými zařízeními) o které majoritní skupiny ve společnosti neprojevují zájem. Bez ohledu na relativně stabilní vysokou míru nezaměstnanosti ve vyspělých zemích světa zahraniční pracovní migranti v poměrně velice krátké době nacházejí své uplatnění na trhu práce v hostitelské zemi.

Nejlevnější z hlediska nákladů pro zaměstnavatele je práce nelegálních migrantů a proto například „průměrný nelegální migrant“ z Mexika potřebuje ve Spojených státech jenom dva-tři týdny na to, aby si našel práci. Podobná situace je také v zemích Západní Evropy, ale též v České republice (viz Evropa proti torgovli lidmi. Berlin 15. – 16. zovtna 2001. // Konferencija OBSE z pitanii demokratičnych institutii i prav ljudiny. Berlin, 2001, s. 72.

Nezávislí experti odhadují počet nelegálně pobývajících v ČR ukrajinských migrantů a to dlouhodobě v rozmezí 120 tisíc – 300 tisíc osob (viz například: Wallace C., Stella D. (2001) Patterns of migration i Central Europe. Houdmills, Palgrave. p. 33). Tento odhad počtu ukrajinských nelegálů v ČR má své „raison d'être“ – souvisí s ekonomickou strukturou ČR, s geografickou blízkostí ČR k zemím „vysněné“ pro mnohé zahraniční pracovní migranty Západní Evropy. Pro srovnání - v SRN se odhaduje, že se tam dlouhodobě nachází minimálně 600 tisíc nelegálů (Oliger R. Nelegalnaja migracija v Germanii: Novyj vyzov 90-ych godov Rossiji. Gendalf, 2002. s. 167-186).

Pro ČR je problematika nelegálních migrantů akutní také proto, že s tímto „dědictvím“ nepříznivě působícím na bezpečnost rizika vstoupíme již v dohledné době do Schengenského prostoru.

- 8 Ve výzkumu ukrajinské pracovní migrace do ČR doposud převažuje deskripce základních sociodemografických a geografických parametrů migrace, mapování její podmíněnosti, socioekonomických podmínek života v Česku, organizace práce, spjatost s domovem a lokální kulturou. Zjevná poddimenzovanost výzkumu problematiky sociálního kapitálu je však také v literatuře zahraniční z oblasti mezinárodní pracovní migrace.
- 9 Podle názoru známého italského odborníka na problematiku sicilské mafie R. Catanzaro. Základy fungování mafie tvoří mechanismus kolektivní obrany, životně důležitých hodnot, především cti (osobní, rodinné, rodové) jenž jsou však hypertrofizovány a lživě interpretovány (Catanzaro, R. (1989) Mafija. //Sociolog; issled. Moskva, No3/. Protože klientské vztahy jsou také výrazně emocionálně zabarvené, existuje potencionálně dostatek „společných styčných bodů“ k jejich propojení s mafiozními strukturami.
- 10 Keller, J. Úvod do sociologie. Studijní texty. Praha 1995, s. 70. Zcela stejné stanovisko zastává také přední ukrajinský odborník v otázkách mezinárodní migrace O. Malinovska, když zdůrazňuje, že současná vlna zahraniční pracovní migrace z území Ukrajiny vznikla jako výraz samoorganizace společnosti a živelný způsob přežití nepříznivého období transformačních procesů v její zemi, které však stát neposkytl s výjimkou toho, že otevřel své hranice a vydal občanům cestovní pasy, žádnou podporu – celou infrastrukturu migračních procesů si vytvořili obyvatelé Ukrajiny sami. Malinovska, O. Dějaky konceptalno pidchody do regulianja trudovoj migraciji. // Trudova migracija naselenja Ukrajiny to deržaena programma její reguliacja. Kijiv 2005, s. 6.
- 11 Problematiku státu lze interpretovat v rámci sociologie politiky hned z několika ideových pozic současně. Podle E. Durkheima považovaného za nejvlivnější postavu francouzské sociologie, státní moc je výrazem nadstraničké a nadskupinové racionality, která prosazuje univerzální hodnoty proti dílčím zájmům a zároveň posiluje ohroženou společenskou solidaritu. Toto stanovisko bylo v padesátých a šedesátých letech minulého století inspirativní také z hlediska nutnosti vysvětlit povahu expandujícího státu blahobytu. V tradici marxistického myšlení je stát chápán jako pouhý nástroj třídního panství s jehož pomocí jedna část společnosti vytváří svoji nadvládu nad druhou. Zdroje této nadvlády spočívají v oblasti vlastnických vztahů a jejich sociálně třídního vyjádření. Moc, kterou moderní stát intenzivně akumuluje nemusí být použita ani ve prospěch všech skupin společnosti jak to zdůrazňoval E. Durkheim, ani nemusí být použita proti neprievlegované třídě, jak to vidí marxismus. Kumulace moci se může stát účelem sama osobě, jak o tom pojednává koncep-

- ce německého historika, právníka, ekonoma a sociologa M. Webera.
- Moderní stát má však také podobu generálního patrona v němž je zobecněn princip klientely (takto interpretují stát například němečtí právníci, historici a sociální politici – O. F. Gierke a F. Meinecke, jenž genezi víry v existenci generalizovaného patrona zkoumá na vývoji jeho konstitutivní ideje – „státní rezony“, nebo český sociolog J. Keller), který žádá ne statky a služby rozděluje ne ze svého vlastního majetku, nýbrž z majetku získaného z daní svých klientů – občanů. Uvedená koncepce vysvětluje proč státní činitelé a jejich byrokratický aparát si mohou vytvářet a vydržovat své klienty nebo pseudoklientské sítě.
- 12 Kravčenko, A. (2002) Sociologija. Moskva, s. 200.
 - 13 Současné s novou právní úpravou „Zákonem o zaměstnání“ (Zákon č. 435/2004 Sb.) jsou ze strany státní správy ČR aktuálně evidentní tendence řešit problematiku s pomocí vytvoření jedné velké centrální agentury, jenž by také působila na Ukrajině, a která by nahradila instituci ukrajinských klientů. Zkušenosti z českého trhu práce potvrzují účinnost kooperace zprostředkovatelských agentur výlučně s velkými českými firmami (například v oděvním a textilním průmyslu) – jediné tyto firmy totiž mají potřebné materiální a odborné zázemí jenž může nahradit jinak „nenahraditelného“ ukrajinského klienta. Pro malé a střední české firmy však do budoucna i nadále zůstane výhodnější spolupráce s flexibilnějšími než jsou zprostředkovatelské agentury, sítěmi ukrajinského klientelismu.
 - 14 Podle expertízy odborníků z „Deutsche Bank“ z roku 1991, která na základě vyhodnocení dvanácti ekonomických, sociálních a geopolitických ukazatelů posuzovala možnosti rozvoje jednotlivých sovětských republik, byla Ukrajina zařazena na první místo // Impulzy, 21. november 1991, č. 16, s. 6. Energetická a surovinová závislost Ukrajiny od dovozu ropy a plynu z Ruska však v této expertíze nebyla dostatečně zohledněna.
 - 15 Rjabčuk, M. Demokracija ta „partija“ vlady. Polityčna dumka 1994, No3, s. 37-38.
 - 16 Kremeň, V., Tabačnik, D., Tkačenko, V. Ukrajina: Alternativy postupu. Kritika istoričnoho dosvidu. Kijiv 1996, s. 505-506.
 - 17 Kremeň, V., Tabačnik, D., Tkačenko, V. Ukrajina. Alternativy postupu. Kritika istoričnoho dosvidu. Kijiv 1996, s. 469-470.
 - 18 Dnistriansky, M. Terytorijalno – administrativnyj ustrij Ukrajiny: objektivny problemy, teritorijalny realii i polityčny spekulaciji. Deržanist 1994, No1-2, s. 10-11.
 - 19 Kremeň, V., Tabačnik, D., Tkačenko, V. Ukrajina: Alternativy postupu. Kritika istoričnoho dosvidu. Kijiv 1996, s. 483.
 - 20 Ve výběru této nekonfrontační strategie lze najít potvrzení nejhlubší mentality Ukrajinců jako zemědělského národa jenž byl po dlouhá období své historie soběstačný výsledky své práce (Kovtun, V. Istorija Narodnovo Ruchu Ukrajiny. Kijiv 1999, s. 12
 - 21 Družbinskij, V. Našovo cvitu – po vsjomu svitu // Dzerkalo tyžnja. 2003, No21 (446) s. 7-13.
 - 22 Vitkovskij, V. Ukrajinska tragédia 90-tych: postanovka problemy // Universum 2003. No4, s. 3-5.
 - 23 Stanovlenja i rozvitok rynku praci v Ukrajině: problemy a perspektivy rozvžazanja. Poslannyja Prezidenta Ukrajiny do Verhnoj Rady Ukrajiny. „Pro vnutrišně i zovnišně stanovišče Ukrajiny v 2003 roci // <http://www.niis.gov.ua/>.
 - 24 V intencích neoliberální teorie (jsou však možná i jiná ideová východiska) mezinárodní migrace nevytvěrá z nedostatku ekonomického rozvoje, ale z rozvoje samého. Imigranti velmi často nepřicházejí do rozvinutějšího světa z chudých, izolovaných komunit oddělených od mezinárodních trhů, ale z míst, která prodávají rychlý růst a rozvoj, migrace je výsledkem jejich přístupu k nově se rodícímu globálnímu trhu, informacím a produkčním sítím. Jakmile jedna osoba migruje a vrací se zpět do své mateřské země (cirkulační charakter ukrajinské pracovní migrace do zahraniční převažuje, není již tou osobou jež byla před migrací. Po uspokojení potřeb, které původně migraci vyvolaly se totiž vytvářejí nové vyšší potřeby – to vše budí nové ambice k mobilitě dnešních migrantů a proto ani zlepšování stávající sociálně-ekonomické situace na Ukrajině, které se již děje, nemůže zastavit v budoucnu další migrační proudy z jejího území do zahraničí.
 - 25 Ukrajinu nyní živí celá armáda „zarobitčanů“ Právo 27. května 2005, s. 12.
 - 26 Prybytkova, I. Ukraine in the context of enlarged EU: new and old market for Ukrainian labor migrants. //Labour migration. Management issues and migrant workers rights' protection in Russia. Moscow 2005, p. 95
 - 27 Zatím sociologicky nejdůkladnější práci o nástupu společnosti sítě představuje trojdílná monografie Manuella Castellsa nazvaná „The Rise of the Network Society“ (1996).
 - 28 Pojem flexibilita je možné definovat jako snadnost s níž systém nebo jeho komponenty může být modifikován, aby byl užít v jiných aplikacích, než pro které byl původně navrhován. Je symptomatické pro „instrumentální“ pojetí člověka v době globalizace, že pojem flexibilita se rozšířil z informatiky na lidskou společnost a trh práce (O měnící se současné struktuře zaměstnanosti vypovídá například: Global Employment Trends, ILO. Statistical appendix. 2005).
 - 29 Sebekontrola v síti má oproti kontrolním mechanismům jenž působily v rámci formálních organizací zásadní výhodu, je mnohem účinnější a lacinější. Síť totiž neobsahuje narozdíl od hierarchistických organizací žádnou instanci k níž by se bylo možné odvolat. Sankce síťové ekonomiky demonstrují nekompromisní moc absolutně anonymního a neomezeného trhu. (Keller, J. Dějiny klasické sociologie. Praha 2004, s. 406.
 - 30 Suverenita národního státu v období globalizace je dána skutečností, že stát má (zatím) legitimitu, ale ubývá jeho moc. Nadnárodní společnosti jsou na tom přesně opačně – mají moc, ale nemají legitimitu. Eroze státu má primární příčiny v ekonomice. Ekonomická síla se vymkla z moci národního státu a nachází se v nadnárodních entitách. Současné jsou podlamovány tradiční pilíře autority státu: rodina, církev, armáda, upadá solidarita mezi obyvatelstvem. Cílem globálního kapitalismu však není zánik národního státu – přeje si jenom oslabení jeho moci v politické a sociální sféře, aby mohl zprivatizovat služby, které dříve nabízel stát jenž bude nadále poskytovat finančně nákladné, represivní funkce a vytvářet příznivou infrastrukturu pro podnikání: (Bau- man Z. Globalizace. Důsledky pro člověka. Praha 199. s. 182-184.
 - Současné oslabení některých mocenských funkcí státu (zvláště sociálně solidarizačních), které se zformovaly v období státu blahobytu, však neznamena, že stát přestává chovat v intencích jeho interpretace M. Weberem jako „kontejner“ kumulované byrokratické moci – avšak i do této „pevnosti“ státní mašinérie dokážou ukrajinští klienti skrze své konexe pronikat.
 - V současnosti nelegální ukrajinští migranti zpravidla pracují za hodinovou mzdu 1,50 – 2 EUR (muži) a 1,17 – 1,50 EUR (ženy) – pro srovnání uvedme, že za stejnou práci dostávají čeští dělníci hodinovou mzdu 4,2 EUR, přičemž platí zásada, že určitou část zisku, ukrajinští klienti investují do oblasti podpory sítě svých klientských vztahů, jenž vytváří jejich konexe a známosti v rámci státní správy a samosprávy.
 - 31 Drbohlav, D., Janská, E., Šelepová, P. Ukrajinská komunita v České republice. Výsledky dotazníkového šetření. //Menšiny a migranti v České republice. Praha 2001, s. 95. Ukrajinští pracovní migranti v ČR (egální a nelegální migranti dohromady) představují pravděpodobně nejpočetnější etnickou menšinu na našem území, kulturně a vzdělanostně sice jednoznačně předstihují domácí rómské etnikum, nedosahují však jeho úrovně z hlediska zájmů o organizovaný spolkový život.
 - 32 Diaspora je sice sociálně heterogenní, avšak stabilní a konzistentní s hodnotovými standardy přijímající země a distancující se od etnické kriminality instituce, jenž umožňuje nové přichozím migrantům minimalizovat rizika jejich vstupu do nové společnosti. Tradičně se takto projevuje židovská, arménská, čínská, azérbajdžanská a jiné diaspory. Napro-

- ti tomu dnešní pracovní migranti z postsovětské Ukrajiny namísto podpory své etnické diaspory zdánlivě „iracionálně“ spoléhají (lze předpokládat, že na tomto modelu chování ukrajinských pracovních migrantů se „podepisují“ následující skutečnosti: ukrajinští migranti nechtějí investovat své úsilí do vytváření trvalejších mezilidských vztahů vědomi si cyklického (zvrtného) charakteru své migrace, v důsledku urychlené industrializace a urbanizace v sovětské éře se oslabily tradičně pevné vztahy sociální soudružnosti typické pro ukrajinský venkov, ukrajinská diaspora v hostitelské zemi je „zahleděna“ do svých vnitřních problémů do té míry, že nedokáže pochopit nebo nechce pochopit problémy nové příchozích migrantů, hluboce zakořeněna v politické kultuře ukrajinského národa nedůvěra ke společensko politickým institucím apod.) na nahodilé, nestabilní, neformalizované a více – méně anonymní kontakty, v rámci tzv. migračních sítí, skrze které se snaží etablovat v cílové zemi svých migračních aspirací. Anonymní kontakty v rámci tzv. migračních sítí, které využívají i mnozí ukrajinští klienti však mají často pro důvěřivé pracovní migranty tragické důsledky, protože tyto se stávají obětmi obchodování s lidmi.
- 33 Informační bulletin MV ČR určený ukrajinským pracovním migrantům přesvědčivě ilustruje tuto pozici státních orgánů ČR. Nespokojeným ukrajinským pracovníkům je doporu-

čováno, všechny výhrady k činnosti ukrajinských klientů adresovat MPSV ČR, eventuálně nevládním organizacím, jenž pomáhají cizincům v ČR, s důraznou připomínkou, že těmto nevládním organizacím (jejíž seznam bulletin uvádí) je zapotřebí důvěřovat, protože jiné možnosti (mimo rámec represivních a administrativních opatření státních institucí) jak potírat aktivity nepoctivých klientů v ČR, prostě neexistuje. (viz Vše čto Vam potriebno znati... Dovidky, adresy, kontakty. Praga, RUTA, 2006, s. 36)

- 34 Alemann, U (1981). Neokorporativismus. Frankfurt/Mein, New York, Campus Verlag.
- 35 Rekapitulace a hodnocení událostí „Oranžové revoluce“ na Ukrajině též s ohledem na stanoviska ukrajinských pracovních migrantů v zahraničí podává například sborník prací „Oranžovaja revolucija: Versiji. Chronika. Dokumenty“/sostavitel M., Pogrebinski. Kijiv, 2005.

Address:

PhDr. Milan Lupták, CSc.;
katedra politologie VŠE, Praha
e-mail: luptakm@seznam.cz

OBJASNĚNÍ ÚLOHY OZBROJENÝCH SIL

Explanation of the role of the armed forces

Pavel Vinkler

Souhrn:

Cílem článku je objasnit úlohu Ozbrojených sil ČR v IZS, způsob vyžadování a nasazování sil a prostředků Armády České republiky k záchranným pracím (SaP AČR), při plnění úkolů civilní ochrany v případě vzniku pohromy a k plnění úkolů Policie České republiky. V širším kontextu osvětlit a specifikovat současné postavení Ozbrojených sil ČR (resp. sil a prostředků AČR) v systému krizového řízení, způsob a možnosti jejich efektivního nasazení v rámci IZS v případě mimořádné situace (krizového stavu) k její (jeho) eliminaci.

Zdůraznit, že vyčleněné síly a prostředky AČR jsou za zákona zařazeny do skupiny tzv. ostatních složek integrovaného záchranného systému a jako takové poskytují při záchranných a likvidačních pracích plánovanou pomoc na vyžádání. Podtrhnout, že vyžadování sil a prostředků AČR lze realizovat vždy jen prostřednictvím příslušných OPIS HZS kraje(ů).

Připomenout, že nasazení vyžádaných SaP AČR zabezpečují v prvním pořadí vojenské záchranné útvary (záchranné prapory), které mají k dispozici množství speciální techniky a školené specialisty.

Vysvětlit, že SaP AČR je možno použít nejen k bezprostřední záchrance, ale i k likvidaci následků pohromy.

O takovém použití SaP AČR však rozhoduje vláda na návrh ministra obrany.

Na závěr na příkladu z praxe dokázat, že zmíněné zásady a skutečnosti nefungují „jen na papíře“, ale i v praxi.

Klíčová slova: krizová situace – krizový stav – pohroma – Armáda České republiky – civilní ochrana.

Abstract:

The aim of the article lies in explaining the role of the Czech Armed Forces in the Integrated Rescuing System, the way of demanding and setting the forces as well as the financial means of the Czech Army in salvage operations, in doing the tasks of civilian protection in case of a natural disaster and in doing the tasks of the Police of the Czech Republic. The author tries to explain and specify a current status of the Czech Armed Forces (forces and means of the Army of the Czech Republic, respectively) in a broader context of a system of a crisis management, to explain the ways and possibilities of their effective setting within the scope of the Integrated Rescuing System in case of emergencies and their elimination. It is important to emphasize that the exempt forces and means of the Czech Army belong to the group of so called other components of the Integrated Rescuing System according to the law and as such provide a planned aid within rescuing and liquidating activities on request. Such a request can be made only by means of a competent County Fire Department. Setting of requested forces and means of the Czech Army is supported firstly by military rescuing units (rescuing battalions) where lots of special technologies and experts are available. It is necessary to explain that such means can be used not only for an immediate rescue but also for a liquidation of natural disaster effects. However, this can be determined only by the Czech government following the suggestion of the secretary of Defence.

At the very end of the article there is a practical example of functioning the rules and principles mentioned above.

Key words: Crisis situation – emergency – natural disaster – the Army of the Czech Republic – civilian protection.

Úvod

V úvodu svého článku použiji jednu z možných definic krizové situace jako mimořádné události, která může nastat po narušení rovnovážného stavu přírodních, technologických nebo společenských systémů ohrožujících životy a zdraví lidí a jejich majetek, životní prostředí popř. ekonomickou situaci státu. Krizovou situací může být i stav ohrožení svrchovanosti, celistvosti a demokratických principů státu. V krizové situaci, v závislosti na jejím rozsahu, vyhláší orgán stanovený zákonem – stav nebezpečí, nouzový stav, stav

ohrožení státu nebo válečný stav. K tomu, aby vzniklá situace dala podnět k vyhlášení některého z uvedených stavů („krizových stavů“), musí být zřejmé, že složky určené v běžném „bezpečném stavu“ k řešení těchto situací, nejsou nebo nebudou schopny dostat tuto situaci pod kontrolu.

Pro přesné vymezení povinností, pravomocí, působnosti a postupů jednotlivých složek, podílejících se na přípravě preventivních opatření k zamezení vzniku mimořádných událostí a provádění záchranných a likvidačních prací v případě vzniku těchto událostí,

byl vydán soubor tzv. krizových zákonů (krizové legislativy).

Mezi nejdůležitější se mimo jiné řadí zákon č. 239 z 28. června 2000 ve znění pozdějších úprav „O integrovaném záchranném systému a o změně některých zákonů“. Tento zákon vymezuje integrovaný záchranný systém (IZS), stanoví složky integrovaného záchranného systému a jejich působnost, působnost a pravomoc státních orgánů a orgánů územních samosprávných celků, práva a povinnosti právnických a fyzických osob při přípravě na mimořádné události a při záchranných a likvidačních pracích a při ochraně obyvatelstva před a po dobu vyhlášení „krizových stavů“.

IZS je koordinovaný postup jeho všech jeho složek při přípravě na mimořádné události a při provádění záchranných a likvidačních prací.

Stálými orgány pro koordinaci složek IZS jsou operační a informační střediska integrovaného záchranného systému (OPIS), kterými jsou operační střediska hasičského záchranného sboru krajů a operační a informační středisko generálního ředitelství hasičského záchranného sboru.

Při provádění záchranných a likvidačních prací za nouzového stavu, stavu ohrožení státu nebo válečného stavu se složky integrovaného záchranného systému řídí pokyny Ministerstva vnitra. Za stavu nebezpečí se složky integrovaného záchranného systému na území příslušného kraje řídí pokyny toho, kdo vyhlásil stav nebezpečí podle zvláštního právního předpisu (č.240/2000 Sb., „krizový zákon“).

Základními složkami integrovaného záchranného systému jsou:

- Hasičský záchranný sbor České republiky,
- jednotky požární ochrany zařazené do plošného pokrytí kraje
- zdravotnická záchranná služba
- Policie České republiky.

Ostatními složkami integrovaného záchranného systému jsou vyčleněné síly a prostředky ozbrojených sil, ostatní ozbrojené bezpečnostní sbory, ostatní záchranné sbory, orgány ochrany veřejného zdraví, havarijní, pohotovostní, odborné a jiné služby, zařízení civilní ochrany, neziskové organizace a sdružení občanů, která lze využít k záchranným a likvidačním pracím. Ostatní složky integrovaného záchranného systému poskytují při záchranných a likvidačních pracích plánovanou pomoc na vyžádání.

Poskytování plánované pomoci na vyžádání se zahrnuje do poplachového plánu IZS; jedná se o předem písemně dohodnutý způsob poskytnutí pomoci ostatními složkami IZS obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností, krajskému úřadu, Ministerstvu vnitra nebo základním složkám integrovaného záchranného systému při provádění záchranných a likvidačních prací.

Plánovanou pomoc na vyžádání jsou povinny poskytnout:

- ministerstva, územní správní úřady, orgány krajů a obcí v mezích své působnosti,

- právnické a fyzické osoby, které jsou vlastníkem nebo uživatelem stavby civilní ochrany nebo stavby dotčené požadavky civilní ochrany,
 - zdravotnická zařízení,
 - ostatní složky integrovaného záchranného systému,
 - vojenské záchranné útvary,
- viz zákon č.219/1999 Sb. „O ozbrojených silách ČR“ - Použití vojenských záchranných útvarů k plnění humanitárních úkolů civilní ochrany“
- ostatní osoby, které se k tomu smluvně zavázaly.

Plánovanou pomoc na vyžádání není povinen poskytnout ten, kdo by poskytnutím této pomoci vážně ohrozil plnění vlastních závažnějších úkolů stanovených podle zvláštních právních předpisů (aplikováno na podmínky ozbrojených sil - viz § 9 zákona č. 219/1999 Sb. - „V případě, že by nasazení sil a prostředků (SaP) ohrozilo plnění základního úkolu ozbrojených sil, může být, v souladu se zněním Rámcové smlouvy mezi MV a MO o spolupráci v oblasti IZS, nasazení těchto SaP odmítnuto).

Ostatní pomoc se poskytuje na žádost HZS kraje, krajského úřadu nebo Ministerstva vnitra, kdy mohou být pro potřebu složek IZS při provádění záchranných a likvidačních prací využita hospodářská opatření, vojenské útvary a vojenská zařízení ozbrojených sil České republiky podle zvláštních právních předpisů (§ 15 až 18 zákona č. 219/1999 Sb., „Použití armády k záchranným pracím“, „Odstraňování jiného hrozícího nebezpečí za použití vojenské techniky“ „Použití vojenských záchranných útvarů k plnění humanitárních úkolů civilní ochrany“).

Záchrannými pracemi se rozumí činnost k odvrácení nebo omezení bezprostředního působení rizik vzniklých mimořádnou událostí, zejména ve vztahu k ohrožení života, zdraví, majetku nebo životního prostředí a vedoucí k přerušení jejich příčin.

Odstraňováním jiného hrozícího nebezpečí za použití vojenské techniky se rozumí použití vojenské techniky s nezbytně nutnou obsluhou v jiných závažných situacích ohrožujících životy a zdraví osob, značné majtkové hodnoty nebo životní prostředí.

Plněním humanitárních úkolů civilní ochrany při pohromách se rozumí podíl AČR na zajištění zejména:

- evakuace,
- dekontaminace a podobných ochranných opatření,
- poskytování nouzového ubytování a zásobování,
- okamžité opravy některých nezbytných veřejných zařízení,
- pomoci při ochraně předmětů nezbytných k přežití,
- boji s požáry,
- zjišťování a označování nebezpečných oblastí,
- dalších doplňujících činností nezbytných k plnění výše uvedených úkolů, jako zabezpečení letecké pátrací a záchranné služby, zabezpečení letecké přepravy raněných a nemocných, zabezpečení přepravy zdravotnické, humanitární nebo jiné pomoci nebo specialistů potřebných k provádění záchranných

ných prací, zřizování náhradních přemostění, úprava komunikací, vytyčování a zřizování objízdek apod.

Způsoby a podmínky použití sil a prostředků AČR (jako součásti Ozbrojených sil ČR, které tvoří kromě AČR ještě Vojenská kancelář prezidenta republiky a Hradní stráž), vymezuje platná legislativa [především zákon č. 219/1999 Sb., o ozbrojených silách České republiky, ve znění pozdějších předpisů; zákon č. 239/2000 Sb., o integrovaném záchranném systému a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů; zákon č. 240/2000 Sb., o krizovém řízení a změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů; zákon č. 18/1997 Sb., o mírovém využívání jaderné energie a ionizujícího záření (atomový zákon); zákon č. 97/1993 Sb., o působnosti Správy státních hmotných rezerv, ve znění pozdějších předpisů; zákon č. 241/2000 Sb., o hospodářských opatřeních pro krizové stavy a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů; zákon č. 585/2004 Sb., o branné povinnosti a jejím zajišťování (branný zákon) a „rámcové meziresortní smlouvy a dohody mezi MV a MO o spolupráci a pomoci (včetně plánované) v oblasti IZS“].

Konkrétní způsoby a podmínky vyžadování a nasazování SaP AČR jsou rozpracovány v resortním interním normativním aktu (INA) - „Směrnici náčelníka Generálního štábu (dále NGŠ) AČR k nasazování SaP AČR v součinnosti se složkami IZS a k plnění úkolů Policie České republiky“ (dále jen „Směrnici“).

V další části jsou rozebrány základní principy a způsoby vyžadování a nasazování SaP AČR k eliminaci mimořádných situací (krizových stavů).

AČR může být v souvislosti s nevojenskými ohroženími a to zpravidla v rámci IZS použita:

- k plnění úkolů PČR při zajišťování ochrany státních hranic nebo k plnění úkolů služby pořádkové policie anebo ochranné služby, pokud SaP PČR nebudou dostatečné k zajištění vnitřního pořádku a bezpečnosti, a to na dobu nezbytně nutnou. Vojáci povolání k plnění úkolů PČR, mají při plnění úkolů policie oprávnění a povinnosti policistů, pokud vláda ČR rozsah těchto oprávnění a povinností neomezí. Plní úkol ve vojenském stejnokroji a jsou označeni rukávovou páskou nebo reflexní vestou s označením „POLICIE“, případně průkazem potvrzujícím oprávnění k plnění úkolů policie. Konkrétní úkol, rozsah jeho plnění a výzbroj příslušníků AČR stanoví nařízení vlády.
- k záchranným pracím při pohromách nebo při jiných závažných situacích ohrožujících životy, zdraví, značné majetkové hodnoty nebo životní prostředí nebo k likvidaci následků pohromy,
- k leteckému monitorování pohromy a monitorování radiační a chemické situace,
- k odstraňování jiného hrozícího nebezpečí za použití vojenské techniky,
- k plnění humanitárních úkolů civilní ochrany,
- k zabezpečení letecké zdravotnické dopravy,
- k zajištění letecké služby pátrání a záchrany,

- k zabezpečení letecké přepravy humanitární a zdravotnické pomoci.

K plnění uvedených úkolů musí být vojáci a občanství zaměstnanci vojenské správy řádně vybaveni a vystrojeni především speciálními ochrannými prostředky, potřebnou technikou a materiálem. Na základě vyžádání oprávněných orgánů mohou být vojáci a zaměstnanci vojenské správy použiti k záchranným pracím nebo k likvidaci pohromy pouze v případě, že jsou ohroženy životy nebo zdraví lidí, značné majetkové hodnoty, životní prostředí nebo jiné chráněné zájmy a příslušné správní úřady, orgány územní samosprávy, součásti ozbrojených bezpečnostních sborů, záchranných a havarijních sborů a služeb nemohou vlastními silami vzniklou situaci řešit.

SaP AČR mohou být za krizových stavů použity také ve prospěch Správy státních hmotných rezerv (dále jen SSHR). Rozsah a způsob vyčlenění SaP AČR je stanoven Dohodou s SSHR. Použití těchto SaP bude realizováno po přijetí rozhodnutí vlády ČR.

Vyžadovat SaP AČR k záchranným pracím, jsou oprávněni:

Hrozí-li nebezpečí z prodlení Ministerstvo vnitra, hejtmani krajů, primátor hlavního města Prahy a starostové obcí, v jejichž obvodu došlo k pohromě u NGŠ AČR prostřednictvím příslušných operačních a informačních středisek (dále jen OPIS) HZS.

Hrozí-li nebezpečí z prodlení, jsou oprávněni vyžadovat SaP AČR k záchranným pracím:

- Ministerstvo vnitra, hejtmani krajů, primátor hlavního města Prahy a starostové obcí, v jejichž obvodu došlo k pohromě,
- velitel zásahu a velitel jednotky požární ochrany, řídící důstojník HZS vždy prostřednictvím příslušných OPIS HZS! V souladu s poplachovými plány IZS, havarijními plány krajů, vnějšími havarijními plány, u Stálého operačního důstojníka vojenského záchranného útvaru (SOD VZÚ), velitelů VZÚ, velitele 15. žzb (ženijní záchranné brigády), u velitele vojenského útvaru (VÚ) nebo náčelníka – ředitele vojenského zařízení (VZ), které jsou nejbližší místu pohromy.

V případě nutnosti použití vrtulníků AČR vyžaduje jejich nasazení řídící důstojník OPIS HZS kraje nebo řídící důstojník MV-GR HZS u stálé směny „Záchranného koordinačního střediska“ (dále jen ZKS) v Praze Ruzyni, a to v souladu se zněním „Směrnice pro vyžadování a zapojení vrtulníků AČR v rámci IZS“.

O nasazení SaP AČR k záchranným pracím rozhoduje NGŠ AČR. Vyžaduje-li to řešení situace, lze v krajích Plzeňském, Karlovarském, Olomouckém, Zlínském a Moravskoslezském aktivovat pouze se souhlasem ZKS Praha vrtulníky ve stálé pohotovosti pro leteckou službu pátrání a záchrany (dále jen SAR) v souladu se zněním „Směrnice pro vyžadování a zapojení vrtulníků AČR v rámci IZS“. O možnosti použití vrtulníků AČR v pohotovosti ke vzletu do 12 hodin mimo uvedené regiony je kompetentní rozhodovat vedoucí stálé směny Společného operačního centra

ministerstva obrany ČR (dále SOC MO) s ohledem na rozsah nebezpečí.

Hrozí-li nebezpečí z prodlení, může o nasazení SaP rozhodnout velitel vojenského útvaru nebo náčelník vojenského zařízení, u kterého bylo nasazení SaP cestou OPIS HZS vyžádáno. Ten neprodleně informuje prostřednictvím svých nadřízených NGŠ AČR o nasazení armády k záchranným pracím.

Je-li ohrožena podstatná část území ČR rozhoduje o použití armády vláda na návrh ministra vnitra.

V případě vyhlášení 3. stupně mimořádné události na jaderných elektrárnách (dále jen MU na JE) má pravomoc vyžadovat nasazení SaP AČR k zabezpečení dekontaminace osob a techniky, provádění záchranných prací a plnění humanitárních úkolů CO:

- na JE TEMELÍN: hejtman JIHOČESKÉHO kraje, OPIS krajského ředitelství HZS Jihočeského kraje,
- na JE DUKOVANY: hejtmani kraje VYSOČINA a JIHMORAVSKÉHO kraje, OPIS krajského ředitelství HZS kraje Vysočina a JmK.

Nasazení SaP AČR k plnění výše uvedených úkolů vyžadují oprávnění funkcionáři cestou příslušného OPIS IZS u Stálé směny Společného operačního centra Ministerstva obrany (SOC MO) a Stálého operačního důstojníka Velitelství Společných sil Olomouc (SOD VeSpS). V případě nebezpečí z prodlení vyžadují nasazení potřebných SaP cestou příslušného OPIS přímo u velitelů VZÚ cestou stálého operačního dozorcího VZÚ.

Nasazení vojáků s prostředky k plnění úkolů pořádkové policie ve prospěch PČR vyžadují příslušní ředitelé Krajských ředitelství PČR cestou operačních středisek PČR přímo u Stálé směny SOC MO, SOD Univerzity obrany (UO) Brno a SOD VeSpS.

Nasazené SaP AČR plní stanovené úkoly pouze vně objektů JE, uvnitř a mimo zóny havarijního plánování jaderných elektráren, která je pro JE TEMELÍN stanovena na území o poloměru 13 km a pro JE DUKOVANY na území o poloměru 20 km.

Nasazování dalších sil a prostředků AČR k záchranným pracím při mimořádných událostech na JE v případě vyhlášení 3. stupně MU je na základě požadavku oprávněných představitelů státní správy oprávněn:

- velitel SpS, rektor-velitel UO Brno vyslat k plnění úkolů PČR předurčené SaP UO Brno,
- náčelník GŠ AČR cestou svého zástupce - Ředitele SOC MO další SaP AČR podle požadavků ministerstva vnitra, vlády a Bezpečnostní rady státu (BRS).

Nasazení vyžádaných SaP AČR zabezpečují v prvním pořadí VZÚ !!!

K bezprostřednímu nasazení stanovených SaP VZÚ na vyžádání v souladu s poplachovými plány, havarijními plány krajů a vnějšími havarijními plány mají právo vyslat:

- stálý operační dozorcí VZÚ - výjezdovou záchrannou jednotku v síle do 8 osob a do 4 ks techniky,) – doba pohotovosti do 60 minut,
- velitel VZÚ - záchranný odřad v síle do 70 osob a do 30 ks techniky na vyžádání. Dále může velitel VZÚ vyslat tento odřad i v případě, že velitel výjezdové záchranné jednotky požaduje posílení vzhledem k většímu rozsahu pohromy, -) – doba pohotovosti do 240 minut,
- velitel 15. žzb – všechny SaP jednoho celého VZÚ – doba pohotovosti do 24 hodin,
- Ředitel SOC MO – SaP dvou a více VZÚ k zásahu při pohromě značného rozsahu.

Pro celoplošné pokrytí území ČR a v souvislosti s regionálním rozdělením území ČR jsou stanoveny obvody působnosti VZÚ. VZÚ mohou působit na celém území republiky, plánovaně však mají přiděleny obvody působnosti a specifické doby pohotovosti k nasazení SaP.

SaP vojenských útvarů a vojenských zařízení vyčleněné do ostatních složek IZS (mimo VZÚ) jsou vyžadovány v souladu s poplachovými plány, havarijními plány krajů a vnějšími havarijními plány u SOC MO cestou OPIS GŘ HZS ČR.

Útvar	Působnost
VZÚ Kutná Hora	Hlavní město PRAHA (část města na pravém břehu řeky Vltavy), Středočeský kraj (území na pravém břehu řeky Vltavy), Liberecký kraj, Královehradecký kraj.
VZÚ Jindřichův Hradec	Jihočeský kraj, kraj Vysočina.
VZÚ Rakovník	Hlavní město PRAHA (část města na levém břehu řeky Vltavy), Středočeský kraj (území na levém břehu řeky Vltavy), Karlovarský kraj, Ústecký kraj, Plzeňský kraj.
VZÚ Bučovice	Jihomoravský kraj, Zlínský kraj.
VZÚ Olomouc	Olomoucký kraj, Pardubický kraj.
VZÚ Hlučín	Moravskoslezský kraj.

O nasazení těchto sil rozhoduje NGŠ AČR. V případě nutnosti použití vrtulníku AČR se vzletem do 10 minut rozhoduje, v souladu se zněním „Směrnice pro vyžadování a zapojení vrtulníků AČR v rámci IZS“, ZKS.

V případě, že by nasazení SaP ohrozilo plnění základního úkolu ozbrojených sil, může být, v souladu se zněním „Rámcové smlouvy mezi MV a MO o spolupráci v oblasti IZS“, nasazení těchto SaP odmítnuto.

V případě, že SaP nasazených VZÚ, VÚ a VZ vyčleněných do ostatních složek IZS k plnění požadovaných úkolů nepostačují, řeší požadavky hejtmanů krajů, primátora hlavního města Prahy a starostů obcí na nasazení dalších potřebných SaP předané cestou příslušného OPIS HZS, NGŠ AČR cestou SOC MO. Nasazení vojenských útvarů a vojenských zařízení AČR k záchranným pracím při pohromách většího rozsahu (přesahujících území kraje) bude realizováno zásadně centrálně na základě nařízení NGŠ AČR.

Vyžadovat použití vojenské techniky s nezbytně nutnou obsluhou k odstraňování jiného hrozícího nebezpečí mohou příslušní vedoucí správních úřadů, orgánů územní samosprávy, právnických osob nebo požární ochrany pokud příslušné správní úřady, orgány územní samosprávy, právnické osoby, požární ochrana nebo VZÚ nemají potřebnou techniku k odstranění takového ohrožení. Uvedení funkcionáři vyžadují použití vojenské techniky u NGŠ AČR. NGŠ AČR o použití vojenské techniky informuje ministra obrany, který následně informuje vládu.

SaP AČR lze použít i k likvidaci následků pohromy. O použití SaP AČR k tomuto účelu rozhoduje vláda na návrh ministra obrany.

Vyžadují-li to záchranné práce při živelních pohromách nebo při jiných závažných situacích ohrožujících životy, zdraví, životní prostředí nebo značné majetkové hodnoty, lze povolat na výjimečné vojenské cvičení:

- vojáka v aktivní záloze v délce do 14 dnů v kalendářním roce na základě nařízení vlády;
- vojáka v povinné záloze v délce do 14 dnů v kalend. roce na základě jeho písemné žádosti

Organizaci součinnosti s orgány státní správy a samosprávy zabezpečují:

- a) na centrální úrovni SOC MO (R SOC MO),
- b) na regionální úrovni ředitel Krajského vojenského velitelství (KVV),

Ředitelé KVV v případě, že na území kraje bude nasazeno úkolové uskupení AČR, zřizují operační středisko ke koordinaci nasazených SaP AČR. Ředitelé KVV současně spolupracují s orgány státní správy a orgány územních samosprávních celků a jsou členy bezpečnostní rady a krizového štábu kraje (v případě jeho svolání).

Ředitelé KVV vedou přehled o možnostech vyčlenění SaP ve prospěch IZS od vojenských útvarů a zařízení dislokovaných na území kraje. K zabezpečení reálného zplánování opatření k nasazování SaP AČR k záchranným pracím, jsou velitelé vojenských útvarů a zařízení, dislokovaných na území kraje, povinni

poskytnout řediteli KVV všechny potřebné podklady a informace o možnosti použití SaP vojenských útvarů a zařízení pro plnění úkolů a opatření požadovaných státními orgány, dobu potřebnou pro poskytnutí SaP v případě vyžádání nasazení a osoby pověřené zabezpečováním nasazování a způsob jejich vyrozumění.

Ředitelé KVV dále vedou přehled vojáků v aktivní záloze, které lze povolat k výkonu výjimečného vojenského cvičení.

c) na taktické úrovni určený velitel úkolového uskupení,

d) velitel VZÚ v obvodu své působnosti,

e) velitelé posádek v okruhu posádek,

Velitelé posádek připravují a v případě potřeby aktivují operační střediska k řízení SaP AČR nasazených k záchranným pracím v posádce a okolí.

f) rektor - velitel UO Brno za vyčlenění SaP škol, jejich střídání, doplňování a zabezpečení.

Záchranné práce v prostoru nasazení řídí a koordinuje velitel zásahu. Velitelem zásahu je velitel jednotky požární ochrany nebo příslušný funkcionář HZS ČR s právem přednostního velení. Pokud na místě zásahu není ustanoven velitel zásahu, řídí součinnost složek IZS velitel nebo vedoucí zasahujících SaP složky IZS, která v místě zásahu provádí převažující činnost.

Velitel nasazených SaP AČR hlásí po dosažení místa zásahu veliteli zásahu svoji přítomnost a počty SaP. Velitel součásti AČR je podřízen veliteli zásahu, popřípadě veliteli úseku nebo veliteli sektoru. Je členem štábu velitele zásahu. Svým nadřízeným podává informace o plnění úkolů a o situaci v místě svého nasazení. Hlásí vznik situace, kdy hrozí bezprostřední ohrožení zdraví a života nasazených sil a činí neodkladná opatření k ochraně jejich životů a zdraví. Předává veliteli zásahu podklady pro zpracování zprávy o zásahu.

Komunikace se sdělovacími prostředky

Informace o nasazení SaP AČR v součinnosti se složkami IZS, k záchranným pracím a plnění humanitárních úkolů CO v případě vzniku pohromy a k plnění úkolů PČR se uvolňují zástupcem NGŠ AČR – Ředitelem SOC MO cestou odboru komunikačních strategií MO (dále jen OKS MO) - Tiskové a informační služby. K zabezpečení úkolů komunikace s veřejností a sdělovacími prostředky a k plnění styčných úkolů jsou vysíláni ředitelem OKS MO do struktury rozvinutého SOC MO, případně k předsunutému operačnímu středisku, styční tiskoví a informační důstojníci.

V souladu s vývojem situace, k zabezpečení nezbytné koordinace a plnění styčných úkolů vysílá OKS MO, v součinnosti se zástupcem NGŠ AČR – Ředitelem SOC MO do příslušných krizových štábů, případně štábu GR HZS ČR styčného tiskového a informačního důstojníka (pracovníka). Na operačně-taktickém stupni se úkoly komunikace s veřejností a se sdělovacími prostředky zabezpečují orgány pro komunikaci s veřejností příslušného operačně-taktického velitelství.

Velitelé nasazených SaP AČR uvolňují a poskytují veřejné informace o činnosti jim podřízených jednotek v rozsahu zmocnění Ředitele SOC MO a se souhlasem velitele zásahu. Zabezpečením úkolů komunikace s veřejností a se sdělovacími prostředky je oprávněn velitel nasazených SaP AČR pověřit tiskového a informačního pracovníka nasazené jednotky, případně svého zástupce.

Příklad z praxe

V důsledku stále se zhoršující nepříznivé hydrometeorologické situace způsobené na konci měsíce března 2006 táním sněhu v kombinaci s dešťovými srážkami, vyhlásil hejtman Jihomoravského kraje (JmK) ve svém rozhodnutí číslo 1 ze dne 30.3. 2006 z důvodů ohrožení území JmK povodněmi "STAV NEBEZPEČÍ" na dobu od 08.30 hod. dne 30. 3. 2006 do 24.00 hod. dne 12. 4. 2006 pro celé území Jihomoravského kraje (Podle § 3 odst. 3 zákona č. 240/2000 Sb., o krizovém řízení a o změně některých zákonů - krizový zákon, ve znění zákona č. 320/2002 Sb.)

Následně vzhledem k rozsahu a vážnosti situace vláda ČR svým rozhodnutím č. 121 ze 2. dubna 2006 vyhlásila z důvodů vzniklé krizové situace spočívající v ohrožení životů, zdraví a značného rozsahu ohrožení majetku v důsledku rozsáhlých povodní "NOUZOVÝ STAV" na dobu od 23.00 hod. dne 2.4. 2006 do 24.00 hod. dne 10. 4. 2006 pro celé území 7 krajů (včetně Jihomoravského) - v souladu s čl. 5 a 6 ústavního zákona č. 110/1998 Sb., o bezpečnosti České republiky. Mimo jiné uložila vláda ve zmiňovaném rozhodnutí ministři obrany ČR: „přijmout v součinnosti s ministrem vnitra a hejtmany příslušných krajů opatření k použití vojáků v činné službě při řešení krizové situace.“

Vzhledem k rozsahu a vážnosti situace vláda České republiky svými nařízeními č. 119 a č. 120 ze dne 30.3. 2006

- povolala vojáky AČR k záchranným pracím a k likvidaci následků pohromy při povodních v období od 31.3.2006 do 30.4. 2006 v počtu nejvýše 500 vojáků v činné službě (o použití vojáků rozhodne ministr vnitra nebo hejtman příslušného kraje, vojáky včetně vojenské techniky určí ministr obrany)
- povolala vojáky AČR k plnění úkolů pořádkové služby PČR od 31.3.2006 do 30.4. 2006 v počtu nejvýše 500 vojáků v činné službě (vojáci plní úkoly pod velením příslušníka PČR beze zbraně, vojáky včetně vojenské techniky určí ministr obrany)

Na území Břeclavska a Znojemska byly nasazeny SaP VZÚ Bučovice, Olomouc a Hlučín. Tyto jednotky plnily na stanovených místech přesně stanovené úkoly. Po linii velení byly podřízeny určenému veliteli zásahu, který byl řízen velitelem a operačním střediskem záchranného praporu. Ze strany KVV Brno byla cestou Operačního střediska KVV Brno jejich činnost koordinována a monitorována.

V postižené oblasti Břeclavska plnili úkoly i příslušníci pěší roty aktivních záloh (AZ) KVV Brno. Konkrétně se jednalo o:

- a) záchranné a likvidační práce - sanační práce, odčerpávání vody ze zatopených objektů, odstraňování napla-

venin. Po skončení nebezpečí - rozebírání vybudovaných hrází z pytlů s pískem a protipovodňových stěn.

- b) protipovodňová opatření - průzkum a monitoring zatopených oblastí ve spolupráci s HZS Břeclav (monitoring hrází a vodních ploch), střežení zbudovaných hrází a skládek pytlů s pískem, budování protipovodňových hrází a pytlování zeminy.
- c) plnění úkolů Policie ČR - asistenční činnost v obcích Tvrdonice, Moravská Nová Ves, Týnec - regulace pohybu osob a vozidel v obcích.

Po ukončení nasazení obdržel ředitel KVV Brno děkovný dopis starostky obce Týnec, která jménem svým i občanů této obce ocenila a poděkovala cestou KVV Brno příslušníkům pěší roty aktivních záloh, kteří vykonávali v obci Týnec pořádkovou službu.

Závěr

Cílem tohoto dokumentu nebylo detailně rozebrat, ale v širším kontextu osvětlit a specifikovat současné postavení Ozbrojených sil ČR (resp. sil a prostředků AČR) v systému krizového řízení, způsob a možnosti jejich efektivního nasazení v rámci IZS v případě mimořádné situace (krizového stavu) k její (jeho) eliminaci.

Literatura

HORÁK, R. et al.: *Průvodce krizovým řízením pro veřejnou správu*. Praha: Linde a. s., 2004. s.69-150.

Směrnice NGŠ AČR k nasazování SaP AČR v součinnosti se složkami IZS a k plnění úkolů Policie České republiky, Praha 2005 + 1. doplněk 2006.

VEJMEJKA, O. at al.: *Velení a řízení v operacích*. Praha: AVIS, 2006, s.70-72 s. 90-108.

Zákony „krizové“ legislativy – č. 239/2000 Sb., o integrovaném záchranném systému a o změně některých zákonů, č. 240/2000 Sb., o krizovém řízení a změně některých zákonů, č. 18/1997 Sb., o mírovém využívání jaderné energie a ionizujícího záření (atomový zákon), zákon č. 97/1993 Sb., o působnosti Správy státních hmotných rezerv, zákon č. 241/2000 Sb., o hospodářských opatřeních pro krizové stavy a o změně některých souvisejících zákonů a „rámcové meziresortní smlouvy a dohody mezi MV a MO o spolupráci a pomoci (včetně plánované) v oblasti IZS“.

Zákon č. 219/1999 Sb., o ozbrojených silách České republiky.

Zákon č. 585/2004 Sb., o branné povinnosti a jejím zajišťování (branný zákon).

Address:

mjr.Ing. Pavel Vinkler

Vojenské zařízení 8672

pošt. přihrádka 551

602 00 Brno

e-mail: kvv.brno@army.cz

POLICIE A MULTIKULTURNÍ VZDĚLÁVÁNÍ

The police and multicultural education

Jiří Zlámal

Střední policejní škola Ministerstva vnitra, Praha, ČR

Souhrn:

Autor se ve svém příspěvku zabývá směřováním odborného policejního vzdělávání do oblasti práce policie v multikulturní společnosti. Policie představuje většinou prvkontaktní státní organizaci s níž přicházejí příslušníci jiného etnika do styku při vzniku problémů. Jako taková musí být policie na práci v multikulturní společnosti, která se postupně v České republice vytváří náležitě připravena. Autor se věnuje také možným problémům při realizaci policejního vzdělávání a zahraničním zkušenostem v této oblasti.

Klíčová slova : etnická menšina, komunikační problémy, policie, předsudky, společenské instituce, vzdělávání policistů.

Abstract:

The author deals with the direction of professional police education in the sphere of police work in multicultural society in his contribution. The police are usually the first-contact state institution that other ethnics meet when they face any problems. The police themselves must be ready enough for the work in multicultural society that establishes gradually in the Czech Republic. The author also pays his attention to possible problems that can appear when implementing police education and notices some experience from foreign countries as well.

Key words: Ethnic minority, communication problems, the police, prejudices, social institutions, police education.

1. Policie a společnost

Bylo by omylem se domnívat, že veškeré problémy, které jsou spjaty s budováním multietnické a občanské společnosti, může vyřešit policie. Stejným omylem by bylo domnívat se, že lze tyto problémy řešit bez policie. V moderní společnosti je policie její nezbytnou součástí. S jistou nadsázkou lze říci, že policie je společností souzena (i když asi jiným způsobem než menšiny). Policie se tedy bude muset nějakým způsobem vyrovnat se skutečností multikulturality. Vzdělání je jednou z cest, jak toho dosáhnout.

1.1 Společenské instituce

Společnost, která plní různé role, si vytváří k těmto úkolům různé instituce. V tradiční společnosti to byly instituce vzniklé přirozeně dlouhodobým vývojem (rodina, klan, občina). Jejich úkolem bylo socializovat jednotlivce, vzdělávat je, stanovovat normy, popřípadě sankcionovat jejich porušení. V tradiční společnosti plnila většinu těchto rolí rodina. Většinu dalších úkolů, které přesahovaly rámec rodiny, přebírala obec. Se vznikem státu musela tato nová instituce zajistit především vlastní bezpečnost. S postupným silněním státu přebírala postupně další a další role. Tento postup vedl k dnešnímu stavu, kdy vzhledem ke komplikovanosti procesu, který dříve dokázala zajistit rodina a užší společenství, plní většinu společenských úkolů stát prostřednictvím svých institucí.

Kromě posunu v organizaci společnosti se také změnila legitimační mechanismy, kterými jsou společenské instituce vybaveny pro svou funkci. Původně byly tradiční donucovací a socializační instituce odůvodněny přežitím společnosti jako celku. Tento posun je patrný především u těch společenských institucí, které jsou součástí státu. Dosud přežívající tradiční instituce jsou legitimovány jednak paradoxně tradicí samotnou a jednak svou nezastupitelností při dosahování cílů, které moderní společnost považuje za nezbytné. Ze státu, který kdysi přebíral odpovědnost pouze za ty nejdůležitější potřeby společnosti jako celku, se stala entita, která přebrala spoluodpovědnost za mnohem širší katalog cílů. Tento posun je pravděpodobně přirozený vzhledem k tomu, že lidé převzali (formálně a materiálně) odpovědnost za stát jako takový. Při plnění tohoto náročného úkolu stát musel přesně definovat roli, postavení a pravomoc těch svých složek, které k naplňování tohoto cíle nezbytně potřebuje.

1.2 Formální společenské instituce

Vzhledem k velmi širokému katalogu společenských rolí, které na sebe stát vzal, si musel vytvořit také velmi široký katalog formálních institucí, které tyto úkoly plní. Není totiž fakticky možné, aby tatáž instituce plnila roli výchovnou, vzdělávací, řídící, sociální, sankční, apod. Tento systém je velmi propracovaný a rozdělený do více složek i v jednotlivých sektorech. Příkladem je sankční mechanismus státu (trestní říze-

ní), kdy se pro zajištění co nejspravedlivějšího mechanismu stát podílí na potrestání jednotlivce několika svými institucemi. Jedna instituce definuje pravidla (zákonodárce), jiná zjistí jejich porušení (represivní orgán), jiná tento skutek žaluje (žalobce), jiná brání zájmy žalované osoby (obhájce), jiná o tom rozhodne (soud) a také jiná instituce trest vykoná (represivní orgán, tentokrát jiný). Ačkoliv jsou všechny instituce součástí státu (s výjimkou obhajoby, jejíž výkon je ale státem upraven a kontrolován), plní každá z nich zcela jinou roli. Tuto situaci si lze představit v mnoha jiných úkolech, které společnost plní (každému, kdo si vyřizoval stavební povolení, je vyřizování několika předběžných povolení věcí důvěrně známou).

Instituce, které takové role plní, jsou instituce formální hned z mnoha ohledů. Kromě běžných znaků jako formální členství, přesná struktura apod., je jejich formalita daná i vymezením přesně stanoveného úkolu (lékaři nesoudí a soudci neléčí). Tímto se formální instituce liší od institucí neformálních, které jsou dynamické a plní mnohem širší katalog úkolů. Formalita institucí má ovšem i své stinné stránky. Lidé, kteří v nich pracují, jsou příslušníky živočišného druhu přivýklého fungování institucí neformálních, a proto se uvnitř formálních institucí vytvářejí neformální vzorce chování (lidé prostě nejsou roboti). Je otázkou organizace, kontroly a vzdělávání, zda tyto neformální vzorce chování slouží cílům, ke kterým je instituce vytvořena nebo jim naopak škodí, popřípadě mají neutrální povahu¹.

Organizace, kontrola a vzdělávání (socializace) spolu úzce souvisí. Řízení a jeho kontrola mají pedagogický aspekt a vzdělávání (vhodné) naopak tyto procesy usnadňují. Tato práce se zaměřuje na problematiku vzdělávání a to konkrétně policistů. Důvod, pro který je tento konkrétní úsek tak důležitý, se pokusím vysvětlit v následující kapitole.

1.3 Policie a její různé role

Policie je z hlediska služebního stáří ve sboru státních institucí v podstatě nováčkem. Nováčky to nemají lehké z hlediska postavení, které ve sboru zaujímají, a totéž platí o úkolech, které musí plnit, aby sbor jako celek fungoval. Role, postavení a pravomoci policie jsou přesně určené právním řádem, stejně jako tomu je v případě všech institucí. Z hledisky funkčního je policie orgánem jednak ochranným a jednak represivním. V otázce ochrany a represe není policie orgánem samojediným, ale jedním z mnoha. Typickým znakem policie je, že je orgánem kontaktním, a slušelo by se dokonce říci, že prvokontaktním. Z hlediska sociologického lze vyzdvihnout i socializační a výchovné role policie. Role policie je do jisté míry nevědecká, protože vzhledem ke svému postavení „prvního na ráně“ a jedné z nejmladších institucí od ní většina obyvatel očekává, že bude řešit vše.

Vzhledem k tomu, že je policie v mnoha ohledech orgán prvokontaktní, je její role velmi důležitá pro fungování celého systému, a to nejenom z důvodů

formálních, ale i z důvodů psychologických. Policista je zpravidla první osobou, se kterou se setká cizinec, který chce navštívit území státu, policista je první osobou představující stát na místě, kde se někdo dopustil trestného činu, přestupku, kde došlo k dopravní havárii, kde někdo zemřel apod. Z tohoto postavení vyplývá role reprezentativní. Z formálních důvodů je postavení policie významné, protože na její práci je závislá například celá mašinérie trestního soudnictví. Pokud policie bude například nějaké trestné činy zanedbávat, státní zástupci je prostě nebudou žalovat a soudci je nebudou soudit a jejich pachatelé nebudou trestáni. Proti takovým situacím existují formální obranné mechanismy, ale ty mohou napravit jednotlivé případy, kdežto jejich účinnost proti dysfunkci celého systému je omezená. Pokud budou policisté zanedbávat nějaké povinnosti, bude mít tato skutečnost vliv na celé obyvatelstvo a právní vědomí tím utrpí více, než když tyto povinnosti budou zanedbávat třeba kominici. Role policie je tedy nesmírně důležitá a bohužel také nevědecká. Otázka, zda současný nízký společenský status policie, který neodpovídá jejímu významu, je zaviněn policií samou nebo na něm nese vinu společnost jako celek, ovšem není předmětem tohoto článku.

1.4 Policie, etnická většina, etnické menšiny a vzájemné vztahy

Policie, stejně jako všechny státní instituce, by se měla podílet na integraci menšin do občanské společnosti, a to způsobem, který vyplývá z jejího postavení a z její role. Rozvedeno to znamená asi toto: Policie musí při plnění své prvokontaktní role plnit vůči etnickým menšinám tutéž funkci jako vůči etnické většině. Totéž platí o roli ochranné a o roli represivní. Pod pojmem „tutéž“ si ovšem nelze představit, že se bude chovat mechanicky stejně. Tento požadavek, který vypadá na první pohled buďto paradoxně, rasisticky nebo segregáčně, je pochopitelný, jestliže si uvědomíme vztah mezi společenským posláním policie, který definuje zákon, a společenskými souvislostmi postavení policie, menšin a většiny. Úkoly policie jsou přesně definovány zákonem. Zákon poměrně přesně popisuje, co v které situaci je policie povinna či oprávněna učinit. V praxi to ovšem znamená, že se policisté - konkrétní lidé - setkávají s konkrétními lidmi, kteří jsou příslušníky většiny a menšiny. Tento význam osobního kontaktu je podstatný prakticky v jakékoliv činnosti, kterou policisté činí (výslech, kontrola totožnosti, vyměřování pokuty, objasňování okolností přestupku apod.). Jak už bylo uvedeno výše, je policista zpravidla příslušníkem etnické většiny, a proto je při jednání s jiným příslušníkem téhož etnika oproštěn o problémy, které vznikají při interetnické komunikaci (jazyková bariéra, komunikační vzorce chování apod.). Při jednání s příslušníkem menšiny musí být policista vybaven k tomu, aby jednání mělo stejný výsledek po všech stránkách (pochopení, sdělení, vzájemná důvěra apod.).

Psychologická stránka věci je ovšem také předpokladem pro plnění vlastních funkcí policie. Policisté

by měli být vědomostně vybaveni k tomu, aby pokud plní ochranou roli ve vztahu k právům a právem chráněným zájmům, tak aby tuto roli mohli plnit i v kulturně odlišném prostředí, zejména s ohledem na skutečnost, že tato odlišnost je častěji předmětem útoku a v tomto ohledu tedy chráněnou hodnotou. Totéž platí v opačném případě, kdy policie funguje jako represivní, popřípadě sankční orgán. Policisté by měli být s to sdělit prostřednictvím sankcí adresátům represivních opatření vždy totéž, ať už jsou to příslušníci většiny nebo menšiny. Tedy jakési lidově řečeno „zločin implikuje přiměřený trest, a to vždy (nebo aspoň téměř vždy)“.

Obecně lze definovat ideální podobu vztahů mezi policií a menšinou jako prostředí důvěry a právní jistoty. To je samozřejmě poněkud nadnesené zejména v situaci, kdy totéž nelze konstatovat ani ve vztahu k etnické většině, ze které policisté ve valné většině pocházejí. Redukce nápravné snahy na úroveň „stejně tak dobré vztahy s menšinou jako s většinou“ není praktická už vzhledem k tomu, že problematika funguje trochu jako spojené nádoby a posilování právní jistoty menšin může mít kladný efekt na prestiž policie jako celku. Vzhledem ke svému prvkontaktnímu charakteru hraje policie významnou úlohu ve vnímání státu a jeho institucí příslušníky menšiny. V představách mnoha lidí (a to platí pro příslušníky většiny i menšiny) dokonce jedinou. Celý systém ochrany a represe (soudy, věznice apod.), který je policií opticky skryt, mnoha lidem prostě uniká. Pokud příslušníci menšin začnou vnímat policii a zprostředkovaně takto i stát jako ochránce svých životů, majetků, zdraví a garanta bezpečnosti, a zároveň jako spravedlivě trestajícího soudce, významně se usnadní integrace menšin do občanské společnosti, protože jejich důvěra v systém jako takový vzroste.

V tomto směru se nabízí otázka, proč by se policisté měli zaměřovat na komunikaci s menšinami více než na komunikaci s většinou. Odpověď je nasnadě, uvědomíme-li si různou míru komunikačních deficitů. Také platí, že pokud policisté dokáží komunikovat a spolupracovat s příslušníky etnických menšin, zvládnou nepochybně i komunikaci s příslušníky etnické většiny. Pokud budou příslušníci menšin vnímat policii jakou „svou“ policii, bude jejich sociální příslušnost k politickému národu, který vytváří stát, mnohem silnější.

1.5 Specifika policejní práce ve vztahu k menšinám

Připravenost policistů ke kontaktu s příslušníky etnických menšin lze změřit obtížně. Skutečnost je taková, že značná část policejního sboru není ke kontaktu s menšinami zatím nijak zvlášť školená a většina jeho příslušníků není tedy na kontakt s příslušníky menšin připravena (vyjma absolventů nové Základní odborné přípravy policistů). V předchozí kapitole jsem se zaměřoval na teoretický popis zvláštností vztahů mezi policií, většinou a menšinou. Klíčové aspekty těchto vztahů je ovšem třeba pojmenovat i konkrétně.

Také při tomto rozvedení je třeba odlišovat různé role policie.

Při plnění ochranné role policie je nutné dbát zejména na to, aby příslušníci menšin požívali stejné ochrany jako kdokoli jiný v situacích, kdy jsou jako příslušníci menšin více ohroženi. Tyto situace mohou být z hlediska policejní práce obtížnější než jiné obdobné případy. Jedná se především o situace:

- Příslušníci menšiny jsou ohroženi útoky na svá práva a právem chráněné zájmy, přičemž charakter těchto útoků má úzkou souvislost s příslušností k menšině, popřípadě je jí přímo motivován. Původce těchto útoků je zpravidla součástí většiny a útok je z hlediska jeho vnitřní motivace spojen s příslušností ke většině. Z hlediska policejní práce je nutné, aby skutečnost, že policisté jsou zpravidla příslušníky většiny, neovlivnila profesionalitu policejní práce. Velmi významný je také faktor osobní deprivace oběti útoku, který je na rozdíl od podobných situací, kdy porušení práva není spjaté s etnickou diversitou, ztěžuje představitelný a pochopitelný policisty, kteří se s ním setkají. Tento deprivací faktor by policisté při práci měli brát v úvahu. V opačném případě by ji totiž znesnadňoval. Tento psychologický problém má mnoho podob. Jednou z nich jsou i potíže způsobené neochotou spolupracovat, která pramení z obecné nedůvěry.
- Útoky na práva a právem chráněné zájmy se neodehrávají ve společenském vakuu. Zpravidla k nim dochází v kontextu společenských vztahů a různých společenských norem. Uvnitř menšinových komunit existuje síť společenských vztahů a norem zpravidla odlišná od většinového úzu. Setká-li se policista s konfliktem mezi jednáním jakékoliv osoby a právní normou, měl by brát v úvahu sociální kontext takového narušení práva. Právo totiž chrání obecné společenské hodnoty, které jsou velmi úzce spjaty se sociálními vztahy a hodnotami. Z těchto důvodů je pro práci policisty prospěšné znát společenské poměry uvnitř menšiny, aby mohl objektivně posoudit jednání kohokoliv bez ohledu na to, z jakého prostředí pochází. Jako příklad může sloužit poměrně častá potřeba osvětlit motivy protiprávního jednání.
- Uvnitř menšiny dochází k vytváření specifické sítě společenských, mocenských a hospodářských vztahů. Výsledkem této skutečnosti je, že se policie setká uvnitř menšiny s mnoha skutečnostmi, které jsou z hlediska většinové společnosti neobvyklé, popřípadě přímo v rozporu s právem. Úkolem policie je chránit všechny hodnoty, které jsou lidem vlastní. V praxi to znamená, že policista musí být schopen identifikovat ty situace, které nejsou protiprávní (jsou pouze neobvyklé) a tyto chránit jako každé jiné. Musí být také schopen identifikovat ty situace, které jsou protiprávní, a k těmto naopak tak přistupovat. Znalost prostředí je důležitá i proto, že v rámci menšinových komunit dochází typově k jiným protiprávním jednáním než v rámci

většinové společnosti. Posouzení právě relevantní společenské nebezpečnosti je pak otázkou znalosti poměrů uvnitř menšiny. O významu znalosti těchto poměrů při vyšetřování, ani nemluvě.

Obecně tedy platí, že pro kvalitní práci policie ve společnosti, jejíž součástí jsou i etnické menšiny, je nezbytná především znalost kulturního prostředí menšin. Další nezbytnou vlastností, kterou by policisté měli mít, je schopnost tyto znalosti vhodně aplikovat. Kromě těchto vědomostních a dovednostních kvalit je také nezbytné, aby se policisté se zmíněnými znalostmi a schopnostmi, které obsahují hodnotový systém, ztotožnili. Nezbytné bude také oprostít práci policie od předsudků, které jsou běžně rozšířené v majoritní společnosti. Problematika obecných znalostí policistů, především znalost právních předpisů a zásad policejní práce, je také významná, ale stojí mimo ohnisko tohoto článku.

Problematika ztotožnění se policistů s hodnotovým systémem, který je v sumě znalostí a dovedností týkajících se policejní práce s menšinami obsažen, je z pedagogického hlediska nejproblematictější. Akceptace hodnotového systému, na kterém je policejní práce založena (z formálního hlediska, tj. principy obsažené v Ústavě, zákonech a právních předpisech) je ovšem obecným problémem vzdělávání policistů. Nejproblematictější je v dobách, kdy dochází k obměňování těchto hodnotových systémů. Ozbrojené sbory, struktury státní správy apod. patří obecně k nejkonzervativnějším společenským strukturám, bez ohledu na jejich formální loajalitu². Problémem není skutečnost, že by policisté nebo příslušníci ozbrojených sborů byli obecně společensky konzervativnější, ale celý soubor faktorů, počínaje nezbytností kontinuity a vysokou schopností udržování interních hodnotových systémů v rámci vojensky řízených institucí konče³. Problematika vzdělávání policistů nabývá tak ve světle těchto skutečností na významu (a bohužel také na obtížnosti).

1.6 Vzdělávání policistů

Ve většině zemí, Českou republiku nevyjímaje, existují instituce zaměřené na vzdělávání policistů. Cílem těchto institucí je především připravit adepty na policejní povolání k tomu, aby plnili co nejlépe ty úkoly, které policejní služba vyžaduje. Mezi tyto úkoly patří i povinnost podílet se na soužití menšin a většiny. Existuje v zásadě několik typů policejních vzdělávacích institucí. Vzdělávací ústavy se liší jednak podle stupně, tj. na střední, vyšší odborné a vysoké školy a jednak podle toho, zda škola poskytuje ucelený vzdělávací program nebo pouze doplňující vzdělávací program, který má doplnit jiné obecné nebo jinak zaměřené vzdělání. Vzdělávací instituce také zajišťují celoživotní vzdělávání policistů.

Rozdíl mezi obecným vzděláváním policistů a doplňkovým vzděláváním je patrný především ve výhodách a nevýhodách obou systémů. Obecné vzdělávání policistů umožňuje lépe zvládnout celý katalog dovedností pro policisty nezbytný, jeho nevýhodou je

nedostatek mimooborových znalostí a sociálních zkušeností, které nemůže takto specializovaná instituce zprostředkovat. Systém doplňkový, který předpokládá doplnění vzdělání dosaženého na jiném vzdělávacím ústavu, má naopak jisté mezery v oblasti zvládnutí specializované policejní problematiky.

Z hlediska námi sledované problematiky je důležité odlišovat vzdělávání poskytované v rámci studijního programu běžným způsobem začleněnou do jiných předmětů (právo, profesní etika, občanská nauka, politologie) a vzdělávání specializované, především předměty zaměřené na problematiku menšin, lidských práv. Do druhé kategorie budou také spadat jednorázové pedagogické počiny jako semináře, diskuse a konference zaměřené na danou problematiku. Pedagogická činnost první kategorie slouží především k získání znalostí, kdežto v případě druhé kategorie je cílem příslušného vzdělávání i ztotožnění se žáků či studentů s hodnotovým systémem, který je obsažen v pravidlech fungování demokratické společnosti, ať už formálně (ústava) či materiálně (morálka, etika, nepsaná pravidla apod.).

Úskalí ve vzdělávání policistů se dají rozdělit do několika skupin:

- **Materiální.** Nedostatek zdrojů, především lidských, ale i informačních a finančních.
- **Institucionální.** Čím je vzdělávání policistů, respektive budoucích policistů, specializovanější, tím je vzdělávací instituce více provázaná s policií jako takovou. Tato skutečnost neznamena nic víc a nic méně, že policejní vzdělávací ústav se svou pružností a adaptabilitou na společenskou situaci blíží více vojensky organizovanému sboru než jiným občanským vzdělávacím ústavům.

Z výše uvedeného vyplývá, že problematika vzdělávání policistů v oblasti problematiky menšin spočívá na konfliktu otevřenosti vzdělávání a jeho účelnosti. Tento rozpor je méně patrný ve sféře vysokoškolského vzdělávání. Vzdělávání policistů není ovšem možné stavět především na vysokoškolském vzdělávání, protože středoškolsky vzdělané kádry jsou pro policii neméně nezbytné jako vysokoškolsky vzdělané kádry. Z těchto a mnoha jiných důvodů je tedy problematika vzdělávání policistů významná především na úrovni středoškolské, popřípadě na úrovni vyšších odborných škol.

1.7 Kontrolní mechanismy policie a problematika vzdělávání

Policie je jednou z mnoha institucí společnosti. Jako jedna z mála je ovšem nadána výjimečnými pravomocemi, které mají vliv na bezprostřední život občanů, jejich práva a oprávněné zájmy. Z těchto a mnoha jiných důvodů je policie podřízena několika kontrolním mechanismům, z nichž některé mají právní povahu, kdežto jiné mají sociální charakter. V těchto souvislostech je třeba jmenovat vnitřní kontrolu po linii velitelské pravomoci, kontrolu ze strany zvláštních inspekčních mechanismů, kontrolu ze strany státních

institucí nesoudního typu (ombudsman apod.), kontrolu ze strany civilních složek systému výkonné moci (vláda apod.), kontrolu ze strany několika systémů soudů (obecné, ústavní, mezinárodní apod.), kontrolu ze strany jiných institucí politického systému (sněmovny parlamentu a jejich orgány), kontrolu ze strany médií, veřejnosti, třetího sektoru, mezinárodních organizací, nevládních organizací apod.

Policie, ač se to na první pohled nezdá, je zkrátka obklopena kontrolou, kam se jen policista podívá. Tento ve své podstatě bohatý katalog plní několik rolí. Jedna z těchto rolí je také role výchovná. Tento pojem možná není úplně vhodný, protože policisté jsou dospělí a svéprávní lidé, ale jistá paralela s výchovou zde existuje. Každé pochybení a jeho zjištění mají vliv na chod policie a tento vliv obvykle překračuje rámec případu, kterého se zjištění týká. V kontextu vzdělávání a výchovy policie plní kontrolní mechanismy roli *ultima pedagogicae rationis*. Nehledě na to, že v kontextu vojensky organizovaného sboru má z psychologického hlediska větší váhu odůvodnění závazného rozhodnutí obvodního soudu než názor vysokoškolského profesora.

Problematika vzdělávání policistů by měla roli kontroly policie brát v úvahu hned z několika důvodů. Princip kontroly policie je v demokratické společnosti neodmyslitelný. Totéž, o co se snaží systém vzdělávání policistů, je cílem systému kontroly. Budoucí systém kontroly představuje v pedagogickém procesu motivaci. Existují i praktické důvody tohoto postupu. Mnohá vyjádření norem, definice hodnot apod. jsou nejlépe popsány v právních výstupech z konfliktů, které se zmíněných právních veličin týkaly.

Toto poněkud utilitaristické pojetí by ovšem mělo hrát spíše komplementární úlohu. Hlavním hodnotovým pilířem problematiky vzdělávání budoucích a současných policistů by měly být zmíněné hodnoty a nikoliv sdělení, „že pokud to nebudete dělat tak, jak chceme, tak jednou na vás dojde“.

Při úvahách o tom, jak vzdělávat policisty, by tedy dobrá znalost kontrolních mechanismů policie měla být podmínkou a tyto znalosti by měly být vhodně aplikovány.

2 Problémové oblasti

Některé aspekty vzdělávání policistů budou zvlášť problémové. Tyto problémy jsou dány charakterem policie a situací, ve které se nachází celá česká společnost a její odborné elity. Problémy, které zde zmíním, jsou charakteristické tím, že jejich řešení je z hlediska úspěchu při vzdělávání policistů nezbytné. Jsou to problémy svým způsobem primární.

2.1 Nedostatek informací

Jedním z nejzávažnějších problémů je nedostatek informací a zdrojů jak tyto informace získat, zpracovat a pedagogicky předat. Při vzdělávání policistů v pro-

blematice menšin a komunikace s nimi je třeba disponovat rozsáhlým katalogem informací z oblasti práva, sociologie, politologie, psychologie, historie, kulturologie, antropologie, filologie, lingvistiky, a dalších oborů. Na druhou stranu je třeba přiznat, že prakticky žádný policista, nemluvě o většině z nich, se nebude problematice menšin věnovat většinu doby, kterou stráví ve službě. Problematika menšin je sice důležitá, ale pouze jednou z mnoha. Z toho plyne, že prostor, ve kterém je možné vstoupit adeptům na vzdělání v policejních vědách, znalosti a dovednosti týkající se menšin je omezený. S touto skutečností se musí každé pedagogické úsilí nějak vyrovnat.

V dnešní době není ani problém získat přístup k informacím prakticky jakéhokoliv vědeckého oboru, problém je určit relevantnost těchto informací a tyto zpracovat a vyhodnotit. Problematika menšin není jako taková vědeckou disciplínou a neexistují souhrnně zpracované informace k tomuto tématu (alespoň doposud). Obecně tedy platí, že dostupné informace k dané tematice v přímo použitelné formě pro pedagogické účely neexistují. Tato skutečnost není specifikem České republiky, ale celého zeměpisného prostoru, který sdílí hodnoty, jejichž obsahem je kromě jiného respekt a úcta k menšinám (nejenom etnickým).

2.2 Role předsudků

Předsudek se dá charakterizovat jako vytvoření nějakého postoje k nějakému problému osobě či skupině dříve než je tento postoj podložen informacemi, které se k danému subjektu přímo vztahují. Obecná schopnost zobecňovat je vlastní každému uvažujícímu člověku a je pro většinu lidských činností nezbytná. Při práci policistů je zobecňovací schopnost mnohem důležitější než v případě jiných povolání. Společensky neakceptovatelné je ovšem vytváření takových předsudků, jenž jsou v rozporu s některými základními hodnotami, na kterých je založeno společenské zřízení. Jsou to ty předsudky, které vedou k vytvoření postoje k nějakému jednotlivci také na základě jeho příslušnosti k nějaké rasové, etnické, národnostní, náboženské či podobně definované skupině. Takový předsudek je totiž v přímém rozporu s principem rovnosti bez ohledu na jmenované skupiny. Kromě toho je takový předsudek útokem na důstojnost toho, jehož se týká.

Smyslem pedagogického úsilí při vzdělávání policistů by mělo být mimo jiné odstranění nepřijatelných předsudků a zabránění v jejich vytváření. Pravděpodobně nejsnazší cestou v tomto ohledu bude pochopení a osvojení těch principů, které zmíněné předsudky odkázaly za hranice společensky a právně přijatelných postojů. Tato skutečnost klade důraz na vnitřní přijetí těchto principů ve srovnání s jejich pouhou znalostí. Z tohoto důvodu nabývá na významu ta část výuky policistů, jejímž cílem je, aby se žáci ztotožnili s některými hodnotami.

2.3 Komunikační problémy spojené s odlišnými kulturními vzorci

I v situaci, kdy budou policisté zcela oproštěni od předsudků a budou všestranně informováni o menšinách, bude při jejich komunikaci s nimi hrát roli skutečnost, že obě strany pocházejí z jiného prostředí a používají jiné komunikační vzorce⁴. Tento oboustranný komunikační handicap nelze odstranit pouhým prostým vzděláváním, ale je třeba, aby vzdělávací proces obsahoval výuku zvlášť zaměřenou na tento problém. Velmi vhodné by bylo, kdyby tato výuka obsahovala nějaký aspekt praktického cvičení či stáže. Nicméně i v případě, že se bude výuka o tento rozměr obohacena, tak je nutné předpokládat, že valnou část schopností nezbytných pro interkulturní komunikaci budou policisté získávat v terénu. Smyslem policejního vzdělání by mělo být připravit policisty na tyto situace. Při řešení tohoto problému je třeba mít dobrou znalost předmětných menšin.

Pro všechny tři výše uvedené oblasti platí, že investovat čas a energii do jejich řešení je efektivnější než řešit problematiku vzdělávání policistů nahodile a nesystematicky. Zvládnutí výše uvedených problémových aspektů má totiž obecně preventivní aspekt a efektivita prostředků vynaložených na jejich řešení je velmi vysoká. V prvním případě zejména proto, že výstupy jsou v kontextu jedné země použitelné obecně a opakovaně. V případě druhého třetího problému je preventivní role pedagogického úsilí zcela zjevná.

3 Zahraniční příklady řešení problematiky

V současné době prakticky neexistují etnicky homogenní země. Problematika menšin je tedy aktuální ve většině zemí a ty demokratické se ji snaží nějakým způsobem řešit. Ačkoliv je existence menšin prakticky obecnou skutečností, nelze už totéž říci o charakteru menšin, míře jejich integrace do společnosti a typu jejich soužití s většinovou společností. Velmi různý je také přístup státních orgánů. Lze vyzorovat, že existují dvě základní skupiny faktorů, které určují přístup policie k problematice menšin.

První faktor je postavení menšiny ve společnosti. V této souvislosti je nutné brát v úvahu historické aspekty jako vývoj soužití menšiny s většinou. Poněkud odlišná bude situace menšiny, která žije na území státu déle než většina, což je případ původních obyvatel Spojených států, Kanady a Austrálie, od situace menšiny, která vznikla imigrací během 20. století, jak je tomu například v případě turecké menšiny v Německu. Kromě těchto dvou krajních poloh existují různé varianty postkoloniálních menšin (Nizozemí, Francie, Spojené království). Druhým faktorem jsou kulturní, právní a policejní tradice příslušného establišmentu. Navzdory silným demokratickým tradicím v mnoha státech euroatlantického prostoru lze konstatovat, že doba, po kterou se policejní sbory snaží aktivně spolupracovat s menšinami, je poměrně krátká. V Evropě se tak děje od ve větší míře od osmdesátých let a v severní Americe se tak děje od šedesátých let dvacátého století⁵.

Obecně lze vyzorovat základní tendence vývoje a těmi jsou:

- Empatický přístup. Policie se nesnaží pouze mechanicky řešit jednotlivé problémy, ale usiluje také o poznání příčin a souvislostí.
- Tvorba základních pravidel policejní korektnosti.
- Budování vztahů s menšinami především na komunální úrovni.

V některých ohledech se policejní přístupy liší a to především:

- V otázce, zda usnadňovat příslušníkům menšin přístup k policejní službě.
- Ve volbě cílového stavu soužití. Například v Severním Irsku směřuje policie svou snahu k vytvoření a udržení demarkačních linií, kdežto v jiných místech převládá integrační přístup.
- Ve formě spolupráce. Kupříkladu na evropském kontinentě bývá institucionalizovaná, kdežto ve Spojených státech nikoliv.

V zásadě platí, že konkrétní model snah o spolupráci s menšinami je vždy unikátní a představuje výslednici mnoha faktorů podmíněných situací. Z toho také vyplývá, že různé modely nemohou být přenositelné. Domnívám se ale, že mohou být velmi inspirativní.

Vzhledem k tomu, že je tato problematika velmi mladá, neexistují doposud přesně definované mezinárodní standardy policejní práce ve vztahu k menšinám. To platí o právních standardech, politických standardech a odborných standardech. Mezinárodní spolupráce v této oblasti existuje ve formě různých fór na půdě různých institucí⁶. V této souvislosti je vhodné podotknout, že na rozdíl od mnoha jiných oblastí má Česká republika v budoucnu šanci se na formulování těchto standardů podílet a také se již podílí. Na poli problematiky spolupráce policie s menšinami existuje ovšem mezinárodní spolupráce, která má formu různých konferencí, odborných seminářů apod. Z uvedeného vyplývá, že konkrétní formy spolupráce policie s menšinami si bude muset Česká republika vytvořit sama a k tomu již učinila zásadní kroky. Ve Střední policejní škole Ministerstva vnitra v Praze vzniklo ve spolupráci s holandským a českým helsinským výborem profesní Středisko pro výchovu k lidským právům a profesní etiku (bližší na www.skolamv.cz). Zahraniční modely a zkušenosti mohou ovšem posloužit jako inspirační zdroje, popřípadě jako návod jak se vyhnout chybným krokům.

Závěrem

Problematiky multikulturní společnosti představuje poměrně komplexní problém, jehož řešení není snadné. Největším problémem obecných řešení je neopakovatelnost situací, což o multikulturní společnosti platí dvojnásob. Historie nám doposud dala pouze návody, které problematiku multikulturní společnosti neřešily, popřípadě ji řešily nepřijatelným či neefektivním způsobem. Hledání cesty tedy je a bude vždy složitou procedurou, která bude nepochybně poznamenána mnohými slepými cestami a uličkami. Doufejme, že se české, evropské a světové společnosti podaří nalézt

uspokojivá řešení soužití lidí, kteří patří k různým kulturám, ale jsou příslušníky jednoho - lidského - rodu.

(Endnotes)

- 1 Keller, J.: *Sociologie byrokracie a organizace*. Slon, 1997, Praha.
- 2 Timothy Garton Ash v roce 1990 prohlásil, že v nových demokraciích východní Evropy bude vytvoření nových ústav trvat šest měsíců, zprovoznění tržní ekonomiky šest let a vznik občanské společnosti šedesát let. Doufejme, že se mýlil.
- 3 V některých případech se dokonce nevyplatí některé složky rekonstruovat, ale je výhodnější je vybudovat znova. Příkladem je budování poválečné britské tajné služby nebo zrušení StB a budování nové tajné služby (ÚOÚD => FIS => FBIS => BIS).

- 4 kolektiv: *Romové v České republice*. Socioklub, 1998, Praha.
- 5 Sborník: *Role policie v boji proti rasismu a xenofobii*. Ministerstvo vnitra, 2000, Praha.
- 6 Council of Europe: *Police training migrants and ethnic relations: practical guidelines*. Council of Europe, 1994, Štrasburk. Sborník: *Role policie v boji proti rasismu a xenofobii*. Ministerstvo vnitra, 2000, Praha. Conseil l'Europe: „Police et Droit de l'Homme“ *Outil de discussion - Manuel de formation*. Conseil l'Europe, 1999, Štrasburk.

Address:

Mgr. Ing. Bc. Jiří Zlámal, Ph.D., ředitel
Pod Táborem 102/5, 190 24 Praha 9
e-mail: spsdir@skolamv.cz

PRACOVNÍ ZÁTĚŽ A JAK JI ZVLÁDAT

The work load and the ways of coping with it

Karel Paulík

Katedra psychologie a sociální práce, Filozofická fakulta, Ostravská univerzita, ČR

Souhrn:

Príspevok sa venuje niektorým súvislostiam pracovnej záťaž a jej jeho subjektívneho hodnotení a faktorom usnadňujúcim zvládanie nárokov kladených na pracovníky/pracovnice.

Klíčová slova: pracovní zátěž, stres, adaptace, odolnost, coping.

Abstract:

The article deals with some aspects of subjective evaluation of work load put on workers and their coping with demands of work and factors which facilitate the way they cope with work load.

Key words: working load, stress, adaptation, resilience, coping.

*Katedra psychologie a sociální práce filozofická fakulta
Ostravské univerzity*

*Príspevok vzniknul za podpory grantu udeleného
GAČR s názvem „Osobnostní proměnné jako moderá-
tory a mediátory záťažové odolnosti“ podporovaného
GAČR 406/06/0796.*

PRACOVNÍ ZÁTĚŽ A STRES

Lidská práce vždy klade v nějaké míře **nároky**, s nimiž se musí pracující vyrovnat. Tyto nároky představují pro pracovníka určitou **zátěž**, která může být různá jak pro různé lidi, tak pro různé profese. **Pracovní zátěž** tvoří relativně samostatnou a podstatnou složku životní zátěže, kterou lze souhrnně charakterizovat nároky plynoucími z pracovních činností a interakcí člověka s podmínkami pracovního prostředí. Varieta těchto nároků je vzhledem k rozmanitosti pracovních činností a okolností, za nichž se uskutečňují značná.

I zde jako v životě vůbec se uvažuje a hovoří o kategorii **stresu**. V interakčním systémovém pojetí je **pracovní stres** způsoben situací, kdy je **vztah pracovních nároků a individuálních dispozic k jejich zvládnutí rozporuplný** (a) **objektivně** (tam, kde v důsledku výměny energií, kterou není člověk schopen kontrolovat, dochází k situacím přímo ohrožujícím lidské zdraví, život případně materiální hodnoty, jako např. živelné katastrofy, pád těžkých těles apod., nebo naopak k situacím s extrémním nedostatkem podnětů z okolí), nebo (b) je jako rozporný **vnímán a prožíván**.

Nároky související s pracovní činností (ať již reálné nebo domnělé) překračující pracovní kapacitu (dispozice ke zvládnutí) jedince nebo ji nedostatečně využívající, se označují jako **pracovní stresory**. Podíl pracov-

ních nároků a individuálních dispozic k jejich zvládnutí pak udává míru pracovní zátěže.

Objektivní parametry zátěže spojené s určitou prací představuje např. množství a rozsah pracovních úkolů (požadovaná produkce), obtížnost a složitost prováděných aktů, míra, kterou pracovní operace zatěžují senzorické, motorické či mentální funkce (podíl fyzické a psychické aktivity, potřeba koncentrace pozornosti) trvání úkolů a jejich distribuce v čase atd. Tyto objektivní znaky pracovní činnosti vyvolávají u jedince určitou odezvu ve fungování jeho organismu, jsou subjektivně zpracovány a jedinec na ně reaguje určitým chováním. **Subjektivní zpracování** (hodnocení a prožívání) práce a podmínek, za nichž je realizována, je z psychologického hlediska velmi podstatné. Představuje přes všechna možná zkreslení aspekt, od kterého zpravidla nelze při posuzování náročnosti určité práce zcela odhlédnout, neboť se podstatnou měrou promítá do přístupu k práci a profesi vůbec.

Objektivní ukazatele pracovní zátěže se zjišťují pomocí systematických rozborů, na jejichž základě se popisuje práce podle zvoleného kritéria. Analýza může využít řadu tradičních profesiografických postupů (např. pozorování pracovních činností, dotazování pracovníků a jejich nadřízených, sestavování časových snímků práce, analýza dokumentace apod.), může se vycházet z měření různých fyziologických charakteristik v průběhu pracovního výkonu, případně ze srovnávání těchto charakteristik naměřených před výkonem a po něm (podrobněji např. A. Hladký a spol., 1993, J. Štikar et al., 2003).

Již bylo řečeno, že subjektivní odezva na zátěž je individuálně rozdílná (podle subjektivního hodnocení, aktuálního psychického stavu, odolnosti jedince atd.). Přesto lze nalézt určité obecné znaky, jejichž přítomnost v pracovních podmínkách zvyšuje pravděpodob-

nost prožívání dané pracovní zátěže jako neoptimální. K nim patří zejména:

- pracovní prostředí ohrožující zdraví,
- špatné vztahy mezi lidmi na pracovišti,
- práce s nadměrným (intenzivní hluk, chlad, teplo, vlhkost), nebo nedostatečným množstvím a kvalitou podnětů (nuda, monotonie),
- časový tlak,
- vysoká pravděpodobnost chyb v rozhodnutí a výkonech spojená s rizikem velkých škod,
- vnější kontrola významně snižující samostatnost rozhodování a možnost volby (může být rušivým faktorem jak pro kontrolované tak pro kontrolující), nebo bránící osobnímu rozvoji a využití schopností,
- vysoké nároky na výkon zejména spojují-li se s omezenými možnostmi jeho dosahování,
- nedostatek informací potřebných pro rozhodování a řešení naléhavých problémů,
- vysoká zodpovědnost za práci vlastní i ostatních,
- pocit neadekvátního hodnocení práce, nedostatku podpory, malá pravděpodobnost povýšení a osobního rozvoje,
- pocit nejistoty a obavy ze ztráty zaměstnání.

Psychickou zátěž při práci i v životě vůbec lze v souladu s A. Hladkým a spol. (1993) rozčlenit na **senzorickou** (nároky na periferní smyslové orgány), **mentální** (nároky na zpracování informací) a **emoční** (vyvolávající emocionální odezvu). Často se v této souvislosti hovoří o **technostresu** vycházejícím z negativního působení technických prostředků na zdraví a psychickou pohodu a o **psychosociálním stresu** vycházejícím z problémů spojených se sociálními styky.

Pracovní stresory můžeme (viz např. K. Paulík, 1999) globálně rozlišovat na **stresory reálné** (aktuálně ohrožující a rušivě působící faktory práce) a **potenciální** (aspekty profese, které mohou vyvolat stres při dosažení určité intenzity, frekvence nebo doby trvání, jako např. hluk, přetížení pracovními úkoly, nedostatečné materiální vybavení pro práci). K faktorům, které mají rozhodující vliv na to, zda se potenciální stresory stanou reálnými, patří zejména:

- **individuální osobnostní charakteristiky pracovníka**, které působí na schopnost adaptovat se na zátěž (pracovní kapacita, zdatnost, dovednosti, znalosti, dosavadní zkušenosti se stresem motivovanost apod.),
- používaný **způsob vyrovnávání se se zátěží** (coping, obranné reakce),
- jejich **subjektivní hodnocení** (interpretace v souvislosti s individuálními hodnotami). Jedinec v dané situaci hodnotí jednak vnější podmínky a okolnosti (ať již aktuálně vnímané nebo očekávané v budoucnu) co do míry ohrožení svých hodnot, jednak posuzuje, co je za daných okolností možno dělat a jaké jsou jeho možnosti situaci zvládnout. Pak může ovšem jako vysoce náročnou či ohrožující hodnotit i situaci objektivně relativně jednoduchou a neškodnou.

- přítomnost či nepřítomnost **nepříznivých životních událostí** (závažné životní změny, ztráty ohrožující podstatné hodnoty apod.) a drobných **denních nepříjemností** (daily hassles),
- **sociální opora** (dostupnost pomoci od ostatních lidí v okolí v případě potřeby),
- **sociální status** (postavení jedince ve společnosti, míra jeho uznání, vlivu).

Základem zvládnutí nároků interakce s pracovním prostředím je **efektivní adaptační proces**. Krivohlavý (1998) uvádí tři základní funkce adaptačního procesu. Jde o zvažování situace na základě jejího kognitivního hodnocení, dále o volbu strategie zvládání těžkostí (coping) spočívající v překonání, odstranění nebo omezení jejich působení a o přehodnocování situace (reappraisal), kdy je podržena původní strategie nebo je změněna.

ODOLNOST PROTI ZÁTĚŽI

Chceme-li se podrobněji zabývat problematikou **zvládání pracovní zátěže**, můžeme se zaměřit na průběh příslušných procesů, a vlivy, které na ně působí zvenčí i zevnitř, nebo nás mohou zajímat zejména osobnostní vlastnosti pracujícího člověka, které ho disponují ke zvládání pracovních nároků. Přitom se vždy bere zřetel na interakci vnějších a vnitřních podmínek ve vzájemných transakcích osobnosti a prostředí. Aktivní proces zvládání se označuje jako **coping** (do nějaké míry se při vystavení člověka zátěži mohou uplatnit i obranné mechanismy, které jsou v obecném smyslu považovány za méně hodnotné, nezřídka i díky podílu nevědomých dějů klamné a nepříliš prospěšné osobnostnímu rozvoji).

Souhrnným označením pro individuální schopnost zvládání nároků je **zátěžová odolnost**, případně **stresová** či **frustrační tolerance**. Podobným pojmem je také **pracovní kapacita**. Současné psychologické studie zátěže pracují s řadou osobnostních proměnných, jejichž vliv na míru i důsledky zátěže je podstatný, jako je např. extraverteze, neuropsychická stabilita (opak neuroticismu), dispoziční optimismus a sebe-důvěra, styl chování, sense of coherence, hardiness, pozitivní myšlení, konstruktivní myšlení, vysvětlovací styl atd. (podrobněji viz např. K. Paulík, 2006). V rámci osobnostních dispozic ke zvládání pracovních zátěží do té míry, že je relativně velký rozsah těch, které jedinec zvládne, aniž by se dostal do stavu stresu se všemi jeho negativními důsledky, lze považovat za důležité **tendence k určitému způsobu hodnocení pracovních situací**. V tomto smyslu lze jako vhodné znaky hodnocení v souhrnu uvést:

- Pohled na svět jako na smysluplný vnitřně soudržný celek. Jeho základem je důvěra, že člověk žije v prostředí, jehož působení je uspořádané, pochopitelné a předvídatelné.

- Přesvědčení o zvládnutelnosti pracovních situací vůbec, které vede k názoru, že má smysl se snažit dané pracovní problémy řešit.
- Přesvědčení o dostatečné vlastní dispoziční výbavě pro zvládání pracovních nároků (víra ve vlastní síly, sebedůvěra) a vlastní schopnosti mít situaci pod kontrolou
- Přijetí pracovních úkolů jako výzvy.
- Plné pracovní nasazení a zaujetí prací.
- Prožívání pozitivních emocí vycházejících ze smysluplnosti vlastní práce i jednotlivých pracovních úkolů.
- Modifikace kognitivního hodnocení přeznačkováním (např. hledání pozitivních stránek i u nepříjemností).
- Optimismus, dobrá nálada, smysl pro humor.

Z technického hlediska lze eliminovat nežádoucí vlivy pracovní zátěže omezováním účinku nežádoucích stresorů (např. nadměrného hluku, chladu, proudění studeného vzduchu, prachu, vibrací) pomocí ochranných pomůcek, technologických opatření, racionální organizací práce včetně time managementu atd. Nadměrné zátěži je možno se vyhýbat (to ovšem dovedeno do důsledku by nakonec mohlo znamenat vyhýbat se práci vůbec), nebo naopak si na ni přivykat (trénink) na základě jejího postupného zvyšování. Pracovní kapacitu můžeme zvyšovat také prostřednictvím racionální životosprávy (tělesný pohyb, správná výživa, spánek apod.). Dále je vhodné se zaměřit na budování pozitivních vztahů s blízkými osobami v zaměstnání, mimo něj doma a v zájmové oblasti spolupracovníky, členy rodiny přáteli (sociální opora).

V akutním stresu se je vhodné se snažit o nadhled a odstup. Běžná mluva má pro to výstižné vyjádření „**být nad věcí**“. Přitom si můžeme pomoci, je-li to za daných okolností možné, např. tím, že se fyzicky vzdálíme (v ústraní se pak můžeme uklidnit douškem vody, ochlazením obličeje, případně se i zbavit neúčelně nahromaděné energie a odreagovat negativní afekt intenzivním neškodnou aktivitou). Když nemůžeme odejít, zkusíme se stresující situaci vzdálit alespoň v představách a vytěsnit stresory nebo jejich hlavní složky z mysli. Vše, co dokáže zaujmout naší pozornost, může být k tomu účelu dobré (např., počítat v duchu do deseti, zaměřit se na nějaký viditelný detail věcí kolem nás apod.). Okamžité hodnocení situace můžeme pozitivně ovlivnit uplatněním předem připravených formulací zlehčujících situaci (např. „To chce klid!“, „Žádná kaše se nejí tak horká, jak se vaří.“ i peprnější „Když nejde o život, jde o...“). Podobně může pomoci i představa, vytrhující jednotlivé podmínky (třeba osoby) stresové situace z daného kontextu, doplněná vhodným přirovnáním („Hýká jako osel.“, „Mává rukama jako větrný mlýn.“ ap.). Samozřejmě přitom nemusíme šetřit ani sebe („Vypadám asi pěkně komicky, když se tak rozkřikuji.“, „Nejspíš jsem teď červená jako rajče.“ Apod.). Souvislosti mezi tělesným a psychickým uvolněním můžeme využít v postoji s uvolněnými svaly, se

svěšenou hlavou a rukama podle těla, v němž setrváme alespoň minutu. Dobrým prostředkem může být také soustředěná regulace dýchání (na čtyři nádechy, na čtyři výdechy a na čtyři výdechy ap.). Pomoci může i úvaha na téma dočasnosti našeho trápení a relativnosti současných obtíží ve srovnání s délkou lidského života nebo s tím, co už jsme my případně jiní lidé zvládli dříve. Můžeme si také připomenout, jak se nám minulé velké těžkosti po čase jeví úplně jinak, mnohdy i humorně.

Při zvládání stresových situací, kterým se nedalo vyhnout je účelné také nechytit se do pastí vlastních bolestinských úvah na téma, jak je něco nenávratně ztraceno, jací jsme smolaři oproti jiným šťastným, jak nás nikdo nemá rád a všichni nám ubližují ap., které prohlubují naši depresi. Kromě deprese často doprovází akutní stres vztek a strach. Proto je dobré včas rozlišit signály začínajícího vzteku a pokusit se je zvládnout například tím, že použijí nacvičených formulek typu „stop přemýšlej!“, nebo „nedej se vyprovokovat!“ ap. Zajímavé je, že vztek zvládají hůře lidé, kteří mají potíže se slovním vyjadřováním, kteří napřed jednají a pak přemýšlejí. Určitou prevenci vzteku ve stresové situaci lze spatřovat také v přípravě na ni tak, že se snažíme předvídat vývoj a nenechat se zaskočit. Účelné také může být cvičit se ve výkladu chování dalších zúčastněných osob, nepřičítajícím jim nepřátelské úmysly.

Chceme-li se vyrovnat se strachem doprovázejícím akutní stres, není vhodné svůj strach sám před sebou popírat ani ho zveličovat, nebo se za něj trestat (např. pocitem viny), případně odměňovat (alkoholem, cigaretou, sladkostmi ap.). Strach je třeba přijmout střízlivě jako něco reálného, co mívá v podstatě každý. Provázeli-li strach stresové situace očekávané v budoucnu, jak je tomu např. u trémy, zůstává nejučinnější preventivní metodou co nejlepší příprava na příslušnou událost. Určitému druhu systematické přípravy se říká sebe-programování. Přitom však není vhodné své obavy zdůrazňovat, formulovat a zaměstnávat se představami své blamáže.

V akutním stresu bychom se měli vyvarovat hodnotících soudů a výroků např. o spolupracovnících nebo nadřízených (kterých bychom později mohli litovat) a také bychom neměli činit žádná zásadní rozhodnutí.

Literatura

- Hladký, A. a spol.: *Zdravotní aspekty zátěže a stresu*. Praha, UK 1993.
- Kebza, V.: *Psychosociální determinanty zdraví*. Praha, Academia 2005.
- Křivohlavý, J.: *Jak neztratit nadšení*. Praha, Grada 1998.
- Paulík, K.: *Psychologické aspekty pracovní spokojenosti učitelů*. Ostrava, FF OU 1999.

Paulík, K.: *Determinace lidského zvládání zátěže*. Acta Facultatis Philosophicae Univesitatis Ostraviensis 228, 2006, 11, 5-28.

Paulík, K., Gruber, D.: *Trénink radosti*. 2. vydání. Ostrava, Repronis 2001.

Štikar, J., Rymeš, M., Riegel, K., Hoskovec, J.: *Psychologie ve světě práce*. Praha, Karolinum 2003.

Address:

prof. PhDr. Karel Paulík, CSc.

Katedra psychologie a sociální práce,

Filozofická fakulta,

Ostravská univerzita, ČR

e-mail: karel.paulik@osu.cz

ŘÍZENÍ MIKROREGIONŮ

Management of microregions

Jiří Dušek, Ladislav Skořepa

Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s.

České Budějovice

Souhrn:

Příspěvek shrnuje výzkum realizovaný Západočeskou univerzitou a Vysokou školou evropských a regionálních studií. Předmětem řešení projektu je tvorba modelů regionálního managementu ve třech pilotních regionech v západních a jižních Čechách a jejich praktickou implementaci. Součástí projektu byl i marketingový výzkum. Dotazník pro představitele obcí a měst byl zaměřen na vytvoření, řízení mikroregionů a jejich financování.

Klíčová slova: management, regionální management, mikroregion.

Abstract:

The contribution deals with results of research, which was realized by University of West Bohemia in Pilsen and College of European and Regional Studies. The aim of the research is creation of regional management's models in three regions in west and south Bohemia and their implementation. The important part of project was marketing research. Question-form for representatives of towns and villages was focused on reasons of microregion creation, management of microregions and microregion financing.

Key words: management, regional management, microregion.

Úvod

Sdružování subjektů, majících společné zájmy a cíle je významným evropským trendem, který se ve značné míře prosazuje i v České republice:

- dobrovolné svazky obcí (mikroregiony) aktivují a koordinují všechny ekonomické, kulturní a společenské subjekty tak, aby byl využit přirozený potenciál celého regionu;
- dobrovolné svazky obcí (mikroregiony) se stále více stávají jedním z hlavních pilířů regionálního rozvoje, jejich vznik v daném území je velmi důležitý pro potenciální realizaci akcí nadobecního významu;
- hlavním cílem založení mikroregionu by mělo být společné řešení více problémů (cestovní ruch, životní prostředí, zemědělství, infrastruktura, ekonomický rozvoj, rozvoj lidských zdrojů).¹

Role dobrovolně vznikajících mikroregionů je založena zejména na vytváření společných aktivit, projektů i strategií, které umožňují zejména malým venkovským sídlům zachovat na dostatečně dobré úrovni životní podmínky jejich obyvatel.²

Venkovský mikroregion nemůžeme chápat jako striktně vymezenou administrativní jednotku, ale jako dobrovolné sdružení měst a obcí, které usilují o společná řešení problémů. Důvody, které vedou ke vzniku jednotlivých mikroregionů, jsou dle Ústavu územního rozvoje různé. V minulosti vznikaly zejména mono-

tematicky zaměřené mikroregiony, které většinou po splnění účelu, za kterým byl mikroregion vytvořen, nepokračovaly v další spolupráci. Některé mikroregiony na základech spolupráce založené na jednorázovém úkolu postavily další spolupráci a svůj komplexní rozvoj. Mikroregiony, vznikající zdola mají tedy v poslední době stále častěji komplexní charakter a monofunkční mikroregiony se vyskytují stále v menší míře.³

Podle celorepublikového monitoringu Mikroregiony 2004 bylo v České republice 610 mikroregionů. V roce 2005 to již bylo o 38 více. Do mikroregionů je tedy zapojen stále vyšší počet obcí. Oproti očekávání se zvyšuje i počet obcí, které jsou zapojené do dvou či tří mikroregionů zároveň. Mikroregiony, vznikající zdola, mají tedy v poslední době stále častěji komplexní charakter, proto se setkáme v regionu s nerovnoměrně pokrytými územími, kde není ani jeden mikroregion nebo je jich naopak několik s přesahem do jiného kraje.⁴

Název sám a jeho používání však nemá žádnou oporu v zákoně a může být často zavádějícím ba i matoucím. Na rozdíl od právnických osob soukromého práva vzniklých podle obchodního zákoníku, které mají za povinnost uvádět ve svém názvu i svou právní formu (§ 9: „Součástí firmy právnických osob je i dodatek označující jejich právní formu“), není u svazků obcí žádná taková povinnost stanovena. Je zde tedy naprostá volnost a absence právní úpravy, která bohužel nestanovuje více než že dle obecných ustano-

vení občanského zákoníku „Právnícké osoby mají svůj název, který jim musí být určen při jejich zřízení“. Pokud tedy svazek obcí zřízený veřejnoprávní smlouvou rovnou uvede ve svém názvu „mikroregion“ či později tento termín používá neformálně ke svému názvu, nic mu v tom nebrání. Z pohledu práva by mělo být používáno pojmu mikroregion pro možná poněkud větší a méně formální uskupení obcí nežli jsou pouhé „svazky obcí“ (nejlépe pro sdružení obcí, svazků obcí), a to pro různé aktivity týkající se regionálního rozvoje ve smyslu zákona o podpoře regionálního rozvoje. Můžeme se sice setkat i s názvem „dobrovolný svazek obcí mikroregion ...“, ale z právního hlediska je nejspřávnější hovořit jen o svazcích obcí.⁵

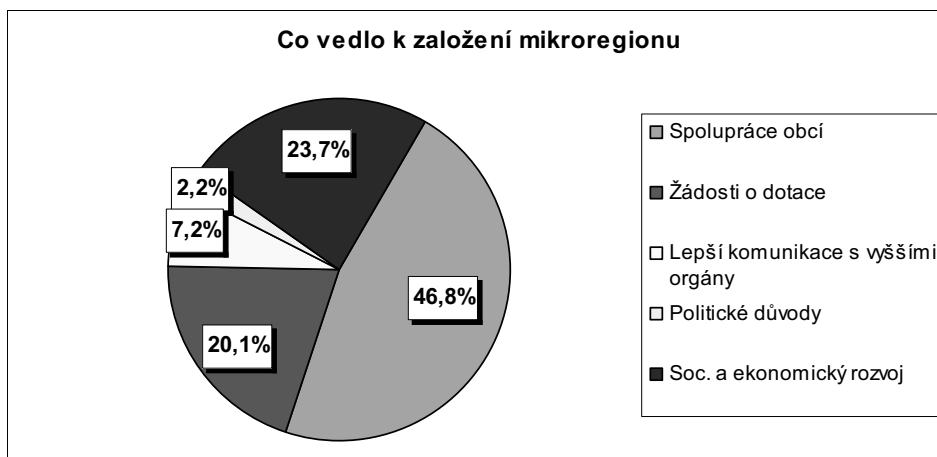
Vznik mikroregionů a vzájemná spolupráce je však nezbytná pro společné prosazování společných zájmů a záměrů venkovských obcí a měst s cílem dosažení žádoucích změn ve všech obcích určitého prostoru a je pozitivním trendem probíhajícím ve venkovském prostoru.

Metodika

Tento výzkum byl realizován v roce 2005 Západočeskou univerzitou a Vysokou školou evropských a regionálních studií v rámci projektu „Regionální management jako cesta k udržitelnému rozvoji venkovských regionů“. Předmětem řešení projektu byla tvorba modelů regionálního managementu ve třech pilotních regionech v západních a jižních Čechách a jejich praktickou implementaci. Součástí projektu byl i marketingový výzkum. V rámci výzkumu bylo osloveno 200 obcí. Z 200 oslovených obcí se výzkumu nakonec zúčastnilo 144 obcí z regionu jižních a západních Čech, které jsou součástí 55 mikroregionů. Odborné cíle byly zaměřeny na shromáždění, zpracování a interpretování dat týkajících se problematiky vzniku a fungování mikroregionů.

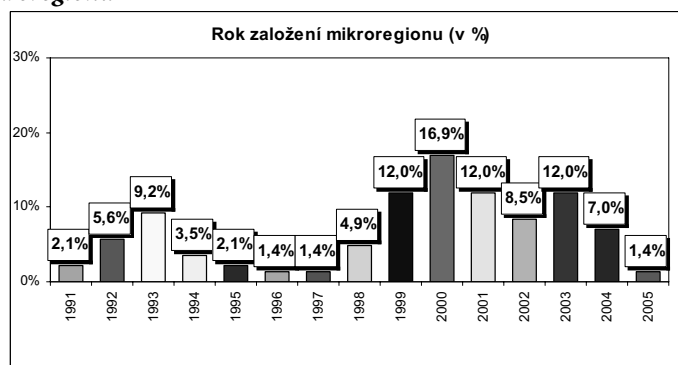
Výsledky a diskuse

Graf 1 – Důvody založení mikroregionu

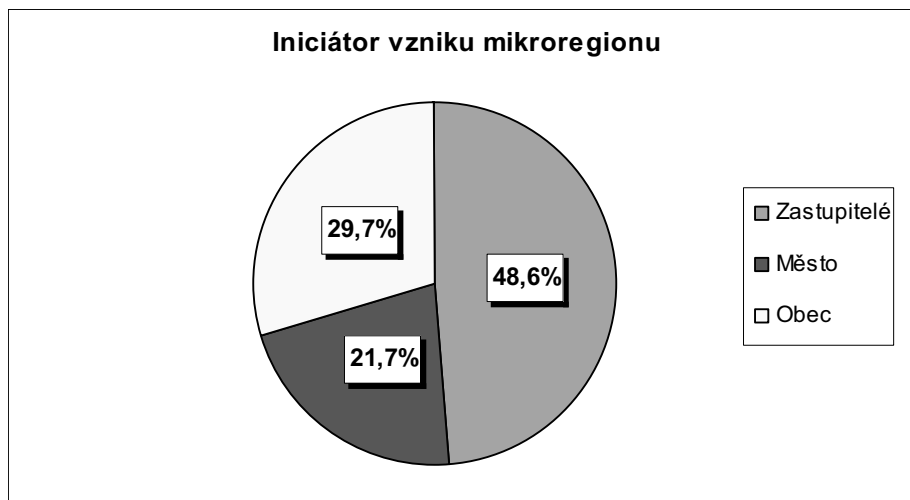
Hlavním důvodem k založení mikroregionů byla nejčastěji spolupráce obcí (46,8 %), sociální a ekonomický rozvoj (23,7 %), žádosti o dotace (20,1 %). Mezi méně důležité důvody založení mikroregionů patřila lepší komunikace s vyššími orgány (7,2 %) či politické důvody (2,2 %).

Graf 2 – Rok založení mikroregionu

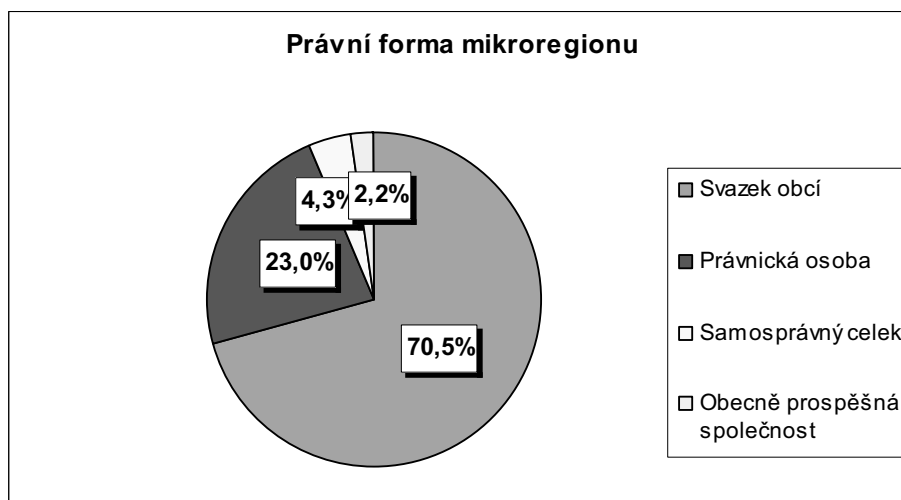
3 nejstarší mikroregiony (2,1 %) byly založeny již v roce 1991. Boom v zakládání mikroregionů ale nastal až kolem roku 2000. V roce 1999 bylo založeno 12,0 % mikroregionů, v roce 2000 již 16,9 % mikroregionů. Od roku 2003 je počet založených mikroregionů sestupný (2003 – 12,0 %, 2004 – 7,0 % a v roce 2005 jen 1,4 %).

Graf 3 – Iniciátoři vzniku mikroregionu

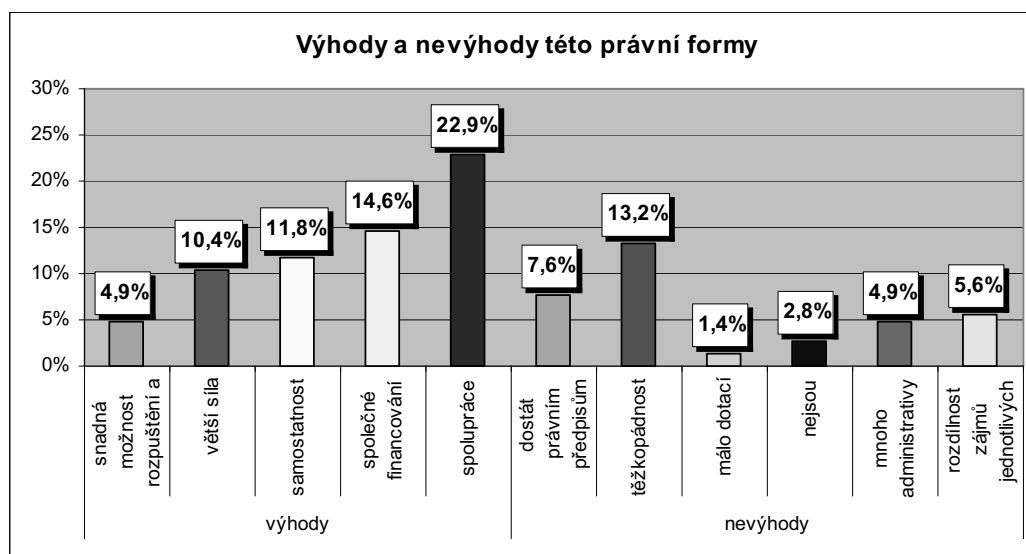
Nejčastějším iniciátorem založení mikroregionů bylo zastupitelstvo (48,6 %), obec (29,7 %) a město (21,7 %).

Graf 4 – Právní forma mikroregionů

Nejčastější právní forma mikroregionů je svazek obcí (70,5 %) a právnická osoba (23,0 %). Nejméně obvyklou právní formou je samosprávný celek (4,3 %) a obecně prospěšná společnost (2,2 %).

Graf 5 – Výhody a nevýhody právních forem

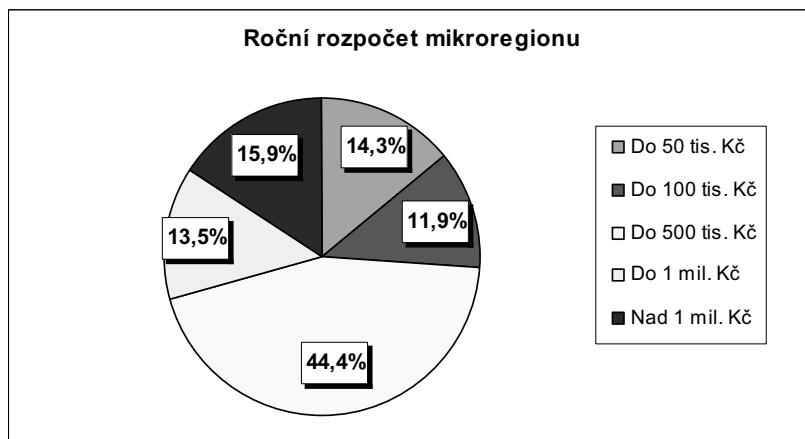

Jako největší výhody právní formy uvádějí respondenti spolupráci (22,9 %), společné financování (14,6 %), samostatnost (11,8 %) a větší sílu (10,4 %). Pouze 4,9 % respondentů uvedlo jako výhodu možnost rozpuštění a přijetí členů.

Jako největší nevýhodu dané právní formy uvádějí respondenti těžkopádnost (13,2 %), povinnost dostát právním předpisům (7,6 %) a přílišnou rozdílnost zájmů jednotlivých obcí (5,6 %). 1,4 % respondentů uvedlo jako nevýhodu málo dotací a mnoho administrativy (4,9 %). 2,8 % respondentů neuvedlo žádnou nevýhodu této právní formy.

64,6 % respondentů specifikovalo nějaké výhody, zatímco 35,4 % specifikovalo nevýhody.

Graf 6 – Roční rozpočet mikroregionu

Roční rozpočet mikroregionů se u 44,4 % mikroregionů pohybuje ve výši do 500 tis. Kč ročně. 14,3 % mikroregionů má rozpočet do 50 tis. Kč, 11,9 % do 100 tis. Kč, 13,5 % do 1 mil. Kč a 15,9 % nad 1 mil. Kč.

Závěr

Mezi hlavní důvody, proč se města a obce rozhodly založit mikroregiony, patří nejčastěji spolupráce obcí a sociální a ekonomický rozvoj regionu, protože především malé obce v České republice nejsou schopny zajistit vypracování různých projektů, které by jim umožnily čerpat finanční prostředky strukturálních fondů Evropské unie. Vznik mikroregionů je tedy nezbytný pro společné prosazování společných zájmů a záměrů venkovských obcí a měst s cílem dosažení žádoucích změn ve všech obcích určitého prostoru a je v současnosti pozitivním trendem probíhajícím ve venkovském prostoru. Dokládají to i získaná data z výzkumu – hlavním důvodem k založení mikroregionů byla nejčastěji spolupráce obcí (46,8 %), sociální a ekonomický rozvoj (23,7 %), žádosti o dotace (20,1 %). Boom v zakládání mikroregionů nastal kolem roku 2000 v souvislosti s možností čerpání finančních prostředků

od EU. Od roku 2003 je tempo založených mikroregionů pomalejší. Nejčastějším iniciátorem založení mikroregionů bylo zastupitelstvo obce či města (46,5 %). Nejčastější právní forma mikroregionů je svazek obcí (70,5 %) a právnická osoba (23,0 %).

Jako největší výhody právní formy uvádějí respondenti spolupráci (22,9 %), společné financování (14,6 %), jako největší nevýhodu dané právní formy uvádějí respondenti těžkopádnost (13,2 %) a povinnost dostát různým právním předpisům (7,6 %).

Roční rozpočet mikroregionů se u 38,9 % mikroregionů pohybuje ve výši do 500 tis. Kč ročně. Velmi významnou část rozpočtu tvoří členské příspěvky (nejčastěji do 20 % rozpočtu je to u 24,3 % respondentů).

Mikroregiony jsou velmi prospěšnou formou spolupráce zainteresovaných subjektů, otázkou je, do jaké míry budou tyto subjekty v budoucnu motivovány „spolupracovat“, když se začne zmenšovat množství finančních prostředků směřujících z Evropské unie do ČR. Další velmi diskutovanou otázkou je, kdo má být vlastně tím „motorem“ rozvoje konkrétního území... zda nějaké kooperující sdružení na dobrovolné bázi či nějaký administrativně vymezený subjekt jako jsou například obce s rozšířenou působností. Teprve budoucnost nám ukáže, zda je schopné partnerství měst a obcí v mikroregionech fungovat i na jiné a trva-

lejší bázi než je pouze ta finanční, jako je tomu nyní v mnohých případech.

Informační zdroje:

1. Regionální informační servis. <http://www.risy.cz>, 30.4.2007.
2. KOLEKTIV AUTORŮ: Úvod do regionálních věd a veřejné správy. Pelhřimov 2004: Aleš Čeněk, s.r.o. 447 s. ISBN 80-86473-80-5.
3. Ústav územního rozvoje: Monitoring mikroregionů a rozvojových dokumentů mikroregionů. 9.10.2006. www.uur.cz.
4. Ústav územního rozvoje: Mikroregiony 2005, 9.10.2006. <http://www.uur.cz/default.asp?ID=2208>
5. POKORNÝ, J.: Pojem mikroregion. Veřejná správa 43/2006, MV ČR 2006.

Address:

Ing. Jiří Dušek

Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s.

Žižkova 6, 370 01 České Budějovice

tel.: + 420 386 116 834

e-mail: dusek@vsers.cz

Ing. Ladislav Skořepa, Ph.D.

Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s.

Žižkova 6, 370 01 České Budějovice

tel.: + 420 386 116 821

e-mail: skorepa@vsers.cz

SWOT ANALÝZA TRHU PRÁCE JIHOČESKÉHO KRAJE

SWOT analysis of the labour market in South Bohemia

Petr Řehoř

Jihočeská univerzita v Č. Budějovicích, Ekonomická fakulta, Katedra řízení

Souhrn:

Jihočeský kraj má díky své poloze, historickému vývoji i některým surovinovým základnám velký rozvojový potenciál. Základním předpokladem pro jeho ekonomický růst je zejména efektivní využití jeho silných stránek a příležitostí a minimalizace negativních stránek (slabých stránek a ohrožení), které jsou v příspěvku formulovány za oblast trhu práce.

Klíčová slova: SWOT analýza, Jihočeský kraj, trh práce, nezaměstnanost.

Abstract:

South Bohemia has thanks his position, historical development and some raw materials basis the big developing potential. Basic precondition for its economic growth is especially efficient usage of his strengths and opportunities and minimalization of negative pages (weakness and threats) that are in paper formulated for labour market.

Key words: SWOT analysis, South Bohemia, labour market, unemployment.

Úvod

Trh práce je místem střetu nabídky a poptávky po práci. Zaměstnavatel se na něm setkává s potenciálním zaměstnancem, se kterým se dohaduje na výši mzdy, pracovní době, pracovních podmínkách apod. Dále zde působí stát a jeho instituce, odbory, různá lobby či politická seskupení.

Ekonomické a sociální procesy na tomto trhu jsou proto výrazně ovlivněny nejen stranou nabídky a poptávky, ale i těmito dalšími subjekty a také působením sociálních norem a institucí. Mezi současné trendy trhu práce patří útlum výroby v průmyslu a snižující se zaměstnanost v primárním sektoru, výrazně také poklesla zaměstnanost v zemědělství v důsledku transformace a privatizace, ale i díky omezování zemědělské produkce. Naopak terciální sektor zaznamenal růst.

Cíl a metodika

Cílem příspěvku je definovat silné, slabé stránky a ohrožení a příležitosti (které lze v budoucnu očekávat) na trhu práce v Jihočeském kraji, která jsou strategicky významné a je třeba jim věnovat pozornost.

Za prvé byla provedena stručná analýza trhu práce v Jihočeském kraji – základním hodnocením ukazatelem byla zvolena nezaměstnanost a to k 31.12.2005. Dalším krokem bylo sestavování SWOT analýzy. Autor při tom vycházel z programu rozvoje Jihočeského kraje, který v roce 2001 zpracovala regionální

rozvojová agentura. V daném dokumentu byla zpracována SWOT analýza pro 7 oblastí: Infrastruktura, Cestovní ruch, Podpora a rozvoj podnikání, Zemědělství a rozvoj venkova, Sociální oblast a zdravotnictví, Ochrana životního prostředí, Vzdělávání a sport. Dále byla použita kniha Jsme v Evropě zaměstnatelní. Z daných sekundárních zdrojů byly vybrány, poupraveny, a přidány dle provedené analýzy trhu práce slabé, silné stránky a ohrožení a příležitosti, které se určitým způsobem váží k charakteristice trhu práce v Jihočeském kraji.

Literární rešerše

SWOT analýza je jednou z nejspěšnějších a nejrozšířenějších metod pro analýzu vlivu externího okolí na region i pro analýzu vlivu vnitřních silných a slabých stránek a je velmi užitečným, pohotovým a snadno použitelným nástrojem k deskripci celkové situace regionu.

SWOT analýza je standardní metoda používaná k prezentaci analytických poznatků o nejrůznějších objektech zkoumání. Jejím principem je jednoduchá, avšak výstižná a pokud možno vyčerpávající a objektivní charakteristika silných a slabých stránek zkoumaného objektu a jeho možných příležitostí a ohrožení. Zkratka SWOT znamená silné (strengths) a slabé (weaknesses) stránky regionu a příležitosti (opportunities) a ohrožení (threats) identifikované ve vnějším prostředí regionu.

TICHÁ a HRON (2002) uvádí, že účelem této analýzy není určit jakýkoliv druh silných nebo slabých stránek, příležitostí a ohrožení, ale zaměřit se na vyzdvížení těch, které mají strategický význam

V analýze trhu práce celé ČR provedenou ČSÚ byly zjištěny tyto jevy:

- pokles celkového počtu obyvatel,
- pozvolný klesající trend míry ekonomické aktivity,
- pravidelné zvyšování objemu ekonomicky neaktivních osob,
- pokles počtu zaměstnaných osob a klesající trend míry zaměstnanosti,
- klesající trend v celkové zaměstnanosti žen,
- pokles ekonomické aktivity a zaměstnanosti mládeže,
- mírné zvyšování podílu starších osob na celkové zaměstnanosti,
- pokles ekonomické aktivity a zaměstnanosti osob se změnou pracovní schopnosti,
- růst celkové nezaměstnanosti,
- ekonomický vývoj nedosahuje tak vysokou a žádoucí úroveň, aby výrazněji přispěl k dostatečné redukci stupně nerovnováhy mezi poptávkou po pracovní síle a její nabídkou,
- strukturální změny horizontální a vertikální dimenzi národního hospodářství,
- pokles zaměstnanosti v primárním a sekundárním sektoru národního hospodářství a nedostatečný rozvoj zaměstnanosti v odvětví služeb,
- podstatné snížení zaměstnanosti ve strojírenských, kovoobráběcích a elektrotechnických povoláních,
- produktivita práce je v ČR nižší než ve vyspělých státech,
- progresivní trend zvyšování vzdělaností úrovně pracujících osob,
- vytěsňování nekvalifikované pracovní síly z trhá práce do nezaměstnanosti,
- klesající trend využívání flexibilních forem zaměstnávání,
- komplikovanost rozvoje malého a středního podnikání,
- nárůst regionálních rozdílů v zaměstnanosti a převážně nezaměstnanosti pracovních sil,
- nízká územní mobilita pracovní síly.

Výsledky a diskuze

V Jihočeském kraji žilo k 31.12. 2005 celkem 627,1 tisíc obyvatel, z toho ekonomicky aktivních jich bylo 318,9 tisíc. Míra ekonomické aktivity tedy činila zhruba 60 %. K tomuto datu bylo celkem evidováno 23 632 uchazečů o zaměstnání, z toho 12 874 žen (54,5 %). Oproti předchozímu roku 2004 se tento počet zvýšil o 2,7 %. V celé České republice převládalo také více žen, které nenalezly zaměstnání (52 %).

Jihočeský kraj je s mírou registrované nezaměstnanosti, která ke konci uplynulého roku činila 6,7 %, mezi kraji ČR na čtvrtém místě (za Prahou, Středočeským a Plzeňským krajem). Míra nezaměstnanosti je o 2,2 % nižší než průměr ČR (8,9 %). Nejvyšší míru nezaměstnanosti (nad 15 %) zaznamenali v Ústeckém kraji. Meziročně míra nezaměstnanosti v Jihočeském kraji jako v jediném vzrostla o 0,1 %, když v celé ČR byl zaznamenán pokles o 0,6 %.

Podíl dosažitelných uchazečů o zaměstnání řadí Jihočeský kraj až na 12. místo, za průměrem ČR zaostává o 1,4 %. Nejnižší podíl je v Praze (91,7 %), naopak nejvyšší (přes 95 %) je v Karlovarském a Pardubickém kraji. Podíl nezaměstnaných žen je však v Jihočeském kraji spolu se Středočeským druhým nejvyšším (téměř 55 %).

Věková struktura uchazečů o zaměstnání je obdobná jako průměr ČR.

Podíl uchazečů, kteří jsou v evidenci na ÚP méně než 6 měsíců je v Jihočeském kraji nejvyšší (skoro 56 %), což je téměř o 13 % vyšší hodnota než je průměr ČR, více než 1/2 uchazečů je evidováno jen v Praze a Králověhradeckém kraji. Naopak více než 1 rok hledá své zaměstnání pouze 28,2 % uchazečů, což je za Prahou druhý nejnižší podíl a o 13,5 % méně než je průměr ČR.

Podíl uchazečů o zaměstnání s nárokem na podporu na celkovém počtu uchazečů o zaměstnání je v celé ČR téměř 30 %. V JK je tento podíl překročen ve všech okresech, nejvyšší je v okrese Písek. Nejvyšší průměrná výše hmotného zabezpečení byla ke konci roku zaznamenána v hlavním městě Praze (5411 Kč), v Jihočeském kraji byla stejná jako v celé ČR.

Vybrané ukazatele nezaměstnanosti v krajích ČR jsou zaznamenány v následující tabulce 1.

Tabulka 1 Nezaměstnanost v krajích ČR k 31.12.2005

Pramen: MPSV, ČSÚ

Kraje	Uchazeči o zaměstnání									Míra nezaměstnanosti (v %)		Hmotné zabezpeč.
	Celkem	z toho (v %)		v tom ve věku (v %)			v evidenci ÚP (v %)					
		dosažitelní	ženy	do 25 let	25-49 let	50 a více	do 6 měs.	6-12 měs.	1 rok a více	celkem	rozdíl 2005-2004	
Praha	24571	91,7	53,0	16,0	54,2	29,8	55,3	19,1	25,6	3,25	-0,33	5411
Středočeský	40751	94,5	54,6	18,7	54,8	26,5	48,6	16,6	34,9	6,25	-0,6	4497
Jihočeský	23632	92,8	54,5	19,2	56,2	24,7	55,6	16,2	28,2	6,69	0,1	4292
Plzeňský	20500	94,2	53,8	17,8	54,9	27,3	48,8	16,8	34,3	6,45	-0,29	4591
Karlovarský	18017	96,3	48,4	20,6	54,6	24,9	41,4	15,5	43,1	10,28	-0,47	4187
Ústecký	70532	94,7	51,1	20,3	57,3	22,4	34,2	14,6	51,2	15,41	-0,44	4103
Liberecký	18923	93,2	53,1	19,0	54,5	26,5	45,7	16,7	37,5	7,73	-0,49	4267
Královéhradecký	21989	94,8	51,7	19,5	54,5	26,1	50,1	16,6	33,2	7,33	-0,34	4167
Pardubický	22782	95,2	51,5	18,7	55,1	26,2	48,8	15,7	35,5	8,35	-0,59	4100
Vysočina	22814	94,6	54,5	20,1	57,2	22,7	46,4	15,9	37,7	8,23	-0,62	4171
Jihomoravský	63692	94,5	51,4	19,8	56,2	24,0	42,2	15,6	42,2	10,21	-0,48	4157
Olomoucký	36180	94,6	51,6	17,7	56,6	25,8	44,1	14,6	41,4	10,65	-1,08	4115
Zlínský	29505	92,7	52,9	18,4	55,6	26,0	43,8	16,1	40,1	9,27	-0,26	4006
Moravskoslezský	96528	94,5	50,9	18,2	56,5	25,3	33,5	14,7	51,8	14,23	-1,43	4194
ČR	510416	94,3	52,0	18,9	55,9	25,2	42,6	15,7	41,7	8,88	-0,59	4294

Za trh práce Jihočeského kraje byly vytipovány následující strategicky významné faktory:

Silné stránky:

- výhodná geografická poloha na hranici s Rakouskem a Německem,
- relativně nízká míra nezaměstnanosti,
- nízký podíl dlouhodobě nezaměstnaných,
- významné kulturní památky,
- zachovalá a turisticky atraktivní venkovská příroda a krajina,
- relativně levná a technicky vzdělaná pracovní síla,
- dostatek volné pracovní síly,
- dobrý potenciál školství – existence významných vzdělávacích institucí, sídlo univerzity, fakulty další vysoké školy, soukromých vysokých škol a dislokováných pracovišť vysokých škol.

Slabé stránky:

- nedostatek zahraničních investic, nedostačující systém pobídek pro investory,
- nízký počet MSP, obtížný přístup podnikatelů ke kapitálu,
- nedostatečná a nerovnoměrná infrastruktura,
- nedostatek finančních prostředků,
- nepřipravenost území na investiční činnost,
- nevyváženost sídelní struktury a velmi nízká hustota obyvatelstva,
- rostoucí podíl skupin nepříznivého obyvatelstva (vysoký podíl nezaměstnaných žen),
- územně a odvětvově nevyvážený rozvoj ekonomických aktivit,
- nízká mobilita a flexibilita pracovní síly,
- nedostatek pracovních příležitostí na venkově,
- podprůměrná mzdová úroveň,
- nižší výdaje na aktivní politiku,
- nabídka vysokoškolských oborů nereflektuje poptávku po absolventech technických oborů na trhu práce,
- nižší veřejné výdaje na vzdělávání a kratší průměrná střední délka vzdělávání ve srovnání se zeměmi bývalé EU 15,
- nízká účast obyvatel na dalším celoživotním vzdělávání,
- malá flexibilita populace a slabá motivace mladí i starší generace k profesním změnám.

Příležitosti:

- rozvoj MSP – převážně v oblasti cestovního ruchu,
- možnost čerpání prostředků EU pro rozvoj lidských zdrojů včetně využívání nových nástrojů ESF,
- přeshraniční a příhraniční spolupráce,
- vstup zahraničních investorů,
- vybudování průmyslových parků,
- rozvoj vzdělávací soustavy, rozšíření nabídky oborů na vysokých školách,
- moderní legislativní úprava dalšího celoživotního vzdělávání,

- zavádění rámcových vzdělávacích programů do škol,
- optimalizace vzdělávací soustavy s ohledem na využívání kapacit a finančních zdrojů,
- vyšší aktivita a nabídka kurzů celoživotního vzdělávání ze strany soukromých vzdělávacích společností a škol.

Ohrožení:

- konkurenční prostředí EU,
- nárůst nezaměstnaných,
- odliv kvalifikované pracovní síly do zahraničí,
- nepružná a nedostatečná reakce vzdělávacích institucí na potřeby trhu práce,
- ekonomická a politická nestabilita ČR,
- vysídlování a vylidňování venkovských obcí,
- stárnutí populace a zhoršování ostatních demografických ukazatelů,
- nemotivující dávkový systém,
- zvyšující se počet zdravotně postižených občanů, rostoucí počet skupin ohrožených sociální exkluzí,
- pokles počtu žáků a studentů ve všech typech škol z důvodu nepříznivého demografického vývoje,
- rostoucí nezaměstnanost padesátiletých a starších,
- zájem o studijní a učební obory neodpovídající potřebám trhu práce,
- nedostatečná nabídka dalšího celoživotního vzdělávání ze strany škol.

Závěr

Analýza SWOT je klasifikační metoda, která umožňuje souhrnné vyhodnocení socio-ekonomické analýzy. V Jihočeském kraji byla určena pomocí této analýzy celá řada významných faktorů, které charakterizují trh práce.

Kladem je obecně nižší míra nezaměstnanosti, než je celorepublikový průměr či vysoký potenciál vzdělávací soustavy. Slabinou kraje je vysoká míra nezaměstnanosti žen, nízký příliv investic a malá podpora rozvoje malých a středních podniků převážně v oblasti cestovního ruchu, což je pro region plný historických památek a přírodních krás určitě velká škoda.

Po vstupu do Evropské unie může Česká republika (zároveň i Jihočeský kraj) čerpat finanční prostředky z Evropského sociálního fondu, který podporuje aktivity členských států směřující ke zlepšení perspektiv lidí při hledání práce a získávání požadovaných kvalifikací. V ČR kromě aktivní politiky zaměstnanosti zabezpečované MPSV a úřadu práce se na řešení problémů trhu práce mohou podílet další programy, realizované jinými resorty, především Ministerstvem průmyslu a obchodu a Ministerstvem pro místní rozvoj (systém poskytování investičních pobídek, program podpory rozvoje hospodářských zón, program podpory malého a středního podnikání, program revitalizace strategických podniků).

Zjištěné výsledky byly získány s finanční podporou
VZ MSM 6007665806.

Literatura

- [1] KOLEKTIV *Jsme v Evropě zaměstnatelní?* 1 vyd. Praha: Národní vzdělávací fond, o.p.s., 2005. ISBN 80-86728-27-7.
- [2] KOLEKTIV. *Program rozvoje územního obvodu Jihočeského kraje*. 1 vyd. České Budějovice: RERA, 2001, 267 s.
- [3] TICHÁ, I.; HRON, J. *Strategické řízení*. 1. vyd. Praha: ČZU v Praze, 2002. 240 s. ISBN 80-213-0922-9.
- [4] www.czso.cz
- [5] www.mpsv.cz

Address:

Ing. Petr Řehoř
Jihočeská univerzita v Č. Budějovicích
Ekonomická fakulta, Katedra řízení
Studentská 13
370 05 České Budějovice
E-mail: rehor@ef.jcu.cz
Tel: +420 387772495

NÁVRH KONCEPCE POLITIKY JIHOČESKÉHO KRAJE VE VZTAHU K NÁRODNOSTNÍM MENŠINÁM

The proposal of a conception of politics of south bohemian
regional authority related to national minorities

Pána Lubomír

Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, ČR

Souhrn:

Návrh koncepce politiky Jihočeského kraje ve vztahu k národnostním menšinám je zpracován na základě provedeného rozboru problémů plurality a multikulturality, vychází z analýzy právních norem a historie menšin v Jižních Čechách. V neposlední řadě vychází také z provedených výzkumů vztahu české majority a národnostních menšin, ze zjištěných objektivních zkušeností, stanovisek a postojů občanů.

Návrh koncepce politiky Jihočeského kraje k národnostním menšinám, ve které je stanovena dlouhodobá strategie výchovy ke kultuře lidských vztahů a v reálném časovém horizontu vymezuje dílčí cíle regionální politiky pro samosprávu i státní správu v rámci Jihočeského kraje.

Navrhovaná koncepce politiky Jihočeského kraje ve vztahu k národnostním menšinám by měla umožnit systematický přístup ke spolupráci s národnostními menšinami. Naopak by měla odstranit nesystematické a nevhodné vynakládání prostředků na dílčí nekonceptní projekty.

Návrh koncepce vymezuje hlavní cíl politiky Jihočeského kraje ve vztahu k národnostním menšinám, kterým je zajištění podmínek pro podporu činnosti národnostních menšin na území Jihočeského kraje v souladu se zákonem o právech národnostních menšin.

Návrh koncepce počítá s tím, že proces integrace nebude pojmán jednostranně a předpokládá aktivní účast a zapojení příslušníků menšin. Ti by měli vytvořit své instituce, které je budou reprezentovat navenek a zastupovat při jednáních se správními orgány. Poukazuje také na různé možnosti spolupráce s ostatními orgány České republiky, obcemi či zahraničními partnery.

Je poukázáno na to, že finanční podpora by měla být zaměřena zejména na oblast vzdělání a osvěty. Výzkum sice ukázal, že většina příslušníků menšin by uvítala hlavně momentální pomoc v sociální oblasti. Takováto dílčí pomoc však nemůže přinést nějaké zásadní zlepšení jejich vztahu s českou majoritou. Proto koncepce obsahuje též návrh, jaké konkrétní aktivity v oblasti vzdělávání a osvěty by měly být krajem podpořeny.

Návrh koncepce bude předložen Jihočeskému kraji.

Klíčová slova: návrh koncepce, národnostní menšiny, Jihočeský kraj.

Abstract:

The proposal of a conception of politics of South Bohemian Regional Authority related to national minorities is based upon an analysis of problems of plurality and multiculturalism and it stems out from an analysis of rules of law and the history of minorities in South Bohemia. Not last, it also issues from the researches related to Czech majority and national minorities, gained objective experience as well as attitudes of people.

The proposal of a conception of politics of South Bohemian Regional Authority related to national minorities where a long-term strategy of improving the level of human relationships is stated and where partial goals of regional politics of self-government and state administration within the frame of South Bohemia in real time horizon are stated, too.

The proposal of a conception of politics of South Bohemian Regional Authority related to national minorities should enable a systematic approach to cooperation with national minorities. On the other hand it should stop uneconomical and unsystematic wasting of financial means for partial unconceptual projects.

The proposal of this conception states the main goal of politics of South Bohemian Regional Authority in relation to national minorities which lies in providing conditions for supporting activities of national minorities on location of South Bohemia and is in compliance with the law of rights of national minorities.

The proposal of this conception says that the process of integration will not be taken in a single-handed way and it supposes members of national minorities to take part actively in this process. National minorities should establish their own institutions that will represent them outwardly and deputize for them when acting with the authorities of state administration. It also refers to various opportunities of cooperation with other authorities of administration of the Czech Republic or municipalities and foreign partners.

There is a reference in the conception that the financial support should be addressed to the spheres of education and culture. However, the results of the research show us that most members of national minorities would welcome an immediate aid in social sphere. Such an aid but cannot improve their relationships with Czech majority. Therefore this conception also involves a suggestion which concrete activities in the spheres of education and culture should be supported by South Bohemian Regional Authority.

The proposal of this conception will be submitted to South Bohemian Regional Authority.

Key words: the proposal of a conception, national minorities, South Bohemian Region.

Úvod

V návaznosti na provedenou analýzu národnostní problematiky v Jihočeském kraji a výsledky sociologického výzkumu navrhuji k využití orgánům Jihočeského kraje tyto základní body dlouhodobé strategie politiky vztahu k národnostním menšinám. V reálném časovém horizontu také navrhuji dílčí cíle regionální politiky realizované samosprávou i státní správou v rámci Jihočeského kraje.

Jihočeský kraj by měl formulovat a prosazovat reálnou koncepci politiky ve vztahu k národnostním menšinám, která se musí opírat nejen o předchozí historické zkušenosti, ale využívat i tendence evropské integrace. Vždyť respektování práv národnostních menšin jako přirozené součásti evropské politiky platí i v oblasti samosprávy.

Pro Jihočeský kraj je stanovení koncepce velmi důležitý úkol, protože problematika národnostních menšin je rozpracována pouze teoreticky, ale jak jsme ukázali v dílčím výzkumu v jižních Čechách se jí nikdo nezabývá. Proto navrhuji tato základní východiska politiky ve vztahu k národnostním menšinám:

1. V současném období je potřebné stanovit politiku Jihočeského kraje ve vztahu k národnostním menšinám hlouběji, je potřebné shrnout dosavadní zkušenosti a formulovat je jako program Jihočeského kraje směřující do budoucnosti i v otázce komunikace a spolupráce s národnostními menšinami. Návrh koncepce by měl být předložen k posouzení Výboru pro výchovu a vzdělávání Jihočeského kraje, veřejnosti a zástupcům národnostních menšin. Po diskusi a doporučení výborem by mělo projednat Koncept politiky Jihočeského kraje ve vztahu k národnostním menšinám zastupitelstvo Jihočeského kraje.

2. Koncepce politiky Jihočeského kraje ve vztahu k národnostním menšinám by měla vycházet z dosažené úrovně komunikace se zástupci národnostních menšin a s jejich občanskými sdruženími.

3. Základem koncepce se musí stát především realizace zákona č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin, který vytvořil pro Jihočeský kraj i pro rady a zastupitelstva obcí Jihočeského kraje novou situaci. V zákonu je řada ustanovení, která jsou závazná pro politiku Jihočeského kraje ve vztahu k národnostním menšinám na území Jihočeského kraje.

Zákon č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých záko-

nů, ze dne 10. července 2001 (Zákon č. 273/2001 Sb.) počítá s řadou zákonných úprav, které vyžadují pružnou a účinnou reakci Jihočeského kraje, bezprostřední komunikaci národnostních menšin s radou i zastupitelstvem Jihočeského kraje a prohloubení komunikace s Radou vlády ČR pro národnostní menšiny.

Pro nové přístupy Jihočeského kraje k národnostním menšinám je důležité vycházet ze zákona, který definuje národnostní menšinu jako „společenství občanů České republiky žijících na území současné České republiky, kteří se odlišují od ostatních občanů zpravidla společným etnickým původem, jazykem, kulturou a tradicemi, tvoří početní menšinu obyvatelstva a zároveň projevují vůli být považováni za národnostní menšinu za účelem vyjádření a ochrany zájmů jejich společenství, které se historicky utvořilo“. Toto vymezení uvedené v zákoně by měly rada i zastupitelstvo Jihočeského kraje respektovat zejména v přidělování finančních prostředků.

Hlavním cílem národnostní politiky Jihočeského kraje se musí stát zajištění podmínek pro podporu činnosti národnostních menšin na území Jihočeského kraje v souladu se zákonem o právech národnostních menšin a s evropskými dokumenty, které se prosazování práv národnostních menšin týkají. Účinná účast národnostních menšin na společenském životě je jednou ze základních součástí mírové a demokratické společnosti i dobrého fungování samosprávy. Proto musí Jihočeský kraj vytyčit cíle, ke kterým bude směřovat svoji politiku. Je samozřejmé, že vytyčování a plnění cílů nemůže být realizováno jednostranně, ale je nutné také stanovit podíl příslušníků národnostních menšin na plnění stanovených cílů.

Jihočeský kraj by se měl podílet na:

1. Usnadnění integrace národnostních menšin do společenského života Jihočeského kraje. Cílem této politiky je umožnit národnostním menšinám zachování vlastní identity a současně tím podporovat dobrou samosprávu a integritu občanského života Jihočeského kraje, v němž menšiny zaujímají své rovnoprávné postavení.
2. Rovném přístupu k příslušníkům národnostních menšin jako k občanům České republiky a Jihočeského kraje, kteří mají nezadatelné právo na svobodné rozhodnutí, zda být členem národnostní menšiny nebo české většiny, přičemž toto rozhodnutí nelze nikomu vnutit a žádná osoba nesmí být v důsledku své volby nijak znevýhodňována či zvýhodňována.

3. Činnosti výboru i komise rady Jihočeského kraje pro oblast výchovy a vzdělávání, jehož prostřednictvím by měl Jihočeský kraj garantovat národnostním menšinám jejich účinnou účast na společenském životě, která je zároveň spojena s odpovědností národnostních menšin za realizaci svých rozhodnutí.
4. Podpoře prostřednictvím finančních dotací, které by měly být každoročně zajišťovány prostřednictvím „Městských a obecních programů podpory aktivit národnostních menšin na území Jihočeského kraje“.
5. Spolupráci s Magistrátem města České Budějovice uvedením do provozu „Domu národnostních menšin v Českých Budějovicích“ a zajištěním prostor pro realizaci programu činnosti jednotlivých národnostních menšin i programů společenských. Příslušníci národnostních menšin by se měli podílet na tom, že:
 1. Občanská sdružení národnostních menšin institucionalizují svůj další rozvoj tak, aby bylo možné vést dialog samosprávy s národnostními menšinami komplexně, otevřeně a odpovědně s jejich reprezentativními orgány. Přitom je potřebné zachovávat a rozvíjet atmosféru vzájemné důvěry.
 2. Příslušníci národnostních menšin se zapojí do účasti ve veřejném životě obcí. Budou tak napomáhat prevenci konfliktů a rasové nesnášenlivosti.
 3. Národnostní menšiny budou realizovat takovou činnost, která bude podporovat nejen jejich vlastní identitu, ale významným způsobem také přispěje k obohacování majoritní kultury občanů Jihočeského kraje.

Pro zlepšení organizace práce a systému komunikace s národnostními menšinami musí Jihočeský kraj vytvořit svůj vlastní komunikační systém a organizační strukturu. Rozhodujícími orgány pro stanovení zásad a metod komunikace s národnostními menšinami, stejně jako pro další oblasti, jsou rada Jihočeského kraje a zastupitelstvo Jihočeského kraje.

Pro komunikaci s národnostními menšinami by měl být určen jeden z členů rady Jihočeského kraje. Tomu budou podřízeni dva referenti: jeden referent pro národnostní menšiny, který bude komunikovat se všemi národnostními menšinami, s jejich občanskými sdruženími, církvemi i s jednotlivými osobami v pravidelném úředním styku, druhý referent, „koordinátor pro záležitosti romské komunity“, pro komunikaci s romskou komunitou v Jihočeském kraji. Koordinátor pro záležitosti romské komunity si vytvoří sbor z romských poradců obcí Jihočeského kraje a bude komunikovat i s dalšími institucemi v záležitostech týkajících se širších otázek romské komunity, než jsou otázky národnostních vztahů (také např. ve věcech sociálních, v otázkách zaměstnanosti, bydlení).

Rada Jihočeského kraje by měla vytvořit jako prostředek komunikace Jihočeského kraje s národnostními menšinami, jako svůj poradní orgán, komisi kraje pro záležitosti národnostních menšin na území Jihočeského

kraje. Předsedou komise by měl být člen rady Jihočeského kraje pověřený komunikací s národnostními menšinami. Členy by měli být: předseda výboru zastupitelstva Jihočeského kraje pro oblast výchovy a vzdělávání, referent pro národnostní menšiny, koordinátor pro záležitosti romské komunity a zástupci jednotlivých národnostních menšin delegovaní do komise na základě rozhodnutí jednotlivých národnostních reprezentativních sdružení.

Rada Jihočeského kraje a zastupitelstvo Jihočeského kraje by měly přijmout grantový systém „Krajské programy podpory aktivit národnostních menšin na území Jihočeského kraje“ vždy na volební období s následnou konkretizací pro jednotlivé kalendářní roky. Tento systém podpory aktivit národnostních menšin zaručí občanským sdružením a církvím finanční dotace na projekty v oblasti uchování a rozvoje národnostních kultur jazyka, programy v oblasti publikační, osvětové a poznávací.

Zastupitelstvo Jihočeského kraje by mělo vymezit v rámci rozpočtu Jihočeského kraje od roku 2008 část prostředků na analytickou a prezentační činnost Jihočeského kraje zaměřující se na semináře s tematikou národnostních menšin, prezentaci činnosti Jihočeského kraje v oblasti podpory aktivit národnostních menšin (kultura, školství, oblast sociální, přeshraniční spolupráce) i získání zkušeností z práce s národnostními menšinami v zahraničí.

Rada Jihočeského kraje by měla usilovat o to, aby se člen rady Jihočeského kraje stal členem Rady vlády pro národnosti České republiky. Zároveň by měli být zvaní členové Rady pro národnostní menšiny vlády na jednání výboru rady Jihočeského kraje pro záležitosti národnostních menšin na území Jihočeského kraje. Tato kooperace může zajistit vzájemnou informovanost a možnost reagovat na nové záležitosti týkající se národnostních menšin na území Jihočeského kraje, v širších souvislostech i na území celé České republiky.

Jihočeský kraj by měl i nadále udržovat komunikaci a vzájemnou výměnu informací i s Meziresortní komisí pro záležitosti romské komunity prostřednictvím práce romského koordinátora.

Kontakt a vzájemnou výměnu informací s odděleními Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR a Ministerstva kultury ČR, které se ze svých hledisek zabývají národnostními menšinami, by měl udržovat referent pro národnostní menšiny Jihočeského kraje. Tento referent by měl prohloubit kontakty s pracovníky dalších krajů, kteří jsou zaměřeni na práci s národnostními menšinami. Komunikace se musí také zlepšit s pracovníky pro národnostní menšiny v zahraničí, zejména na Slovensku, ale i v Německu (Pasov, Mnichov), Rakousku (Linec) apod.

Nedílnou součástí komunikace a spolupráce s národnostními menšinami se musí stát spolupráce s jednotlivými obcemi Jihočeského kraje, zejména těmi, ve kterých žije větší počet příslušníků národnostních menšin. Pověřený pracovník pro práci s národ-

nostními menšinami by měl být v každé obci třetího typu (minimálně v bývalých okresních městech).

Komunikace Jihočeského kraje s národnostními menšinami na jeho území by měla být základem pro vytváření trvalé a konstruktivní formy spolupráce s národnostními menšinami. Spolupráce je vyšší forma komunikace, neboť předpokládá vstřícnost obou stran, tendenci k dohodě v zásadních aspektech mezi zainteresovanými stranami při respektování jejich samostatnosti a směřování ke společnému výsledku, který je předpokladem pro rozvoj specifických a dílčích cílů každé zainteresované národnosti i Jihočeského kraje. V konečném směřování je komunikace rozhodující i pro rozvoj tolerantních vztahů mezi různými národnostmi v rámci občanské společnosti.

Již dnes můžeme najít celou řadu projektů, které jsou praktickou snahou o zlepšení komunikace. Např. projekt probačních a mediačních služeb nazvaný „Mentor.“ Tento projekt absolvovalo 11 Romů z Jihočeského kraje. Vyškolení Romové by se měli stát pomocníky mezi Probační a mediační službou, úřady a Romy, kteří jsou odsouzeni k alternativnímu trestu (Jurajdová, 2004).

Další oblasti problémů k řešení a podpoře aktivit národnostních menšin jsou uvedeny rámcově, některé mají vytyčeny základní pracovní hypotézy řešení, některé jsou s většími či menšími úspěchy již řešeny.

Podpora aktivit národnostních menšin v oblasti kultury a v rozvoji komunikace s národnostními menšinami

Podpora aktivit národnostních menšin v oblasti kultury a v rozvoji komunikace s národnostními menšinami by měla poskytnout veřejnosti více informací o tvořivosti národnostních menšin v literatuře, hudbě, výtvarném umění, popularizovat publikace ukazující řešení národnostních problémů a publikace shrnující národnostní problematiku, pomoci rozvíjet mladé talenty z řad národnostních menšin v oblasti hudby, literatury, výtvarného umění již od dětství. Tím vytvářet podmínky pro jejich další studium na školách uměleckého směru. Současně by měla vydávat postupně kulturní díla národnostních menšin, zejména hudebního a písňového folkloru, slovesné tvorby (například pohádek i nové literární tvorby), jakož i prací výtvarných, poskytovat odborným pracovníkům průběžné informace o současné a připravované odborné literatuře a dalších literárních zdrojích v oblasti národnostní problematiky. Cestou osvěty by měla utvářet pozitivní názor, zejména romského etnika, na vzdělávání a kvalifikaci vůbec a prohlubovat osvětu mezi rodiči, jimiž není vzdělání považováno za hodnotu. K tomu využít pozitivních příkladů osobností národnostních menšin, především popularizací v médiích. Prostřednictvím tisku, rozhlasu a televize dosáhnout větší informovanosti o pozitivních změnách v postojích národnostních menšin i české majority a informovat o možnostech různých fondů a nadací, které pomáhají dětem z národnostních menšin při studiu a zabezpečit větší

využívání nabízených možností. Podporovat projekty a granty s náplní naučit se rozumět sobě i jiným a umět nést odpovědnost.

Kultura je totiž jedna z mála oblastí, kterou většinová společnost vnímá pozitivně a oceňuje ji. Proto je kultura faktor důležitý pro vzájemné sbližování a budování tolerance mezi částí romské a neromské populace (Jurásková, Kriglerová, 2004).

Podpora aktivit národnostních menšin v oblasti vzdělávání, sociální problematiky, uchování rozvoje jejich jazyka a poznatků udržujících a rozvíjejících jejich identitu by měla zahrnovat následující aktivity a postupy:

- vzhledem k existující oboustranné nerovnováze mezi vnímáním práv a povinností posílit ve všech formách vzdělávání výchovu k právnímu vědomí
- provádět systematickou kontrolu zaměstnavatelů, zda při přijímání do zaměstnání nejsou diskriminovány některé skupiny obyvatel
- do kvalifikační přípravy pedagogických pracovníků zařazovat potřebný rozsah informací z oblasti národnostní problematiky - například na Střední a VOŠ pedagogické v Prachaticích
- Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, regionálním pedagogickém centru¹
- prosazovat pedagogicky hodnotný systém průběžného vzdělávání pedagogických pracovníků (zejména mateřských a základních škol), pracovníků státní správy a samosprávy, romských poradců, romských asistentů a dalších pracovníků odborně angažovaných v dané oblasti
- ve spolupráci s pracovníky orgánů sociální péče, romskými poradci, romskými asistenty usilovat o větší zájem a aktivní spolupráci především romských rodičů se školou
- usilovat o prohloubení informovanosti pracovníků odborů školství krajského a městských (obecních) úřadů a pracovníků České školní inspekce
- zhodnotit přínos existence přípravných tříd pro děti ze znevýhodněného sociokulturního prostředí a jejich podíl na začleňování romských dětí do plnění povinné školní docházky, včetně podpory jejich významu a zkvalitnění jejich sítě
- vyhodnotit práci romských asistentů ve školách, věnovat pozornost jejich financování a zvyšovat jejich počty
- usilovat o zařazení základních informací o národnostní problematice do akcí pro sociální pracovníky, policisty a lékaře
- poskytovat informace českým rodičům, kteří si berou děti jiné národnosti do adoptivní či pěstounské péče (nejsou obvykle informováni o jejich určité odlišnosti a specifikách, na něž pak neumějí správně reagovat)
- řešit příčiny snižujícího se počtu romských dětí v mateřských školkách, jejich podílu na zájmové činnosti ve školních družinách, zájmových kroužcích a tělovýchovných činnostech

- cíleně zabezpečovat výběr vhodných romských terénních pracovníků pro výkon sociální práce v romských rodinách
- populárními formami právní osvěty vysvětlovat rodičovské veřejnosti nezbytné změny v jejich právním vědomí
- podle příkladu hlavního města České republiky - Prahy zpracovat projekt „Domu národnostních menšin v Českých Budějovicích“ (návrh na společné řešení Jihočeského kraje a města České Budějovice, postup realizace činnosti Domu, obsah činnost, způsob finančního zabezpečení provozu)
- Jihočeský kraj by měl ve vztahu k národnostním menšinám stanovit svůj plán práce a v něm specifikovat tyto hlavní úkoly, nejlépe formou materiálů předkládaných radě Jihočeského kraje ke schválení.

V příštích letech doporučuji prioritně řešit tyto úkoly:

- vyhodnocení přijatých zákonů a opatření k řešení národnostní problematiky (např. rozbor aplikace zákona o národnostních menšinách v jihočeských podmínkách) - v průběhu roku 2007
- zohlednit problematiku národnostních menšin ve Střednědobém plánu rozvoje sociálních služeb Jihočeského kraje na léta 2008 - 2010, zpracovávaného podle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách ze dne 14. března 2006 - 1. pololetí 2007²
- charakteristika náplně činnosti všech institucí, politických a zájmových organizací, které se danou problematikou zabývají v Jihočeském kraji. Jihočeský kraj zabezpečí koordinaci jejich činnosti - v průběhu roku 2007
- kvalitativně- statistický rozbor stanovisek (provedený logickou metodou - analýza a syntéza) politického jednání a chování jednotlivců i národnostních skupin obyvatel v Jihočeském kraji - v průběhu roku 2008
- stanovení dalších úkolů a cílů s využitím metody politického rozhodování a metody SWOT. Tyto metody nejlépe na základě konkrétní situace národnostní problematiky v Jihočeském kraji mohou využít všechny zjištěné empirické poznatky a silné a slabé stránky řešené problematiky u konkrétních skupin - v průběhu roku 2008
- stanovení ekonomické náročnosti přijímaných doporučení a závěrů pro jejich aplikaci v praxi a její porovnání s již vynakládanými prostředky - v průběhu roku 2008
- zjištění týkající se oblasti politických zájmů, které se rozprostírají mezi individuální rovinou (popřípadě rovinou příslušníků národnostní menšiny či české majority) a rovinou politických grémií (krajských, okresních či místních), která činí rozhodnutí - v průběhu +roku 2009.

Po zhodnocení a realizaci všech dosavadních zkušeností, včetně zhodnocení stavu, který během příštích pěti let nastane, by mělo v roce 2010 vedení Jihočeského kraje zpracovat dlouhodobou strategii výchovy ke kultuře lidských vztahů ve vznikajícím multietnickém

prostředí jižních Čech a v reálném časovém horizontu stanovit dílčí cíle pro samosprávu i státní správu v rámci Jihočeského kraje na příští desetiletí.

Shrnutí

Hlavním cílem návrhu Koncepce by mělo být sjednotit názory politických představitelů Jihočeského kraje a organizací národnostních menšin, zainteresovaných na uchování a rozvoji své národní identity, na rozvoji své specifické kultury a vzdělávacích aktivit. Důležité je skloubení těchto názorů s platností zákona o právech národnostních menšin, s celkovou tendencí Evropy a zejména Evropské unie k multikulturalizaci společnosti.

Navrhovaná Koncepce politiky Jihočeského kraje ve vztahu k národnostním menšinám by měla umožnit systematický přístup spolupráce s národnostními menšinami. Dále by měla odstranit nesystematické a ne hospodárné vynakládání prostředků na dílčí nekonceptní spotřební akce zájmových skupin. Finanční prostředky by měly být přednostně vynakládány na zabezpečení práce asistentů na školách tak, aby počty asistentů „pokryly“ všechny romské děti v základních školách, popř. děti dalších národností, které tuto pomoc potřebují.

Navrhovaná opatření by se měla stát inspirativními i pro obce Jihočeského kraje, pro zavádění podpory iniciativ národnostních menšin žijících a působících v jednotlivých obcích Jihočeského kraje, zejména s ohledem na rostoucí počty těchto menšin tak, aby se i přes navyšování počtu příslušníků národnostních menšin nevytvářely na území kraje problémy související s příslušností k některé národnostní menšině.

Uvedené návrhy může Jihočeský kraj využít tak, aby vytvořil nejen koncepci politiky Jihočeského kraje ve vztahu k národnostním menšinám, ale aby i účinně realizoval zákony, nařízení a programy, které dosud v Jihočeském kraji nejsou realizovány, např. v rámci Střednědobého plánu rozvoje sociálních služeb Jihočeského kraje na léta 2008 - 2010.

Při řešení složitých národnostních problémů je nutné postupovat racionálně. U všech dosavadních řešení je většinou problém v tom, že jsou buď příliš normativní, nebo příliš emotivní. Normativní v tom, že usilujeme o určité cíle, aniž bychom měli nějaké nástroje nebo znali odpověď na otázku „jak?“. Emotivní především v tom, že pocity v nás převládají nad racionalitou. Zeptejme se a odpovězme si slovy Giovanniho Sartoriho „Skončí vše tedy nakonec explozí či implozí? Bez ratia pravděpodobně ano“ (Sartori, 2005, s. 118).

Literatura:

Balvín, J. (ed.) Politika Prahy a dalších měst ve vztahu k národnostním menšinám. Sborník referátů. 2003. Praha: Design Radix s.r.o.

Jurásková, M. a Kriglerová, E. 2004. *Mimovladny sektor a Romska problematika*. Bratislava.

Pána, L. 2007. *Vztah české majority a národnostních menšin v Jihočeském kraji*. Disertační práce.

Sartori, Giovanni. 2005. *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci*. Esej o multietnické společnosti. Praha: Dokořán.

Poznámky:

- 1 Učitel češtiny pro cizince by si měl být vědom faktu, že se cíle vyučování českého jazyka liší od cílů vyučování jazyka mateřského. Záměrem většiny studentů při výuce češtiny jako cizího jazyka není dosáhnout perfektní znalosti jazyka včetně jazykového rozboru ani bezchybné používání pádových koncovek či četba beletrie v originálu, ale dovednost úspěšně komunikovat v každodenních situacích. Důležité je, co nejrychleji se efektivně dorozumět. Potřebné je procvičovat čtyři základní komunikační dovednosti: porozumění slyšenému i psanému textu a ústní a písemné vyjadřování. V Českých Budějovicích byli na vybraných školách sledováni děti příslušníků národnostních menšin žijících v České republice většinou dva až tři roky, výjimečně i čtyři roky. Průzkum byl proveden u dětí Vietnamců, Ukrajinců, Bělorusů, Rusů a Chorvata. Sledování měli za úkol porozumět čtenému textu (rozdělení měli být do čtyř skupin: začátečníci, mírně pokročilí, pokročilí, vyspělí). Úkoly však mohly být zadány pouze prvním dvěma skupinám (začátečníci, mírně pokročilí). Úkolem bylo porozumět celé

řadě slov, významu těchto slov, což bylo obzvláště obtížné především pro Vietnamce. Potíže studenti měli zejména v zapamatování číslovek a v přesnějším udání místa. Potíže jim také činila reprodukce přečteného nebo vyslechnutého textu. Příčinou potíží byla neznalost významu celé řady slov a užití náležitých pádových koncovek (průzkum prováděl doc. PhDr. Karel Dvořák, CSc. člen katedry aplikované jazykovědy VŠERS, o.p.s., v rámci grantového projektu „čeština pro cizince“). Rozlišení aktivit zaměřených na přesnost projevu nebo na prosté sdělování a plynulost projevu je základním krokem k efektivnějšímu rozvíjení komunikačních dovedností. Jelikož neexistuje samostatný studijní obor čeština jako cizí jazyk, tato skutečnost vyvolává potřebu diskutovat o metodice výuky a vytvářet nové publikace založené na současných koncepcích aplikované lingvistiky. (Zech, 1980, str. 71 – 78).

- 2 Střednědobý plán rozvoje sociálních služeb Jihočeského kraje zpracovává Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s. České Budějovice v rámci Společného regionálního operačního programu, Opatření 3.2, grantové schéma na podporu sociální integrace v Jihočeském kraji

Address:

Mgr. Dr. Lubomír Pána, Ph.D.

Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s.

Žižkova 4, 370 01 České Budějovice

e-mail: pana@vsers.cz

ÚLOHA SÚKROMNÉHO A VEREJNÉHO SEKTORA PRI VYTVÁRANÍ PODMIENOK ROZVOJA CESTOVNÉHO RUCHU V NITRIANSKOM REGIÓNE

The role of the private and the public sectors in creating the environment for the development of
the tourist trade in the Nitra region

Eudmila Nagyová - Katarína Havranová
Slovenská poľnohospodárska univerzita, Nitra, SR
Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra, SR

Souhrn:

Účastníci cestovného ruchu vnímajú pobyt v stredisku, resp. regióne ako komplex všetkých zážitkov, dojmov, postrehov, ale aj služieb, ktoré sú im poskytnuté. Pri vytváraní ponúk cestovného ruchu v regióne je preto nevyhnutné brať do úvahy dôležitosť celkového dojmu. Na dosiahnutie želaného efektu je potrebná a nevyhnutná kooperácia medzi jednotlivými subjektami, či už na úrovni medzinárodnej, národnej, regionálnej a miestnej. Z hľadiska spolupráce je potrebné zaoberať sa otázkou vytvárania partnerstiev medzi verejným a súkromným sektorom, ktoré môžu účinne napomôcť a skvalitniť ponuku jednotlivých stredísk a regiónov.

Kľúčové slová: cestovný ruch, vertikálna spolupráca, horizontálna spolupráca, verejný sektor, súkromný sektor, turista, región.

Abstract:

Tourism participants perceive the stay in the target locality/region as a complex of all experiences, image, observations but also services. So it is very important to pay attention to broad effect during creating the tourist trade offered in the region. It is require a close cooperation between subjects of tourism. We can tell about close cooperation not only on the international, national but also at local and regional levels.

Key words: travel activity, vertical cooperation, horizontal cooperation, communal sector, business sector, tourist, region.

Úvod

Rozvoj cestovného ruchu v stredisku, či regióne je podmienený určitým potenciálom, ktorým určitá destinácia disponuje. Tento potenciál je daný výrazným teritoriálnym aspektom a je viazaný na krajinný systém. Ide o prírodný a antropogénny potenciál, ktorý vyjadruje spôsobilosť územného celku vytvoriť podmienky pre rozvoj cestovného ruchu. Je rozmiestnený nerovnomerne a kvalitatívne rôznorodo (Kiráľová, 2003). Tak, ako je uvedené v dokumente „Konceptia rozvoja cestovného ruchu Slovenskej republiky“, schválenom vládou SR v novembri 2005, možno len súhlasiť, že po vstupe Slovenska do Európskej únie je nevyhnutné venovať pozornosť cestovnému ruchu ako faktoru hospodárskeho a sociálneho rozvoja regiónov, s ohľadom na vytváranie pracovných príležitostí, zdrojov príjmov miestnych rozpočtov, ako aj nástroj ochrany prírodného a kultúrneho dedičstva a prvok ponuky cestovného ruchu. Kvalitné prírodné prostredie a zachované kultúrne dedičstvo generujú dopyt po cestovnom ruchu, ktorého nositeľom je turista. Ten sa

zúčastňuje na cestovnom ruchu s cieľom uspokojiť svoje potreby spojené s cestovaním. Cestovný ruch je špecifické odvetvie spojené s predajom služieb.

Služby cestovného ruchu predstavujú heterogénny súbor užitočných efektov, ktoré uspokojujú potreby návštevníkov. Majú prierezový charakter, t.j. produkujú ich nielen podniky cestovného ruchu, ale aj ďalšie subjekty súkromného a verejného sektora (Gúčík a kol., 2004).

Na poskytovaní služieb účastníkom cestovného ruchu sa v územnom celku podieľajú viaceré subjekty, pričom sa nehovorí len o súkromných podnikoch cestovného ruchu. Naskytá sa preto otázka spolupráce medzi verejným a súkromným sektorom, ktorej kvalita priamo ovplyvňuje celkovú stratégiu tvorby produktu a rozvoja strediska. Týmto sa kladú aj zvýšené nároky na tvorbu produktu cestovného ruchu a uspokojovanie potrieb účastníkov cestovného ruchu. Hečková (2006) za nevyhnutný faktor pri rozvíjaní daného sektora a to nielen na úrovni medzinárodnej, národnej, ale i regionálnej, či miestnej považuje úzku kooperáciu medzi jednotlivými subjektami cestovného ruchu. Slovensko

má v tejto oblasti bezpochyby čo doháňať, a to nielen Nitra, ale aj celý Nitriansky región.

Cieľ, materiál a metódy skúmania

Cieľom príspevku bolo predostrieť vyjadrenia verejnej a súkromnej sféry v oblasti cestovného ruchu v Nitrianskom kraji a ich pohľad na kvalitu, resp. skvalitnenie služieb v oblasti cestovného ruchu, ako aj možnosti využitia potenciálu daného regiónu.

Za účelom splnenia stanoveného cieľa boli vypracované a použité 3 typy dotazníkov zameraných na poskytovateľov služieb cestovného ruchu – konkrétne podnikateľov, organizácie a inštitúcie pôsobiace v cestovnom ruchu (múzeá, galérie, divadlá, kostoly, turistické informačné kancelárie a pod.), mestské a obecné úrady. Všetky tri typy dotazníkov boli spracované v písomnej podobe a slúžili na zaznamenávanie odpovedí respondentov. Odpovede boli získané osobným dopytovaním (tvárou v tvár). Štruktúra otázok jednotlivých dotazníkov bola testovaná na vzorke 25 respondentov (pilotáž). Na základe ich pripomienok a návrhov boli dotazníky upravené, doplnené a rozmnožené.

Dotazníkový prieskum sa uskutočnil v mesiacoch jún – august 2006 vo vybraných lokalitách Nitrianskeho regiónu.

Dotazník pre *podniky cestovného ruchu* bol rozčlenený na nasledovné časti:

- všeobecné informácie o respondentovi (názov, adresa, typ podniku a pod.);
- profil zákazníkov navštevujúcich daný podnik;
- ponúkané služby, záujem a spokojnosť so službami.

Otázky pre *organizácie a inštitúcie v cestovnom ruchu* sa týkali nasledovných okruhov:

- všeobecné informácie o respondentovi (názov, adresa, postavenie v organizácii, špecializácia.);
- profil ľudí využívajúcich služby danej organizácie;
- ponúkané služby, záujem a spokojnosť so službami.

Otázky pre *mestské a obecné úrady* pozostávali z:

- charakteristiky cieľovej skupiny;
- informácií o cestovnom ruchu v danom stredisku;
- plánov, cieľov a odporúčaní do budúcnosti.

Vyplnené dotazníky boli skontrolované, neúplné vyradené z ďalšieho spracovania a spracované prostredníctvom výpočtovej techniky v programe EXCEL.

S ohľadom na cieľ práce bola na základe zovšeobecnenia stanovená hypotéza, v ktorej sa predpokladalo vyprofilovanie nedostatkov ponuky regiónu, prezentovanie názorov manažérov podnikov cestovného ruchu, ako aj organizácií, inštitúcií a predstaviteľov miest a obcí. Na základe zistených údajov a špecifických požiadaviek boli navrhnuté možnosti skvalitnenia služieb cestovného ruchu, ako aj upozornenie na nevyhnutnosť spolupráce a vytvárania partnerstiev.

Dosiahnuté výsledky

Na základe vyjadrenia riaditeľky Nitrianskeho informačného systému k danej problematike možno súhlasiť, že jedným z vážnych problémov slovenského cestovného ruchu je nízka kvalita služieb. Je to spôsobené viacerými faktormi, ku ktorým patrí aj nedostatočná spolupráca podnikateľských subjektov a pôsobenie na tých, ktorí vedome svojimi službami poškodzujú imidž daného strediska, resp. regiónu cestovného ruchu. Z hľadiska podnikateľov je hlavným problémom cestovného ruchu na miestnej a regionálnej úrovni najmä nedostatok finančných prostriedkov na zabezpečenie propagácie, na poskytovanie doplnkových neziskových služieb, výstavbu infraštruktúry a pod.

V súlade s cieľom príspevku bol uskutočnený prieskum, ktorý predostrel vyjadrenia verejnej a súkromnej sféry v oblasti cestovného ruchu v Nitrianskom kraji a ich pohľad na kvalitu, resp. skvalitnenie služieb v oblasti cestovného ruchu v Nitrianskom regióne, ako aj možnosti využitia potenciálu daného regiónu.

Prieskum súkromného a verejného sektora v otázke využitia potenciálu cestovného ruchu a skvalitnenia služieb v Nitrianskom regióne

Dotazníkový prieskum 1 - podnikatelia poskytujúci služby cestovného ruchu

Prvého dotazníkového prieskumu sa zúčastnilo 100 respondentov. Cieľovou skupinou boli predovšetkým podniky poskytujúce ubytovacie a stravovacie služby – hotely (18,0 %), penzióny (15,0 %), ubytovanie v súkromí (8,0 %), agroturistické zariadenia (3,0 %), podniky poskytujúce stravovanie, občerstvenie – reštaurácie (15,0 %), kaviarne (4,0 %), stánky rýchleho občerstvenia (8,0 %), cukrárne (10,0 %), podniky poskytujúce dopravné služby (6,0 %), cestovné kancelárie a agentúry (5,0 %), turistické informačné kancelárie (3,0 %), sprievodcovia/tlmočníci (2,0 %) a obchody so suvenírmi a darčekom (3,0 %).

Väčšina respondentov uviedla, že ich zariadenia navštevujú turisti individuálne aj v skupinách. Prevažná väčšina turistov je zo Slovenska, zo zahraničných sú to predovšetkým turisti z Čiech, Maďarska, Nemecka, Talianska, Anglicka a pod.

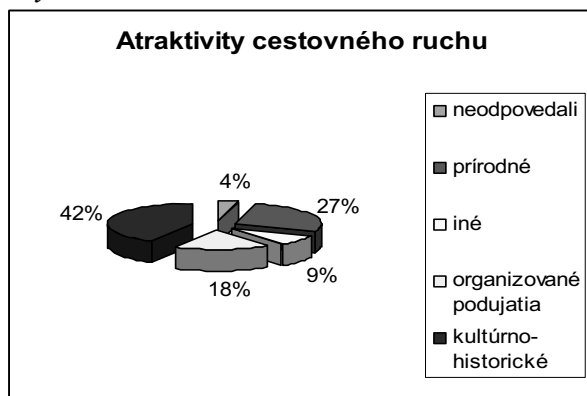
Priemerná dĺžka pobytu turistov v ubytovacích zariadeniach sa pohybuje od 1 dňa do týždňa. Najviac opýtaných uviedlo priemernú dĺžku pobytu 1 a 3 dni.

Koľko priemerne turisti utratia v navštívených podnikoch za poskytnuté služby nebolo možné zistiť, nakoľko až 43,0 % opýtaných považuje túto informáciu za internú záležitosť podniku. Až 87,0 % podnikov uviedlo, že sa k nim turisti opätovne vracajú.

Najväčší záujem turisti prejavujú o ubytovacie a stravovacie služby. Menší záujem je o atrakcie, nákupy a sprievodcovské služby.

Graf 1 poukazuje na atraktivity cestovného ruchu, ktoré podľa podnikov turisti najviac uprednostňujú.

Graf 1

Zdroj: vlastný prieskum

V rámci športovo-rekreačných možností aktívneho oddychu podľa vyjadrenia manažérov podnikov cestovného ruchu turisti uprednostňujú prechádzky, pešiu turistiku, cykloturistiku, táborenie, kempovanie a vodné športy. Z kultúrno-historických možností je to návšteva pamätihodností, kultúrno-spoločenských zariadení a organizovaných podujatí.

Podľa názoru zamestnancov podnikov väčšina turistov je spokojných s poskytovanými službami. Tento názor vyjadrilo až 89,0 % podnikov. Veľmi pozitívne bolo hodnotená aj miera spokojnosti so službami.

Podnikateľské subjekty mali tiež možnosť vyjadriť svoj názor na oblasti, v ktorých by bolo vhodné zlepšiť ponuku cestovného ruchu v Nitrianskom regióne. V dotazníkoch určených pre oslovených podnikateľov sa vyskytovali odporúčania, ktoré možno zhrnúť nasledovne:

- lepšia a kvalitnejšia informovanosť o Nitrianskom regióne;
- skvalitniť služby obsluhujúceho personálu v reštauračných zariadeniach;
- rozšíriť ubytovacie kapacity;
- rozšíriť a spestriť ponuku kultúrnych a športových podujatí počas celého roka, hlavne pre mladú generáciu;
- vybudovať cyklistické, korčuliarske a bežecké trate;
- rozšíriť parkovacie kapacity;
- oživiť nočný život formou kultúrnych podujatí po 22h a pod.

Dotazníkový prieskum 2 - organizácie a inštitúcie fungujúce vo sfére kultúry a cestovného ruchu

Druhého dotazníkového prieskumu sa zúčastnilo 50 respondentov Nitrianskeho regiónu. Cieľovú skupinu tvorili múzeá (22 %), galérie (6 %), kostoly (30 %), turistické informačné kancelárie (8 %), mestské kultúrne strediská, regionálne združenia (6 %), rôzne mestské podniky, divadlo, synagóga, arborétum, podnik štátne lesy a ďalšie. Všetky informácie boli poskytované riaditeľmi spomínaných inštitúcií, prípadne manažérmi a lektormi alebo referentmi s praxou od 1 do 38 rokov.

Veková kategória, ktorá najviac navštevuje danú organizáciu sa nedala presne vymedziť, vzhľadom na skutočnosť, že je daná zameraním každej organizácie/inštitúcie. Kým pri návštevách niektorých múzeí sú cieľovou skupinou predovšetkým mladí ľudia do 25 rokov, stredná generácia a dôchodcovia, u ostatných organizácií sú dôležité všetky vekové kategórie. Pokiaľ múzeá vo vzťahu k ich tematickému zameraniu navštevujú predovšetkým deti a študenti, prípadne dôchodcovia, ostatné organizácie (30 %) nesledujú vzdelanostnú a profesionálnu úroveň turistov, resp. uvádzajú (26 %), že ich navštevujú ľudia všetkých vekových kategórií a rôznych profesií.

Priemerná dĺžka pôsobenia návštevníkov v organizácii sa pohybuje od niekoľkých minút, napr. zber informácií, až do niekoľkých dní. Prevažná väčšina do prieskumu zapojených organizácií (turistické informačné kancelárie, mestské podniky, kostoly a pod.) poskytuje bezplatné služby. U múzeí, galérií, divadiel výška útraty korešponduje s výškou vstupného. Okrem vstupného majú návštevníci v tých organizáciách, ktoré ponúkajú aj iné služby náklady na kopírovacie služby, fax, sprievodcovské služby, alebo ich náklady súvisia s kúpou katalógov, brožúr a literatúry.

Zo služieb, ktoré inštitúcie/organizácie najčastejšie ponúkajú záujemcom sú informačné služby (64 %) – turistické informačné centrá, múzeá, galérie, kostoly, mestské kultúrne strediská a pod. a aktivity voľného času (10 %). K iným, najčastejšie uvádzaným službám, možno zaradiť kultúrne a športové podujatia, prehliadku expozícií, návštevy pamätihodností a parkov, pobyty v prírode, predaj literatúry, brožúr a katalógov, poskytovanie sprievodcovských služieb.

Čo sa týka spokojnosti s poskytovaním služieb, tú vyjadrilo až 98 % respondentov. Len v 2 % bola zaznamenaná nespokojnosť, a to v dôsledku absencie internetu. V organizáciách s platenými službami bola vyjadrená spokojnosť nielen s kvalitou poskytovaných služieb, ale aj s ich cenovou hladinou.

Bezplatne poskytovali služby predovšetkým regionálne združenia, turistické informačné kancelárie, kostoly, okrem kultúrnych podujatí, ktorými sú koncerty, výstavy a ďalšie aktivity.

Dotazníkový prieskum 3 - mestské a obecné úrady v otázke kultúry a cestovného ruchu

Posledná časť prieskumu bola zameraná otázky týkajúce sa postojov zástupcov miest a obcí v otázkach rozvoja cestovného ruchu a kultúry v regióne. Osobné, prípadne telefonické rozhovory boli realizované so starostami alebo pracovníkmi obecných a mestských úradov Nitrianskeho regiónu. Konkrétne to boli 4 starostovia obecných úradov, 4 vedúci oddelení pre cestovný ruch, 2 kultúrni referenti a 3 referenti.

Predmetom záujmu bola aj ponuka aktivít jednotlivých miest a obcí regiónu, ktoré sú predmetom ich činnosti. Jednalo sa predovšetkým o nasledovné aktivity:

- fašiangové slávnosti;
- ochutnávky vín a vinobrania;

- kultúrne leto vrátane otvárania sezóny;
- folklórne vystúpenia;
- koncerty, divadelné vystúpenia;
- prehliadky pamätihodností;
- prehliadky muzeálnych expozícií;
- rôzne súťaže pre deti a mládež;
- prehliadky remesiel, múzeí, galérií, fotogalérií a iné.

Hlavným segmentom kultúrnych podujatí sú deti základných škôl, rodiny s deťmi a stredná generácia. Špeciálne podujatia, folklórne vystúpenia, festivaly ľudových tancov sú určené aj cieľovej skupine dôchodcov.

Pri návšteve kultúrnych podujatí ľudia uprednostňujú návštevy múzeí, pamätihodností, hudobné, divadelné a filmové festivaly, výstavy, spoločenské podujatia a príležitostné kultúrne podujatia.

Plány mestských a obecných úradov do budúcnosti možno zhrnúť nasledovne:

- budovať pozitívny vzťah obyvateľstva k cestovnému ruchu;
- budovať a skvalitňovať infraštruktúru pre cestovný ruch;
- zlepšiť propagáciu cestovného ruchu v Nitrianskom regióne na domácej a zahraničnej úrovni;
- rozšíriť ponuku o ďalšie atrakcie pre turistov;
- rozšíriť spoluprácu pri organizovaní kultúrnych podujatí;
- pokračovať v usporadúvaní podujatí, ktoré už majú tradíciu a pod.

Najzaujímavejšou otázkou v rámci výskumu a pre formulovanie záverov bola otázka partnerstiev. Jednotlivé mestské a obecné úrady poznamenali, že pri realizácii jednotlivých aktivít sa rozvíja:

- spolupráca s ďalšími obcami v Nitrianskom regióne;
- spolupráca so spoločenskými organizáciami;
- spolupráca s vládnymi organizáciami;
- spolupráca s partnerskými mestami;
- spolupráca so školami;
- spolupráca s podnikateľskými subjektami;
- spolupráca mikroregiónov a pod.

Závery

Dôležitosť spolupráce a partnerstva v cestovnom ruchu

Nakoľko z posledného dotazníkového prieskumu vyplynula vízia rozvoja spolupráce, bolo by vhodné celé smerovanie záverov a výsledkov nieť v tomto duchu. V dnešnej dobe je nadmieru jasné, že dôležitým aspektom sa javí spolupráca, a to všetkých subjektov, ktorí sa priamo alebo nepriamo podieľajú na rozvoji cestovného ruchu v regióne. Pod spoluprácou na trhu cestovného ruchu sa rozumie akákoľvek súčinnosť dvoch alebo viacerých subjektov zainteresovaných na rozvoji cestovného ruchu alebo na poskytovaní služieb účastníkom cestovného ruchu za účelom dosiahnutia

spoločného cieľa, ktorým je zväčša dosahovanie rentability činnosti daných subjektov prostredníctvom uspokojovania potrieb účastníkov cestovného ruchu. V cestovnom ruchu sa môže hovoriť o štyroch úrovniach spolupráce, a to na miestnej, regionálnej, národnej a nadnárodnej úrovni. K jednotlivým úrovniám partnerstiev patria účastníci, ktorí sa podieľajú na rozvoji cestovného ruchu. Či sa už hovorí o miestnej správe a samospráve, rôznych organizáciách, inštitúciách, ale aj podnikateľoch poskytujúcich ubytovacie služby, stravovacie služby, dopravné služby a rôzne iné, je partnerstvo nesmierne dôležité a v neposlednom rade priamo, či nepriamo ovplyvňujúce rozvoj cestovného ruchu v danom regióne.

Spoluprácu v cestovnom ruchu v regióne je možné rozdeliť na horizontálnu a vertikálnu, pričom sa nesmie zabúdať na dôležitosť oboch typov. V horizontálnej spolupráci ide o vytváranie rôznych dobrovoľných reťazcov so spoločnými, resp. obdobnými produktmi. Pri vertikálnej spolupráci sa hovorí o kooperácii na miestnej, resp. regionálnej úrovni, ktorá vytvára podmienky rozvoja cestovného ruchu tak, aby boli zapojení všetci zainteresovaní, od podnikateľov v cestovnom ruchu až po orgány miestnej správy a obyvateľstvo.

Ak sa hovorí o štátnej správe, miestnej samospráve a podnikateľoch, nikdy sa nesmie zabúdať ani na obyvateľstvo, ktoré sa tak isto považuje za dôležitú zložku pri vytváraní podmienok rozvoja cestovného ruchu. S týmto faktom počíta napríklad aj Nitra pri tvorbe strategického plánu rozvoja cestovného ruchu. Ako sa uvádza v záverečnej správe neformálnej komisie cestovného ruchu podporovanej Nitrianskym informačným systémom, najdôležitejšou otázkou je identifikácia osôb, zodpovedných za správnu politiku cestovného ruchu v Nitre. V mestách Európskej únie je úspešný trend, ktorý hovorí o spoluzodpovednosti súkromného aj verejného sektora. To znamená, že zástupcovia súkromného aj verejného sektora musia spolu diskutovať a pracovať na spoločnej stratégii, v ktorej obe strany majú rovnaký záujem. V konečnej fáze je však samospráva zodpovedná za finálnu identifikáciu politiky cestovného ruchu. Prosperujúci podnikateľský sektor v cestovnom ruchu v meste má výrazný význam pre Nitru, ako aj pre jej obyvateľov. Prostredníctvom podnikateľských daní sa zvyšujú príjmy do mestského rozpočtu, ktoré sa môžu použiť na verejné služby. Spolu s mestom podnikateľská sféra spolupracuje na propagácii turistického potenciálu, zvyšuje sa socio – ekonomická úroveň, čo má výhody pre múzeá, podnikateľov v cestovnom ruchu ako sú ubytovacie a stravovacie zariadenia, organizáciu kultúrnych podujatí a pod.. Takýto rozvoj zabezpečí zvyšovanie ziskovej špirály. Dôležité však je, aby si súkromný aj verejný sektor identifikoval svoje priority vzhľadom na politickú a socio – ekonomickú situáciu v meste. Jedným z problémov je, že samospráva nevie, koľko príjmov má z cestovného ruchu v meste. Druhým problémom je, že príjmy sa používajú aj na iné účely ako je rozvoj cestovného ruchu. V Holandsku sa samospráva dohodla

so Združením podnikateľov cestovného ruchu na tom, že podnikatelia môžu ovplyvniť účel použitia peňažnej čiastky, ktorá pochádza z príjmov cestovného ruchu.

Literatúra

FORET, M. - STÁVKOVÁ, J. 2003. Marketingový výskum – Jak poznávat své zákazníky. Praha: Grada, 2003, s.160. ISBN 80-247-0385-8

GÚČIK, M. A KOL. 2004. Krátky slovník cestovného ruchu. Banská Bystrica : Slovensko – švajčiarske združenie pre rozvoj cestovného ruchu, 2004, 175 s. ISBN 80-88945-73-9

HAVRANOVÁ, K. 2006. Rozvoj cestovného ruchu v Nitre. In: Zborník z medzinárodnej konferencie „Tradičná kultúra, turizmus a rozvoj regiónov. Nitra : FF UKF v Nitre, 2006, s. 155 – 166. ISBN 80-8050-922-1

HAVRANOVÁ, K. – NAGYOVÁ, L. 2006. Spokojnosť turistov s ponukou cestovného ruchu v Nitrianskom regióne. In: Techné Ostrava 2006 : Sborník příspěvků z mezinárodního kolokvia „Cestovní ruch jako významná síla rozvoje lidské společnosti“. Ostrava: Dom Kultúry, 2006, roč. 5, s. 72–76. ISSN 1214-8807

HEČKOVÁ, A. 2006. Aktuálny prístup k spolupráci Katedry manažmentu kultúry a turizmu a mesta Nitry. In: Sborník z 1. mezinárodní konference „Aktuální problémy cestovního ruchu na téma Evropská unie

a cestovní ruch“. Jihlava : Vysoká škola polytechnická Jihlava, 2006, CD.

KIRÁĽOVÁ, A. 2003. Marketing destinace cestovního ruchu. Praha : Ekopress, 2003, 173 s. ISBN 80-86119-56-4

Koncepcia rozvoja cestovného ruchu Slovenskej republiky. <http://www.economy.gov.sk/files/KoncepciaCR/Koncepcia.doc> (2006-09-13)

MEIRESONNE, L.J.: Prevzaté z prekladu záverečnej správy neformálnej komisie pre CR. Nitra, 2004

Kroky potrebné na prípravu stratégie CR v Nitre. Záverečná správa zo zasadnutia poradného orgánu pre CR v meste Nitra. Nitra : NISYS, 2004, 4 s.

Address:

*prof. Ing. Ludmila Nagyová, PhD.,
Katedra marketingu,
Fakulta ekonomiky a manažmentu,
Slovenská poľnohospodárska univerzita,
Tr. A. Hlinku 2, 949 76 Nitra
e-mail: ludmila.nagyova@fem.uniag.sk*

*PhDr. Katarína Havranová,
Katedra manažmentu kultúry a turizmu,
Filozofická fakulta,
Univerzita Konštantína Filozofa,
Hodžova ul. 1, 949 74 Nitra
e-mail: khavranova@ukf.sk*

KOUCOVÁNÍ - JEDEN ZE ZPŮSOBŮ ROZVOJE MALÝCH A STŘEDNÍCH PODNIKŮ (MSP)

Coaching – one from the way of development small and middle enterprises (SME)

Řehoř Petr, Nováková Dagmar

Jihočeská univerzita v Č. Budějovicích, Ekonomická fakulta, Katedra řízení

Souhrn:

Příspěvek se zabývá jednou z možností pomoci rozvoje malým a středním podnikům, ke zvýšení jejich konkurenceschopnosti na trhu a to formou koučovacího rozhovoru. Prostřednictvím pokládání otázek z klíčových oblastí (procesů) v podniku si majitel podniku uvědomuje nedostatky a hledá nové příležitosti a cesty vedoucí k jejich odstranění.

Klíčová slova: MSP, koučování, rozvoj MSP, koučovací rozhovor, konkurenceschopnost.

Abstract:

The paper deals with one of possibilities of small and middle enterprises (SME) development help which will increase their competitiveness in the marketplace by the coaching interview. Through laying questions from fundamental process in company the owner awakes to deficiencies and looks for new opportunities and ways leading to their elimination.

Key words: SME, coaching, SME development, coaching interview, competitiveness.

Úvod

Malé a střední podniky (dále jen MSP) jsou významnou součástí ekonomiky České republiky. Podílejí se více než ze 61 % na celkové zaměstnanosti. MSP mají mimořádný význam nejen pro rozvoj národního hospodářství, tím že vytváří nová pracovní místa, ale i pro rozvoj jednotlivých obcí, měst a regionů. Rozvoj MSP je všeobecně považován za hlavní faktor ekonomického rozvoje, a to bez ohledu na hospodářskou vyspělost země. Novým a efektivním způsobem řízení MSP je právě koučování, vedoucí k rozvoji MSP tím, že mění způsob myšlení a rozvíjí osobnost manažera a tím pomáhá řešit problémy daného podniku. Využitím této techniky v praxi se zabývá tým pracovníků Jihočeské univerzity v Č. Budějovicích a Vysoké školy ekonomické v rámci řešení výzkumného projektu Národního programu výzkumu II MŠMT 2E06044: „Manažerský audit jako nástroj podpory trvale udržitelného rozvoje malého a středního podnikání“.

Cíl a metodika

Cílem příspěvku je charakterizovat vývoj malých a středních podniků v ČR na základě získaných údajů z Českého statistického úřadu a ministerstva průmyslu a obchodu a seznámit čtenáře s možností pomoci těmto podnikům nalézt jejich největší slabiny v řízení podniku, které jim zabraňují v dalším rozvoji, a to formou koučovacího rozhovoru. Koučování je založeno na strukturovaném pohovoru (cca 1 - 1,5 hod) se systémem kladení specifických otázek, vyžadujícím konkrétní odpovědi, které vedou k efektivnímu řešení problémů, zvyšování výkonnosti a rozvoji podniků vůbec.

Literární rešerše

Malé a střední podniky vytvářejí zdravé podnikatelské prostředí, zvyšují dynamiku trhu, mají schopnost absorbovat podstatnou část pracovních sil, uvolněných z velkých podniků a jsou stabilizujícím prvkem ekonomického systému. Kritéria pro jejich vymezení zobrazuje tabulka 1.

Tabulka 1 Kritéria pro vymezení středních a malých podniků přijaté Evropskou komisí

Kritéria	Střední podniky	Malé podniky
Počet zaměstnanců	do 250	do 50
Roční obrát	do 40 mil. Eur	do 7 mil. Eur
Celková hodnota aktiv	do 27 mil. Eur	do 5 mil. Eur
Kritérium nezávislosti	splňuje	splňuje

Zdroj: MPO

Ekonomický a sociální přínos MSP je charakterizován schopnostmi:

- zmírňovat negativní důsledky strukturálních změn,
- působit jako subdodavatelé velkých podniků,
- vytvářet pracovní příležitosti za nízkých kapitálových nákladů,
- rychleji se adaptovat na požadavky a výkyvy trhu,
- decentralizovat podnikatelské aktivity a napomáhat rychlejšímu rozvoji regionů, menších měst a obcí.

Na MSP negativně působí především:

- malá ekonomická síla v porovnání s velkými podniky,
- obtížný přístup ke kapitálu omezující možnost financování rozvojových aktivit,
- nižší dostupnost potřebných informací a poradenských služeb,
- nekalá konkurence ze strany velkých podniků,
- vysoké administrativní zatížení (BEDNÁŘOVÁ, PARMOVÁ, 2003).

Problematika MSP je v kompetenci Ministerstva průmyslu a obchodu s výjimkou regionální podpory podnikání, která je v kompetenci Ministerstva pro místní rozvoj. Definovat vztah státu k problematice MSP a jeho roli v ekonomice, rozsahu a formám regulace a státním zásahům nezbytných k prosazení záměrů hospodářské politiky v dané oblasti včetně vymezení institucionálního rámce a způsobu jeho financování je úkolem dokumentu Politika podpory MSP. Dlouhodobým cílem politiky je umožnit fungování sektoru MSP tak, aby tento sektor přispíval ke zvyšování výkonnosti národního hospodářství, jeho technologické úrovni, konkurenceschopnosti a ke snižování nezaměstnanosti.

Základním opatřením státní podpory ke zvyšování konkurenceschopnosti MSP jsou programy:

- podpory MSP, které podnikatelům usnadňují realizaci jejich podnikatelských záměrů a přispívají ke zvýšení jejich ekonomické stability. Jejich cílem je vytvářet příznivé podmínky pro podnikání zejména v přístupu ke kapitálu, dostupnosti informačních, poradenských a vzdělávacích služeb.
- podpory výzkumu, vývoje a inovačního podnikání zabezpečující potřebný technický a technologický rozvoj MSP, který je hlavním předpokladem konkurenceschopnosti (VEBER, J., SRPOVÁ, J, 2005).

Jednou z manažerských metod sloužících k rozvoji řízení MSP je koučování. Koučování je pojem, který se dnes velmi hojně používá v mnoha situacích. Původně znamená kouč (angl. coach) „kočár“. Slovo je v angličtině doloženo od roku 1556 a pochází z maďarštiny.

V roce 1848 se pak slovo coach objevuje poprvé jako označení soukromého opatrovníka pro univerzitní studenty a nejprve se používalo hovorově mezi studenty. Ve sportovní oblasti se od roku 1885 mluví o koučování (coaching) v Anglii a v USA. Mezitím se v angličtině používá coaching v obecném smyslu poskytování poučení, rad a instruování.

Pojem koučování je dnes znám hlavně ve třech souvislostech:

- jako individuální psychologická péče ve vrcholovém sportu;
- jako označení stylu vedení orientovaného na vývoj;
- jako označení individuálního poradenství pro vedoucí pracovníky a pracovníky zodpovědné za projekty (FISCHER-EPE MAREN, 2006).

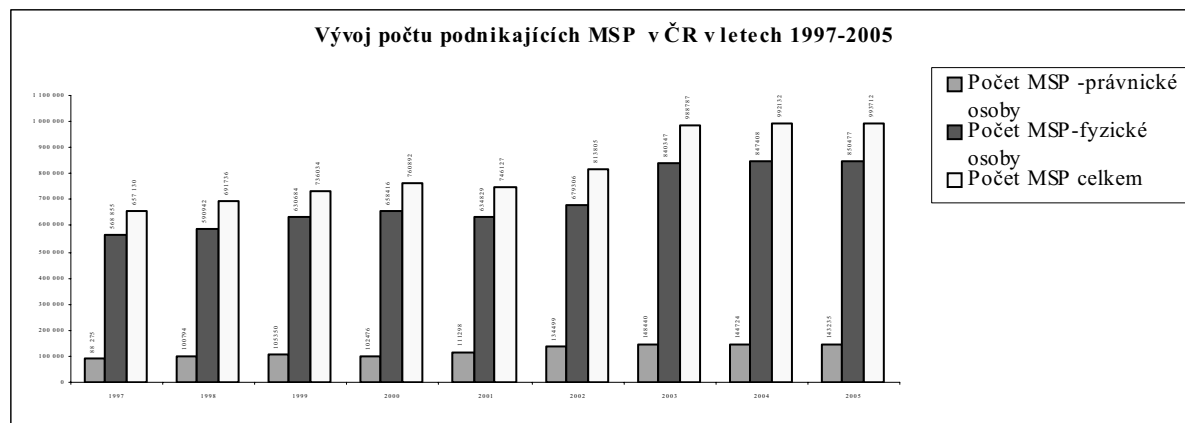
Význam koučování byl širší veřejnosti zprostředkován nejprve vrcholovým sportem. Ve sportu zastává koučování kompletní péči o vrcholové sportovce, která daleko přesahuje čistě tělesnou výkonnost. Kouč pracuje pomocí psychologicky založených tréninkových metod. Dopad koučování na manažera se diametrálně liší od účinků tréninku - manažer vedený koučem sám nachází překážky ve svém chování a jejich řešení. Nový způsob jednání je pak „jeho vlastní“ metodou, tj. trvalou a přínosnou změnou myšlení i chování. Ta se pak odráží v měřitelných výsledcích společnosti. WHITMORE (2005) říká, že správně prováděné koučování by mělo zajistit lepší hodnocení reality a oproti poradenství také vést k převzetí odpovědnosti koučovaným za činnosti, které budou realizovány.

Výsledky a diskuse

1. Vývoj MSP v ČR

K 31.12.2005 vykazovalo podnikatelskou činnost v ČR 993 712 MSP (z toho 86 % tvoří právnické osoby). Ve srovnání s rokem 2004 je to nárůst o 1 580 podniků, tj. 0,16 % (o 51 % oproti roku 1997). Nejvíce MSP je v odvětví služby (34,5 %) a obchodě (23,5 %). Z obrázku 1 je patrné, že se v ČR od roku 1997 zvyšuje počet MSP (s nepatrným poklesem v roce 2001), a to díky MSP – právnickým osobám. V posledních třech letech totiž dochází k mírnému poklesu počtu MSP – fyzických osob.

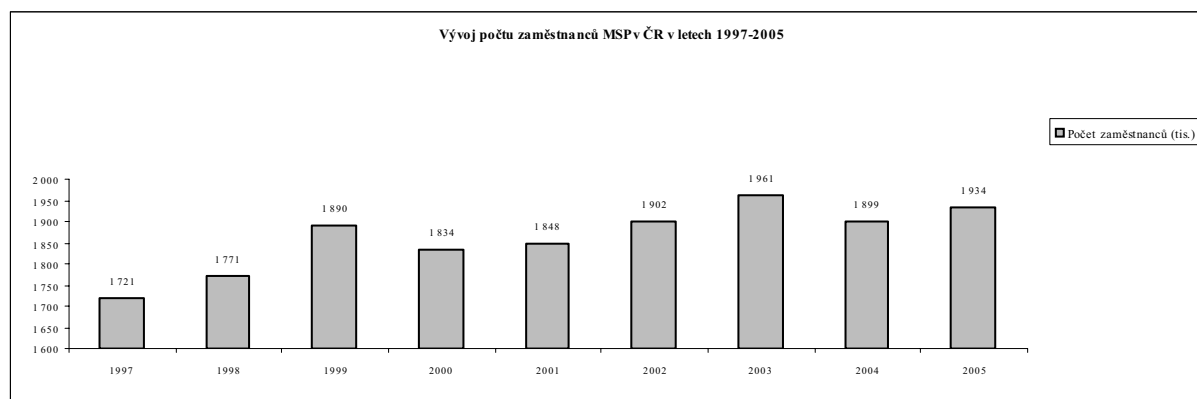
Obr. 1 Vývoj počtu malých a středních podniků v ČR v letech 1997 – 2005.

Zdroj: ČSÚ

Celkový počet zaměstnanců MSP se v roce 2005 zvýšil proti roku 2004 o 35 tis. (1,84 %) na celkových 1 934 tis. zaměstnanců, což je druhá nejvyšší dosažená hodnota ve sledovaných letech – viz. obr. 2. Ve srovnání s rokem 1997 došlo k téměř 12,4 % nárůstu zaměstnanosti v MSP. Nejvíce zaměstnanců pracuje v průmyslu (34,1 %), dále v obchodě (20,3 %) a ve službách (18,8 %). Téměř 77 % zaměstnanců je aktivně činných v MSP – právnických osobách.

Obr. 2 Vývoj počtu zaměstnanců v malých a středních podnicích v ČR v letech 1997 – 2005.

Zdroj: ČSÚ

2. Koučovací rozhovor

Na řešení výše zmíněného projektu se podílí pedagogové a studenti z Vysoké školy ekonomické (fakulty Managementu v Jindřichově Hradci) a Jihočeské univerzity v Č. Budějovicích (Ekonomické fakulty), ve spolupráci s profesionálními poradci a trenéry. V uplynulém roce (první rok realizace) byla připravena metodika koučovacího rozhovoru a následně ověřena a upřesněna na malém vzorku podniků MSP. V roce 2007 bude ve 20 vybraných malých a středních podnicích v daných regionech provedena formou koučovacího rozhovoru detailní analýza řízení, která by měla odhalit významné nedostatky a problémové oblasti.

Rozhovory s hlavními majiteli podniků se zaznamenávají na diktafon, a následně jsou přepsány a předloženy k autorizaci. Názvy podniků a jména respondentů nejsou zveřejňovány. Získané informace jsou následně zpracovávány pomocí základních statistických metod. Z internetových stránek MSP jsou získávána sekundární data, která tazatel zapisuje do připraveného protokolu. Zjišťují se údaje o firmě (např. obor podnikání, právní forma, adresa, počet zaměstnanců, tržby) a údaje o respondentovi (jméno, pozice ve firmě, pohlaví atd.).

Koučovací rozhovory probíhají ve dvou termínech.
1. rozhovor:

V úvodu rozhovoru se kouč zajímá o stručný popis historického, současného i nástin budoucího vývoje zkoumané firmy. Poté pokračuje již kladením otázek z oblasti jednotlivých procesů řízení podniku, a to dle připraveného dotazníku. Zkoumají se čtyři základní podnikové procesy:

- a) proces produkce (nákup, skladování, výroba, prodej) – kde jsou kladeny otázky se zaměřením na četnost vyhodnocování nákupu, způsob sledování kvality výrobků a služeb, využití patřičné technologie, způsob stanovení norem zásob.
- b) proces marketingu (zákazníci, konkurence, dodavatelé) – zde se otázky zaměřují na určení zákazníků, konkurentů a dodavatelů, jejich možného sledování, dále na způsoby stanovování ceny produktů, jejich propagaci a distribuci popř. další konkurenční výhody podniku.
- c) ekonomika a finanční řízení – v této oblasti se získává přehled o tom, jak velký podíl z celkových zdrojů financování tvoří vlastní zdroje a jaký cizí zdroje (úvěry) a jaká je finanční situace podniku.
- d) personální řízení – zde se dotazy směřují na spokojenost se zaměstnanci, na způsoby jejich motivace k vyšším výkonům, či dalšího vzdělávání, a získávání zpětné vazby od zaměstnanců.

Následně je úkolem představitele firmy odhad úrovně jednotlivých sledovaných podnikových procesů (škála 100 % - úplná dokonalost až 0 % - úplná nedostatečnost). Cílem takovéto analýzy je zjistit odpověď na otázku: Ve které oblasti řízení je překážka v dalším rozvoji firmy a na který proces je tedy nutné zaměřit vyšší pozornost a zlepšit ho. Na konci rozhovoru kouč s respondentem určí oblast jeho zájmu a domluví se na termínu další schůzky. Do té doby se respondent pokusí konkrétněji vymezit problematiku, která je pro něj z nejméně hodnoceného procesu ta nejdůležitější.

2. rozhovor:

Začíná dotazem na změny ve firmě od poslední návštěvy a zda se budeme zabývat vybraným problémovým procesem. Dále se začnou pokládat zjišťovací otázky z oblasti *reality, možností a volby* zaměřené na míru identifikace s danou problematikou (ohodnocení na škále 1-10), na dostupnost zdrojů a odhodlanost k řešení nedostatků, možnosti řešení, jejich výhody či nevýhody, a důvod volby neoptimálnější varianty vedoucí k eliminaci problémů.

Na závěr se kouč ptá, zda představiteli firmy tento rozhovor dal nějaký návod, jak se podívat na situaci firmy a jestli by v rámci sledované problematiky nevyužil konkrétní školení či další koučování. Společně si vymezí varianty řešení s termíny zahájení a ukončení akcí a vymezí si možnost dalšího postupu řešení a v případě zájmu si sjednají datum další schůzky. Zájemcům budou následně připraveny výukové modely a proběhne školení (poradenství, koučování) na míru, které povede k eliminaci zjištěných nedostatků

(problematických oblastí) a ke zvýšení konkurenceschopnosti daných podniků, což je jedním z hlavních přínosů daného projektu.

Závěr

V České republice dochází ke zvyšování počtu MSP, ke konci roku 2005 jich zde aktivně vyvíjelo činnost bezmála jeden milión a zaměstnávalo téměř 2 milióny obyvatel. Díky jejich vysokému počtu a velkým podnikům dochází mezi nimi ke značným konkurenčním střetům.

Koučování se zaměřuje na kladení účinných otázek, které zvyšují soustředění, nutí přemýšlet, umožňují poskytovat kvalitní zpětnou vazbu a zlepšují celkově vnímání reality. Neposkytuje však řešení, ale vede manažera ke dvěma cílům, dovede ho k uvědomění, co je potřeba změnit a tím mu pomůže nalézt nový postup, nové řešení.

V rámci řešeného projektu je u vybraných MSP prováděno koučování, která povede ke zlepšení jejich konkurenceschopnosti na trhu, zvýšení kvalifikace jejich zaměstnanců a pomůže při zavádění moderních způsobů v řízení společnosti.

Příspěvek vznikl za finanční podpory Národního programu výzkumu II MŠMT 2E06044: „Manažerský audit jako nástroj podpory trvale udržitelného rozvoje malého a středního podnikání“.

Literatura

- [1] BEDNÁŘOVÁ, D., PARMOVÁ, D. *Malé a střední podnikání*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, Zemědělská fakulta, 2003. 91 s. ISBN 80-7040-625-9.
- [2] FISCHER-EPE MAREN *Koučování*. 1. vyd. Praha: Portál, s.r.o., 2006, 192 s. ISBN 80-7367-140-9.
- [3] VEBER, J., SRPOVÁ, J. *Podnikání malé a střední firmy*. Praha: Grada a. s., 2005. 304 s. ISBN 80-247-1069-2.
- [4] WHITMORE, J. *Koučování. Rozvoj osobnosti a zvyšování výkonnosti*. 1 vyd. Praha: Management Press, 2005, 185 s. ISBN 80-7261-101-1.
- [5] <http://www.czso.cz>
- [6] <http://www.mpo.cz>

Address:

Ing. Petr Řehoř, Ing. Dagmar Nováková
Jihočeská univerzita v Č. Budějovicích
Ekonomická fakulta, Katedra řízení
Studentská 13
370 05 České Budějovice
e-mail: rehor@ef.jcu.cz, dnovakov@ef.jcu.cz
tel.: 420 387 772 495, 420 387 772 486

VÝUKA NÁBOŽENSTVÍ V LETECH 1948-1989 JAKO UKAZATEL VZTAHU STÁTU A ŘÍMSKOKATOLICKÉ CÍRKVE¹

Religious instruction in the period between 1948 and 1989 as an index of the relationship
between the state and the Roman Catholic Church

Martin Weis

Katedra církevních dějin TF JU, České Budějovice, ČR

Souhrn:

V této vědecké studii autor poukazuje na kapitulu z dějin vztahu státu a církve v období let 1948–1989. Hlavním cílem je dokumentovat proměny vztahu státu a katolické církve na výuce katolického náboženství se zaměřením na region jihu Čech a českobudějovickou diecézi. Celá studie je rozdělena do několika okruhů, které odpovídají proměnám politického zřízení v Čechách tak jak přicházely od roku 1948 do roku 1989. V každém časovém okruhu na základě odborné literatury, archivního výzkumu, shromažďování a analýzy statistických dat je zachyceno úsilí katolické církve o vliv na školní mládež a její výchovné směřování.

Klíčová slova: výchova a vzdělání mládeže, náboženská výuka, české dějiny, církevní dějiny.

Abstract:

In this scientific study the author refers to the chapter from the history of the relationship between state and church in the period from 1948 to 1989. The main aim is to document the transformation of the relationship between the state and the Roman Catholic Church in the Catholic religious instruction, with respect to the region of South Bohemia and the Diocese of České Budějovice. The whole study is divided into several sections that correspond to the transformations of the political system in the Czech lands as they occurred from 1948 to 1989. Each section depicts, on the basis of professional literature, archival research, compiling and analysing statistical data, the struggle of the Catholic Church for the influence on the school youth and the direction of the education of the youth.

Key words: upbringing and education of the youth, religious instruction, Czech history, ecclesiastical history.

1. Úvodem

Mezi nepominutelná lidská práva, patří i právo rodičů na výchovu svých dětí dle jejich světonázoru a svědomí. Bohužel diktátorské systémy právě toto právo rodičů bezostyšně pošlapávaly s tím úmyslem, aby vychovaly z dětí „nemyslicí masu poslušných otroků.“ Nedílnou součástí novodobých dějin jihočeského regionu je proto i ta oblast historie, která se pokouší probádat vztah státní moci a katolické církve v druhé polovině 20. století. Této problematice se dlouhodobě věnuje Katedra církevních dějin TF JU v Českých Budějovicích. Informace z této oblasti lze získat z několika zdrojů. Primárním zdrojem je svědectví dosud žijících pamětníků a zde usiluje katedra církevních dějin jejich svědectví o vztahu církve a státního režimu archiovat, aby zde zůstala uchována pro příští generace. Tato svědectví pamětníků lze doplnit a konfrontovat druhým zdrojem informací a to dobovým tiskem. Ovšem nejčennější zdroj informací přináší archivy, ve kterých jsou uloženy materiály státních úředníků, kteří měli v kompetenci dohled státu nad církvemi. Materiály z jejich činnosti jsou soustředěny ve Státním oblastním

archivu v Třeboni a též částečně v okresních archivech. Tyto archivní materiály dobře dokumentují podmanění církve v padesátých letech 20. století, léta pozvolného politického uvolnění, období pokusu o reformu komunistické vlády režimem takzvaného socialismu s lidskou tváří i období k návratu před leden roku 1968 nazývané jako normalizace.

2. Základní charakteristika vztahu komunistické moci ke katolické církvi po únorových událostech roku 1948

Nejvlivnější politickou stranou po druhé světové válce byla v ČSR bezesporu komunistická strana. Vždyť již po konci války, velké množství významných funkcí ve státní správě zastávali komunisté. Parlamentní volby v roce 1946 potvrdily KSČ její přednostní pozici ve státě, jako nejsilnější politické straně. Ve dnech 13 až 25 února 1948 vládní krize vyústila v demisi většiny nekomunistických ministrů. KSČ za podpory odborů zorganizovala manifestaci na Staroměstském náměstí v Praze, založila lidové milice, co - by ozbrojenou

složku strany a vytvořila tzv. akční výbory národní fronty. V těchto dnech také závodní rady a rolnické komise požadovaly na svém sjezdu v Praze znárodnění průmyslu nad 50 zaměstnanců a radikální provedení pozemkové reformy nad 50 ha. Tento požadavek podpořily vyhlášením generální stávky. Prezident Beneš podlehl nátlaku a dne 25. února přijal demisi odstoupivších ministrů a jmenoval vládu dle Gottwaldova návrhu tzv. „obrozené“ národní fronty.²

Prvé útoky na církev nedaly na sebe dlouho čekat. První úder státní moci směřoval proti katolickému tisku. Pouhé dva dny po převzetí moci, byl komunisty zastaven tisk největších katolických periodik. Ministerstvo informací zdůvodnilo zastavení tisku nedostatkem papíru. Nutno podotknout, že komunistických novin a časopisů se tento „nedostatek“ nikterak nedotkl. V náhradu za zastavené týdeníky navrhovalo ministerstvo informací jeden týdeník s názvem *Nedělní rozsévač*. Do připravované redakce, ale byl dosazen komunistický pověřenec, který tendenčně upravoval všechny příspěvky. Pro nesouhlas pražského arcibiskupa Berana z vydávání této tiskoviny nakonec sešlo.³

Druhý úder směřoval na hospodářskou základnu církve - pozemkový fond. Dne 21. března 1948 schválilo Národní shromáždění šest zemědělských zákonů v duchu hesla - půda patří tomu, kdo na ní pracuje. Tímto aktem došlo k parcelizaci církevních statků. Katolická církev přišla o 108 souborů církevního majetku o průměrné výměře 2.468 ha. Českobudějovické diecéze se toto opatření v takové míře nedotklo, neboť se jednalo o diecézi chudou na hmotné statky. Mezi největší pozemkové vlastníky patřilo např. olomoucké arcibiskupství s 34.000 ha půdy a strahovský klášter s 15.000 ha půdy.

Na podzim roku 1948 byl schválen zákon č. 231 na ochranu lidově demokratické republiky a tím si státní moc vytvořila právní podklad pro pronásledování nepřátel a tedy i mnohých členů katolické církve. Současně byly prováděny prověrky studujících a z řad vysokoškolských studentů jich byly vyloučeny tisíce pro třídní původ a náboženské přesvědčení. Došlo také k hromadnému zatýkání funkcionářů katolické tělovýchovné organizace Orel. Církev reagovala na tyto události memorandem biskupů, předaným Gottwaldovi v lednu 1949 a protestní nótou internunciatury. memorandum biskupů obsahovalo tyto požadavky:

- přestat s útoky v hromadných sdělovacích prostředcích na papeže a církev,
- odvolat zestátnění a zrušení církevních škol,
- umožnění pořádání kurzů pro pomocný církevní personál (katechetky, varhaníci, pastorační pracovníci... atd.),
- uvolnění již zabraných církevních budov, popřípadě uhrazení za tyto nájemného, - učební osnovy zbavit všeho proticírkevního a postavit výuku náboženství na stejnou úroveň s ostatními předměty a pamatovat na to v rozvrhu hodin,
- nevykloucat studenty vysokých škol ze studia pro jejich náboženské přesvědčení,

- vyřešit problematiku církevního tisku, zachování práva svobodného shromažďování mimo církevní prostory pro církevní poutě, tradiční průvody a náb. manifestace, právo sdružovat se v náboženských spolcích a bratrstvech,
- zachovávání nedělního a svátečního klidu pro věřící,
- jednat se Svatým stolicí ohledně církevně politických otázek dotýkajících se smlouvy *Modus vivendi*,
- nevňášet rozpory mezi biskupy, kněze a věřící,
- hlásit konsistořím zatčení duchovního s udáním důvodu,
- upravit platové podmínky duchovenstva, katechetů a řádových sester pracujících v nemocnicích, aby odpovídaly sociálnímu vývoji a zachování školových poplatků,
- upustit od sociální diskriminace duchovních a řeholnic,
- dodržovat občanská práva a nároky i pro duchovní a řeholnice.

Rozšířené předsednictvo ÚV KSČ se memorandumem zabývalo na své schůzi dne 7. února 1949. Bylo dohodnuto toto stanovisko: požadavky obsažené v memorandu mohou být splněny za předpokladu přijetí následujících podmínek katolickou církví: - prohlášení loajality ke státnímu režimu, - nebránit kněžím ve spolupráci s režimem, - zrušit suspenzi Plojhora a ostatních suspendovaných kněží, zakročit církevně proti kněžím, kteří byli stíháni podle zákona. Byla jmenována komise UAV NF, ve které byla zastoupena celá národní fronta, za KSČ byl delegován do komise s. Čepička, který byl odpovědný za celé jednání, dále s. Kopecký a s. Široký. Tato komise měla za úkol podávat informaci o svém jednání ÚV KSČ a vypracovat teze pro jednání, v takové formě, aby se mohly uveřejnit. V tomto období probíhala dále i jednání na mezinárodní úrovni mezi Vatikánem a Československem. Nový charge d'affaires Vatikánu G. Senzi počátkem února 1949 předložil ministru zahraničí Clementisovi dopis v němž uvedl řadu případů persekucí církevních hodnostářů a institucí a požadoval zastavit proticírkevní boj a začít vyjednávat se Svatým stolicí o *Modus vivendi*. Clementis odmítl obsah dopisu i celé jednání na mezistátní úrovni. Ve stejném období bylo zahájeno k požadavkům vlády jednání mezi zástupci episkopátu a státní komisí. Rozhovory skončily ujednáním, že biskupský sbor zaujme stanovisko k požadavkům vlády. O dalším postupu v jednání s vládou arcibiskup Matocha jednal v Římě. Na poradě krajských tajemníků NF v březnu 1949 ministr Čepička hovořil o zostření postupu vůči církvi, neboť biskupové dosud neodpověděli na požadavky vlády. Biskupská konference na projednání vládních ultimativních požadavků byla svolána na 22 a 23 března 1949 do Dolního Smokovce ve Vysokých Tatrách. Jednání probíhala ve stísněné atmosféře, kdy mnoho výčitek biskupů bylo adresováno biskupu Trochtovi. Biskupové jej kritizovali za přílišnou ochotu vycházet komunistům vstříc. Biskupové

jej zbavili plné moci v jednání se státem. Svatý Stolec projevil nesouhlas s vývojem církevně politické situace v Československu a s nedůsledným postojem episkopátu. V této výtce byla připomenuta i účast církve při volbě komunistického prezidenta. Konference biskupů však nedořešila žádnou z projednávaných otázek, neboť v poradní místnosti bylo odhaleno odposlouchávací zařízení. Arcibiskup Beran se souhlasem biskupů uzavřel konferenci. Proti provokaci s odposlouchávacím zařízením jménem biskupů protestoval arcibiskup Beran. Ministerstvo mu odpovědělo že pokud takové zařízení bylo v místnosti konference nalezeno, pak je tam musel instalovat někdo jiný, nejspíš vatikánská špionáž, aby zjistila, jaké je skutečné smýšlení biskupů. Tímto incidentem došlo ke konci jednání mezi státem a katolickou církví a usnadnil radikálům v orgánech NF a KSČ zostřené zákroky proti církvi. Tento zostřený kurs byl přijat 25. dubna na jednání ÚV KSČ. Byla ustanovena církevní komise ÚV KSČ s cílem získat kontrolu státu nad církvemi, vytvořit národní církev odtrženou od Říma. Tento cíl měl být uskutečněn řadou administrativních opatření: zákazem katolických spolků, zastavením katolického tisku včetně úředních věstníků *Acta curiae*, zavedením schvalovací povinnosti pro církevní akce mimo kostel, kontrolou církevních sbírek apod. Rozhodlo se též o zřízení církevních referátů krajských a okresních národních výborech. Ministersvo vnitra přípisem č.j. K - 100 / 7 -5 -1949 - IV ze dne 7. května 1949 nařídilo KNV v Č. Budějovicích - kádrovému tajemníku pod značkou Tajně! organizaci kultové správy u KNV a všech příslušných ONV a výběr vhodné osoby, která povede kultovou agendu. Uložený úkol byl splněn do 25. května jak svědčí návrh příslušných osob pro funkci „církevního referenta“. Stranické vedení se rozhodlo výše uvedená opatření provést, ačkoliv si nebylo zcela jisto zda vnitropolitická situace pro takovouto akci dozrála. Svědčí o tom diskuse mezi Zápotockým, Slánským a Gottwaldem. Rovněž tak referát Čepičky přednesený na schůzi církevních tajemníků NF z 13. dubna doporučuje nezahájit boj s církví otevřeně, ale využít spolupráce vlasteneckých kněží, jako to bylo např. o pouti na sv. Vavřínečku, kdy se sešlo 30.000 lidí a místo ohlášeného biskupa Hloucha mluvil Plojhar. Bylo dohodnuto nezakazovat tradiční poutě s masovou účastí, ale vystoupit na nich měl některý z pokrokových kněží. Tím chtěli dosáhnout postupného opadnutí zájmu věřících o tyto poutě. Tuto situaci dobře i vystihuje diskusní příspěvek tajemníka Holuba za budějovický kraj, ve kterém naznačil, že nelze všude postupovat podle jednotného návodu. Koncem dubna 1949 proběhla schůze vlasteneckých kněží na podporu církevní politiky KSČ a bylo založeno hnutí pokrokových katolíků a zahájena kampaň ve veřejnosti na jeho podporu. Snahou bylo vzbudit zdání, že se jedná o spontánní akci věřících. Paralelně se státní proticírkevní akcí mobilizovala se i obranná činnost biskupů. Na biskupské konferenci v Olomouci 29. dubna 1949 byl vypracován text oběžníku duchovenstvu republiky. Obsahem byl

skrytý protináboženský boj v Československu stejně jako i v ostatních zemích východního bloku. Biskupové se sešli v květnu ještě třikrát. Na konferenci v Trnavě varovali před plány odtrhnout katolickou církev v Československu od Říma. Na konferenci biskupů v Olomouci bylo zveřejněno varování před připravovanou státní katolickou akcí. Na IX. sjezdu KSČ bylo jednáno též o vztahu státu k církvím. S. Kopecký radil nahradit náboženství osvětou. Začátkem června 1949 se konal v Praze ustanovující sjezd tzv. Katolické akce. Státní moc pro organizování „pokrokových“ katolíků použila církevní organizace založené na popud Pia XI v roce 1922. Původním záměrem bylo postavit do čela této organizace „vlastenecké“ kněze, ale jelikož hrozilo nebezpečí jejich suspenze, bylo tzv. církevní šestkou ÚV KSČ rozhodnuto zastáváním funkcí pověřit laiky. Bezprostřední reakcí biskupského sboru byl pastýřský list „Hlas biskupů a ordinářů věřícím v hodinu velké zkoušky.“ Bylo určeno všem duchovním, aby na neděli 19. června na kterou bylo přeloženo „Boží tělo“, uvedený pastýřský list přečetli. Reakce státní moci na výše zmíněný pastýřský list byla okamžitá. V katedrále sv. Víta bylo kázání Berana narušeno provokatéry, do konsistoře dosazen vládní zmocněnec, kněžím vyhrožováno tresty za čtení pastýřského listu přísnými tresty. Zákonem č. 217 z 14. 10. 1949 byl zřízen Státní úřad pro věci církevní se sídlem v Praze, jehož posláním bylo dbát o to, aby byl církevní a náboženský život byl v souladu s ústavou. Tím současně došlo vynětí církevních otázek z kompetence akčních výborů NF. Na konci roku 1949 byly vydány další dva zákony, které významnou měrou zasáhly do církevního života. Jednalo se o zákon č. 265 / 1949 Sb. o právu rodinném, kterým se zaváděl povinný sňatek občanský u příslušného národního výboru. Církevní sňatek bylo dovoleno vykonat až po uzavření sňatku občanského, přičemž do církevních sňatkových obřadů byly počítány i tzv. ohlášky. Proto církevní vrchnost navrhovala, pokud snoubenci žádají církevní sňatek v den občanského sňatku, aby duchovní správce včas si vyžádal pro snoubence dispens od ohlášek. Druhým zákonem byl zákon č. 268 / 1949 Sb. o matrikách, kterým se světilo vedení matrik a obstarávání úkolů s tím souvisejících místním národním výborům. Církevní matriky přešly dnem 1. ledna 1950 do správy národních výborů. Rozsáhlé změny v právním postavení církve po přijetí výše uvedených církevních zákonů položily základ novým církevním poměrům. Novými zákony se z dosavadního dozoru nad sebou dostaly do podřízenosti státu, na místo odluky církve od státu se státní kontrola církevního života upevnila. Uzákonyly jak právo tak i povinnost státu zasahovat do vnitřní správy církve, zrušily tedy její autonomii, obsahovaly opatření, která odporovala církevnímu právu a tím zasahovaly do práv a svobod občanů.

3. Boj o dětskou duši – administrativní zásahy proti vyučování katolického náboženství

Koncem roku 1952 se začala měnit náplň boje proti církvi. Dosavadní boj státní moci proti katolické hierarchii a Vatikánu se měnil v boj proti náboženství jako ideologii a světovému názoru. Nastalo období úporného zápasu o věřící mezi státem a církví. Státní moc začala klást důraz na ateistickou propagandu a nátlakem nutila k výstupům z církve nejen členy KSČ, nýbrž i všechny učitele a funkcionáře státního aparátu. Obzvláštní péči věnovali představitelé státní moci výuce náboženství na školách a tomu aby vymanili děti z vlivu církve. Používali nejrůznějších forem nátlaku na rodiče i samotné vedení škol aby se co největší počet dětí odhlásil z výuky náboženství.⁴

Státní moc počila i v tomto případě osvědčené formy boje proti církvi a to administrativních opatření. K nejradikálnější změně došlo před zahájením školního roku 1952/1953. Až dosud bylo praktikováno, že náboženství bylo hodnoceno jako každý jiný školní předmět a rodiče měli možnost, pokud si nepřáli náboženskou výchovu svého dítěte, toto písemně na ředitelství školy odhlásit. Výnosem ministerstva školství, věd a umění ze dne 23. června 1952 byl stanoven opačný postup. „Z náboženství se stal nepovinný předmět, zařazený až na konec vyučovacích hodin a rodiče, kteří si přáli náboženskou výuku svého dítěte, museli se dostavit do školy pro formulář přihlášky a tento podepsaný oběma rodiči odevzdat do 8. září 1952 ředitelství školy. Při předávání přihlášek docházelo k psychickému nátlaku na rodiče, aby své děti na náboženství nepřihlašovali. Argumentováno bylo především hrozbou, že děti nebudou po skončení základní školní docházky přijaty na studia.“

Výsledky celé akce, nedopadly tak, jak si představitelé státní moci představovali. V celé naší republice se průměrem přihlásilo na vyučování náboženství 71 % žáků všech škol I. a II. stupně. De facto na vyučování náboženství rodiče nepřihlásili jen děti aktivních členů KSČ a státních funkcionářů a to s výjimkou některých religiózních krajů, kde děti stranických i státních funkcionářů nadále alespoň v rozsahu 2. - 5. třídy na výuku náboženství rodiče přihlásili.

Například na tábořském okrese v roce školním 1951/52 na školách I. a II. stupně bylo celkem 4.496 žáků, z nichž 4.475 navštěvovalo vyučování náboženství; ve školním roce 1952/53 na uvedených školách bylo celkem 4.035 žáků, z nichž na vyučování náboženství chodilo 3.195 žáků.⁵

Státní moc zvolila v boji s náboženstvím i záluďnější taktiku, než jen zastrašování a administrativní zákroky. Rozhodla se výuku náboženství přenést větším dílem na ty laické katechety či katechetky, kteří vyučování nemohli zastat v takové kvalitě, jako katolický kněz. Při výběru vyučujícího byl tedy kladen důraz na osoby starší, nemocné nebo známé „pohodlností“. Na úkor vyučovacích hodin byli zváni tito laičtí katecheté

na pravidelné porady s OCT, kde na ně bylo působeno aby vzhledem ke změně poměrů :

- studovali marxismus
- mladší aby si vykonali brigády na stavbě Lipenské přehrady či v zemědělství, přičemž musili předložit potvrzení o počtu hodin strávených na brigádě
- vypracovávali politické resoluce, usnesení a pod.⁶

Způsob boje proti religiozitě mezi dětmi někdy nabýval až humorných forem, jak dosvědčuje následující archivní dokument:

„Duchovní působí na dítě značně úspěšně svatými obrázky, které jim dává za odměnu dobré docházky do kostela a za to, že umí při náboženství. Kromě omezení tisku těchto braků navrhujeme, abychom i my ve škole působili takto na děti a to buď obrázky slavných mužů našeho národa, zasloužilých pionýrů nebo obrázky ze světa zvířat a rostlin. Vkusné a cennější obrázky by se hodily jako odměna za dobrý prospěch a pod....“⁷

4. Pražské jaro 1968 a následné období normalizace

Rok 1968 přinesl krátkodobou změnu politiky vládnoucí komunistické strany, kdy byla snaha vybudovat reformní směr komunismu nazývaný socialismus s lidskou tváří. Docházelo k rehabilitaci pronásledovaných z padesátých let, byla zrušena cenzura tisku a taktéž došlo k určitému uvolnění vztahů mezi státem a církví. Internovaní biskupové se směli vrátit do čela svých diecézí, státní správu na ministerské úrovni v jednání s církví zastupovali noví úředníci přístupní dialogu a z čelných míst jak státní tak církevní správy byli odstraněni lidé zkompromitovaní minulými léty. Dne 21. srpna 1968 došlo pod vedením Sovětského Svazu k nečekanému vpádu vojsk Varšavského paktu na území. Doba politického uvolnění v naší vlasti tak netrvala dlouho. Přichází období tzv. normalizace a s ní i návrat k „starým pořádkům“ co se vztahu státu a církve týče.

Pro dokumentaci doby, jsou v prvé řadě důležité archivní složky, které zachycují takzvané „ukazatele religiozity“. Zde je nutno soustředit pozornost na námi zkoumanou problematiku vyučování náboženství ve školách. Jedná se o statistiky jednotlivých škol co do počtu přihlášených dětí na vyučování náboženství. Pro dokumentaci přikládám následný přehled počtu dětí přihlášených v letech 1965 – 1969 na vyučování náboženství na okrese České Budějovice sestavený z jednotlivých hlášení okresního církevního tajemníka v uvedených letech:

Tyto statistiky vykazují sestupnou tendenci do roku 1965, poté následuje nárůst až o 100% a od roku 1970 opět prudký pokles. V oblasti vyučování náboženství se tak nejzřetelněji odráží proměny politického klimatu naší společnosti.

Vyučování náboženství proto věnovala státní moc zvláštní pozornost. Každého roku se příslušní státní funkcionáři pokoušeli o analýzu těchto statistic-

Školní rok	Počet dětí na VN	% k počtu všech školních dětí na okrese
1965/1966	1532	11,9
1966/1967	1662	11,92
1967/1968	1632	12,31
1968/1969	4036	19,51
1969/1970	2460	20,86

kých dat. Tak např. krajský církevní tajemník podává počátkem školního roku 1967/1968 hlášení s rozbořením výkazu o přihlašování žáků na výuku náboženství na školách ve školním roce 1967/68. Upozorňuje zejména na malou aktivitu členů KSČ vesnických organizací:

„...podle rozboru škol vyplývá, že učitel je proti náboženskému vlivu osamocen. Komunisté z vesnických organizací nejen že se těmito otázkami nezaobírají, ale mnohdy jsou mezi prvními, kteří své děti na VN (VN = vyučování náboženství, pozn. aut.) přihlašují. Tak například na okrese J.Hradec příslušníci strany přihlásili 229 dětí na VN, což představuje 16,42% z celkového počtu přihlášených dětí na VN. Na okrese Písek komunisté přihlásili 140 dětí, což představuje 15,73%. Obdobně je tomu i na ostatních okresech, hlavně pak na okrese Pelhřimov...“⁸

Za zmínku stojí i skutečnost, že byla sledována nejenom politická příslušnost, nýbrž i sociální postavení rodičů, jejichž děti navštěvují vyučování náboženství, jak nám dokazuje například písemné hlášení okresního církevního tajemníka z Českého Krumlova:

„Pokud se týká sociálního složení rodin z kterých děti jsou přihlášeny na výuku náboženství, dá se konstatovat na základě získaných přehledů, že vedle velkého počtu rodin zemědělských se jedná o hodně rodin dělnických a technické inteligence. V některých případech jsou to i státní zaměstnanci, zejména příslušníci čsl. armády jako je tomu v Českém Krumlově, Horní Plané, Holubově a Omlenicích...“⁹

V tomto hlášení reaguje OCT na opětovnou změnu v přihlašování dětí na výuku náboženství. V roce 1968 a 1969 přihlášky na vyučování nepřijímali ředitelé škol, nýbrž je přijímali duchovní a ti také organizovali výuku. V letech 1968 – 1969 byla povolena i menší oddělení žáků a pod. Od roku 1970 nastal návrat zpět před rok 1968 v těchto základních bodech:

- přihlášky na vyučování náboženství přijímá pouze ředitel školy
- jedno oddělení na vyučování náboženství má mít až 40 žáků
- vyučovat může pouze duchovní se státním souhlasem a to bez finanční náhrady.

To samozřejmě vyvolalo řadu negativních ohlasů u lidí a také i u duchovních. Dle hlášení i biskup

Hlouch reagoval ve všech promluvách o poutích na tuto skutečnost:

„...pomozte nám rodičové při výchově dětí, ta hodina, kterou na to nyní máme stačit nebude, tu druhou, třetí, čtvrtou a další jim musíte dát vy...“¹⁰

Velmi zajímavé a poučné je též zhodnocení forem a obsahu náboženské výuky na školách provedené okresním církevním tajemníkem z Jindřichova Hradce:

„ZDŠ Dačice – vyučující pan Josef Daňek, výpomocný duchovní z Dačic, se při náboženské výuce řídí předepsanými směrnicemi a nepoužívá didaktických ani jiných pomůcek. Má potřebnou kázeň a neporušuje školní řád. Výuka je prováděna ve dvou oddělení v odpoledních hodinách a to vždy v pátek.“

ZDŠ Dešná – rovněž zde se tato výuka provádí v pátek od 12. hodin a zapsaní žáci se jí pravidelně zúčastňují. Duchovní si vede přesnou evidenci o docházce přičemž provádí kontrolu docházky na nedělních bohoslužbách. Náplní výuky je prvouka, příprava k svátostem, katechismus a biblické dějiny. Výuku provádí pan František Vrátil podle schválených směrnic a to převážně ústním výkladem a stručnými poznámkami v sešitech.

ZDŠ Dešná – zde provádí náboženskou výuku pan Anton Šimurda v jednom oddělení a to ve druhý a čtvrtý pátek v měsíci. V průběhu školního roku se zde odhlásili tři žáci. Farář se snaží dodržovat včasnost zahájení náboženské výuky, dá se říci, že má i poměrně dobrou kázeň ve třídě. Pro jiné zaneprázdnění mnohdy již náboženskou výuku nenahrazuje dalšími hodinami.

ZDŠ Kardašova Řečice – náboženskou výuku provádí pan Karel Vrba pravidelně měsíčně. Při tomto je používáno tradičních forem, slova a tabule, výuka vychází z oblasti křesťanské mytologie. V současné době se náboženská výuka neprovádí ve škole, protože je prováděna příprava na první svaté přijímání a to v místním kostele.

ZDŠ Kunžak – výuka je prováděna duchovním panem Janem Podhrázkým a to pravidelně podle stanoveného výměru. Je zde pouze jedno oddělení a výuka je zajišťována běžnými formami, slovem, zápisy do sešitů

atd. Při hospitaci nebylo zjištěno žádných porušování předpisů.

ZDŠ Lomnice nad Lužnicí – výuku provádí pan Jiří Cihelna. Do náboženské výuky mu přichází nepravidelně šest přihlášených žáků, což se hlavně projevilo po přípravě na první svaté přijímání. Jmenovaný při výuce nepoužívá žádných didaktických ani jiných pomůcek. Výuka je prováděna formou rozhovorů a vyprávění.

ZDŠ Staré Hobzí – výuka je zajišťována výpomocným duchovním z Dačic Josefem Daňkem. Prováděna je pravidelně jedenkrát týdně to vždy ve čtvrtek od 14.45 do 15.30 hod. Ani zde není používáno jiných forem než výkladu a rozhovoru se žáky.

ZDŠ Strmilov – výuka byla prováděna farářem Václavem Wohlmudem, který ve své činnosti vycházel z výkladu předložených obrázků. Při tomto plně využívá mluveného slova v návaznosti na předkládané obrázky. S ohledem na jeho dlouhodobé onemocnění jej v posledním období zastupoval pan Jan Podhrázský z Kunžaku. Ani u tohoto duchovního nebylo shledáno jiných forem při náboženské výuce.

ZDŠ Studená – zde provádí náboženskou výuku pan Jaroslav Plch, děkan z místa, a to pravidelně týdně. I zde se projevuje nekázeň a to hlavně v samotné účasti žáků při hodinách. Děkan se snaží využít hodiny k upevňování náboženské víry mezi žáky, ale dá se říci, že se mu to moc nedaří. Zde je plně využíváno mluveného slova, školní tabule, různých církevních obrázků. Je věnována zvýšená péče zápisům do sešitů, včetně používání razítek a jejich vybarvování. Duchovní sám prý své žáky příliš neupoutává.

ZDŠ Dačice 2 - zahájení náboženské výuky provedl pan František Jindra a to ve dvou odděleních jedenkrát týdně. Oddělení jsou rozdělena na žáky od 2 a 3 ročníku a 4 až 7 postupného ročníku. Rozdělení bylo dohodnuto s vedením školy. V současné době provádí náboženskou výuku pan Josef Holeček, která podle zjištění nepoužívá žádných brožur a názornin. Žáci pracují podle výkladu pouze se sešity. Jmenovaný si vede dokumentaci o docházce a nemá žádné kázeňské problémy se žáky..“

Jindřichohradecký okresní církevní tajemník ve svém hlášení nazvaném jako „průzkum příčin přežívání náboženství“ uvádí tyto ukázky z jednotlivých škol jako typický příklad pro celý okres. Dle jeho slov u ostatních škol a farářů se uváděné formy výuky opakují. Závěrem své zprávy spokojeně konstatuje, že současný stav této náboženské výuky podstatně nenarušuje stávající státem řízený marxistický výchovný systém s vědecko-ateistickou propagandou.

5. Závěrem

V období tzv. normalizace ve vztahu státní moci ke katolické církvi nastalo utužení státního dozoru. Rodiče opět dávno ztratily možnost svobodně se rozhodovat o náboženské výchově svých dětí. Drsnou realitu komunistické totalitní moci vcelku příznačně doku-

mentuje text zprávy, který okresní církevní tajemník v Českém Krumlově věnuje v letech nejtužší normalizace problematice vyučování náboženství:

„Postupně snižovat a oslabovat vliv církve na mládež a děti, je další náročný úkol. Jde především o to, aby duchovní různými formami ve své činnosti nezískávali mládež pod svůj vliv a nevnucovali jim svůj náboženský názor. Proto je také velmi prospěšné, že stále klesá počet přihlášených dětí na výuku náboženství. (...) Přesto, že se snižuje na školách výuka náboženství, nemůže nám být ukazatelem o správném názoru mládeže na církev. Máme dosti mládeže, která není přihlášená na výuku náboženství a přesto chodí do kostela. Některé zkušenosti ukazují, že nejlepší forma je působení na rodiče v SRPŠ a prostřednictvím těchto schůzí na školách působit na rodiče, ukazovat jim na pravdivost Marxova výroku, že náboženství je opium lidu, čímž je také vyjádřena reakčnost náboženské ideologie...“¹¹

Poznámky

- 1 **Tato studie je dílčím výstupem z grantu GAČR číslo 409/07/0475 za rok 2007.**
- 2 Literatury zabývající se komunistickým pučem v únoru 1948 je nepřehledné množství a jen její přehled by značně přesáhl možnosti dané pro tuto studii. Proto jen uvádím knihu předního politologa a historika, bývalého diplomata F.X. HALASE, *Fenomén Vatikán* Brno 2004, kde jsou politické události vhodně zařazeny do kontextu života domácí i světové církve.
- 3 Srov. Martin WEIS, *Osudy katolické církve na jihu Čech v padesátých letech*, Sudia theologica číslo 6, III:4 Olomouc 2001, s. 44-56
- 4 Srov. Martin WEIS, 56 *Osudy katolické církve na jihu Čech – náboženská výuka*, Sudia theologica číslo 9, IV:3 Olomouc 2002, s. 59-62
- 5 Státní okresní archiv (dále SOKA)Tábor, fond ONV Tábor - církv., karton č. 595 - hlášení OCT Tábor KCT v Č. Budějovicích z 22.2. 1952 a z 3.7. 1953, rukopis - opis, sign.
- 6 Státní oblastní archiv (dále SOA) Třeboň, fond KNV Č.Budějovice, karton 376, sign. 292,8, opis nesign. : „USNESENÍ - My laičtí učitelé náboženství, shromáždění na své besedě dne 19. února 1953 jsme hrdi, že můžeme se podílet na výstavbě naší republiky a světového mírového hnutí, zavazujeme se, že budeme vždy svorně stát po boku pracujícího lidu, že při vyučování náboženství budeme používat slova míru a tento prohlubovat, že na vesnicích budeme přesvědčovat zemědělce, hlavně ženy o výhodách kolektivní práce na vesnici, že spolu s učitelským sborem se budeme snažit aby ani píď půdy nezůstala neobdělána a tím se zvýšil větší hektarový výnos, že budeme aktivizovat výbory žen na vesnici k práci socializace vesnice. V Českých Budějovicích dne 19. února 1953“
- 7 SOA Třeboň, fond Jč KNV Č.Budějovice, karton č. 364, sign. 290, 2, zpráva KCT v Českých Budějovicích předsednictvu KV KSC, přednesená 20.5. 1952, zápis - rukopis, nesign.
- 8 SOATřeboň, fond Jč KNV, odbor kultury 1964 – 1975, přírůstkové číslo 14/91, karton č. 12, signatura 460 – sledování vývoje církevního života, dopis krajského církevního tajemníka (dále KCT) Leo Drozdka Státnímu sekretariátu pro věci církevní v Praze ze dne 20. 10. 1967 opis signovaný
- 9 SOA Třeboň, fond Jč KNV, odbor kultury 1964 – 1975, přírůstkové číslo 14/91, karton č. 12, signatura 460 – sledování vývoje církevního života, Hlášení okresního církevního tajemníka (dále OCT) Č.Krumlov Františka Čtvrtníka ze dne 24. září 1970, originál signovaný
- 10 SOA Třeboň, fond Jč KNV, odbor kultury 1964 – 1975, přírůstkové číslo 14/91, karton č. 12, signatura 460 – sledování vývoje církevního života, Hlášení okresního církevního

- tajemníka (dále OCT) Č.Krumlov Františka Čtvrtníka ze dne 24. září 1970, originál signovaný
- 11 SOA Třeboň, fond Jč KNV, odbor kultury 1968 – 1973, pří-
růstkové číslo 14/91, karton č. 9, signatura 460 – situační
zprávy z okresů Jihočeského kraje 1968 – 1973, situační zprá-
va - zhodnocení církevně politické situace za rok 1976 OCT
Č. Krumlov, originál, signovaný.

Address:

doc. ThLic. PaedDr. Martin Weis, ThD.
Vedoucí Katedry církevních dějin TF JU České
Budějovice
Kněžská 8, 370 01 České Budějovice,
e-mail: weis@tf.jcu.cz

Statistika vyučování náboženství v celém jihočeském regionu z let normalizace

Počet dětí ve 2.- 7. třídě / počet dětí na VN	Kraj celkem	ČB	ČK	JH	PE	PI	PR	ST	TA
1976 /1977	54921 /2055	12594 /252	5127 /186	7619 /408	6432 /431	5667 /250	4306 /185	5200 /145	7946 /198
1977 / 1978	54680 /1655	12707 /155	5089 /141	7553 /364	6434 /396	5436 /203	4235 /150	5188 /98	8038 /148
1978 / 1979	55115 /1380	12844 /124	5125 /115	7758 /352	6498 /366	5619 /129	4259 /145	5188 /58	7825 /91
1979 / 1980	55638 /1111	12987 /104	5221 /96	7757 /270	6467 /308	5728 /106	4248 /106	5355 /52	7875 /69
1980 / 1981	57535 /938	13628 /84	5453 /99	7776 /213	6563 /265	6001 /89	4360 /86	5623 /43	8131 /59
1981 / 1982	59944 /860	14047 /71	5652 /84	8205 /250	6927 /232	6408 /86	4755 /65	5687 /33	8268 /39
1982 / 1983	62982 /823	14870 /56	5897 /94	8851 /216	7124 /244	6711 /95	4835 /70	6033 /22	8661 /26
1983 / 1984	66393 /700	15894 /44	6182 /91	9180 /193	7333 /196	7027 /78	5003 /68	6358 /18	9416 /12
1984 / 1985	67654 /620	16320 /28	6138 /85	9333 /198	7479 /175	7187 /66	5115 /61	6406 /5	9676 /2
1985 / 1986	69698 /520	16662 /22	6611 /60	9686 /211	7608 /143	7197 /47	5262 /32	6646 /5	10026 /0
1986 / 1987	70441 /479	16671 /13	6430 /49	9932 /169	7714 /136	7269 /59	5376 /47	7088 /6	9961 /0
1987 / 1988	69121 /456	16548 /15	6365 /56	9677 /159	7371 /148	6994 /40	5232 /33	7044 /5	9890 /0

vyjednávanie ako moderný komunikačný nástroj podniku

Die verhandlung als modernes kommunikationsinstrument des unternehmen

Ulrika Šabíková

FPM Ekonomická univerzita, Bratislava, SR

Souhrn:

Cieľom predkladaného príspevku je prezentovať problematiku vyjednávania, ktoré možno použiť nielen ako súčasť obchodného rokovania ale ako nástroj na tvorbu sociálneho partnerstva. Príspevok zahŕňa popis súčasného stavu v procese vyjednávania kolektívnych zmlúv vyššieho stupňa (KZVS), údaje o absentujúcich oblastiach v kolektívnom vyjednávaní ako i o tom, ktoré oblasti predstavujú pre zamestnávateľské zväzy najväčšie úskalia vo vyjednávaní kolektívnych zmlúv medzi zamestnávateľskými zväzmi a odborovými zväzmi.

Kľúčové slová: vyjednávanie, obchodné rokovanie, komunikácia, sociálny dialóg, kolektívna zmluva.

Zusammenfassung:

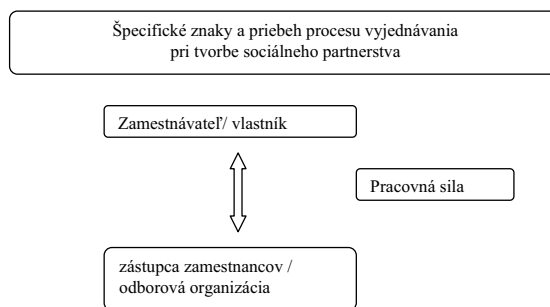
Das Ziel des vorgelegten Beitrages ist, die Verhandlungsproblematik zu präsentieren. Die Verhandlung kann man nicht nur als das Bestandteil der Geschäftsverhandlung, sondern als das Instrument bei der Sozialpartnerschaftsbildung benutzen. Der Beitrag einschließt die Beschreibung des gegenwertigen Zustand in dem Verhandlungsprozess der Kollektivverträgen, die Angaben über der fehlenden Bereichen in der Kollektivverhandlung, als auch über Bereichen, die für die Arbeitsgeberuninen größte Schranke bei der Verhandlung der Kollektivverträgen zwischen der Arbeitsgeberbunden und der Gewerkschaftsbund.

Schlusselwörter: die Verhandlung, die Geschäftsverhandlung, die Kommunikation, der Sozialdialog, der Kollektivvertrag.

Úvod

Problematika procesu vyjednávania je veľmi aktuálnou témou, ktorou sa však odborná literatúra zaoberá najčastejšie len v súvislosti s obchodom, kde proces vyjednávania vystupuje ako súčasť obchodného rokovania. Vychádzajúc z definovania komunikácie ako „základnej formy sociálnej interakcie medzi ľuďmi, ktorej obsahom je prenos a výmena informácií“ (Kolárík, 1992, Szarková, 2002, Mikuláščík, 2003, Erneker, 2004) možno vyjednávanie rovnako chápať ako interakčný proces medzi partnermi, ktorí vystupujú s rozdielnymi stanoviskami k vytýčenému problému a na ich presadenie používajú vyjednávací techniky na dosiahnutie dohody prostredníctvom ústupkov a kompromisov a cieľom je získať čo najlepší výsledok. Proces vyjednávania sa vzhľadom na meniace sa celospoločenské potreby a zdôrazňovanie sociálnej zodpovednosti podnikov „pretransformoval“ a okrem obchodného rokovania prebiehajúceho medzi obchodnými partnermi, t.j. predajcom a kupujúcim, nadobudol i inú podobu. Nemožno hovoriť o modeli vyjednávania medzi „klasickými obchodnými partnermi“, ktorých cieľom je čo najvýhodnejší predaj alebo kúpa. Ide o proces, v ktorom vystupujú na jednej strane zamestnávateľia alebo vlastníci a na druhej strane zamestnanci. Pred-

metom záujmu sa namiesto tovarov alebo služieb ako produktov pracovnej sily, stáva samotná pracovná sila, so všetkými jej atribútmi (potreby, motívy, hodnoty, postoje apod.).

Materiál a metódy

Cieľom predkladaného príspevku je prezentovať problematiku vyjednávania, ktoré možno použiť nielen ako súčasť obchodného rokovania ale ako nástroj na tvorbu sociálneho partnerstva. Príspevok zahŕňa popis súčasného stavu v procese vyjednávania kolektívnych zmlúv vyššieho stupňa (KZVS), údaje o absentujúcich oblastiach v kolektívnom vyjednávaní ako

i o tom, ktoré oblasti predstavujú pre zamestnávateľské zväzy najväčšie úskalia vo vyjednávaní kolektívnych zmlúv medzi zamestnávateľskými zväzmi a odborovými zväzmi. Skúmaním súčasného stavu a charakteru vyjednávaní kolektívnych zmlúv vyššieho stupňa sa zaoberal prieskum realizovaný pod záštitou Európskeho sociálneho fondu, ktorý sa uskutočnil na konci minulého roka 2006. Výskumnú vzorku tvorilo 46 zamestnávateľských zväzov, ktoré za svojich členov, t.j. podniky v rámci daného odvetvia vyjednávajú kolektívne zmluvy vyššieho stupňa.

Výsledky a diskusia

Proces vyjednávaní kolektívnej zmluvy je často sprevádzaný parciálnymi rozpormi a konfliktmi pri vnímaní toho, čo by malo byť ich a akú by mala nadobudnúť podobu. Záujmom a očakávaním zamestnávateľov pri vyjednávaní o obsahu kolektívnych zmlúv je to, že kolektívna zmluva bude skôr všeobecného a stručného charakteru a bude akýmsi návodom obsahujúcim nároky nad ustanovený rámec Zákonníka práce, ktorý nebude ohrozovať alebo obmedzovať zamestnávateľa a zároveň bude presúvať kompetencie na podnikové kolektívne zmluvy a podkladom pre jej uzatvorenie majú byť ustanovené nároky a právomoci vychádzajúce z platného Zákonníka práce. Odbory naproti tomu očakávajú, že kolektívna zmluva vyššieho stupňa bude konkrétneho a podrobného charakteru a bude v čo najväčšom rozsahu obsahovať dojednané nároky zamestnancov. Podkladom pre uzatvorenie kolektívnej zmluvy by mali byť nároky dojednané v predchádzajúcej kolektívnej zmluve a nároky vyplývajúce zo Zákonníka práce, ktoré upravujú vyššie právomoci a nároky odborov. Dôsledky týchto veľkých rozporov medzi zamestnávateľmi a zamestnancami možno citelne zaznamenať i na počte uzatvorených kolektívnych zmlúv. V súčasnej dobe je v Zbierke zákonov SR uložených iba 14 platných Kolektívnych zmlúv vyššieho stupňa s 3 dodatkami na obdobie rokov 2006-2007, 2008, pričom celkový počet zamestnávateľských zväzov, ktoré za svojich členov vyjednávajú kolektívne zmluvy vyššieho stupňa je vyšší. Získané výsledky (tab. 1) ukazujú, že z oslovenej vzorky až 45 % zamestnávateľských zväzov má uzatvorenú KZVS na obdobie 2 rokov, 30 % zamestnávateľských zväzov na obdobie 3 rokov. Zvyšné zamestnávateľské zväzy majú buď uzatvorenú zmluvu na obdobie 1,4 rokov a majú v súčasnej dobe neplatnú KZVS.

Tab.č.1 Na aké časové obdobie je uzatvorená KZVS

ZEP SR	1.1.2006-31.12.2007
ZSP SR	10.1.2006 - 31.12.2006
ZOaCR SR	1.1.2006 - 31.12.2007
ZHaŤP SR	2005 – 2007
COOP JEDNOTA	1.1.2006 - 31.12.2007
ZPnS	31.3.2006 - 28.2.2008
PZPCaC SR	1.1.2005 - 31.12.2007
SCS	1.1.2005 - 31.12.2007
SZVPaS	1.1.2005 - 31.12.2006
ZSD SR	1.1.2006 - 31.12.2007
PZZ SR	1.1.2006-31.12.2007
ZSKLP SR	1.1.2005 - 31.12.2007
ZZE SR	1.1.2006 - 31.12.2007
ZCHaFP SR	1.1.2005 - 31.12.2007
ZZDPaT SR	1.1.2006 - 31.12.2007
ASL SR	1.4.2004 – 31.3.2005
ZCPP SR	1.1.2002 – 31.12.2006
ZZLHnS	1.1.2004 – 31.12.2005
ZKOP SR	1.1.2004 – 31.3.2007
ZZvVHnS	1.1.2006 – 31.12.2006

Tab. č. 2. V ktorých oblastiach vidíte najväčšie úskalia pri vyjednávaní KZVS	
ZEP SR	zrušenie min. mzdy; tarifné triedy
ZSP SR	rast miezd, rôzne príplatky, nerovnomerné rozvrhnutie prac. doby
ZOaCR SR	mzdy, prac. doba
COOP JEDNOTA	priemerný mzdový rast v nadväznosti na ekonomické ukazovatele (produktivita práce)
ZPnS	podmieniť medziročný rast miezd rastom produktivity práce
PZPCaC SR	v odmeňovaní

Z celkovej vzorky oslovených zamestnávateľských zväzov (tab. 2) sa k otázke o najväčších úskaliach pri vyjednávaní KZVS vyjadrilo iba 30 % zo všetkých oslovených zamestnávateľských zväzov, čo je dosť málo, vzhľadom k tomu, že vo všeobecnosti sa konštatujú veľké ťažkosti vo vyjednávaní kolektívnych zmlúv u obidvoch sociálnych partnerov. Najväčším úskalím pri vyjednávaní KZVS sa ukázalo odmeňovanie zamestnancov a rozvrhnutie pracovného času

Tab. č.3. Čo by ste chceli zmeniť na dohodnutom obsahu Vašej KZVS	
ZEP SR	zvýšiť flexibilitu pri vytvorení a rozviazaní prac. pomeru
ZSP SR	doplniť možnosť výpovede
COOP JEDNOTA	KZVS dáva veľký priestor pre KV na podnikovej úrovni
ZPnS	presadiť vzťah rastu miezd a produktivity práce

Hoci zamestnávatelia sú veľmi často s dohodnutým obsahom KZVS nespokojní, možno konštatovať, že v podstate ani nevedia, čo by chceli v dojednanom obsahu KZVS zmeniť vzhľadom na to, že k danej otázke sa vyjadrilo iba 20 % všetkých oslovených zamestnávateľských zväzov a ich odpovede sú veľmi rôznorodé.

Rovnako sa potvrdilo, že väčšina zamestnávateľských zväzov, asociácií a združení nejaví potrebu zaviesť do vyjednávania o obsahu KZVS nové náležitosti (tab. 4), čo potvrdzuje i fakt, že zo všetkých oslovených zamestnávateľských zväzov odpovedalo na otázku iba 25 %. Rovnako ako v predchádzajúcej otázke sú stanoviská rôznorodé. Zamestnávatelia by radi dospeli k stavu, ktorý umožní dosiahnuť väčšiu flexibilitu pri zamestnávaní.

Tab. č. 4. Čo by ste chceli zaviesť do predmetu kolektívneho vyjednávania?	
ZSP SR	zrušiť všetky obmedzenia týkajúce sa nerovnomerne rozvrhnutého prac. času; možnosť jednostrannej výpovede KZVS
ZHaŤP SR	zúžiť rozsah vyjednávania len na dohodnutie rámcových podmienok
COOP	
JEDNOTA	KV je dostatočné pre udržanie sociálneho zmieru v spotrebných družstvách
ZPnS	rozširovanie KZVS na ostatné organizácie
PZPCaC SR	väčšiu zodpovednosť zamestnancov

Záver

Vyjednávanie v zmysle tvorby sociálneho partnerstva podnikov a zamestnancov možno chápať ako vyjednávanie medzi zamestnávateľom, skupinou zamestnávateľov a jednou či niekoľkými organizáciami zamestnancov, ktoré slúži ako veľmi účinný komunikačný nástroj, na zabezpečenie cieľov a úloh v makroekonomickej rovine predovšetkým v oblasti trhu práce. Uvedené skutočnosti a výsledky prieskumu ukázali, že je nevyhnutné vytvoriť podporu zo strany štátu na rozvoj sociálneho dialógu a jeho vedenie na adekvátnej úrovni. Rovnako dôležité by bolo, aby jednotlivé zväzy zamestnávateľov upriamili pozornosť na pozíciu vyjednávačov, ktorých poriet je nízky a ich zručnosti sú nedostatočné.

Literatúra

Bušová, D.: Obsah kolektívnych zmlúv. In: Seminár ku kolektívnym zmluvám vyššieho stupňa, Projekt SOC-DI: Sociálny dialóg: posilnenie pozície zamestnávateľov, 11/2006.

Čambáliková, M., Mansfeldová, Z.: Sociálne partnerstvo a jeho aktéri v Čechách a na Slovensku. In: Sociológia: časopis pre otázky sociológie, roč. 28, č. 6, 1996, s. 557-574

Erneker, J.: Základy komunikace, České Budějovice, Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2004, 65 s.

Erneker, J.: Komunikácia v riadiacej činnosti, Bratislava, Akadémia PZ, 2002, 110 s.

Kollárik, T.: Sociálna psychológia. Bratislava, SPN, 1992.194 s.

Mikuláščík, M.: Komunikační dovednosti v praxi. Praha, Grada Publishing, 2003, 361 s.

Surovi, P.: E-komunikácia v procese výmeny tovarov v reálnom a virtuálnom svete. In: Nová ekonomika/ vedecký časopis Obchodnej fakulty EUBA, roč. 5, č. 3, 2006

Szarková, M.: Komunikácia v manažmente. Bratislava, Ekonóm, 2002, 197 s.

Szarková, M. a kol.: Komunikácia v marketingu. Bratislava, Ekonóm, 2004, 204 s.

Address:

Mgr. Ulrika Šabíková

FPM Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1

852 35 Bratislava, Slovenská republika

e-mail: sabikova.ulrika@centrum.sk

DÍTĚ - OBĚŤ A ZBRAŇ V RUKOU RODIČŮ

Child as a victim and a „gun“ in hands of his parents

Prouza Daniel

Souhrn:

Děti patří ke skupině osob nejvíce ohrožené sociálně patologickými jevy, neboť jejich mentální a fyzická vyspělost jim často k obraně před těmito jevy nepostačuje. Tíha odpovědnosti spočívá, a to nejen na podkladě právních norem, na rodičích dítěte či osob, kterým bylo dítě svěřeno do péče. Pokud však rodič či pečující osoba selhávají a dítě je ze strany těchto osob vystaveno útokům, tak namísto jeho výchovy ke správnému a zdravému způsobu života zažívá útoky vůči své osobě a osvojuje si tak nevhodné vzorce chování pro zbytek života. V některých specifických případech není však viníkem rodič nebo pečující osoba, ale příliš sociální stát vychovávající asociální jedince, kterým k životu stačí pouze příjem ze zákonných finančních dávek.

Klíčová slova: asociální jedinec – dítě – chování – oběť – pečující osoba – rodič – sociálně patologické jevy – sociální stát.

Abstract:

Children belong to the group of population which is most threatened by social and pathological phenomena because their mental and physical advancement is not sufficient to prevent them before the above mentioned phenomena. Responsibility to protect a child is put, not only on legal basis, on parents or on a person awarded custody over the child. If parents or a person that was awarded custody over the child fail to protect and a child is exposed to attacks from these people, child acquires unsuitable behavioral pattern for the rest of his life instead of proper and healthy upbringing. In some very specific cases an offender is not a parent or a person awarded custody over the child but state by its „too social behaviour“ that leads asocial elements to their way of life, which is to live of social support instead of finding a job.

Key words: asocial elements – child – behaviour – victim – a person awarded custody over the child – parents – social and pathological phenomena – social state .

Dítě musíme mít rádi, prostě musíme mu zprostředkovat pocit, že je milováno už jen proto, že je. Když se rodič dívá na své dítě, mají jeho oči zvláštní lesk, který je neklamným znakem libosti, lásky a hluboké radosti z jeho existence. V této atmosféře se u dítěte dostavuje blažený pocit, roste jeho jistota, že je na tomto světě chtěné a vítané. Tímto způsobem může rodičovská láska jasně zaujmout místo v osobnosti dítěte. Může se spojit s nevnitřnějším jádrem osobnosti tohoto člověka a splynout s ní v jednotě.

Dítě musí mít zkušenost bezpodmínečné lásky nejen proto, aby člověk měl rád sám sebe, nýbrž i pro předpoklad, který umožňuje, aby člověk byl schopen milovat ostatní lidi. Rodičovská láska je proto požehnaním, které, a to je tragické, není všem dětem v dostatečné míře dopřáno; vždyť již dítě v těle matky reaguje na náklonnost nebo odmítání.

Naše společnost, která je založena na principech západní civilizace, je ve svém principu k dětem přátelská, poskytuje jim ochranu a je na ně zaměřena. Jinak tomu není ani ve větších kulturních celcích světa, jež jsou z hlediska sociální a ekonomické vyspělosti na takové úrovni, aby mohla být dětem poskytnuta potřebná ochrana nejen na poli práva trestního (pro-

ti nežádoucím vlivům), ale i na poli práva civilního a ústavního v podobě zajištění práva na život, lékařské péče, vzdělání a podobně.

Dětská populace patří k nejvíce ohrožené skupině sociálně patologickými jevy. Význam v tomto ohledu mají *negativní společenské jevy*, které jsou z hlediska míry nebezpečnosti a závažnosti na nejnižší úrovni ve vztahu k dopadu na dítě a na společnost. Společností jsou totiž v podstatě tolerovány jevy jako nezaměstnanost, populační nerovnováha, rozvodovost či bezdomovectví, byť se s nimi, zejména prostředky práva, snaží bojovat a tyto řešit. Je potřeba si ovšem uvědomit, že tyto negativní společenské jevy byly, jsou a budou součástí všech společností na celém světě a nelze je hodnotit jako extrémní stav pro společnost nežádoucí, právě naopak. Stejně jako nelze v praxi docílit dokonalé ekonomiky, tak nemůže existovat ani společnost, jejíž členové si budou absolutně rovni a budou mít úplně shodné podmínky pro život, neboť jejich potřeby se nutně budou vždy odlišovat. Mnohem závažnější nebezpečí skýtají pro děti *asociální společenské jevy*, proti nimž poskytuje ochranu pole práva trestního. Důvodem ochrany není snaha o přepínání trestní represe či protěžování a zavádění policejních režimů

v demokratických zemích (v některých státech tomu je nutností s ohledem na morální, právní a společenskou vyspělost obyvatelstva), ale zachování únosného stavu ve společnosti a potrestání osob (viníků), kteří zcela vědomě takový stav narušují a ohrožují tím osoby, které žijí řádným životem. Mezi tyto asociální společenské jevy lze zařadit problém výtržnictví, vandalismu, šikany, projevy xenofobie a rasismu a podobně. Nejohroženější skupinu představují *sociálně patologické jevy v užším slova smyslu*, kam řadíme oblasti s nejvyšší mírou společenské nebezpečnosti a závažnosti – kriminalitu, závislost, prostituci a sebevraždy. V případě provozování prostituce se jedná o natolik významný a společnost sužující sociálně patologický jev, že není řazen do oblasti kriminality, byť je v některých státech posuzován jako kriminálně závadové jednání (trestný čin). U sebevražd není, z hlediska statistického, významné tuto skupinu dělit na případy, kdy jsou sebevražedné sklony podporovány (v českém trestním právu je například zakotven trestný čin účasti na sebevraždě podle § 230 trestního zákona, kterého se dopustí ten, kdo jiného pohne k sebevraždě nebo jinému k sebevraždě pomáhá, pokud došlo alespoň k pokusu sebevraždy; větší trest hrozí pachateli, který se takového jednání dopustí vůči těhotné ženě nebo osobě stížené duševní poruchou nebo duševně nedostatečně vyvinuté) a případy sebevražd bez pomoci dalších osob.

Z těchto příčin je zřejmé, že výchova dětí ke správnému a zdravému způsobu života musí mít oporu od samého počátku nejen v rodičích, ale i na všech stupních školských zařízení, nejčastěji formou primární prevence, která zasahuje jedince před rozvinutím různých specifických poruch.¹

V tomto kontextu je vhodné připomenout, že v systému rodiny existují tři subsystémy, které se významně projevují na vývoji dítěte – rodiče, rodiče – děti a sourozenci. Ve zdravé rodině si rodiče spravedlivě dělí moc a děti na ní mají vzhledem ke svému mentálnímu vývoji svůj podíl. Hranice v nezdravých rodinných systémech jsou uzavřené s fixními a přísnými vztahy, respektive ve většině případů bez jakýchkoli vztahů. V takových případech jsou cíle, role, vztahy, pravidla a normy přesně nastaveny a neuplatňuje se spravedlivé dělení moci. Poměrně často dochází k zablokování zdravých vlivů limitováním chování rodiny jako celku s možnou následnou izolací od společnosti, což může vést k tomu, že děti takové vzorce chování převzou jako vlastní a správné v rámci své vlastní rodiny, a to bez jakýchkoli úvah o tom, že by je mohly a měly změnit.²

Syndrom zneužívání a zanedbávání dítěte byl poprvé popsán na III. evropské konferenci pro prevenci týrání dětí, která se konala v Praze v roce 1991.³ Na výsledky vzešlé z této konference navázala Zdravotní komise Rady Evropy, která v roce 1992 definovala stěžejní formy následovně:

-syndrom zanedbávání a zneužívání dítěte – jde o jakékoli vědomé či nevědomé aktivity, kterých

se dopouští dospělý člověk (rodič, vychovatel nebo jiná osoba) na dítěti a jejichž následkem dochází k poškození zdraví a zdravého vývoje dítěte; nejvyhraněnější podobou je smrt dítěte,

-tělesné týrání – jde o tělesné ublížení dítěti anebo jeho nezabránění, popřípadě nezabránění utrpení dítěte, včetně úmyslného otrávení nebo udušení dítěte, a to tam, kde je určitá znalost či důvodné podezření, že zranění bylo způsobeno, anebo že mu vědomě nebylo zabráněno,

-sexuální zneužívání – jde o nepatřičné vystavení dítěte pohlavnímu kontaktu, činnosti či chování; zahrnuje jakékoliv pohlavní dotýkání, styk či vykořisťování kýmkoliv, komu bylo dítě svěřeno do péče, anebo kýmkoliv, kdo dítě zneužívá.

Předmětem útoku není pouze nezletilé dítě, ale i dítě zletilé, které je pro svoji invaliditu, mentální retardaci nebo nemoc odkázáno na péči jiných osob. V případě zletilých osob je rozhodující faktický stav takové osoby a není proto rozhodné, zda například psychicky nemocná osoba byla zbavena způsobilosti k právním úkonům, či tato její způsobilost byla omezena.

Pod pojmy péče a výchova se rozumí nejen péče a výchova rodičů ve vztahu k dětem, ale i jakákoli jiná péče a výchova, ať už je jejím důvodem trvalý či přechodný vztah, bez ohledu na to, čím byl tento vztah založen. Základ péče nebo výchovy totiž může spočívat v platné právní úpravě (dítě je v péči svých rodičů), v úředním rozhodnutí (osoba zbavená způsobilosti k právním úkonům je na základě soudního rozhodnutí v péči svého opatrovníka), v pracovní smlouvě (dítě je po dobu vyučování nebo na lyžařském kursu, případně internátní škole, v péči učitele nebo odborného dozoru), v jiné smlouvě (děti jsou v péči svých příbuzných v době zahraniční dovolené rodičů) nebo i v konkludentních činech (bratranec fakticky pečuje o svou nemocnou sestřenicí) a podobně.

Týrání je tedy charakterizováno jako zlé nakládání se svěřenou osobou vyznačující se určitým stupněm bezcitnosti, hrubosti a trvalostí, které taková osoba považuje za pocit určitého příkoří. Trvalost jednání týratele je nutné posuzovat právě v závislosti na intenzitě zlého nakládání.⁴

Bylo zmíněno, že současná teorie a praxe se ustálila na tom, že dítě je objektem týrání **fyzického – tělesného**, které může mít podobu *aktivní*, jež zahrnuje všechny akty násilí na dítěti (popálení, opaření a podobně) nebo *pasivní*, jež se vyznačuje nedostatečným uspokojením alespoň nejdůležitějších tělesných potřeb dítěte v návaznosti na psychické a sociální potřeby (nejzávažnějším důsledkem je zpustnutí dítěte, v krajním případě smrt). Další skupinu tvoří **týrání psychické** spočívající v jednání s negativním dopadem na citový vývoj a chování dítěte. Z hlediska formy se projevuje ve slovních útocích na sebevědomí dítěte, jeho opakované ponižování, odmítání či zavrhování. Psychické týrání obsahuje rovněž složku *aktivní* (cílené, záměrné a účelové jednání) nebo *pasivní* v podobě absence něčeho, co by se správně dítěti mělo dít (nedostatečný, případ-

ně vymizely projev lásky a úcty k dítěti). Konečným výsledkem pak může být psychická deprivace dítěte. Psychické týrání je nejrozšířenějším druhem týrání vůbec a zároveň je nejhůře rozpoznatelné.⁵

Další formou je **týrání sexuální**, respektive sexuální zneužívání, mající podklad v nepatřičném vystavení dítěte sexuálnímu kontaktu, aktivitě či chování. Sexuální zneužívání zahrnuje *bezdotykové formy sexuálního zneužívání* (exhibicionismus, obscénní telefonické hovory a podobně) a *dotykové formy sexuálního zneužívání* (znásilnění, sexuální útok, komerční sexuální zneužívání, incest a podobně).⁶ Při sexuálním zneužívání dětí dochází k psychologickému šoku hluboko v těle dítěte s dalekosáhlými následky v jeho životě a chování vůči okolí, což se výrazně projevuje jako negativní důsledek pro celou společnost.

Poslední skupinu představuje **zanedbávání**, které se vyznačuje nedostatkem péče způsobující závažné ohrožení vývoje dítěte nebo nebezpečí pro dítě. *Tělesné zanedbávání* je sledováno v selhání při zabezpečení tělesných potřeb dítěte (výživa, ošacení, bydlení, zdravotní péče), zatímco *citové zanedbávání* se vyznačuje selháním v zabezpečení citových potřeb dítěte v oblasti lásky a smyslu příslušnosti. Přestože někteří autoři zmiňují jako zvláštní skupinu *zanedbávání vzdělání, zanedbávání v oblasti zdravotní péče a nedostatečný dohled přiměřený věku dítěte*, lze tyto tři podskupiny zařadit pod zanedbávání tělesné nebo psychické, neboť ve svém důsledku směřují proti tělesné integritě jedince a důsledkem může být změna zdravotního stavu jedince po stránce fyzické nebo psychické.⁷

Mezi zvláštní skupiny týrání a zneužívání je řazeno týrání systémové, organizované zneužívání dětí, rituální zneužívání dětí a sexuální turismus.

Systémové týrání se vyznačuje druhotným ubližováním dítěti, tzv. sekundární viktimizací. Příkladem systémového týrání jsou případy, kdy se dítě poprvé svěří odborníkovi se svým problémem s týráním či zneužíváním a jeho výpověď je zpochybněna, dítě je opakovaně vyslýcháno a tím jsou opětovně vybavovány traumatické zážitky z minulosti, případně je traumatizováno opakovanými lékařskými prohlídkami, které se provádějí nadbytečně.

Organizované zneužívání dětí představuje případy závažných forem sexuálního zneužívání s rostoucím důrazem na jeho organizovanost, která přesahuje hranice města, země či kontinentu.

Rituální zneužívání je definováno jako zacházení s dětmi, které se uskutečňuje v souvislosti se symboly, jež mají náboženský, magický či nadpřirozený charakter a jsou součástí určitého organizovaného společenství. Vyzývání těchto symbolů a provozování aktivit je využíváno nejčastěji k nahnání strachu dítěti a samozřejmě v extrémních a mimořádných případech může vést ke smrti dítěte, pokud je v rámci rituálu obětováno.

Sexuální turismus je fenomén posledních desetiletí, který je zapříčiněn nejen morálním úpadkem společnosti jako celku, ale především otevřením hranic

východoevropských zemí světa a razantním snížením cestovních nákladů pro turisty z vyspělejších zemí směřujících do „sexuálních států“ především v oblasti jihovýchodní Asie a v méně rozvinutých (především ekonomicky) státech světa.

Zcela zásadním způsobem se v poslední době objevuje nový fenomén, který je mimo rámec uvažovaného týrání a zneužívání dětí v podobě systému psychického a fyzického týrání a zanedbávání, případně zmíněných zvláštních skupin, neboť dílem zasahuje do každého z nich a dílem je zcela specifickým subjektem – jedná se o *pojetí dítěte jako zdroje obživy a zbraně*.

Dítě se stává v takových případech prostředkem rodičů, přesněji řečeno osob, které je vychovávají, a jimž je svěřeno do výchovy, kdy vzhledem ke svému mentálnímu vývoji a věku namísto stimulace jeho správného vývoje v rámci výchovy a volnočasových aktivit je nuceno, ať již fyzicky (například bitím, odpíráním stravy), tak psychicky (nejvýrazněji se projevuje u malého dítěte, kdy je mu tvrzeno, že pokud nebude konat podle pokynů rodiče, nebude rodičem milováno, přijde si pro něj čert a podobně).

Role dítěte jako zdroje obživy rodiče může mít několik podob:

a) Výkon práce. Jedná se o případy, kdy je dítě v té či oné podobě nuceno k tomu, aby vykonávalo ve svém volném čase práce ve prospěch rodičů za účelem získání finančních prostředků. Samozřejmě sem nelze řadit situace, kdy dítě běžným způsobem participuje na domácích pracích v rámci chodu domácnosti v podobě úklidu svého pokoje či pomoci rodičům s drobnými chovatelskými či pěstitelskými pracemi na zahradě. Daná problematika míří na situace, kdy dítě namísto přípravy do školy, či využívání volného času způsobem odpovídajícím jeho věku, je nuceno k tomu, aby rodičům doma pomáhalo s tzv. „domácími pracemi“ spočívajícími například v kompletaci elektroinstalačního zboží (zásuvek) pro zaměstnavatele rodiče, nebo musí vykonávat práci, která je předmětem podnikatelské činnosti rodiče – například rodič vlastní firmu na čištění interiérů motorových vozidel a desetileté dítě povinně každý všední den po skončení školní výuky dvě nebo tři hodiny pracuje – čistí vozidla, o víkendech až osm hodin. Stejným způsobem lze hodnotit i situace, kdy rodič nutí svého potomka k tomu, aby mu pomáhal s pracemi vykonávanými v rámci zaměstnaneckého pracovního poměru – matka pracuje jako uklízečka ve státní instituci, kde je její pracovní doba od 16 do 24 hodin, přičemž dítě po ukončení školní docházky a příchodu domů si zpracuje potřebné domácí úlohy, případně tyto nestihne, neboť s matkou odchází do zaměstnání, kde po celou dobu vykonává stejnou činnost jako matka, aby matka mohla být doma dříve, tedy namísto ve 24.00 hodin již ve 20.00 hodin.

Z těchto příkladů je zřejmé, že v podstatě přicházejí v úvahu dvě varianty, a to: **a)** dítě svojí pracovní činností supluje práci rodiče, tedy vykonává jeho činnost, zatímco rodič po tuto dobu například nedělá nic, což má pro dítě významné demotivační účinky,

nebo **b)** dítě kooperuje s rodičem na pracovní činnosti, tedy v podstatě supluje jeho práci za účelem, aby rodič měl práci dříve vykonánu. Zvláštní podskupinou jsou tzv. *sezónní práce* spočívající nejčastěji ve sběru plodů nebo drobných pracích pomocného charakteru – tato skupina pracovních činností dítěte je v současné době nejrozšířenější. Dítě již od poměrně nízkého věku je v různých ročních obdobích nuceno svými rodiči, aby sběrem plodů (houby, borůvky, maliny) či mytím čelních skel motorových vozidel (nejčastěji na parkovištích velkých nákupních center) opatrovalo finanční prostředky. Často se tak děje za přítomnosti a bedlivého dozoru staršího sourozence nebo samotného rodiče, sledujícího vše z povzdálí tak, aby případně mohl „zasáhnout“ proti osobě, která, zejména v případě mytí skel motorových vozidel, nebude souhlasit s tím, aby tato služba byla vykonána, čímž dítě, aniž by si uvědomovalo, že je týráno a zneužíváno, zároveň cítí nikoli nevýznamnou morální a fyzickou podporu pro své jednání. Zdaleka nejsou výjimečné případy, kdy odmítnutému „zákazníkovi“ o službu mytí čelního skla motorového vozidla je dítětem, navedeným rodičem, motorové vozidlo poškozeno. Nevědomě se tak dítě stává *zbraní* v rukou rodičů. Vyspělejší dítě, které nemá problém takové chování převzít, potom již reaguje často tak, že odmítnutému žadateli dá v podstatě na výběr, zda chce za určitý finanční obnos umýt čelní sklo nebo mít poškozený lak na celém vozidle, což může představovat poměrně značnou škodu. Pro úplnost je nutno doplnit, že jsou v tomto případě zcela záměrně zmiňovány pouze případy směřující k legálnímu nabývání finančních prostředků.

b) Žebrání. Fenomén žebrajícího dítěte je znám především z méně rozvinutých zemí, kde často tyto děti vesměs vnímají žebrání, ať již o finanční prostředky či o cokoliv jiného, jako samozřejmou věc, neboť si vzhledem k věku a mentálnímu vývoji často ani nemohou uvědomit, že tím ponižují svou lidskou důstojnost. Otázku žebrajících je nutné rozdělit do dvou velkých skupin. *První skupinu* tvoří případy, kdy děti zcela vědomě, organizovaně a na pokyn svých rodičů žebrají nejčastěji v centrech velkých měst. Děti mají zpravidla strhaný výraz v obličeji, jsou v zimních měsících spoře oděny a postávají na příhodných místech tak, aby oko a srdce jen průměrně citově vybavené osoby bylo správně „zasaženo“, což vyústí v otevření peněženky a předání drobných finančních prostředků tomuto „nebohému“ dítěti. Vše se většinou děje opět za pečlivého dozoru rodičů – vykořisťovatelů, ke kterému dítě po získání určitého objemu peněz přistupuje, peníze předává a celý cyklus se může donekonečna opakovat. Pokud byl pojem „nebohý“ označen uvozovkami, není tomu z důvodu, že by ve své podstatě dítě nebylo nebohé, což jistě je už jen proto, že je nuceno žebrať, ale dokumentuje a odráží umělost navozeného stavu nebohosti dítěte z pohledu jeho vzhledu. I v těchto případech nastupuje (pod)vědomá jistota správnosti jeho činnosti v podobě z povzdálí chránícího rodiče před hrozícím nebezpečím, například při razantním odmítnutí dárů

vání finančních prostředků nebo odcizení již vyžebřaných peněz. *Druhou skupinu* představují případy, kdy dítě, aniž by si to vzhledem ke svému věku vůbec mohlo uvědomit, žebra finanční prostředky přímo se svým rodičem. Krátce po otevření a rozšíření evropského prostoru byla velká evropská města zaplavena truchlícími matkami z Balkánu, jež měly v náručí často několikátýdenní plačící nemluvně a posedávají opět na příhodných místech si takto obstarávaly finanční prostředky. Na výraz chudoby a kritické životní situace bylo, zejména v zimních měsících, dítě velmi spoře oblečeno, což zpravidla nenechalo v klidu ani ty nejtvrdší povahy, neboť přece jen pohled na usedavě a stěnavě brečícího měsíčního chlapečka v tenkých dupáčkách zabaleného do ne zrovna tlusté deky v teplotě kolem bodu mrazu, nejlépe v době vánočních svátků, v každém vzbudí pocit potřeby pomoci. Tento psychický a fyzický teror dítěte, a psychický nás všech ostatních, nakonec přeci jen vzbudí onen pocit, že ačkoli má matka dítěte celou řadu jiných možností, jak dítě zabezpečit (třeba už jen tím, že s ním bude v azylovém domě nebo na místě, kde je teplo), tak přece jen vhodí určitý finanční obnos do nastavené dlaně matky s vědomím, že **snad** bude z těchto peněz dítěti pořízeno alespoň základní ošacení a strava.

c) Páchání trestné činnosti. Trestní odpovědnost fyzických osob je zakotvena v každém právním řádu. České trestní právo stanovilo hranici pro trestní odpovědnost na 15 let, ale jsou státy, kde je trestně odpovědné devítileté dítě, byť ve velmi modifikované podobě. Za pachatele trestného činu se ovšem považuje i tzv. *nepřímý pachatel*, který ke spáchání trestného činu užije jiné osoby, která je v rukou pachatele „*živým nástrojem*“. Tento živý nástroj – tedy osoba – v našem případě trestně neodpovědné dítě (jen výjimečně je nuceno k páčání trestné činnosti dítě trestně odpovědné), nejedná sama nebo nejedná zaviněně. Živým nástrojem je proto dítě, které se trestné činnosti dopouští a nepřímým pachatelem je zpravidla rodič, případně osoba, které je dítě svěřeno do výchovy (v podstatě organizátor a návodce).

Nejčastěji jsou děti nuceny k páčání trestné činnosti majetkového charakteru v podobě kapesních krádeží nebo drobných krádeží v obchodních domech. Odcizené věci poté předávají rodiči – nepřímému pachateli – a vše se znovu a znovu opakuje. V praxi se dokonce vyskytly i případy, kdy dítě bylo „navedeno“ k tomu, aby kradlo ze školních šaten odložené ošacení vlastním spolužákům. Pro všechny uvedené případy je společné, že tzv. živý nástroj – dítě – není trestně odpovědné (nedosáhlo-li věku 15 let), avšak osobuje si a zakotvuje si negativní vzorce chování. Páchání trestné činnosti potom dětem připadá jako běžná součást jejich života, či nejjednodušší možnost získání prostředků k zajištění obživy a uspokojení jejich potřeb. U těchto dětí bývají snižované či dokonce vymizelé základní hodnoty v podobě úcty k sobě samému (z pohledu morálních hodnot) a úcty k dalším osobám či jejich majetku.

Jako významný stresor ovšem může působit na dítě situace, kdy toto je, stejně jako v případě zebření či výjimečně při výkonu výdělečné činnosti, zajištěno policejními orgány a předvedeno k výsledku. V těchto situacích totiž rodiče zpravidla nechávají děti napospas jejich osudu s tím, že předem psychicky dítě na tuto situaci připravují. Při vyšetřování na policii tyto děti zpravidla neodpovídají na žádné dotazy nebo se pouze vyjadřují ke svým osobním poměrům a chrání tak skutečné pachatele trestné činnosti. V některých závažnějších případech dochází k umístění dětí do výchovných ústavů, avšak z těchto dětí utíkají právě ke svým rodičům, neboť i na tuto situaci děti byly rodiči předem upozorněny a psychicky připraveny.

Kromě neuvěřitelné citové deprivace dítěte, v některých případech doplněné i o fyzické útoky, pokud jsou k trestné činnosti donucovány bitím, dochází k výraznému poklesu jejich morálních hodnot a vůbec rozkladu celkového „zdravého“ náhledu na život a roli člověka ve společnosti. Pro dítě je potom naprosto běžné, že finanční prostředky si obstarává nelegální činnostmi a trestní řízení, byť v modifikované podobě, dokud není plnoleté, bere jako jediný možný negativní důsledek celého jevu. Rodiče si vůbec neuvědomují, případně nereagují, že od prvního kontaktu dítěte se sociální pracovníci nebo policií jsou tyto kontakty zaznamenávány do jeho osobního spisu u příslušného odboru sociálně právní ochrany dětí v místě jeho trvalého bydliště a každé řízení před soudem má rovněž svůj záznam (spisový materiál).

České trestní právo umožňuje vedení zvláštního řízení u pachatelů (dětí) mladších patnácti let [hlava III. zákona číslo 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže)], podle kterého učiní soud pro mládež opatření potřebná k jeho nápravě, pokud se dopustí činu jinak trestného (tedy jednání, které je označováno jako trestný čin, respektive *provinění*, jestliže je pachatel protiprávního jednání starší patnácti let a nespáchal delikt do doby plnoletosti). Tato opatření ukládána soudem, většinou na základě výsledků předchozího pedagogicko-psychologického vyšetření, spočívají v: **a) dohledu probačního úředníka, b) zařazení do terapeutického, psychologického nebo jinak vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče a c) ochranné výchově.** Přestože při ukládání těchto opatření soud pro mládež dbá na výchovné působení na dítě a sleduje zejména preventivní účinek takového opatření, je evidentní, že již samotné projednání činu soudem pro mládež zanechá na dítěti patrné negativní známky na celý život a může být právě oním impulsem k tomu, že řízení před soudem vnímalo jako „jediný trest“ za uveřejněné jednání, případně jediný výsledek.

Dětské osoby bývají prvotnímu sociálnímu traumatu vystaveny již ve svém primárním sociálním prostředí, ze kterého pocházejí, a druhotné sociální trauma zažívají po expozici odmítání sociálního kontaktu, přerušením běžných kamarádských vztahů a

sociální odtážitosti blízkého okolí v situaci, kdy začaly provozovat tuto činnost. Činnost, kterou je dítě nuceno konat, spolupůsobí při rozvoji následků, které v případě hrubého zásahu do vývoje osobnosti dítěte tento naruší a ireverzibilně poznamenají rozvojem psychického stigmatu. Stigma dítěte se vyvíjí v závislosti na věku dítěte, kdy bylo vystaveno zkušenosti z tohoto jednání a z toho pramení nesmírná variační šíře jeho podob (věkové zvláštnosti dětí a naplňování základních potřeb dětí tak, aby se mohl naplnit genetický potenciál dítěte v tom kterém období). Rodinná konstelace a sociální podpora dítěte hraje v tomto směru významnou a nezaměnitelnou roli.⁸

d) Dítě jako zdroj finančních prostředků. Na první pohled nejméně nebezpečným, ve svém důsledku právě naopak, je problematika sociálního státu a poskytování dávek státní sociální podpory (pro účely textu sociálních dávek). Systém sociálních dávek umožňuje vybraným občanům společnosti, kteří splní určitá zákonná kritéria, aby čerpali finanční prostředky od státu pro účely zabezpečení svých základních životních potřeb. Každá společnost vychází z jiných kořenů, a to nejen historických, ale především společenských a ekonomických, a proto otázku sociálních dávek má nastavenou jiným způsobem. Rozsah přiznání sociálních dávek z hlediska druhu a výše je navíc odrazem politické situace v té konkrétní zemi, což se projevuje především v posledních letech ve střední a západní Evropě, kde po dlouhou dobu participují na moci středolevicové, respektive levicové strany, které preferují vybudování silného sociálního systému, často však nikoli z důvodu zájmu o zpomalení či zastavení rozevírání nůžek sociálních rozdílů u jednotlivých členů společnosti, ale spíše v důsledku hlubokého populismu s cílem oslovit co největší masy obyvatel a získání potřebných hlasů.

Sociální systém, který je obtížně regulovatelný v důsledku nesprávného nastavení, potom vede k tomu, že vybrané sociální dávky dosahují až 70 % zákonem stanovené minimální mzdy a často velmi významně při jejich vhodné kombinaci s dalšími sociálními dávkami tuto hodnotu překračují. Tento stav zapříčiní, že některé velmi početné rodiny pobírají jednorázové a pravidelné sociální dávky, jejichž hodnota ve svém součtu představuje vyšší objem finančních prostředků, než je průměrná hrubá měsíční mzda řádně zaměstnaného občana. Co to znamená? Situaci, kdy rodina s pěti dětmi, která většinou žije v obecním bytě, pobírá celou řadu sociálních dávek a z těchto zabezpečuje chod celé rodiny. Připočteme-li i rodičovskou dovolenou jednoho z rodičů, která může nepřetržitě trvat i patnáct let, pokud narození jednotlivých potomků na sebe pravidelně a správně navazuje, mají takové množství finančních prostředků, které bez jakékoli práce s přehledem v potřebné míře zabezpečí všechny jejich životní potřeby.

Taková situace ovšem v sobě zakořeňuje hluboká negativa z hlediska vnímání dítěte správného a vhodného opatrování finančních prostředků ke své obživi-

vě. Zatímco drtivá většina populace vychovává jedno nebo dvě děti a společně se školskými zařízeními stimuluje dítě k tomu, aby si finanční prostředky zajišťovalo řádnou výdělečnou a legální činností, tak z těchto rodin, jejichž existence je vybudována na příjmu sociálních dávek, se většinou rekrutují osoby evidované na úřadech práce (a to většinou po dobu, kdy pobírají podporu v nezaměstnanosti) bez zájmu dlouhodobě a pravidelně pracovat, neboť mají plné vědomí toho, že finanční prostředky jim budou poskytnuty státem.

K tomu je nutné připočítat i nespravedlivý důchodový systém, který prakticky nemotivuje nikoho. Hranice pro odchod do důchodu se posouvá k věku, kterého se běžný občan, unavený téměř padesátiletou usilovnou a vyčerpávající prací, vzhledem k civilizačním chorobám a způsobu života prakticky nemá šanci dožít. Osoba dosahující vysokých nadprůměrných příjmů po většinu produktivního života bude čerpat důchod prakticky ve stejné výši jako osoba, jejíž příjem po celou dobu nebyl ani průměrný. Je nasnadě, že stát nemotivuje nikoho k tomu, aby další generace měly vůli a zájem na výkonu výdělečné činnosti v podobě pravidelné, usilovné a poctivé práce. Vždyť není nic jednoduššího, než aby se důchod rodiče z určité, avšak významné, části odvíjel od toho, zda jeho děti v produktivním věku jsou výdělečně činné, a to alespoň po určitou dobu kalendářního roku (samozřejmě vztahuje se na osoby nehandicapované).

Ve společnostech hluboce rozvrácených systémem sociálních dávek zřejmě nezbyvá nic jiného, než změnit nastavení systému na uzákonění sociálních dávek pouze pro osoby handicapované, a to i za cenu razantního rozevření sociálních nůžek mezi obyvateli. Nastolení uvažovaného stavu totiž bude odpovídat nejen historické realitě, ale především i současnému stavu společnosti, kdy nelze donekonečna dotovat určité sociální skupiny různými formami těchto dávek, které jsou ve svém důsledku zneužívány a nadužívány (systém sociálních dávek vede k asociálnímu státu). Nejvýznamnějším a nejdůležitějším faktorem, který je však v pozadí celého systému, je absence vštěpování základních pracovněprávních návyků a vůbec náhledu na funkci státu a společnosti dítěti od raného věku. Výsledkem je stejný, ne-li horší, postoj jako jeho rodiče. Je potřeba posuzovat uvedené jednání jako kombinaci psychického a fyzického týrání dítěte, jinými slovy dítě je obětí rodičů a sociálního státu, neboť je mu vštěpován abnormální vzorec chování, který vnímá často jako jediný možný a správný (dítě je de facto zbrání proti společnosti).

e) **Dítě jako zbraň v rukou zavrženého (zhrzeného) rodiče.** Problém PAS (parental alienation syndrome = syndrom zavrženého rodiče) je velice častý, bohužel jde o nástroj používaný většinou zahořklými a zhrzenými matkami jako součást jejich „pomsty“. Rodiče si neuvědomují, že obětí se stanou právě jejich děti. Jedno z důležitých diagnostických kritérií tohoto syndromu je, že míra obviňování, nenávisti ze strany dítěte, je zcela nepřiměřená skutečné vině či nějakému

nedostatku zavrženého rodiče. Motivace programujícího rodiče vyplývá převážně z těch horších (destruktivních) stránek lidské povahy, jako je motiv moci, pomsty, trestání, nenávist a agrese, jimž je dán volný průběh. Dále se zde pravidelně podílejí motivy vysoce pochybné jako „potřeba vnějšího nepřítele“ (na kterého je možné svést všechny těžkosti a vlastní selhání) nebo egoistická snaha po výhradním vlivu na utváření psychiky „vlastního dítěte“, což nezřídka přejde v pocit vlastnictví i již dospělého dítěte. Legitimní nárok a přání druhého rodiče nejsou respektovány, ale jsou ignorovány nebo vysmívány.

U dítěte s rozvinutým syndromem zavrženého rodiče dochází samozřejmě i k průvodním důsledkům tohoto jevu. Dítě ztratí téměř vše, co s druhým rodičem souvisí (hmotné statky, výchovné a vzdělávací prostředí), zabrzdí se a zdeformuje jeho psychosociální a emocionální vývoj. Dítěti je především znemožněno, aby zažilo tolik potřebný model slušné, civilizované domluvy i za ztížených podmínek mezi dvěma různými stranami. Dítě, které takový model má, je mnohem lépe vybaveno pro svůj budoucí život. Dítě rovněž ztratí významnou část dat k vytváření své identity, řečeno jinými slovy, ze strany zavrženého rodiče ztratí polovinu informací odkud pochází – jsou mu upřeny genealogické informace.

Společným jmenovatelem všech těchto forem je nedostatečná rodičovská zodpovědnost při péči o nezletilé dítě, která má zahrnovat zejména péči o jeho zdraví, tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj. Rodiče jsou nejen ze zákona⁹ povinni důsledně chránit zájmy dítěte, řídit jeho jednání a vykonávat nad ním dohled odpovídající stupni jeho vývoje. Rodiče mají samozřejmě právo užít přiměřených výchovných prostředků tak, aby nebyla dotčena důstojnost dítěte a jakkoli ohroženo jeho zdraví a vývoj. Dítě, které je schopno, s ohledem na stupeň svého vývoje, vytvořit si vlastní názor a posoudit rozsah opatření jeho se týkajících, má právo obdržet potřebné informace a svobodně se vyjadřovat ke všem rozhodnutím rodičů týkajících se podstatných záležitostí jeho osoby. Stěžejní a rozhodující úlohu ve výchově mají samozřejmě rodiče, kteří mají být svým osobním životem a chováním příkladem svým dětem.

Odkazy:

- 1 K tomu srovnej Kastnerová, M., Žížková, B.: Odborná způsobilost v primární prevenci sociálně patologických jevů v ČR. In: Zdravotně sociální problematika dětství v evropském kontextu. České Budějovice. Zdravotně sociální fakulta Jihočeské univerzity, 2006, s. 43-52, ISBN 80-7040-911-8.
- 2 K tomu srovnej Tomašíková, M., Fetisovová, Ž., Ondrejka, I.: Incest a týrané dítě. In: Zdravotně sociální problematika dětství v evropském kontextu. České Budějovice. Zdravotně sociální fakulta Jihočeské univerzity, 2006, s. 92-102, ISBN 80-7040-911-8.

- 3 Syndrom CAN (Child Abuse and Neglect) neboli syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte je souborem nepříznivých příznaků v nej-různějších oblastech stavu a vývoje dítěte a jeho postavení ve společnosti, zvláště v rodině. Soubor těchto nepříznivých příznaků je výsledkem převážně úmyslného ubližování dítěti, k němuž nejčastěji dochází ze strany primárních vychovatelů.
- 4 Šámal, P., Púry, F., Rizman, S.: Trestní zákon. Komentář. 5. vydání. Praha, C. H. Beck, 2003, s. 1175
- 5 V podrobnostech srovnej Chytrý, M., Procházková, J., Solařová, M., Silková, J.: Syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte – agresivita očima dětí. 1. vydání. Praha, Dětské krizové centrum, 1997.
- 6 Syndrom CSA (Child Sexual Abuse) byl v roce 1986 zaveden do Americké psychiatrické diagnostiky a statistického manuálu jako diagnóza. Syndrom CSA se vyznačuje takovými symptomy, jako jsou například nízká sebeúcta, poruchy spánku, strach, deprese, delikvence, sexuální dysfunkce a zneužívání jiných.
- 7 Srovnej opačné stanovisko in Špeciánová, Š.: Ochrana týraného a zneužívaného dítěte. 1. vydání. Praha, Linde, 2003, s. 24.
- 8 Vaničková, E.: Dětská prostituce. 1. vydání. Praha, Grada, 2005, s. 85.
- 9 K tomu srovnej znění § 31 zákona číslo 94/1963 Sb., o rodině.

Address:

JUDr. Daniel Prouza, Ph.D.

*Předseda senátu Krajského soudu v Českých Budějovicích, vysokoškolský pedagog [externí spolupracovník katedry trestního práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, odborný asistent na katedře právních oborů, řízení a ekonomiky Zdravotně sociální fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, odborný asistent na katedře právních oborů a bezpečnostních studií Vysoké školy evropských a regionálních studií (České Budějovice)];
GSM: + 420 777 744 447,
telefon (soud) +420 386 719 242,
e-mail: daniel.prouza@soudce.eu*

VEŘEJNÉ DRAŽBY

The Public Auctions

Zajíčková Eva

Souhrn

Tento příspěvek se zabývá veřejnými dražbami, které jsou upraveny zejména zákonem č. 26/2000 Sb., o veřejných dražbách, ve znění pozdějších předpisů. Dražba je veřejné jednání, jehož účelem je převod vlastnického nebo jiného práva k předmětu dražby. Zákon o veřejných dražbách upravuje dva druhy dražeb – dražby dobrovolné a nedobrovolné. Při dražbě se licitátor obrací na předem neurčený okruh přítomných osob na předem určeném místě, a to s výzvou k podání nabídek. Na osobu, která učiní nejvyšší nabídku, přejde příklepem licitátora vlastnické, popř. jiné právo k předmětu dražby.

Klíčová slova: veřejná dražba - Dobrovolná dražba - Nedobrovolná dražba - Dražebník - Licitátor - Dražební vyhláška.

Abstract:

This article is intended to provide an introduction to the general principles applicable to the public auctions (Public Auctions Act 2000). Auction is a public proceeding which aims to transfer the ownership or another right to the object of an auction. The Public Auctions Act 2000 divides the auctions into two groups – voluntary auctions and involuntary auctions. During the auction the licitator applies the subjects present in a certain place for giving the price proposals. Ownership or another right to the object of an auction is transferred to the person who made the highest price proposal.

Key words: Public auction - Voluntary auction - Involuntary auction - Auctioneer - Licitator - Auction notice.

Úvod

Institut veřejných dražeb je upraven v zákoně č. 26/2000 Sb., o veřejných dražbách (dále jen ZVD). Tento zákon vstoupil v účinnost dne 1.5.2000 a měl původně nahradit chybějící zákon o soudních exekutorech a jejich činnosti (exekuční řád). Na rozdíl od institutu veřejných dražeb, který je v České republice, s výjimkou historického residua ve Španělsku, zcela jedinečný, je institut soudních exekutorů ve většině evropských zemí standardem.

Přijetí tohoto zákona bylo iniciováno zejména bankami působícími na území České republiky, když v době předcházející přijetí ZVD nebylo téměř možné vymoci pohledávky zajištěné zástavním právem k nemovitostem, chyběl efektivní systém provádění exekucí a soudní realizace zástavních práv k nemovitostem byla velmi problematická.¹⁾ ZVD na tyto skutečnosti reagoval a umožnil prostřednictvím tzv. nedobrovolných dražeb zajistit dražebním věřitelům poměrně rychlou realizaci jejich práv.

ZVD obsahuje jak ustanovení hmotněprávní, tak mnoho ustanovení procesněprávních. Protože se nepředpokládalo, že by k tomuto zákonu byla přijata prováděcí vyhláška, jsou některé právní instituty v tomto zákoně upraveny velmi detailně, až kazuisticky,

což na mnoha místech činí tento zákon nepřehledným. Kvalita právní úpravy byla a do současné doby, i přes níže uvedené novelizace, stále je poznamenána ne vždy zcela domyšlenými pozměňovacími návrhy přijatými v průběhu legislativního procesu. I přes tuto skutečnost je ZVD užitečnou právní normou, která dle mého názoru splnila očekávání a požadavky veřejnosti.

Pojem „veřejná dražba“, dražebník, licitátor

Dražbou je podle zákona o veřejných dražbách veřejné jednání, jehož účelem je přechod vlastnického nebo jiného práva k předmětu dražby, konané na základě návrhu navrhovatele, při němž se licitátor obrací na předem neurčený okruh osob přítomných na předem určeném místě s výzvou k podávání nabídek a při němž na osobu, která za stanovených podmínek učiní nejvyšší nabídku, přejde příklepem licitátora vlastnictví nebo jiné právo k předmětu dražby, nebo totéž veřejné jednání, které bylo licitátorem ukončeno z důvodu, že nebylo učiněno ani nejvyšší podání.

Pokud jde o spojení „veřejná dražba“ ve významu používaném v ZVD, je nutné si uvědomit, v čem spočívá ona „veřejnost“ dražby. Dražba není veřejnou proto, že se jí může účastnit veřejnost, ale proto, že je pro-

váděna za účasti orgánů veřejné moci. Oprávněným k provádění dražby je dražebník (jedná se o koncesovanou živnost), který je při provádění dražeb orgánem veřejné moci, jemuž nesvědčí vlastnické právo k věci, ani není zástupcem věřitele či povinného.

Další důležitou osobou v této souvislosti je licitátor. Jedná se o fyzickou osobu, která je oprávněna činit jménem a na účet dražebníka úkony při dražbě. Licitátor kromě jiného zejména zahajuje dražbu, vyzývá účastníky dražby, aby činili svá podání a uděluje příklep vydražiteli předmětu dražby.

Dražba dobrovolná a dražba nedobrovolná

ZVD rozlišuje v rámci obecného pojmu veřejné dražby dva druhy dražeb - dobrovolné a nedobrovolné dražby.

Dražba dobrovolná je taková dražba, jejímž navrhovatelem je vlastník předmětu dražby, případně další subjekty, které zákon staví pro tento případ na roveň vlastníka předmětu dražby (viz níže). Dražby dobrovolné podléhají volnějšímu režimu než dražby nedobrovolné, na jejichž provádění jsou kladeny větší požadavky, což je logickým vyústěním skutečnosti, že nedobrovolná dražba je jakýmsi druhem nuceného výkonu práva (exekuce).

Co může být předmětem dražby, resp. které věci u dražbě dražit nelze, je u dobrovolných dražeb upraveno v § 17 a u nedobrovolných dražeb v § 36 ZVD.

Navrhovatel dražby

Navrhovatelem **dobrovolné dražby** je vlastník předmětu dražby. Za vlastníka je však v tomto případě považována i osoba, která je oprávněna s předmětem dražby hospodařit a je vlastníkem zmocněna nebo na základě zvláštního právního předpisu oprávněna předmět dražby zcizit, dále likvidátor a správce konkursní podstaty (s účinností od 1.7.2007 tzv. insolvenční správce).

Navrhovatelem **nedobrovolné dražby** je dražební věřitel, jehož pohledávka je přiznána vykonatelným soudním rozhodnutím nebo vykonatelným rozhodčím nálezem nebo doložena vykonatelným notářským zápisem nebo vykonatelným exekutorským zápisem, který obsahuje náležitosti stanovené zvláštním právním předpisem, anebo doložena jiným vykonatelným rozhodnutím, jehož soudní výkon připouští zákon, včetně platebních výměrů a výkazů nedoplatků. Přitom dražebním věřitelem je osoba, jejíž pohledávka je zajištěna zástavním právem k předmětu dražby, včetně soudcovského zástavního práva.

Účastník dražby

Účastníkem dražby je osoba přítomná při dražbě, která se dostavila za účelem činit podání a splňuje podmínky stanovené v ZVD, tj. zejména není osobou vyloučenou z dražby (§ 3 ZVD) a dále složila před zahájením dražby dražební jistotu ve výši stanovené v dražební vyhlášce. Účastníkem dražby může být fyzická osoba, právnická osoba a stát. V § 3 ZVD je stanoveno, které osoby nesmějí být účastníky dražby.

Dražební jistota

Dražebník je oprávněn po účastníkovi dražby žádat složení dražební jistoty. Pokud tak dražebník v dražební vyhlášce stanoví, musí účastník dražby dražební jistotu v celé její výši zaplatit nejpozději do zahájení dražby, resp. do 16. hodiny pracovního dne bezprostředně předcházejícího dni konání dražby, pokud účastník dražby skládá dražební jistotu v hotovosti k rukám dražebníka nebo ve formě bankovní záruky a zároveň pokud je toto stanoveno v dražební vyhlášce.

Smlouva o provedení dražby, dražební vyhláška

Dražbu lze provést jen na základě písemné smlouvy o provedení dražby uzavřené mezi navrhovatelem a dražebníkem. Její náležitosti jsou uvedeny v § 19, resp. § 39 ZVD.

Na základě uzavřené smlouvy o provedení dražby vyhotoví dražebník dražební vyhlášku, kterou zašle zákonem určeným subjektům. Kromě toho je dražebník povinen uveřejnit dražební vyhlášku způsobem vzhledem k předmětu dražby v místě obvyklým nejméně 15 dnů před zahájením dražby. Je-li však předmětem dražby nemovitost, podnik nebo jeho organizační složka nebo pokud nejnižší podání přesáhne 100.000,- Kč, má dražebník povinnost uveřejnit dražební vyhlášku kromě způsobu vzhledem k předmětu dražby v místě obvyklého taktéž na centrální adrese (www.centralniadresa.cz), a to nejméně 30 dnů před zahájením dražby. Její podstatné náležitosti jsou uvedeny v § 20, resp. § 43 ZVD.

Upuštění od dražby, zmaření dražby a neplatnost dražby

ZVD dále podrobně upravuje situace, ve kterých je dražebník povinen od dražby nejpozději do jejího zahájení upustit a dále problematiku zmaření a neplatnosti dražby.

Opakovaná dražba

Pokud předmět dražby nebyl v dražbě vydražen nebo pokud byla dražba zmařena vydražitelem (vydražitel nezaplatil dražebníkově řádně a včas cenu dosaženou vydražením), lze na základě smlouvy o provedení opakované dražby uzavřené mezi navrhovatelem předchozí dražby a dražebníkem konat tzv. opakovanou dražbu.

Společná dražba

.Kromě institutu opakované dražby zná ZVD i tzv. dražbu společnou (§ 26 ZVD). Tu lze uskutečnit v případě, že jde o dražbu věcí movitých a nejvyšší podání u žádné z nich nepřesahuje 1,000.000,- Kč. Dražebník je povinen určit pořadí, v němž budou jednotlivé předměty dražby draženy, přičemž vyvolání se provede u každého předmětu zvlášť.

Protokol o provedené dražbě

Po ukončení dražby (jak dobrovolné, tak i nedobrovolné) je dražebník povinen bez zbytečného odkladu vyhotovit protokol o provedené dražbě (§ 27, resp. § 50 ZVD) a zaslat jej příslušným subjektům. Jestliže byla dražební vyhláška uveřejněna na centrální adrese, uveřejní tam dražebník taktéž vybrané informace o provedené dražbě dle § 27 odst. 7 ZVD.

Úhrada ceny dosažené vydražením

Vydražitel předmětu dražby má povinnost uhradit dražebníkově cenu dosaženou vydražením (po odpočtu již případně zaplacené dražební jistoty), a to ve lhůtě stanovené v § 29 ZVD, resp. uvedené v dražební vyhlášce. Pokud není cena dosažená vydražením vyšší než 200.000,- Kč, je vydražitel povinen uhradit cenu dosaženou vydražením ihned po skončení dražby, je-li cena dosažená vydražením vyšší než 200.000,- Kč avšak nepřevyšuje 500.000,- Kč, je vydražitel povinen uhradit cenu dosaženou vydražením do 10 dnů od skončení dražby a pokud je cena dosažená vydražením vyšší než 500.000,- Kč, je vydražitel povinen uhradit cenu dosaženou vydražením ve lhůtě, která je stanovena v dražební vyhlášce, která však nesmí být kratší než 10 dní ode dne skončení dražby, příp. kratší než 30 dní a delší než 90 dní ode dne skončení dražby, jde-li o dražbu zahájenou na návrh správce konkursní podstaty (délka lhůty je v tomto případě přesně stanovena v dražební vyhlášce).

Přechod vlastnického práva k předmětu dražby

Vlastnické právo k předmětu dražby přechází (jedná se o přechod, nikoliv o převod vlastnického práva se všemi důsledky!) na vydražitele za podmínky, že tento uhradí cenu dosaženou vydražením ve stanovené lhůtě, a to k okamžiku udělení příklepu. Pokud vydražitel cenu dosaženou vydražením ve stanovené lhůtě neuhradí, dojde k tzv. zmaření dražby.

Potvrzení o nabytí vlastnictví, předání předmětu dražby

Dražebník vydá bez zbytečného odkladu vydražiteli, který nabytí vlastnictví předmětu dražby písemné potvrzení o nabytí vlastnictví předmětu dražby. Pokud je předmětem dražby nemovitost, která je předmětem evidence v katastru nemovitostí, zašle dražebník příslušnému katastrálnímu úřadu jedno vyhotovení potvrzení o nabytí vlastnictví, jehož součástí je i stejnopis protokolu o provedené dražbě a stejnopis dražební vyhlášky. Na základě těchto dokumentů pak příslušný katastrální úřad запиše (protože se jedná o přechod vlastnického práva, stane se tak záznamem) vlastnické právo k vydražené nemovitosti vydražiteli.

Poslední dražebníkovou povinností vůči vydražiteli je předání předmětu dražby a sepsání protokolu o tomto úkonu (pokud není předmětem dražby nemovitost, podnik nebo jeho organizační složka, stačí, když vydražitel převzetí předmětu dražby písemně potvrdí a není nutné vyhotovovat protokol o předání).

Výhody a nevýhody institutu veřejných dražeb

Výhodami veřejných dražeb jsou zejména následující skutečnosti:

a) zpeněžením předmětu dražby ve veřejné dražbě bude ve většině případů dosaženo vyšší ceny, než při jeho přímém prodeji

b) zpeněžení předmětu dražby ve veřejné dražbě má pro navrhovatele dražby oproti přímému prodeji nesporné daňové výhody. Zákonem č. 27/2000 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetím ZVD, došlo mj. i k novelizaci zákona č. 357/1992 Sb., o dani dědické, dani darovací a dani z převodu nemovitostí, ve znění pozdějších předpisů. V § 10 tohoto zákona bylo doplněno písm. e), podle kterého v případě vydražení nemovitosti ve veřejné dražbě, je základem daně z převodu nemovitostí cena dosažená vydražením. Důležitá je také skutečnost, že poplatníkem daně z převodu nemovitostí v případě jejich nabytí v dražbě je vždy nabyvatel, resp. vydražitel. Zároveň je však třeba upozornit, že daňová povinnost nabyvatele (vydražitele) vzniká k okamžiku udělení příklepu, nikoliv až ke dni zaplacení ceny dosažené vydražením

c) podmínkou zpeněžení majetku spadajícího do konkursní podstaty ve veřejné dražbě není předchozí souhlas soudu, jako je tomu u přímého prodeje. Tím se celý proces prodeje majetku z konkursní podstaty značně urychluje. (Dle mého názoru by však dražby navrhované správci konkursní podstaty měly být zařazeny do režimu dražeb nedobrovolných, když konkurs je de facto komplexní „exekucí“ na majetek úpadce.)

d) veřejná dražba je transparentním způsobem zpeněžení předmětu dražby

e) díky povinné centrální evidenci veřejných dražeb na „centrální adrese“ (www.centralniadresa.cz) je zajištěna publicita a tím větší možnost zájmu o daný předmět dražby a zároveň je zajištěna i účinná kontrola dokumentů vytvořených dražebníkem a jeho postupu při dražbě (ostatní dražby prováděné jinými subjekty, tj. zejm. soudy, soudními exekutory a finančními úřady nejsou povinně uveřejňovány v elektronické podobě a tudíž je často velmi obtížné získat o nich potřebné informace)

f) vlastnické právo na vydražitele přechází, z čehož pro nabyvatele předmětu dražby vyplývá výhoda zejména z toho pohledu, že je zde vyšší právní jistota nabytí vlastnictví předmětu dražby

g) v případě nabytí vlastnického práva k nemovitosti má zápis tohoto práva do katastru nemovitostí pouze deklaratorní, nikoli konstitutivní účinky. To znamená, že jakmile jsou splněny zákonné podmínky pro nabytí vlastnického práva k předmětu dražby (udělení příklepu a uhrazení ceny dosažené vydražením), stává se daný subjekt vlastníkem předmětu dražby a je oprávněn s vydraženou věcí, a to včetně věci nemovité, nakládat. Co se brání užitků týče, k tomu je vydražitel oprávněn s účinností od okamžiku udělení příklepu, ale až zpětně po úhradě ceny dosažené vydražením.

Naopak jistou nevýhodou veřejných dražeb je skutečnost, že od ceny dosažené vydražením je nutné odečíst náklady dražby a odměnu dražebníka, které často představují částky v řádu desítek či stovek tisíc korun. Další relativní nevýhodou veřejných dražeb nedobrovolných s nejnižším podáním vyšším než jeden milion korun je ta skutečnost, že průběh takové dražby musí

být osvědčen notářským zápisem, čímž taktéž narůstá částka, o kterou budou dražební věřitelé při rozvrhu zkráceni.

Novelizace ZVD

Zákon o veřejných dražbách byl do současné doby již sedmkrát novelizován.

Velmi zajímavá novelizace ZVD byla provedena nálezem Ústavního soudu ČR ze dne 8.3.2005, který byl uveřejněn ve Sbírce zákonů pod č. 181/2005. Ústavní soud ČR v tomto případě jako tzv. negativní zákonodárce zrušil ustanovení § 36 odst. 2 ZVD, a to z důvodu jeho rozporu s ústavním principem rovnosti, kdy jedna skupina zástavních věřitelů (§ 36 odst. 2 ZVD) byla bezdůvodně zvýhodněna oproti jiným zástavním věřitelům (§ 36 odst. 1 ZVD).

Nejvýznamnější a nejrozsáhlejší novelizace ZVD však byla provedena zákonem č. 315/2006 Sb., kterým se mění zákon č. 26/2000 Sb., o veřejných dražbách, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony, s účinností od 1.9.2006. Přijetím této novelizace došlo ke zpřesnění mnoha ustanovení ZVD, k úpravě některých nových institutů a k odstranění nejzávažnějších nedostatků této právní úpravy.

I přes shora uvedenou významnou novelizaci ZVD stále veřejnost postrádá úpravu veřejných dražeb konaných po internetu, což je ve světě již zavedený a hojně využívaný institut.

1) Ne zřídka se banky ocitly v této situaci v důsledku spáchání trestné činnosti podnikatelskými subjekty, k tomu srovnej například Prouza, D.: Zločin a trest v podnikání. Ekonom, 2006, 34, s. 34-35, Prouza, D.: Zpronevěra a obchodní právo. Ekonom, 2006, 36, s. 40-42.

Address:

JUDr. Eva Zajičková

advokátní koncipientka v Českých Budějovicích
externí doktorandka PF UK v Praze

K budoucnosti evropské unie

V r. 2006 nakladatelství Lidové noviny vydalo knihu W. Laqueura s názvem „Poslední dny Evropy... Humanistická Evropa nebo islamistická Eurábie?“.¹ Autor se narodil v r. 1921, dětství prožil v polské Vratislavi, s rodinou uprchl před Hitlerem a nyní žije v Americe a v Evropě. Působil jako profesor historie na mnoha amerických univerzitách v USA a Izraeli a publikoval řadu knih a odborných článků o evropských, ruských a německých dějinách, nacismu, sionismu, antisemitismu, holocaustu, terorismu a dalších problémech moderní doby. W. Laqueur byl od r. 1965 do r. 1994 ředitelem Ústavu soudobých dějin a Wiener Librarz v Londýně a od r. 1969 byl členem a pak i ředitelem až do r. 2000 instituce s názvem International Research Council CSIS ve Washingtonu.

Autor se v knize věnuje problémům současné i budoucí Evropy: migraci v zemích západní Evropy, islamofobii a euroislámu, islamistickému násilí, cestě k evropské jednotě, problémům se sociálním státem, Rusku a selhání integrace Evropy.

Kniha je členěna do šesti kapitol a končí seznamem obsáhlé bibliografie. V úvodu publikace autor konstatuje, že Evropa směřuje ke značným změnám, jsou to změny demograficko-kulturní a politicko-spoločenské, kulturní a sociální. Evropa se nestala mravní velmocí, je v ní patrný úpadek, nedaří se jí soutěžit s Čínou a s Indií a nepředstihla Ameriku. Evropa není vzorem mezinárodních ctností a společenství hodnot a sítí vztahů mezi lidmi. Je to kontinent, který stojí na křižovatce dějin.

V první kapitole (s. 20 – 27) W. Laqueur s názvem „Zmenšování Evropy“ poukazuje na její stárnoucí obyvatelstvo a pokles počtu obyvatelstva díky poklesu porodnosti ve srovnání s jinými kontinenty. Sleduje příčiny těchto změn a stanoví překvapující údaje. Podle údajů OSN ohledem na migraci bude zapotřebí v Evropě v období 1995-2050 nejméně 700 milionů přistěhovalců. Tento počet může být zajisté relativizován, podobně jako další jevy v Evropě.

V druhé kapitole (s. 29 – 87) s názvem „Migrace“ W. Laqueur popisuje situaci imigrace, příčiny a důsledky (drogy, prostituce, krádeže, islamizace, růst agresivity). Do Evropy přicházejí od II. světové války lidé z Karibiku, Pákistánci, Indové, lidé ze severní Afriky, Turecka, bývalého Sovětského svazu, z Afghánistánu, Čečenska, Albánie a také ze zemí bývalé Jugoslávie. Autor knihy se zamýšlí nad religionistickou problematikou imigrantů ve Francii, v Anglii a v Berlíně. Chudoba a nezaměstnanost nejsou jedinými příčinami růstu násilí radikálních příslušníků islámu, protože usvědčení teroristé měli vzdělání a bídou netrpěli. Je těžko vysvětlitelná skutečnost, proč nigerijští muslimové v r. 2006 po zveřejnění dánských karikatur zabili velké množství nigerijských křesťanů. V hloubce problematiky je i zápas o náboženskou hegemonii v Evropě. Víra v násilí v Evropě existuje.

Třetí kapitola s názvem (s. 88 – 99) „Dlouhá cesta k evropské jednotě“ bezprostředně reaguje na odmítnutí evropské ústavy v r. 2005 a hodnotí předcházející roky sjednocujících snah zemí Evropy. Tato kapitola prezentuje současné dějiny evropského snažení o sjednocení a poukazuje na různorodá i antagonistická smýšlení jednotlivých států o této jednotě.

Čtvrtá kapitola (s. 100 – 120) s názvem „Potíže se sociálním státem“ poukazuje na nízký ekonomický růst zemí Evropy. Silná sociální péče o občany Evropské unie požaduje silnou ekonomiku a nezbytnou reformu. Evropané mají těžkosti s liberalizací obchodu a s výstupy ve vědě. Evropané chtějí zachovat sociální zázemí nezaměstnaným, důchodcům a dalším postiženým lidem bez silného ekonomického růstu. Stávající sociální stát se může stát za několik let antisociálním státem z toho důvodu, že nesplní, co ideově by splnit chtěl. Jak bude vypadat sociální stát za několik let, na který už dnes země Evropské unie nemají? V této kapitole pak nalezneme analýzy, problémy a ohrožení v Německu, Anglii, Francii, Itálii a Španělsku.

Pátá kapitola (s. 121 – 133) s názvem „Rusko – falešné svítání?“ poukazuje na skutečnost, že cesta Ruska ke svobodě a demokracii bude dlouhá a svízelná. Komunisticky myslet je hluboce zakořeněno v myšlení významných politiků i prostých občanů. Mnoho obdivovatelů má Stalin ještě dnes, to je nepochopitelné pro občany demokratických zemí Evropské unie. Deficit demokratického smýšlení v Rusku je značný. Stínová ekonomika země bují a pro mnoho občanů Ruska je život v prosperitě v nedohlednu. Prezident Putin je velmi komplikovanou osobností, která se snaží o hegemonii vlivu v Evropě, zejména na Ukrajině a na Kavkaze.

Šestá kapitola (s. 134 – 176) se jmenuje „Selhání integrace a budoucnost Evropy“ a vůdčí myšlenkou je neplánovaná a nekontrolovaná imigrace muslimů do Evropy. Evropu provází morální a kulturní relativismus a Laqueur se dotazuje, co zanedlouho z Evropy zůstane s její vnitřní zadlužeností a úbytkem jejího obyvatelstva.

Závěry: Kniha přeložená z anglického překladu není zcela bez chyb, ale to neruší zásadní sdělení autora. V předmluvě autor knihy píše: „A závidím těm, kdo v posledních letech psali o evropské zářivé budoucnosti: přál bych si, abych mohl sdílet jejich optimismus. Mám však podezření, že to bude skromná budoucnost, a doufám, že z Evropy zbude víc než jen muzeum.“ (s. 5). Autor se přimlouvá za nutné reformy v četných oblastech Evropské unie, mají-li být za několik let Evropané spokojeni. Bez realizace nutných reforem celé Evropské unie právem autor vidí Evropskou unii bez šancí. Knihu doporučuji studentům politologie a lidem pracujícím v jednotlivých politických stranách. Evropa je slabá v bezpečnosti politice, v energetické a sociální strategii i zahraniční politice. W. Laqueur nevidí žádné vyhlídky na rychlý pokrok v pozitivním směru a současnou evropskou politiku nazývá pštroší a dětinskou (s. 159). Jeho studie končí výzvou: „Úpadek je výzvou, na kterou se má nějak rea-

govat, dokonce i když není jisté, zda se to podaří. (...) Ale i když je dnes úpadek Evropy nezvratný, není žádný důvod, proč by se z něj měl stát krach. Je však nutné splnit nepříjemnou podmínku – konečně se postavit tváří v tvář skutečnosti, udělat to, co se v mnoha částech Evropy dodnes ještě odkládá. Debata by se měla vést o tom, které evropské tradice a hodnoty se stále ještě dají uchovat, a ne o Evropě jako zářném příkladu pro celé lidstvo a mravní velmoc 21. století. Věk iluzí už pominul, a pokud někomu ještě nějaké zbyvají, ať se vydá s průvodcem do Neuköllnu, La Courneuve nebo do Bradfordu. Nejsou to ani nejhorší místa, je to podoba věcí příštích“ (s. 176).

prof. Dr. Dolista Josef, ThD., PhD.

Poznámky:

- 1 Recenze knihy Walter Laquer, *Poslední dny Evropy... Humanistická Evropa nebo islamistická Eurábie?*, nakladatelství Lidové noviny, Praha 2006. S. 182. ISBN 80-7106-829-2.

Sborník katedry církvních dějin TF JU

Rudolf Svoboda, Martin Weis, Peter Zubko (eds.), *Duchovní a myšlenkové proměny druhé poloviny 19. století. Sborník příspěvků z vědecké konference konané na Teologické fakultě Jihočeské univerzity dne 23. února 2006. V edici Studie TF JU svazek 40, vydala Teologická fakulta JU - Katedra církevních dějin a patristiky, České Budějovice 2006, 100 str., ISBN 80-7040-900-2*

Stalo se již pravidlem a několikaletou tradicí, že Katedra církevních dějin TF JU v Českých Budějovicích pořádá každoročně na začátku letního semestru vědecké konference na různá historická témata. Tématem konference, která se konala 23. února 2006, byla druhá polovina 19. století a to ze zorného úhlu nejen čistě historického, nýbrž i filozofického a teologického. Již samotný název sborníku poukazuje na skutečnost, že nosným tématem referujících byly zejména duchovní a myšlenkové proměny tehdejší společnosti. Autor prvního příspěvku, Martin Weis svou studii uvádí slovy: „Řekneme-li druhá polovina 19. století, dozajista se mnohým z nás vybaví vzpomínky na dětství a na vyprávění staříčkových prarodičů. Třeba ještě doma uschováváme jako vzácnou památku album se zažloutlými fotografiemi našich pradědů v uniformách c. a k. armády nebo hrníček s obrázkem „staříčkého mocnáře“. Při pohledu na tyto střípky minulých věků podléháme často a přiznejme si, že mnohdy rádi, určité nostalgii.“ Ve sborníku ovšem nejde jen o jakési „nostalgické vzpomínání“ na doby dávno minulé, nýbrž i o hledání odpovědí na otázky jaká byla druhá polovina 19. století? Či jak ji lze hodnotit? Publikované studie, které zazněly jako referáty na zmíněné konferenci dochází k závěru, že ono období nelze rozhodně hodnotit černobílým pohledem. Vždyť s odstupem času, ve světle neskutečných hrůz dvou světových

válek, vybičovaného nacionalismu, národního socialismu a komunismu poznáváme, že druhá polovina 19. století pro naše předky nebyla jen absolutně negativní érou „žaláře národů“, nýbrž, že měla i své nepopíratelné přednosti. Jednotlivé příspěvky ve sborníku tak vypovídají o zvoleném období nejen z pohledu tzv. „velkých dějin“ vládců, významných osobností, válek, atp., ale také z hlediska gender, regionálních dějin a vývoje významných duchovních proudů.

Martin Weis nejprve ve své studii Proměny vztahů mezi církví a habsbursko - lotrinskou dynastií v druhé polovině 19. století vytváří jakýsi dějinný rámec pro příspěvky ostatních přednášejících. V této studii je přibližován složitý padesátiletý vývoj vztahu mezi katolickou církví a habsbursko - lotrinskou monarchií, v jejímž čele stál císař František Josef I. Celá studie je strukturována do několika oddílů popisujících osobní vztah Františka Josefa I. ke katolickému náboženství, život a dílo jeho „spoluhráčů“ na diplomatickém poli - papežů Pia IX. a Lva XIII, významné události života církevního a politického, které ve větší či menší míře ovlivnily vztah státu a církve.

V následující studii se Kamila Veverková věnuje problematice studia pramenů osvícenství a Bolzanových následovníků Vincenta Zahradníka a Františka Náhlovského. Upozorňuje ve své studii zejména na skutečnost, že osvícenství nelze v žádném případě limitovat 18. stoletím, popřípadě začátkem století devatenáctého. Mělo své pozdní příchozí a „právě tito se postarali, aby osvícenství nezaniklo úplně. Mezi tyto pozdní příchozí patří Bernard Bolzano a jeho přími i nepřímí žáci...“. Studie přední historičky Husitské teologické fakulty KU v Praze nepřináší jen strohá fakta životopisného charakteru, nýbrž i téměř „detektivní“ pátrání po dosud nepublikovaných pramenech následovníků Bernarda Bolzana.

Jednou z velmi významných událostí, které ovlivnily druhou polovinu 19. století byl První vatikánský koncil, který se konal v letech 1869 - 1870 a byl svolán papežem Piem IX. Nejzávažnějším tématem, který řešil tento koncil byla otázka papežské neomylnosti. Odpůrci tohoto navrženého dogmatu byli v poměrně velké menšině. Rokování o tomto tématu trvalo více jak dva měsíce. Nakonec byla předloha dogmatu o neomylnosti papeže zpracována do čtyř kapitol a předložena ke schválení sněmu. Většina z biskupů, kteří nechtěli hlasovat proti většině odcestovali před závěrečným hlasováním do své vlasti. Dogma o neomylnosti papeže tedy schválilo 18. června 1870 553 účastníků sněmu a pouze dva byli proti. Problematikou vatikánského koncilu v kontextu účasti uherských biskupů na sněmu se zabývá ve své zasvěcené studii přední slovenský církevní historik Peter Zubko. Doktorand Katedry církevních dějin TF JU Rudolf Svoboda na problematiku koncilu pohlédl v kontextu Českých Budějovic a to skrze řeč tehdejších novinových článků. Jeho studie lze dozajista hodnotit jako velmi objektivní a přínosnou pro poznání dopadu širší problematiky jakou bezespo-

ru bylo konání církevního sněmu na regionální česko-budějovickou úroveň.

Také další studie se věnují regionální tematice. Doktorand Tomáš Veber mapuje církevně-společenské aktivity velké postavy na česko-budějovickém biskupském stolci Jana Valeriána Jirsíka. Další regionální téma, které ukazuje působení řeholní kongregace na jihu Čech, zpracovala ve studii Školské sestry de Notre Dame a česko-budějovická diecéze Dana Jakšičová. O problematice katolických manželství pak v předposledním článku pojednává Zuzana Čevelová. Sborník uzavírá příspěvek historika Radomíra Malého s příznačným názvem *Katolická církev v souboji s liberalismem* a A.C.Stojan. Po zevrubném prostudování všech příspěvků lze konstatovat, že tento sborník dozajista přispěje k prohloubení poznání duchovních i profánních dějin druhé poloviny 19. století a lze jej jen vřele doporučit k četbě všem zájemcům o toto období. Skutečnost, že tento sborník si dokázal velmi rychle najít své čtenáře, dokazuje i to, že byl v anketě pořádané Katolickým týdeníkem uveden mezi první stovkou nejoblíbenějších knižních titulů za rok 2006. Závěrem nezbyvá, než se připojit k přání děkana Teologické fakulty JU doc. Kašného, které je uvedeno v samém úvodu sborníku: „Rád využívám této příležitosti k poděkování kolegům z Katedry církevních dějin a patristiky za již tradiční každoroční organizování konference s tematikou z církevních dějin a přeji jim, aby nás i nadále úspěšně přesvědčovali, že stále platí stará moudrost: *Historia magistra vitae*.“

Dr. Mgr. Milena Berová

Komunikační dovednosti jako předpoklad úspěšného výkonu profese

Karel Dvořák, 2007, Rozbor komunikačních dovedností, nakladatelství VŠERS, České Budějovice, 61 str., ISBN 80-8670818-7

Monografie vznikla jako vysokoškolská učebnice určená pro studenty bakalářského, prezenčního i kombinovaného studia zaměřeného na praxi.

Autor mimo jiné zdůrazňuje sepjetí komunikačních dovedností s myšlením. Tato myšlenka se prolíná všemi kapitolami a souvisí s dovednostmi studenta porozumět textu a text interpretovat. Bez této dovednosti se dnes neobejde žádná profese.

Kniha je rozdělena do pěti kapitol. Obsah kapitol je zaměřen na rozbor písemných projevů zapojených do konkrétních komunikačních situací. V práci je sledováno, jak je zohledněna komunikační situace, v níž projev vzniká. Přitom jedním z nezbytných faktorů v komunikační situaci je to, že někomu něco sdělujeme s určitým záměrem. Pouze informujeme nebo přesvědčujeme nebo kritizujeme...?

Velkou předností textu je to, že docent Dvořák vždy své názory zdůvodňuje a v textu posuzuje nejen argumenty, ale také si všímá, jakým způsobem jsou argumenty vyjádřeny. Většina posuzovaných projevů vychází z prostě sdělovacího stylu. Při rozboru textu využil projevů studentů na středních školách a vysoké škole.

V závěru připomíná, že český jazyk se řadí mezi světově nejobtížnější jazyky. Proto bychom mu měli věnovat pozornost i na vysokých školách při profesní přípravě. Práce je doplněna bohatým seznamem literatury, která je zaměřena ke komunikačním dovednostem.

S trochou nadsázky je možné říci, že monografie apeluje na všechny Čechy, aby kultivovali svou řeč, protože mezi dvanácti živými slovanskými jazyky je čeština nejlépe vybudována a vybavena k tomu, aby postihovala ideje vyjadřované jazyky západních i východních kultur.

Dr. Mgr. Lubomír Pána, Ph.D.